

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

**NORD
NYTT**

16/17

KVINDEKULTUR

**ordisk tidsskrift
or folkelivsforskning**

**KØN
OG
KROP**

DSELSPOLITIK

**HVERDAGSLIVETS
KULTURHISTORIE**

Indhold

Forord	3	Kvinnominnen i Göteborg.	
Tema 1: Kvinder og kulturstudier	5	<i>af Pia Götebo</i>	123
Kvdekultur, kvindeperspektiv og kvinde- kamp.		En kvinno-synsvinkel på riterna.	
<i>af Ena Hvidberg, Lisbeth Haastrup, Laila Ottesen og Lykke Pedersen</i>		<i>af Ailo Nenola-Kallio</i>	127
Kvinnor – vad är det? Skapelsens krona eller "en marginell ekonomi".	7	Kvinderne i Leiegårdsbyen.	
<i>af Karin Salomonsson</i>		<i>af Anne Louise Gjesdal Christensen</i>	133
Om at blive kvindeforsker med det ene ben i "historien" og det andet ben i "etnologien"		Tema 3: Arbejde og livssammenhæng	143
<i>af Birgitte Possing</i>	13	Kontorskvinnor.	
Etnologistudier av kvinners arbeids- og ansvarsområde.		<i>af Birgitta Conradson</i>	145
<i>af Kjersti Granum</i>	19	Dongerijentene på Moss. Nærbillede av en kvinnearbeidsplass i mellomkrigstiden.	
Kvinnoforskning i Finland - finns den? <i>Hilkka Helsti, Eeva-Liisa Kinnunen, Leena Koskinen-Nurmi og Kirsti Salmi</i>	28	<i>af Grete Swensen</i>	151
Folkemindevidenskab og kvindeforskning.		Kvinnotradition i ett laboratorium.	
<i>af Louise Nathansen og Birthe Refner</i>	39	<i>af Eeva-Liisa Kinnunen</i>	163
Kvindestudier er kulturstudier – men ikke alle kulturstudier er kvindestudier.		Tema 4: Køn og krop	165
<i>af Vibeke Toft Jørgensen</i>	41	Finns det ett samband mellan synen på egna kroppen och ens roll i samhället?	
Feministisk kvindeforskning - et manifest.		<i>af Denise Malmberg</i>	167
<i>af Karin Lützen</i>	49	Endringer i fødselsmønstrer 1900-1930. Om fallet i barnetallet og bruk av prevensjon.	
Tema 2: Kilder til kvinders hverdagshistorie..	67	<i>af Inger Jensen</i>	173
Kulturtradering i kvinnoled. En studie kring tre generationer arbetarkvinnors liv och verk- lighet.		Barnmorskor. En undersökning av professio- nella och icke-professionella barnmorskor i Tierps socken 1818-1822.	
<i>af Lissie Aström</i>	75	<i>af Marie-Louise Petterson</i>	186
"Breve fra papirkurven". Kvindeundertryk- kelse belyst ud fra et folkløstisk materiale.		Ammor, Mammor och Mjölkdroppar.	
<i>af Helen Cliff</i>	77	<i>af Eva Sjögren</i>	193
Kvinnor vid makten. Bilder om despotiska hustruer och förtryckta män.		"Kvinne er kvinne best" - et nødvendig motto for forskningen.	
<i>af Kjerstin Rodin</i>	103	<i>af Laila Grastvedt</i>	205
Danske Kvinders Fotoarkiv.		Katalog	214
<i>af Karin Lützen</i>	111	Generelle adresser	214
		Projekter	216
		Bidragssydere	229
		Anmeldelser	230
		English Summary	235

nord nytt

16/17

nordisk tidsskrift for folkelivsforskning

juni 1983

tema

KVINDEKULTUR

Red.: Ena Hvidberg, Lisbeth Haastrup,
Laila Ottesen og Lykke Pedersen

udgivet af NEFA-Norden

Special-Trykkeriet Viborg a-s

NORD NYTT är en nordisk tidskrift för etnologi/folklivsforskning och anslutande ämnesområden samt informationsblad för forskningsinstitutioner, museer, arkiv m.m. NORD NYTT utkommer 4-8 gånger om året med ett fast innehåll av etnologisk debatt, recensioner, anmälningar, nyhetsstoff etc. Dessutom utvidgas innehållet genom regelbundet återkommande temanummer. Tidskriften redigeras av ett nordiskt redaktionsutskott. Teman innehåll brukas dock redigeras av olika gästredaktörer.

NORD NYTT utges sedan 1963 av NEFA-Norden. NEFA (Nordisk Etnologisk Folkloristisk Arbetsgrupp) är en nordisk organisation av studerande och yngre forskare inom etnologi och folkloristik, med lokalavdelningar på de olika universiteten.

Upplaga detta nummer: 2.000

Utges med stöd från Statens Humanistiske Forskningsråd, Danmark, Norges almenvitenskapelige forskningsråd Humanistisk Samhällsvetenskapliga forskningsrådet, Sverige och Finlands Akademi.

Abonnemang och lösnummer: *Museumstjenesten*, Lynggård, DK-8800 Viborg. tlf. (06) 667666

Abonnementet är löpande och man betalar bara för de mottagna numren. Studentrabatt ges. Priset bestäms av sidantalet och är inklusive porto och andra omkostnader. Prisexempel (Dkr):

sidetal	40	64	96	120
stud. abon.	11,00	15,30	20,90	25,15
ord. abonnem	20,00	29,60	42,20	52,00

Annonser: Kontakta redaktionssekretariatet.

Redaktionssekretariat: *NORD NYTT*, c/o IEF, Brede Alle 69, DK-2800 Lyngby

Anmälerredaktion: *Jørgen Burchardt*, Nyborgvej 13, Sødinge, 5750 Ringe, DK. (09) 623617

Meddelanden, nyhetsstoff, böcker för anmälan, artiklar och anmälningar av nordiskt intresse mottages gärna. Rekvirera manuskriptvägledning och manuskriptark. För ej beställt material – text och bilder – ansvaras ej. Om du har förslag till artiklar, tema, anmälningar etc., kontakta gärna redaktionssekretariatet eller någon av nedanstående redaktörer.

Redaktion:

Sverige:

Institut för folklivsforskning, Stockholm:
Christian Richette, Krukmakargatan 10, 116 51 Stockholm (08) 846886

Etnologiska institutionen, Lund:
Magnus Wikdahl, Godsägargatan 51, S-260 34 Mörrarp. tlf. (042) 715 81 08

Etnologiska institutionen, Uppsala:
Ingvar Svanberg, Våktargatan 50 A, 754 22 Uppsala
Etnologiska institutionen, Göteborg:
Lars Brink, Dr. Liboriusgt., 10 A, 413 23 Göteborg (031) 827526

Umeå Universitet:
Alf Arvidsson, Pedagoggränd 3 H, 902 40 Umeå

Island:

Ragnheidur Þorarinnsdóttir, Safnostofnun Austurlands, Box 33, Egilsstaðir

Finland:

Kansanrunoustieteen Laitos, Helsinki:
Albert Anttonen, Gitarrgränden 3 C 235, 00420 Helsingfors 42

Leena Koskinen-Nurmi, Klaneettitie 1 A 24, 00420 Helsingfors. 5664013

Aini Tolonen, Juustintie 3 J 115, 00410 Helsingfors.

Kulttuurien tutkimuksen kaitos:
Heikki Schneider, Yo-kylä 62 A 14, Åbo 51.

Ole Rud Nielsen, Vähäalminkatu 4, 26 100 Raumo (938) 18582

Tampere Universitet:

Pirjo Liisa Nünimäki, Ratamonkatu 12 C 13, 50100 Hikkeli

Norge:

Institut for folkelivsgranskning:

Anne Hoel, Lallakroken 2, Oslo 2

Institut for folkeminnevitenskap, Oslo:

Torill Wyller, Landingsveien 104, Oslo 7. 141698

Etno-Folkloristisk institutt, Bergen:

Leif Dybing, Lyder Sagensgade 10, 5000 Bergen

Danmark:

Jørgen Burchardt, Nyborgvej 13, Sødinge, 5750 Ringe (09) 623617

Institut for europæisk folkelivsforskning, Brede:

Allan Schnipper, Bellmangsgade 31, st., 2100 Kbh. Ø (01) 206916

Institut for folkemindvidenskab, Amager:

Helen Cliff, Tinggården 46, DK-4681 Herfølge

Institut for sprog, kommunikation og kulturhistorie, Aalborg:

Poul Holm, Inst. f. sprog, kom. og kulturh. AUC, Boks 159, 9100 Aalborg (08) 159111

Århus Universitet:

Svend Åge Andersen, Hørmærks Alle 24, 8240 Risskov (06) 175750

Lay out:

Allan Schnipper

Oversætter (til engelsk):

Corinne Mountfield, Egholmvvej 5, 2720 Vanløse

ISSN: 0008-1345

Forord

Man har spurgt os, om der ikke har været så meget fokus på kvindesag og kvindeforskning, at dette nummer af Nord Nytt allerede er lidt "passe". I 1970-erne havde man de første rødstrømpeaktioner, der senere skulle blive til den nye kvindebevægelse. Universitetet fulgte den op med forskning om kvinder, og sidst har Københavns Universitet fået et eget center for kvindeforskning. Nu må kvinderne da have fået, hvad der tilkommer dem! Man(d) mener, at vi må videre til nye emner.

Vi mener, at dette synspunkt er helt forkert. Der er stadig god grund til at tage fat på problemerne. Dels er mange nye erfaringer høstet de seneste 10 år, dels er mange forhold stadig uændrede. Der er sket et kulturelt skred omkring kvindelige erfaringer og handlemåder, men økonomisk er kvinder stadig ringere stillet p.g.a. dårligere betalt arbejde, dobbeltarbejde, deltidsarbejde o.s.v. På universitetet er der stadig for få kvinder i ledende stillinger. Forskningen er foregået på mænds præmisser. Selv om etnologi (folkelivsforskning) og folkloristik (folkemindevidenskab) er typiske kvindefag, er der i Norden overvægt af mandlige professorer, lærere og museumsfolk. Der kan således være god grund til at fortsætte kampen for at ændre vilkårene.

I dette nummer vil vi beskæftige os med hvilken indflydelse kvindebevægelsen og den medfølgende bevidstgørelse af kvinder har haft på forskningen, specielt indenfor etnologi/folkloristik, som vi i denne forbindelse ikke vil definere som to adskilte dicipliner. Vi vil se på, hvad der er sket i de nordiske lande, hvem der arbejder med hvad. Hvad kan etnologien komme med, som de andre fag ikke har fået øje på, og hvor er vore begrænsninger?

Det skal ikke være nogen hemmelighed, at det har overrasket os, at så få etnologer er repræsenteret indenfor kvindeforskningen. Derimod er der mange historikere, der beskæftiger sig med etnologi som noget helt nyt. Derfor er inddraget et par historikere der arbejder som etnologer.

Der er meget spændende i gære indenfor etnologien, fordi vi på den ene side både kan drage nytte af vores egen faglige tradition og på den anden side af kvindeforskningens resultater. Vi finder den etnologiske kvalitative metode særlig velegnet, når det gælder studiet af kvinders hverdagshistorie og en belysning af kvinders modsætningsfyldte liv. Derfor vil vi gerne præsentere etnologien for ikke-etnologer, og for visse etnologer et nyt og spændende perspektiv: kvindeperspektivet.

Kvindeforskningen er et nyt felt og endnu i støbeskeen. Vi har undersøgt, hvad der foregår rundt omkring i Norden netop nu og vil præsentere nogle af resultaterne i dette nummer. Forfatterne er både færdige magistre, museumskvinder og studerende. Således kommer både mere etableret forskning, men også de nyeste opgaver frem, og mange forskellige kvinder kommer selv til orde med deres tanker og syn på, hvad etnologisk kvindeforskning kan være eller burde være. Det nordiske område udgør ingen homogen enhed med hensyn til forskningstradition og forskningsmiljø, hvad der tydeligt afspejler sig i artiklernes emnevalg og problematik, men vi mener det er vigtigt af få så komplekst og nuanceret et udsnit med som muligt.

For at få styr på det store stof, der måtte blive til et dobbeltnummer, har vi valgt at inddele indholdet i 4 hovedtemaer. I hvert tema løber centrale etnologiske forskningsfelter og vigtige kvindeforskningsaspekter sammen:

Tema 1: Kvinder og kulturhistorie. Dette temas omfang viser, at der er et stort behov for status og refleksion over kvindeforskningens rivende udvikling. Artiklerne peger på, at der stadig er brug for fagkritik og teoriudvikling.

Tema 2: Kilder til kvinders hverdagshistorie. Etnologien har traditionelt kombineret mange kildetyper. Dette binder faget sammen med kvindeforskningen, der også bruger kvalitative kilder i stort omfang. Behovet for at udvide analysemåder og begreber træder dog tydeligt frem.

Tema 3: Arbejde og livssammenhæng. En videreudvikling af arbejdsbegrebet er nødvendig for etnologien og især kvindeforskningen, da der her rejser sig spørgsmål omkring forskellen mellem kvinders og mænds arbejde og kvinder i arbejde set i forhold til hele livssammenhængen. Desværre er der kun tilløb til en sådan forståelse i dette tema, ligesom kun kvinders lønarbejde og ikke f.eks. husarbejdet er behandlet.

Tema 4: Køn og krop. Kvinders køn og krop er bestemmende for vores liv og sociale position. Hidtil er fortolkningen af kvinders krop foretaget ud fra et mandsperspektiv. Det er kvindeforskningens opgave at se den som del af en historisk og kulturel sammenhæng og få kvinders eget syn på kroppen frem.

Tilsammen skulle de 4 temaer give et billede af kvindekulturen.

Vort arbejde med dette nummer har været dejligt og inspirerende, selvom det har været ulønnet og er foregået i fritiden. Vi har arbejdet kollektivt, og det har sat en proces i gang hos os, som vi håber vil forplante sig.

Til slut vil vi gerne takke alle medvirkende nordiske kvinder for arbejde, råd og dåd, samt Jeres store interesse.

En særlig tak rettes til Nordisk Kulturfond, der velvilligt har støttet udgivelsen med 16.500 kr.

Ena Hvidberg, Lisbeth Haastrup, Laila Ottesen, Lykke Pedersen.

**KVINDEFORSKNING
OG KULTURSTUDIER**

Ena Hvidberg, mag. art. undervisningsassistent.

Født maj 1939, magister i eur. etnologi februar 1982.

Livsforløb: Lærereksamen, hjemmearbejdende husmor med 3 børn, lægekone på landet i Danmark og Nordsverige. Uddannelse i billedvævning. Bifagseksamen i etnologi 1976, sølvmedaljeafhandling med titel: 'Tegn og symboler i nutidig boligindretning', 1979.

Magisterforelæsning om: 'Kvindeforskning og etnologi'.

Efter eksamen projektmedarbejder i et fredningsprojekt, undervisningsassistent i Brede. Medredaktør på Nord Nytt's kvindenummer.

Lisbeth Hastrup.

Født 1955 og har dansk som hovedfag. Der har jeg studeret kvinders bevidsthed, hverdagsliv og organisering, især i forbindelse med husarbejde. Derfor begyndte jeg at læse etnologi, men har på dette fag følt mig ret alene med min interesse for kvindeforskning. Derfor har det været meget opmuntrende at være med i redaktionen af dette nummer og møde ligesindede - forhåbentlig bringer vores arbejde endnu flere kontakter med sig.

Laila Ottesen.

Jeg er født i 1954 i Skælskør, men fra jeg var to år gammel boet i Ballerup kommune der er en forstad til København. Jeg har i otte år boet sammen med Gert og vi har lige fået vores første barn her i Oktober, det blev en dejlig dreng.

Inden jeg tog en HF-eksamen og i løbet af denne arbejdede jeg med meget forskelligt-fabrik, forretning og kontor samt en uddannelse som Teknisk assistent.

I 1978 startede jeg på Københavns Universitet med at læse Etnologi. Ved siden af studiet har jeg i de to sidste år arbejdet på Frilandsmuseet med formidling samt registrering af genstande.

Lykke Lafarque Pedersen, f. 1952.

Har arbejdet med alle mulige forskellige ting, inden jeg begyndte at læse: opvasker på Østergaards Missionshotel i Herning, lærervikar for øvelsesskolen i Herning, derefter hjemmehjælper for Indre bys pensionister, var med til det ærefulde erhverv at bogbinde Islands telefonbog (de står jo efter fornavn) årgang 1975, samme sted Prentsmidjan Oddi, pakkede jeg en årgang af IBM's computerpapir ind, samtidig med at jeg forsøgte at lære at tegne.

Rengøring, kontormedhjælper osv., osv. I 1976 begyndte jeg at læse arkæologi, da jeg synes Skalk var så underholdende; her sled jeg mig igennem et par år, og tog 1. del på en opgave om tidlige bysystemers topografi og funktion. Samtidig var jeg begyndt at læse etnologi og tog bifag i 1980.

Da jeg ville afslutte arkæologien tog jeg bifag heri i 1980, for dog "at have noget". Nu læser jeg etnologi og arbejder på Søllerød Museum og med Nord Nytt.

I øvrigt bor jeg sammen med en mand fra den grafiske branche, der er to meter høj og ryger og pakker tobak om ugen.

Vi har ingen børn, men to katte, Leif og Svend Erik.

Ellers kommer min familie fra Nansensgade i København på den ene side, og Nord-Norge på den anden. Fælles for begge de to grene af familien er et kraftigt politisk engagement, og jeg har chokeret ved at være den første i fire generationer, der ikke holder "Aktuel" (før Socialdemokraten).

I en poesibog fra 1963 skrev jeg, at jeg gerne ville være stewardesse, og min livret var stegt lever. I dag er jeg ved at få armlænen af stolen, når jeg flyver, men lever kan jeg stadig lide.

Kvindekultur, kvindeperspektiv og kvindekamp.

Af Ena Hvidberg, Lisbeth Haastrup, Laila Ottesen og Lykke Pedersen.

Etnologiens kulturbegreb.

For etnologer er kultur menneskelig praksis. Med dette menes såvel livsformer, som de ideer, forestillinger, handlinger og ting mennesker skaber i fællesskab ud fra deres samfundsmæssige og historiske livsbetingelser.

Etnologer beskæftiger sig med de seneste 400 års kulturhistorie ofte med et dobbeltperspektiv, hvor man søger at kombinere det historiske med det samtidige, således at historien perspektiveres vor egen tid og drages ind som forklaring på nutidige fænomener.

Modsat f.eks. traditionel historieforskning har etnologer altid beskæftiget sig med menneskers hverdag og konkrete livsformer varierende i tid, rum og socialt miljø. Det enkelte menneske betragtes som en del af en kulturel helhed, mens individuelle træk og det kuriøse ikke har været genstand for forskningen. Mennesket betragtes både som bærer af sin kultur, men også som medskaber af den, derfor har kulturelle processer som f.eks. trading, socialisering og kulturmøde været vigtige etnologiske forskningsområder. Studiet af hvordan kultur overføres fra generation til generation eller fra gruppe til gruppe kan vise, både hvordan og hvorfor kultur fastholdes, men også hvordan kultur kan forandres.

Folkelifvsforskere beskæftigede sig tidligere med den før-industrielle bondekultur, der blev betragtet som "folkets" kultur. Ændringer i bondekulturen blev forklaret som opløsningstendenser p.g.a. påvirkning fra urban kultur, som derfor også måtte studeres. I de senere årtier er studiet af vor egen tid og flere befolkningsgrupper blevet taget op, og for nogle etnologer er relationen mellem kultur og klasse nu blevet et vigtigt forskningsfelt (jvf. Nord Nytt nr. 13). En indlysende videreudvikling må være en analyse af samspillet mellem kultur, klasse og køn.

Det kulturelle køn.

Det må være en vigtig opgave for etnologien at påpege, at kønnet ikke blot er biologisk og socialt betinget, men også kulturelt. Indholdet i hvad man i et givent samfund og en given klasse betragter som kvindelighed og mandlighed er kulturbestemt.

Etnologien har tidligere beskæftiget sig med arbejdsdeling og kønsroller, men oftest glemt, at forskerens eget syn på kønnene også er kulturbettinget. Dette har haft indflydelse på de kilder, man har valgt og benyttet og på de spørgsmål, man har stillet til dem. Omfanget af studier om kvinder har dog været ringe, og det har kun været en begrænset del af kvinders liv, der er blevet behandlet. Udviklingen indenfor kvindeforskningen i andre fag har medført inddragelse af begrebet kultur og forsøg på en definition af kvindekultur. Vi mener, at vi som etnologer og kulturforskere må være med til at definere, hvad begrebet kvindekultur skal indeholde.

Kvindekultur.

Vi ønsker at tage afstand fra en biologisk determineret definition af kvindekultur. Vi ønsker heller ikke at betragte kvindekultur som begrænset udelukkende til privatsfæren. Ligesom de kulturelle fortolkninger af kønnet veksler både m.h.t. tid, samfund og klasse vil kvindekulturen variere. *Med kvindekultur mener vi den praksis som kvinder udvikler ud fra deres køns-specifikke placering i et givent samfund.* Kvindekulturen indeholder den praksis, der er et resultat af samfundets kønsmæssige arbejdsdeling. Som kulturbærere er kvinderne selv med til at opretholde denne praksis, men også med til at skabe og forny den. Den har såvel reaktionære, undertrykkende og selvundertrykkende elementer, da kvinder er en undertrykt gruppe i vores samfund, men også værdier som følge af de særlige arbejds- og ansvarsområder, som kvinder socialiseres til.

Kvindens arbejde og kultur har imidlertid været nedvurderet og usynliggjort i samfundet såvel som i forskningen. Det er først med den nye kvindebevægelse fra 1960-erne og 70-erne at en større gruppe kvinder bevidst har prøvet at ændre ved de samfundsmæssige forhold, som kvinder lever under, *samtidigt* med at de har forsøgt at fastholde og videreudvikle de værdier kvinders kultur traditionelt har indeholdt.

Kvindeforskningen tager form.

En del af den nye kvindekultur er fremkomsten af kvindeforskningen indenfor universitetsmiljøet. Denne forskning har gennemgået forskellige faser, der ikke uden videre kan overføres på etnologien, fordi vi ikke har nogen lang tradition for kvindeforskning. Derfor optræder de forskellige faser samtidigt indenfor etnologien, som artiklerne i dette nummer viser.

Der har været to hovedretninger indenfor kvindeforskningen: en feministisk og en marxistisk, med diverse fraktioner og sammenblandinger af synspunkter. Jo mere feministisk inspireret forskningen har været desto mere har den lagt vægt på den patriarkalske undertrykkelse af kvinden og kønnet og på det synspunkt, at kun kvinder kan lave kvindeforskning. Jo mere marxistisk inspireret forskningen har været desto mere vægt har den lagt på produktionsforholdenes eller klassens betydning for kvindeundertrykkelse og på den opfattelse, at både mænd og kvinder kan lave kvindeforskning.

På etnologifaget har disse diskussioner ikke været særlig udbredte - før dette temanummer - bl.a. fordi der ikke har været nogen stærk marxistisk tradition indenfor faget. Den manglende diskussion har betydet, at synspunkterne ikke er gennemarbejdede, men at der er interesse og behov for en sådan viser omfanget af tema 1: kvindeforskning og kulturstudier.

Kvindeforskningen i begyndelsen af 1970-erne var en kompensatorisk forskning, hvis mål var at synliggøre kvindernes liv ved at påpege, at kvinder kunne være lige så gode og dygtige som mænd på mændenes præmisser. Den adskilte sig kun enmæssigt fra "mandeforskningen" ved at behandle kvinder, f.eks. kvinder i fagforeninger og i den offentlige sfære. Med forskning om kvinder, der overskred kvinderoller og agerede som mænd d.v.s. kvinder som kunstnere, helte og politikere, begyndte kvindeforskningen at bevæge sig fra en fase med lændighedsforskning, hvor kvinder blev betragtet som passive objekter, til en fase med værdighedsforskning, der prøver at betragte kvinder som aktive subjekter. Omkring 1975 begyndte forskerne at opsøge kvinderne, hvor de var, d.v.s. den private sfære blev inddraget, ligesom forskeren begyndte at tage udgangspunkt i kvindernes egne betingelser og bedømmelser i stedet for som tidligere at betragte kvinder som ufuldkomne mænd.

Ved at medtage reproduktionsfæren i forskningen fremstod nye emner som væsentlige f.eks. familieforhold, seksualitet, fødsler, mor-datter relationen, husarbejdet og børneopdragelse. På universitetet opdagede kvinder, at de gængse teorier og metoder, der var udformet af mænd, meget dårligt kunne anvendes på kvindernes verden. Dette resulterede i både kønskritisk forskning og udvikling og nytænkning af teori og forskerpraksis. Nye kildegrupper måtte tages i brug, og kvindeforskere begyndte at beskæftige sig med erindringer, dagbøger, fotografier og breve.

Et af nøgleordene i denne tredje fase af kvindeforskningen blev "kvindelig livssammehæng", et begreb lanceret af den vesttyske sociolog Ulrike Prokop i bogen af samme navn (1978). Det blev ikke tilstrækkeligt at forklare tingene *alene* ud fra arbejdsliv eller hjemmeliv. Det var nødvendigt med et helhedsperspektiv. Forskningen måtte inddrage alle de faktorer, der påvirker kvinders liv, og desuden undersøge samspillet mellem disse faktorer. Det blev også klart, at det ikke blot gjaldt om at forske *om* kvinder. Uanset emne var det vigtigt at få kvindeperspektivet repræsenteret.

Vi er kvinder. Om kvindeperspektivet.

Kvindeperspektiv er ikke noget entydigt begreb. Umiddelbart betyder det, at se på verden med kvinders øjne. Men hvad ligger der egentligt i det? Først og fremmest at forskeren bevidst trækker kvindernes vilkår, synspunkter og opfattelse af verden frem. At forskeren redegør for, hvad kvinderne mener om de samfundsmæssige forhold, de er en del af, hvilke prioriteringer de gør og hvorfor, hvordan kvinderne fortolker deres verden. Det skulle synes indlysende, at etnologer inddrager kvindernes opfattelse, da vores faglige viden giver os kundskaber om, at kvinder og mænd opdrages forskelligt, og at kønsforskellen ikke alene handler om arbejdsdeling og kønsroller, men griber ind i hele livssammenhængen på alle niveauer. Men man har oftest stillet spørgsmål ud fra et mandsperspektiv, og redegørelsen for kvindernes synspunkter er derfor gledet i baggrunden eller helt forsvundet. Kvindelige forskere er mange gange kommet frem til andre resultater end mandlige, fordi kvinder har en anden baggrund. Vi har f.eks. i feltsituationer stillet andre spørgsmål og været mere lydhøre for de kvindelige informanternes beretninger. Dermed er nye problemer og emner blevet inddraget og forskningen mere kompleks.

Dette fører hen til et andet aspekt ved kvindeperspektivet: at forskeren skal inddrage sine egne erfaringer som kvinde i forskningen. De fælles kvindespecifikke problemområder kan danne udgangspunkt for eller medtages i forskningen. Dette fører desuden til en anden forskersituation, fordi forskeren ikke mere opfatter sig selv om en neutral person, der trækker oplysninger ud af et andet menneske.

At anvende et kvindeperspektiv betyder ikke, at vi alene skal forske om kvinder. Det er vigtigt at få kvinders synspunkter med i al forskning uanset emne.

Endelig indeholder kvindeperspektivet både for en selv og for andre kvinder en emancipatorisk målsætning.

Vi er mange. Vi blir flere. Kvindeforskningens karakteristika.

Fremvæksten af den nye kvindeforskning skal bl.a. ses som et led i hele den omstrukturering af universitetet, der fandt sted i slutningen af 1960-erne og begyndelse af 70-erne. Universitetsstrukturen blev demokratiseret, forskningen skulle være samfundsrelevant og forskningsprocessen kollektiv, og alt skulle formidles til folk, så de kunne forstå og bruge universitetets viden.

Alle disse karakteristika træder særlig markant frem i kvindeforskningen og kvindemiljøerne på universitetet. Måske fordi kvinderne er en ny stor gruppe på de højere læreanstalter, og fordi vi har svært ved at finde os til rette i et hierarkisk, konkurrencepræget, socialt isoleret arbejdsmiljø. Den ny måde at forske på stemmer bedre overens med den socialisation, piger får i vores samfund. Kvinder har derfor særlig mange grunde til at arbejde på denne ny måde.

Af et spørgeskema, redaktionen har udsendt til bidragsyderne i dette nummer om motivation og betingelser for at lave kvindeforskning, fremgår det, at de fleste har et både personligt, fagligt og mange også et politisk motiv med det at lave kvindeforskning. Beskæftigelsen med kvindeforskning er derfor stærkt personligt involverende og får konsekvenser ikke alene for kvindeforskerens eget liv, men også for, hvordan kvindeforskere opfattes på universitetet og

hvordan universitetet opfattes af kvindeforskerne. Af svarene fremgår det, at "det traditionelle, borgerlige, patriarkalske forskningsmiljøes normer og værdier" betragtes som en væsentlig barriere for den ny kvindeforskning. I begyndelse bliver kvindeforskningen ofte hilst med nysgerrighed og interesse, men efterhånden behandles den med "venlig ligegyldighed og repressiv tolerance". Visse steder mødes kvindeforskere med direkte mistro, latterliggørelse og skepsis. "Det är ännu inte riktigt rumsrent att vara kvinnoforskare".

Konturerne af en ny forskerpraksis er ved at tegne sig, også på etnologi. Kvindeforskere vil gerne arbejde sammen med andre kvinder i projektgrupper indenfor deres eget fag eller tværfagligt f.eks. i de kvindefora, som mange er med i. Tværfagligheden går både på det emnemæssige og det metodiske, selvom erfaringer fra Københavns Universitets kvindeforskningscenter har vist, at de fleste nødtigt vil miste tilknytningen til deres eget fag.

Man ønsker også et solidarisk samarbejde med de kvinder, der forskes om, og kvindelige etnologer har f.eks. forsøgt at inddrage informanterne i forskningsprocessen. Dette kræver selvfølgelig også en anden form for formidling af resultaterne end den litterære som oftest anvendes inden for fagkredse. Der er blevet eksperimenteret med studiekredse, lysbilledsserier og fotoudstillinger for bare at nævne nogle af de ting, der omtales i dette nummer.

Da kvindeforskningen endnu er ret ny - forfatterne i dette nummer har højst 6 års "anciennitet" som kvindeforskere, de fleste langt mindre- er der mange kampe at kæmpe og meget arbejde, der skal gøres. I svarene peger mange på, hvor vigtigt det er at bryde isolationen og samarbejde mellem de etnologiske institutioner og mellem fagene. Endvidere ligger der en stor opgave i at lave kønskritik på fagtraditionen, samt selvfølgelig at dække alle de tusinde huller, hvor kvindernes liv og historie mangler.

Men kvindeforskningens fremtid indenfor etnologien vil afhænge af, om den fagprofil, som vi rider op, kan forblive mangefacetteret. En af farerne er, at etnologien bliver domineret af gold teoretisering og dermed mister jordforbindelsen. Her kan kvindeforskningen og kvindeforskerne trække i en anden retning.

Kvindens kamp - etnologiens styrke.

Etnologien er studiet af mennesket som kulturvæsen. Vi mener derfor at fagets resultater er brugbare og nyttige, fordi de kan være med til at åbne alles øjne for, at alt det vi betragter som noget "naturligt" og dermed uforanderligt, er "kulturelt" og altså kan ændres, hvis det virker undertrykkende og begrænsende. Dette gælder også kønsundertrykkelsen. Ved at påvise hvordan kønsmønstre - mandlighed og kvindelighed - ikke er biologisk bestemte, men veksellende i tid, rum og socialt miljø, kan vores fag være med til at formidle viden om, hvordan biologiske forskelle med kulturen som medium anvendes til at skabe sociale forskelle. Dette kan være baggrunden for at forandre de seje strukturer.

Faget har groft sagt to grundlæggende metoder: feltarbejdet og historiske rekonstruktioner. Feltarbejdet bruges til samtidsanalyser og består primært at interview og observation, hvor man skaber sit eget kildemateriale. Historiske rekonstruktioner er baseret på eksisterende kildemateriale, der spænder fra materielle genstande til alle former for arkivalier (dog er skønlitteratur og malerier desværre endnu ikke accepteret!). Fordi historien tillægges forklarende værdi og for at påvise sammenhænge kombineres de to metoder som regel.

Det er en stor fordel ved studiet af kvinders tilværelse, at vi både er i stand til selv at skabe kildematerialet og at stykke mange kilder sammen, da det ellers kan være vanskeligt at danne et helhedsbillede af kvinders livssammenhæng.

Kvindeforskere er begyndt at se på *alle* kilder som bestemt af den sammenhæng de indgår i, og dermed som havende principielt samme værdi. Alle kilder udtrykker en holdning eller vurdering, som det gælder om at få frem og bruge som udtryk for producenten og dens køns-, klasse-, tids- og bevidsthedsstruktur. Desværre mangler vi endnu redskaber til at lave sådanne analyser, men forsøg gøres og en udvikling er i gang, som dette nummer viser.

Al historieskrivning er tolkning (kun forbenede positivister ville hævde andet!). Det er der-

for vigtigt at stille de rigtige spørgsmål, hvilket i denne sammenhæng vil sige, at vi må benytte et kvindespørgsmål, hvor kvinder er med. Vi udvælger også de kilder og områder, vi har interesse i at belyse og bevare. Derfor kan kilder til et område, som ikke har været betragtet som interessant - f.eks. kvinders hverdagshistorie - helt forsvinde.

Foruden at man selv kan drage nye kilder frem eller skabe dem, så arbejder etnologen også med nogle aspekter og processer, der må betragtes som specielt velegnede til at afdække kvinders livssammenhæng. Nogle af de vigtigste arbejdsredskaber er: livshistorier, års- og dag-cyklusstudier, kommunikation med tegn og symboler, netværksanalyser med studiet af aktivitetsmønstre og interaktion.

Også i de termer og kategorier, vi anvender, må vi være opmærksomme på den usynliggørelse af kvinder eller fordrejning af vores virkelighed, som ofte finder sted.

Begreber som husmandskone og gårdmandskone opfatter f.eks. kvinden som underlagt sin mand og defineret i forhold til en mand. Derfor er ordene huskoner og gårdkoner bedre.

I den terminologi, etnologer opflaskes med, til en analyse af økolyper f.eks. fisker-bonde, hede-bonde, marsk-bonde etc. samt i forståelsesrammen for udviklingen "fra peasants til farmers" er kvinderne totalt usynliggjorte, selvom det i mange tilfælde har været kvinder, der har stået for landbruget.

I statistikker hvor man opererer med husstandsoverhoveder, sættes disse lig med mænd, hvor man glemmer at familier også består af kvinder, og kan have et kvindeligt overhovede.

Inddeling i perioder sker heller ikke efter faktorer, som er betydningsfulde for kvinder som f.eks. prævention, husholdningsteknologi og sygdomsbekæmpelse.

På grund af etnologers traditionelle museale tilknytning er en del formidlingskundskab blevet integreret i faget. Men en del færdige etnologer formidler deres viden bredere end som så, f.eks. ved at holde foredrag, lede studiekredse, lave radio, udstillinger samt forskningsprojekter, hvor folk deltager aktivt. Generelt må det dog siges, at formidlingsarbejdet i den universitære verden må opprioriteres og vurderes som langt væsentligere end hidtil, og vores fag må have en større viden om kommunikation og pædagogik. Vi trænger til en mere bevidst forhold os til, hvem vi vil nå, med hvilke midler og med hvilke formål.

Ved at rekonstruere historiske forløb og skæbner og fremdrage kundskaber som det enkelte menneske ikke selv regner for noget, kan etnologer være med til at "værdiggøre" folks egne eller skjulte erfaringer. Formår vi at formidle dette, kan vores forskning have et vældigt frigørende perspektiv.

Indenfor etnologien har man tradition for brug af mere kvalitative metoder og kilder end f.eks. historie og sociologi. Det har været en fordel for kvindeforskere, som for at opfange kvinders hverdag og bevidsthed har måttet tage andre sider at tilværelsen, f.eks. familie, husarbejde og seksualitet og andre kilder eller udtryksformer op. Det drejer sig især om forhold hvor kvinder kunne komme frem med deres egne holdninger og vurderinger, på egne betingelser eller i en solidarisk sammenhæng.

Men disse forcer ved etnologien er langt fra udnyttet systematisk og tilstrækkeligt bevidst. Trods brugen af kvalitative kilder, kunne der ønskes en større forståelse af, hvordan de analyseres og fortolkes, og hvordan forskeren ofte selv er med til at udforme sine kilder.

Dette hænger formodentlig sammen med, at mange etnologer stadig ser sig selv som neutrale forskere, der studerer et objekt uden for sig selv, til brug for en abstrakt offentlighed. Med inddragelsen af egne erfaringer og et kvindepolitisk engagement har kvindeforskere stødt på modstand fra kredse med sådanne positivistiske videnskabsideal, fordi vi har insisteret på at forskere altid er en del af det de forsker i, og at forskningen har en politisk funktion, li-gegyldigt om man er sig den bevidst eller ej. Også etnologer må se sig selv som produkter af de samfundsmæssige forhold, vi lever under, og som aktive subjekter, der med vores arbejde ændrer samfundet. Konkret betyder det, at forskningen må være sig sit udgangspunkt bevidst - ikke mindst det kønspolitiske - at den må formulere sine mål og sin stillingtagen eksplicit og tage nogle politiske og praktiske konsekvenser af de resultater, den når frem til.

Med den nye forståelse af forholdet mellem subjekt og objekt, forsker og det der forskes omkring og for, åbnes for mange muligheder og arbejdsopgaver. En af de meget oplagte er en grundig kritik af fagtraditionen, dens teorier og metoder og dens politiske mål og konsekvenser. En analyse af hvor kvinder er med, og hvor vi ikke er med, hvordan vi er beskrevet, og hvordan bestemte teorier og metoder præger og præges af en tids, en classes eller et køns kvindeopfattelse, vil være nødvendigt for at formulere vort eget udgangspunkt mere præcist.

Vi må vise hvad der er værd at bevare af kvindekulturen, og hvad der kan og skal forandres - *kvindekampen er også en kulturkamp!*

Index:

Kvindeforskning.

Kvindekultur.

Etnologisk kvindeforskning.

Kvindeperspektiv.

Fagkritik.

Kønskritisk forskning.

Kvinnor - vad är det? Skapelsens krona eller "En marginell ekonomi".

av Karin Salomonsson.

Er kvindeforskning blevet et modestudieobjekt? og en vare, hvad betyder kvindeperspektiv på forskningen? Disse spørgsmål søges afklaret ud fra en historisk oversigt over kvindeforskning og især feminisme/marxismediskussionen, og omridsene af en etnologisk kvindeforsknings opgaver tegnes.

'Qvinnofrågan' har sedan slutet av 1700-talet utgjort ett ofta förekommande ämne, som förorsakat många heta debatter.¹⁾ Innanför forskningssamhällets höga murar har det däremot inte alltid varit ett ämne av intresse. Sedan slutet av 60-talet har en ny kvinnoforskningsdebatt gjort sitt intåg. Det rör sig på intet sätt om ett större fälttåg, utan om ett snabbt växande antal småmanövrer. 'Kvinnoforskning' är nu ett allt vanligare ämne för konferenser, artiklar och debatter.

Forskningsråd och finansieringsfonder har fått upp ögonen för denna utveckling,²⁾ och nåde det lilla projekt eller den forskare som inte diskuterar 'könsproblematiken'! Efter 'arbetaren' har 'kvinnan' blivit det nya 'inne-studieobjektet'. Denna utveckling är naturligtvis mycket bra och behövlig, men på samma gång en aning tragisk. Är det ett uppriktigt intresse, en insikt om att denna forskning är viktig, eller bara ett bevis på hur också forskningen blir till en vara, beroende av sin säljkraft?

Det vanligaste sättet att behandla kvinnors vardag i vetenskapliga arbeten - om de överhuvudtaget fick plats - var (är) i ett speciellt kapitel med titeln 'Familjen' eller 'Hushållets sammansättning'. (Oakley 1974) (Här utgör etnologin i viss mån ett undantag. (Se nedan). Kvinnan är den som behöver behandlas separat, som ett problem och som en avvikare från det normala (mannen). Kvinnan och hennes specifika erfarenheter, var (är) helt enkelt osynliga i de teorier och analysmodeller som finns till hands.

En reaktion mot detta, och mot den 'otillräcklighet' kvinnor upplevde vid läsningen av de få arbeten som faktiskt behandlade kvinnans roll, ledde till den 'kvinnoforskning' vi idag talar om. Impulserna till denna nya forskningspraktik uppstod i och med den 'nya, kvinnorörelsen i slutet av 60-talet.

I Sverige får kvinnoforskningen en ordentlig skjuts framåt vid bildandet av Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning i Lund. Denna organisation är en tvärvetenskaplig mötespunkt för diskussioner om teorier, nya ideer och metoder inom den nybakade forskningen. I det första numret av 'Kvinnovetenskaplig Tidskrift' berör man just frågan: Vad är kvinnoforskning?

Kvinnoforskningen tar i mångt och mycket spjörn mot den s.k. *jämställdhetsforskningen*, som bedrevs huvudsakligen under 1930-60. Den har sina rötter i den borgerliga kvinnorörelsen och är i första hand kvantitativ och arbetar i stor utsträckning med statistiskt material. Det ska finnas samma möjligheter för män och kvinnor och detta uppnås bl.a. genom lika antal kvinnor och män på varje nivå i den samhällsliga hierarkin. Man kan lite tillspetsat säga att jämställdhet stod för: 'kvinnan lika mannen'. Mannens värld blir här idealet. (Holter 1980).

Kvinnoforskningen däremot, stammar ur den socialistiska delen av kvinnorörelsen, eller den s.k. 'nya' kvinnorörelsen. Här blir målet en kvalitativ förändring av samhället bl.a. genom nedbrytandet av samhällsliga hierarkier och uppdelningen mellan intellektuellt och manuellt arbete, vilket också har samband med arbetsfördelningen mellan könen. (Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1/80) Metoderna är här framförallt kvalitativa, och man lägger stor vikt vid reproduktionssfären. Kvinnoforskningen är i högre grad en infallsvinkel, ett *forskningsperspektiv*, än ett avskilt forskningsområde.

Det är alltså denna definition som Forum presenterar. Men riktigt så enkelt är det inte att bestämma vad kvinnoforskning ska innehålla och hur den får se ut. Det finns många olika synpunkter och ideer på det här området. Det som förenar är känslan av att något saknas - något som inte finns med i den traditionella forskningen - nämligen synliggörandet av den 'kvinnliga verkligheten' och orsaken till 'osynligheten'. Kvinnliga forskare har vänt sig ifrån existerande teorier, också mycket för att här inte finns utrymme för reproduktionen, och börjat diskutera nya analysmetoder och angreppssätt. Det är en bit av denna diskussion jag mycket schematiskt presenterar här.

'The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism'.³⁾

De två främsta teoribildningarna som den 'nya' kvinnoforskningen idag bygger på, är marxismen och feminismen. Eller om man så vill - på ingendera. Även inför dessa två teorier har många forskare upplevt känslan av 'otillräcklighet', och därav försöket att förena de två. Detta är en förening som inte på långa vägar har nått sin höjdpunkt, eller slutgiltiga utformning.

Inom den vetenskapliga marxismen⁴⁾ ges produktionen analytiskt företräde. Det är här samhällsomvandlingen sker. Kvinnan passas in i de generella lagbundenheterna, och ikläder sig sin faders eller makes klasstillhörighet. Genom att kvinnorna kommer in i produktionen, försvinner deras underordnade ställning i samhället, då det kapitalistiska produktions sättet upphör; alltså en automatisk process som inte vållar några ytterligare problem. (Hartmann 1981) Den vetenskapliga marxismen har idag kritiserats och omtolkats. (Nord-Nytt 13/82) Fortfarande råder dock inom vissa marxistiska teorier samma 'blindhet', för kvinnans specifika verklighet och för de erfarenheter det ger att leva i ett annat 'livssammanhang' än männen. (Widerberg 1980). Som exempel kan här nämnas en strukturmarxistisk forskare som G. Therborn. I hans första upplaga av 'Det svenska klassamhället' (1973) berörs inte kvinnornas komplicerade roll i klasstrukturen med mer än ett par ord. I den andra reviderade upplagan (1981) har de fått ett helt, egen kapitel!

Den kritik som riktas mot stora delar av den marxistiska forskningen kan sammanfattas såhär: Reproduktionen och dess sociala förhållanden får träda tillbaka till förmån för produktionen; en mekanisk syn på kvinnans 'frigörelse'; samt avsaknad av en diskussion om patriarkatets betydelse.

Förändringsmodellerna blir alltför enkla och okomplicerade och man bortser från kvinnospecifika erfarenheter.

Denna kritik är inte i alla stycken ny. Samma ord yttrades av kvinnor som Clara Zetkin, Alexandra Kollontay och Emma Goldman,⁵⁾ vilkas ord kom att tystas ned och glömmas bort för att på nytt träda fram under -60 och -70-talen.

I den feministiska teorin anser man skillnaden mellan män och kvinnor vara det grundläggande och primära i varje samhälle. (Holter 1980). Den utgör grunden för arbetsdelning, makt och anseende. Inom feminismen har det diskuterats i hur stor utsträckning dessa könsskillnader är biologiskt betingade och man har också debatterat huruvida sociala klasser spelar någon roll. En bok som baserar sig på den radikala feminismen är S. Firestones bok 'Könens dialektik', där kön framhålls som den grundläggande drivkraften till samhällsförändringar.

Den kritik som har riktats mot feministerna gäller främst behandlingen av kvinnor som *en* homogen grupp, där alla lever under samma villkor och alla är förtryckta. Man har arbetat ahistoriskt och alltför generellt. Inte heller har man baserat sina diskussioner ang. patriarkatet i en materiell verklighet. (Hartmann 1981)

Nå, går det nu, och är det i så fall fruktbart, att förena dessa teorier? Som sagt var, är svaret på den frågan inte slutgiltigt formulerat. De teoridiskussioner som förts går under namnet 'feministisk materialism'. Det viktiga här är ett särskiljande från den vetenskapliga marxismen, vilket grundar sig på ett citat av Engels, som står att finna i 'Familjen privategendomen och statens ursprung'. (Engels Sv. övers. 1978)

"Enligt den materialistiska uppfattningen är det i sista hand bestämmande momentet i historien: produktionen och reproduktionen av det omedelbara livet. Men denna återigen är av dubbel natur. Å ena sidan frambringandet av existensmedel, av näringsmedel, kläder, bostad, och de erfoderliga verktygen. Å andra sidan frambringandet av själva människorna, släktets fortplantning".

Här utgör reproduktionen en lika viktig del av teorin som produktionen.

Man vill i denna nya teori synliggöra förtryckets mekanismer, och föra fram kvinnors verklighet, tankar och medvetande. 'Förtryckets mekanismer' utgörs av en komplex kombination av kapitalism och patriarkat, som det krävs ett 'kvinnoperspektiv' för att se och till fullo klargöra. Detta 'kvinnoperspektiv' bygger på erfarenheter och upplevelser av och insikter om kvinnors liv och möjligheter. I 'kvinnoperspektivet' ligger ett holistiskt synsätt - man beaktar hela 'livsmönstret' och försöker att undvika att bryta ut *en* bit av vardagen, ex. vis produktionen. Man strävar efter en samstämmighet och inte en åtskillnad mellan tanke och känsla, förnuft och sinnlig upplevelse. Här finns ett tydligt avståndstagande mot det positivistiska vetenskapsidealet. Detta 'kvinnoperspektiv' implicerar också en 'tät', kvalitativ kontakt med informanterna.

Jag tror inte att endast kvinnor kan tillämpa detta 'perspektiv', men man måste vara medveten om de svårigheter och problem manliga forskare kan möta i kvinnoforskningen. Vilka 'blinda fläckar' man lämnar utforskade - just på grund av skilda erfarenhetsramar.

Jag medger gärna att detta 'kvinnoperspektiv' är en luddig och oklar term, som kräver en livlig debatt.

Några forskare som idag är sysselsatta med att utveckla denna 'feministiska materialism' är bl.a. H. Hartmann,⁶⁾ som i sin redan nämnda 'äktenskapsförklaring' utförligt diskuterar teorins applicerbarhet och användningsområden. M. Barrett⁷⁾ är en engelsk sociolog som i sin bok 'Women's Oppression Today', behandlar arbetsdelning, kön, familj etc. inom ramen för denna teori. Karin Widerberg funderar över samma problematik i artikeln 'Feminism och marxism' i Sociologisk Forskning 2/81.

En kvinna som inte så mycket strävat efter att skapa en *ny* teori, som att utveckla välkända marxistiska begrepp, är den just nu mycket omtalade Ulrike Prokop.⁸⁾ Hon applicerar produktion, produktivkrafter och produktionsförhållanden på "kvinnors livssammanhang" - nämligen den reproduktiva sfären. Här rör det sig om en kvalitativt annorlunda produktion, med ett behovsorienterat, starkt känsloladdat innehåll, som dock hämmas av det rådande produktions sättet - det isolerade hushållet.

Harriet Holter skriver om kvinnoforskningen att: "Kvinnoförtryck och kvinnors vanmakt, o-synliggörande, myter om kvinnor, en åtskillnad mellan en privat och en offentlig samhällsfär, mellan produktion och reproduktion... är några av de mer centrala begrepp och teman som har utvecklats". (Kvinnovetenskaplig Tidskrift 1/80) Inom allt fler ämnen, och inom alltfler forskningsområden hittar man idag en 'kvinnoforskare'. Det är just därför denna teori- och ämnesde-

batt är så viktig också inom den etnologiska forskningen. Jag hör nog hur ni suckar och säger, asch, vad har allt det här att göra med etnologi och med min forskning? Jo, faktiskt...

Etnologin och kvinnoforskningen.

Kvinnoforskningen idag står för ett nytänkande, ett överskridande av traditionella forskningspraktiker och vetenskapliga hierarkier. Man ställer nya frågor och vill ha nya svar. Denna ämneskritik drabbar i viss mån även etnologin, men inte i lika hög grad som t.ex. den positivistiska sociologin med sina strikt kvantitativa metoder, eller det traditionella historieämnet med sin rigida syn på användandet av olika källor. Kvinnoforskningen och etnologin besitter många likheter. Det är säkert därför det också råder ett relativt öppet och positivt arbetsklimat för kvinnoforskning inom vårt ämne. Eller? Men hur kan det komma sig att det ändå finns jämförelsevis få arbeten gjorda av kvinnor, som berör dessa problemställningar?

Inom etnologin finns det gott om födslar och dödslar, missfall och utomäktenskapliga barn.⁹⁾ Det är en viktig kunskap som presenteras i dessa böcker, som har bidragit i hög grad till att 'synliggöra' kvinnan. Men varför är de nästan uteslutande skrivna av män? Hade de sett annorlunda ut om de hade skrivits av kvinnor, eller spelar det ingen roll?

Det är inte bara de kvalitativa metoderna som förenar. Det finns i uttrycket "Det personliga är politiskt"¹⁰⁾, som har blivit en viktig sats inom kvinnoforskningen, en uppmaning att lägga vikt vid det vardagliga, de nära erfarenheter och tankar enskilda människor bär på och omformar, vilket också betonas i ex. vis Nord-Nytt nr. 13. Här finner vi också den tidigare behandlade kritiken av den vetenskapliga marxismen.

Sist men inte minst, skulle jag vilja betona det emancipatoriska draget, viljan till förändring och befrielse, som genomsyrar hela kvinnoforskningen. Detta drag framhålles i boken 'Till Glädjen' (T. Bredsdorff m.fl.), som en av humanvetenskapernas uppgift.

En av de viktigaste arbetsuppgifterna idag, blir att utveckla den metodiskt så väl passande kvinnoforskningen, *etnologiskt*.

Det blir alltför lätt att överta frågeställningar och problemformuleringar från sociologer och historiker, där 'kvinnoperspektivet' på sätt och vis föddes. Nu gäller det att betona det 'etnologspecifika' - värderingar, tankar och ideer - och ta fasta på människors föreställningsvärld och medvetande, uttryckt i deras sociala, materiella och kulturella omvärld. Vi måste skapa en 'etnologisk-kvinnoforskningidentitet', och det tror jag att det finns stora möjligheter att lyckas med!

Notförteckning.

1. Se A. Oakley: Subject Women. 1981. Första kapitlet.

G. Qvist: Ett perspektiv på den s.k. kvinnoemancipationen i Sverige. *Historisk Tidskrift* 1977.

2. Jämställdhetsperspektiv i forskningen. Riksbankens Jubileumsfond 1980:4.

3. Denna mening utgör titeln på en bok med debattartiklar, vari H. Hartmann har skrivit den inledande artikeln.

4. Uttrycket hämtat från Lindqvist/Wikdahls artikel i Nord-Nytt nr. 13. Se not 32 däri.

5. R. Boman: Clara Zetkin. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1-2/81 A. Kollontay: Kvinnans ställning i den ekonomiska samhällsutvecklingen 1971. Emma Goldman. Den dansande agitatorm 1980.

6. H. Hartmann: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. i boken med samma titel red. av Lydia Sargent. 1981.

7. M. Barrett: Women's Oppression Today. Problems in Marxist Feminist Analysis. 1980.

8. U. Prokop: Kvinnors livssammanhang. 1976 (Raben & Sjögren 1981).

9. A. Gustavsson: Kyrktagningsleden i Sverige 1972.

N-A. Bringeus: Animism i Gammalrödja (Kyrkohistorisk Årsskrift 1964) J. Frykman: Horan i bondesamhället. 1977.

10) Titeln på en bok av Zaretsky. 1979.

Refererad litteratur:

M. Barrett: Women's Oppression Today. Problems in Marxist Feminist Analysis. 1980.

M. Bergom-Larsson: Analyserad kvinnovardag. Recension DN 25.4. 1982.

- R. Boman: Clara Zetkin. *Kvinnovetenskaplig Tidskrift* 1-2/81.
- T. Bredsdorff: Till Glädjen. Södertälje 1981.
- F. Engels: Familjens, privategendomens och statens ursprung. Lund 1978.
- S. Firestone: *The Dialectic of Sex*. 1971.
- E. Goldman: Den dansande agitatorn. 1980.
- H. Hartmann: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. A debate on Class and Patriarchy, ur *The unhappy Marriage of Marxism and Feminism*. red. av L. Sargent. 1981.
- H. Holter: Kvinnoforskning: historisk utveckling och aktuella motsättningar. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1/80.
- Lindqvist/Wikdahl: Kultur och Klass. En diskussion kring teori och metod i studiet av klassspecifika kulturmönster. *Nord-Nytt* 13/82.
- A. Oakley: *The Sociology of Housework*. 1974.
- A. Oakley: *Subject Women*, 1981.
- U. Prokop: Produktion, produktivkrafter och produktionsförhållanden i kvinnors livssammanhang. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. 1-2/81.
- G. Therborn: Det svenska klassamhället. 1973.
- G. Therborn: *Klasstrukturen i Sverige 1930-80*. 1981.
- K. Widerberg: Feminism och marxism. *Sociologisk Forskning* 2/81.

Index.

kvindeforskning.
Feminisme/marxisme.
Kvindeperspektiv.
Faghistorie.

Jag heter Karin Salomonsson och är född 1959 i Malmö, i södra Sverige. Efter att ha slutat samhällsvetenskaplig linje på gymnasiet, arbetade jag ett år som frukostvärdinna på hotell, samt städade hotellrum. 1979 började jag läsa etnologi i Lund och har sedan fortsatt med det. Detta ämne har jag försökt kombinera med sociologi och socialhistoria.

Om at blive kvindeforsker med det ene ben i "historien" og det andet ben i "etnologien".

Af Birgitte Possing.

I denne artikel behandles udviklingen indenfor vort nabofag historie og barrierer i det traditionelle historiefag med kvalitative, tværfaglige studier. Desuden præsenteres overvejelser over hvordan historie og etnologi kan inspirere hinanden.

Da jeg i 1979 havde afleveret speciale om tjenestepiger, prostituerede, vaske- og rengøringskoner, gadesælgersker, hjemmesyersker og fabriksarbejdersker under industrialiseringen i København¹⁾ fik jeg to forskellige bedømmelser. De fortalte mig mere stridende historieopfattelser end om mit speciale. Vejlederen, som var en ung arbejderhistoriker, der var åben for nytænkning, skrev bl.a.:

"Ikke mindst gennem sin socialisationsteoretiske tilgangsvinkel er det lykkedes hende at fremdrage nye historiske sammenhænge. Hun har herigennem haft held til på en spændende og klar måde at indkredse kvindearbejdets omfang og karakter. Dette er desto mere fortjenstfuldt, som der er tale om en stor, men hidtil overset befolkningsgruppe, der nærmest anonymt har båret væsentlige dele af samfundets produktive og reproduktive byrder og følgelig hverken har efterladt sig omfattende eller tydelige kil-demæssige spor".

Om det samme skrev censor, en ældre velskolet arkivar: "Væsentligst er det her, at det ikke er lykkedes examinandten at kvantificere hverken den omfattende gruppe af kvinder eller arbejdets omfang eller betydning i tid eller penge forsåvidt angår den kategori af arbejderkvinder, der sammenfattes som "vaske- og rengøringskoner, gadesælgersker og aviskoner". ... Specialet repræsenterer et sympatisk forsøg på at tænke sig ind i arbejderkvindernes situation, men er karakteriseret ved hendes svigtende villighed til at indrømme, at det fremlagte materiale ikke altid tillader, at det umiddelbare indtryk cementeres til generelle, videnskabeligt holdbare udsagn. I fremstillingen erstattes den egentlige analyse hyppigere end godt er af impressionistiske skildringer på grundlag af pensionsisterindringerne eller af rent basarderede påstande".

Det, som både censor og vejleder kommenterede her var mine 3 hovedkonklusioner. Nemlig at alle arbejderkvinder havde en eller anden slags arbejde og altså ikke var forsørgede, men selv med- eller hovedforsørgere. At kvindernes lønarbejde skiftede med deres livsforløb, og at kvindernes arbejdstyper orienterede sig mod deres opgaver i hjem og familier og var med til at nedgøre kvinderne på arbejdsmarkedet og marginalisere dem i arbejderbevægelsen.

Hvor den ene historiske "ekspert" talte om at "fremdrage nye historiske sammenhænge" gennem undersøgelsen af de mange oversete kvinders arbejde og livsforløb, talte den anden om "hasarderede påstande" på baggrund af manglende "kvantificering". Hvor den ene talte om en "socialisationsteoretisk tilgangsvinkel", talte den anden om "impressionistiske skildringer".

Kompensatorisk kvindeforskning eller en kvindelig model.

Vreden manede til nærmere eftertanke over "mit" fag. Var det egentlig "mit", når mit arbejde, som jeg selv fandt seriøst, slidsomt og samvittighedsfuldt over for de kvinder, jeg skrev om, blev genstand for så forskellige vurderinger. Jeg havde *i forhold til min indsigt* selv været tilfreds med arbejdet - og helt ærligt - faktisk lidt stolt over det. Stolt over at have givet noget af livet tilbage til de mange glemte arbejdende kvinder, unge som gamle, organiserede som uorganiserede. Det sidste var ikke mindst vigtigt, fordi vi i vores kvindegruppe på faget²⁾ tidligere havde koncentreret forskningen om at dække de tomme huller i gængs historieskrivning, hvor kvinder skulle have været. At grave de fabriksarbejdendes og organiserede kvinders historie frem. At lave kompensatorisk kvindeforskning.³⁾ For selv om vi var den nye kvindebevægelses pionerer indenfor historiefaget, der ledte efter kvinder de samme steder, som vi før havde skrevet om mænd, faldt det os i første omgang kun ind at lede efter historiens "heltinder", de fremtrædende og organiserede kvinder indenfor arbejderbevægelsen. Vores forskningsobjekter lå langt fra os selv som kvindelige subjekter. På faget var vi opvokset i en socialistisk/marxistisk tradition, der styrede vores historiske interesse derhen, hvor socialistiske mænd havde være stærkest i historien, f.eks. til organisationshistorien. Denne erkendelsesinteresse - eller historieopfattelse - kom efterhånden i konflikt med vores eget livssyn. Indenfor vores egne faglige og fagkritiske organiseringer var det mænd, der dominerede eller kvinder, der arbejdede på mandlige betingelser. Derfor stillede vi spørgsmåls-

tegn ved politikken bag disse organiseringer. Vi prioriterede selv familier, kollektiver og kvindegrupper højere end de faglige og politiske organiseringer, der tog pusten ud af resten af vores liv. Og langsomt opdagede vi, at den prioritering ikke var ny for kvinder. Sådan havde også de mange andre kvinder i historien gjort. Dem "opdagede" vi nu. Vi havde i den grad været inficeret af en kønspolitik historieopfattelse, som vi ikke havde opdaget var kønspolitisk; vi så nu, at den var usynliggørende og nedvurderende overfor de mange kvinders måde at leve på.

Denne opdagelse havde konsekvenser ikke bare for, hvilke kvinder vi nu ville skrive historie om, men også for, *hvordan* vi skrev denne historie. Det var i lyset af disse erkendelser, vi skrev vores specialer og begyndte at arbejde med "kvindelige modeller", d.v.s. at se historien med kvindedøjne⁴⁾. Vi lavede analyser af de mange menige arbejderkvinder, for at finde ud af, hvorfor så få havde organiseret sig. Derfor var hovedindfaldsvinklen stadig kvindernes arbejde, men nu ude og hjemme: gennem undersøgelserne drejede temaet sig rundt: fra kvindearbejde i forhold til kvindeorganisering til kvindearbejde, forstået i lyset af kvinders livsforløb. Og pludselig åbnede der sig et virvar af nye aspekter i kvindeundertrykkelsen. Den var ikke kun økonomisk og til dels politisk. Den var også patriarkalsk. Kvinderne blev undertrykt indenfor deres egen klasse og familie. Men de virkeliggjorde også en slags autonomi eller særlig kvindespecifik solidaritetsforståelse, som var en nærmere undersøgelse værd.

Jeg kunne nu gøre op med myterne om kvinder som reservearbejdskræfter for mænd, om kvinder som reaktionære i forhold til arbejderbevægelsen og som kvinder som ikke-forsørgere.⁵⁾ Og så blev det pludseligt en vanskelig metodisk opgave at skrive kvindeforskning. Jeg mærkede, men jeg skrev specialet, hvor svært det var at strukturere hele kvindeeksistensen og de mange planer i kvindeundertrykkelsen henholdsvis -autonomien. Og som så mange andre kvindeforskere i disse tider, måtte jeg tage min faglige tradition, der byggede på det marxistiske historiesyn og traditionelle historiske metoder op til grundig eftertanke.

Den traditionelle historiemetode udspringer af person-, begivenheds- og institutionshistorie som den erkendelsesmæssige historieinteresse. Marxismen udspringer af forholdet mellem kapital og arbejde og bygger på økonomisk strukturhistorie. Meget kort sagt havde det lært mig at kvantificere og tælle grupper af mennesker. At beskrive menneskers materielle livssituation. At se samfundsmæssige sammenhænge mellem økonomi og politik, mellem levevilkår, klasser og institutioner. Det er jeg stadig tilfreds med. Det havde med andre ord lært mig mange slags historier. Men det gav snævre redskaber til at lægge et kvindeperspektiv på historien. Hverken marxismen eller den historiske positivisme har køns kategorier at arbejde med. De har ingen redskaber til at analysere mænds og kvinders *forskellige* virkelighedsopfattelse, materielle situation eller kulturelle identitet.

"Kvindehistorie er	ikke institutionshistorie	
	ikke organisationshistorie	ikke retshistorie
	ikke politisk historie	ikke stats- og nationalhistorie
	ikke begivenhedshistorie	ikke lokalhistorie
	ikke erhvervshistorie	ikke familiehistorie
	ikke økonomisk historie	ikke socialhistorie

Kvindehistorie går på tværs af alle de historier".⁶⁾
Hvis jeg ville forstå de fælles betingelser, der var for tilsyneladende helt forskellige grupper af arbejderkvinder måtte jeg skrive på linier, der var tegnet af disse kvinders egen virkelighed og socialisering, - ikke på linier, som historieopfattelsen bag "mit" fag havde struktureret. Et sådant socialisationsteoretisk perspektiv på kvindernes historie måtte nødvendigvis stå i skærende kontrast til en videnskabelighed, der metodisk bygger på kvantitativ statistisk dokumentation. Eller på gennemsnitlig repræsentativitet. Her vender jeg tilbage til udgangspunktet: de stridende historieopfat-

telser bag bedømmelsen af specialet om arbejderkvindernes livsforløb og arbejde. Censors kritik udtrykte klart manglerne i en enkeltfaglig vurdering af en tværfagligt inspireret kvindeforskning. Hvis man vurderer en stor og ovenikøbet uensartet gruppe kvinders eksistens ud fra historiefagets enkle kildekritiske apparat og ud fra fagets traditionelle erkendelsesmæssige mønstre, må en næsten hvilken som helst konklusion, der ligger nogenlunde tæt på disse kvinders virkelighed, være "hasarderet". Censor ville som repræsentant for historievidenskaben kvantificere kvindernes liv i tid og penge. Hertil kunne jeg blot sige, at hverken statistikker eller historisk kildekritik kan rumme eller indfange mænds og kvinders forskellige måde at tilrettelægge deres dagligdag og livsforløb, - og da slet ikke kønnenes forskellige motivationer for det.

De mange kvinders historie.

Det, som var og stadig er under mit nuværende projekt, min intention med kvindeforskningen, er at skrive historie om de mange kvinder, majoritetens historie. Både for arbejderkvinderne under industrialiseringen og for huskoner og landarbejdere bliver det en historie om de måder, kvinderne bliver undertrykt på, og om de områder, hvor kvinderne har haft muligheder for at udvikle en autonomi eller kvindekultur. Det metodiske og teoretiske problem er, at kvindeundertrykkelsen fandtes på så mange planer, at vi for at kunne analysere den i sin helhed må skabe en teoretisk ramme, der kan indeholde en kombination af metodiske tilgangsvinkler. Ved i undersøgelsen af arbejderkvinderne at kombinere en klasseanalyse af kvinderne med en analyse af deres socialisering som kvinder, kunne jeg vise, at arbejdsmarkedet ikke marginaliserede kvindernes arbejde, men at arbejdsmarkedet var kapitalistisk og patriarkalsk i sin kønsopdelte struktur. At kvinderne blev socialiseret til en kvindespecifik køns karakter i arbejdet, der på den ene side omgik kapitaliseringens opsplitning af arbejderklassens liv i produktion og reproduktion, men på den anden side låste kvinderne fast i en tilværelse, hvor de konstant arbejdede med både at passe hjem og børn og at tjene penge.

Erindringer som historisk kilde til kvindekulturen.

En ting er at kombinere metoder fra flere fagtraditioner for at få fat på kvindernes egen virkelighed, en anden ting er, at der er en skrigende mangel på kilder om ganske almindelige kvinders historie. I arbejdet med arbejderkvinderne brugte jeg derfor erindringer som kilde, dels til fakta om kvindernes materielle hverdag, dels til en tolkning af kvindernes holdninger og motiver bag deres måde at organisere denne hverdag på. Som skrevet havde jeg hverken et apparat til at udnytte erindringerne fuldt ud i specialet. Ejheller var erindringer på dette tidspunkt et helt legitimt kilde-materiale på historie. Laila Ottesen skriver ganske rigtigt i sin anmeldelse af specialet i Nord Nytt nr. 10.

"Hun forsvarede brugen af erindringer, og her er en væsentlig forskel mellem etnologen og historikeren. I stedet for at forsvare brugen af erindringer, ville vi bruge dem endnu mere, end B.P. gør. Kvindernes dagligliv ville derved komme mere til orde. B.P. får primært belyst arbejdet og dets tilknytning til reproduktionen. Som etnologer er det vores opgave at sørge for at belyse den resterende del af kvindernes dagligdag".

Laila Ottesen havde fuldstændig ret. Jeg er senere i mit nuværende projekt fortsat med kildemateriale, som for etnologer er helt traditionelt: erindringer, etnologiske indberetninger og folkeminder, der indeholder tabuer og varsler omkring kvinders adfærd. Mit sigte med forskningen er stadig at gøre op med gamle myter om kvinder. I det nuværende projekt tematiserer jeg dette myteopgør omkring kvindeligheden på landet i 1800-tallet. Den kvindelighed, der blev et imperativ for bonde-, hus- og landkvinder, jordemødre og kloge koner, og som tjente til at fastholde dem i en social karakter, der passede ind i økonomiens og patriarkatets kram. Den teoretiske ramme for dette projekt har jeg præsenteret i en artikel for nylig,⁷⁾ så det vil jeg undlade her. Mit ærinde i denne artikel er at pege på, hvordan historikere og etnologer indenfor kvindeforskningen kan gøre hinandens arbejde frugtbart. Hvor jeg er blevet inspireret fra min praksis i den nye kvindebevægelse til at åbne forskningen for et begreb om patriarkatet som en ideologisk kvindeunder-

trykkelsesstruktur, har kritikken af min forkortede erindringsbrug og mit begrænsede begreb om dagligdagen fra etnologers side på den anden side inspireret mig til samtidigt at arbejde med en kulturhistorisk indgangsvinkel til at opdage en kvindekultur eller et kvindeligt netværk. Der var i 1800-tallets Danmark klasseforskel på bonde- og huskoners materielle muligheder og deres magtmæssige status i forhold til hinanden. Ligesom tjenestepigerne på gårdene var placeret i et indbyrdes hierarki efter aldersanciennitet.

Men der var samtidig mange fælleskvindelige socialiseringbetingelser: de skulle lære det samme kvindespecifikke arbejde, som var anerkendt og værdigt, men ikke ligeværdigt med mænds arbejde; de holdt arbejdsgilder sammen, de var underlagt de samme tabuer og varsler omkring arbejde i forbindelse med graviditet, fødsel og seksualitet;⁸⁾ de havde den længste arbejdsdag uden den samme ret som mænd til pauser; de var på bunden og mændene på toppen i den kønsmæssige arbejdsdeling; de havde ingen ret til seksualitet uden forplantning eller udenfor ægteskabet. Alle disse fælles betingelser for kvinderne tegner kvindekulturen. Hermed forstår jeg en særlig kvindelig adfærd og et kvindeligt livsforløb, der adskilte sig fra mandskulturen, som den var underlagt. Kvindekulturen *begrænsede og indelukkede* kvinderne i en *kvindelighed*, der ikke var defineret af kvinderne selv, men af en patriarkalsk struktur, der levede som en ældgammel tradition. Samtidig gav dog denne lukkede kvindelighed kvinderne særlige *muligheder* for at udvikle deres egne samværsformer, som mænd ikke havde adgang til. De gifte koners barselsgilder og kar-te- og skættegilder for ugifte piger og huskoner er eksempler på kvindefællesskaber, som dog omgærdedes af tavshed fra kvinderne selv. Den kvindelige arbejdsfære som et særligt kvindeligt erfaringsfelt er eksempel på kvindekulturen i et socialisationsperspektiv. Det forsøger jeg at vise og underbygge i mit projekt, dog med hovedvægten på huskoner og tjenestepiger på gårdene.

Jeg sætter m.a.o. kvinderne dels i et livsforløbsperspektiv, dels i en samfundsmæssig sammenhæng.

Fagtraditioner og "kvindeøjne".

Jeg opfatter ikke det rendyrkede kvantitative begrebsapparat fra min historiker tradition som det eneste videnskabeligt gyldige, og har derfor bevæget mig over mod etnologernes mere kvalitative tradition, dog uden at slippe taget i historie som samfundsfag. I opgøret med kvindemyter kan kvinderne ikke blot anskues som arbejds kræfter, ej heller kan de blot anskues isoleret som tabubærende, som etnologer kan have tendens til. Kvindernes dagligdag indgik i 1800-tallet i en klassestruktur, der var under opbrud og nykonstituering. Og i en patriarkalsk struktur, der levede som århundredgammel ideologisk tradition i landbefolkningen. Bordskikken i gårdene, hvor gård- og tjenestefolk sad efter rang med husbond som den regerende patriark for enden af bordet og kvinderne stående efter rang langs den ene bordside, er et flot sindsbillede på klasse- og patriarkats-hierarki i skøn forening. Dette vil nogle positivistiske etnologer på det bestemteste afvise.⁹⁾ Ligesom bag historiefaget som videnskabelig disciplin er der også bag faget etnologi en samfundsoptattelse, jeg ikke vil overtage, fordi den indebærer en tradition for at forstå "kultur" isoleret fra samfundsmæssige strukturer. Her er der dog i høj grad nytænkning igang, f.eks. fra de svenske etnologer J. Frykman og O. Löfgrens side. Ligesom der indenfor historiefaget er nytænkning på en række områder. Kvindeforskere med rødder i etnologien vil dog beskrive problemerne i den etnologiske tradition langt bedre end jeg i nærværende nummer af tidsskriftet Nord Nytt.

Det er en oplagt svaghed for tværfagligt inspirerede kvindeforskere at arbejde alene som jeg selv har gjort på begge de projekter, jeg har har omtalt. Vi kunne udnytte forcerne i hinandens faglige traditioner langt bedre, om vi arbejdede sammen på tværs af fag. Til gengæld er det en oplagt styrke for kvindeforskning at insistere på denne tværfaglighed. Vi skal ikke lade de enkelte fags teoribygninger tegne den kvindelighed, vi vil rekonstruere.

"For at forstå, forklare og opløse kvindemyterne kan jeg ikke lægge mig op ad een ensidig teori. Det er min teori, at kvindesituationen er for facetteret til den ensidighed. Det er mit teoretiske udgangspunkt at se kvinders liv med kvindeøjne".¹⁰⁾

skrev jeg selv fornyligt. Hvad er så "kvindeøjne", kan nogen spørge? For et stykke tid siden

skrev jeg et digt om kvindeforskning, her formulerede jeg det sådan:

*"Det bliver rygmærk at se historien med kvinders øjne
men jo mere jeg har set
jo mere må jeg løfte blikket over de videnskabelige briller
som uddannelsen har placeret på min næse
De hæmmer udsigten til kvinders univers:
De har udstyret mig med forkerte teorier, begreber og ord
Med metoder, som jeg må aflære for at nå ind til
kvindeundertrykkelse og kvindestyrke".¹¹⁾*

Et feministisk historiesyn (teori).

Uanset om jeg som kvindeforsker tilhører den ene eller den anden forskningstradition, er det vigtigt at erkende, at det er min teori, mit historiesyn, der skaber min måde at bearbejde virkeligheden og empirien. Og som skaber og bearbejder de kilder, jeg må bruge istedet for de kilder, som kvinderne ikke selv har efterladt. For mig er det interessante som skrevet at gøre op med myter.

Ved *myte* forstår jeg en falsk forestilling, som er skabt med en så magtfuld ideologisk intention, at det ser ud, som om myten er sand. Istedet for f.eks. at tro på, at den kønsmæssige arbejdsdeling på landet var naturlig og funktionel, undersøger jeg den mangfoldighed af forskellige typer arbejde, kvinderne har udført landet over; de store regionale forskellige viser, at denne arbejdsdeling er kulturel og ikke naturlig. Jeg viser, hvordan kvinderne havde den længste, sejgeste og mest fritidsberøvende dagligdag, som skabte en fysisk og psykisk stærk kvindekrop. Kvinder er altså ikke pr. definition fysisk svage. Istedet for f.eks. at godtage at kvinder blev stemplet som "skøger", "tøjter", "malkesjasker", fordi de var særligt utugtige, viser jeg, at disse kvinder blev betegnet sådan for at blive socialt marginaliseret, fordi de levede anderledes end normerne bød; de var i reglen hverken prostituerede eller særligt seksuelt frigjorte.

Jeg forsøger at vise, at mange myter om kvinder er udtryk for en patriarkalsk bevidsthed om kvinderne. Det er min opfattelse, at et patriarkat har eksisteret gennem årtusinder med forskellige ansigter alt efter økonomisk produktionsmåde eller historisk samfundsform. *Patriarkatet* er en social orden, hvor mænd har kontrol over kvinders arbejde og seksualitet. Eller m.a.o. en social orden, hvor kvinders muligheder arbejdsmæssigt og seksuelt er begrænsede i forhold til mænds muligheder. Kontrollen og mænds indlærte herskertechnikker kan så ligge på forskellige planer (personlige, upersonlige, institutionelle, juridiske, f.eks.) alt efter historisk periode eller samfundsform.¹²⁾ Hermed har jeg understreget, at jeg ser patriarkatet som en historisk foranderlig størrelse og ikke som en a-historisk kategori. Hvordan det er opstået som undertrykkelsessystem overfor kvinderne er en lang og uendelig diskussion om hønen og ægget eller kulturen og naturen, som jeg ikke vil komme ind på her.

Ved siden af dette samfundssyn opfatter jeg alle historiske samfund som klassesdelte. Derfor adskiller jeg bonde- og huskoner og landarbejdersker klasseanalytisk. Det er specielt afgørende for vurderingen af kvindekultur og -fællesskab versus klassehierarkier kvinderne indbyrdes. I det 19. århundrede skete der jo en total omstrukturering af befolkningen i klasser efter landboreformerne i slutningen af 1700-tallet, og udskiftningen fra landsbyfællesskabet.

Metoder.

Med baggrund i historiesynet henter jeg de metoder ind, der er nødvendige til den problemstilling, jeg arbejder med. Jeg opfatter metoder som måder at afgrænse, strukturere og stille spørgsmål til materialet på. Jeg kan f.eks. anlægge en socialisationsteoretisk indfaldsvinkel, som betyder, at jeg kigger efter typer af livsforløb. Eller en lokalhistorisk indfaldsvinkel, som betyder, at jeg går tæt på kvinder i et afgrænset regionalt område (det gjorde jeg i specialet omkring kvinderne i København; det nuværende projekt dækker hele Danmark). Eller en etnologisk indfaldsvinkel, som betyder, at jeg undersøger kvindekultur. Eller en bevidsthedshistorisk tilgangsvinkel, som betyder, at jeg undersøger kvindernes opfattelse af bestemte forhold. Og sådan kunne jeg blive ved.

Det spændende og det specielt tværfagligt kendetegnende for kvindeforskningen er at *kombinere* forskellige metodiske tilgangsvinkler. At gå ud over vores egen fagtradition. Eller med andre ord at gå ind til den samme problemstilling ad flere stier.

Teknikker.

Helt konkret teknisk anvender jeg så kildekritikken fra historiefaget til at diskutere repræsentativiteten i konklusionerne eller til at diskutere forskellen mellem det statistisk-gennemsnitlige og det typiske;¹³⁾ selv om livsforløbet tjenestepige - gård (eller hus-) kone - enke var det normativt typiske livsforløb, var det ikke nødvendigvis det statistisk-gennemsnitlige livsforløb for kvinderne på landet i 1800-tallet.

Og jeg anvender en tekstanalyse på erindringer og på folkeminders billedsprog og symbolisme. Disse tekstanalyser bruger jeg som "dokumentarisk" underbygning af mine teser, - en dokumentation, der samtidig skal tolkes i lyset af, hvem der står bag kilden. Er det en primær informant eller en meddeler, der har påtaget sig den opgave at hente kilder ind fra andre mennesker? Og hvordan er denne meddelers køns-, klasse- og erfaringsbaggrund i forhold til dem, hun/han skriver om? Er informanten en mand eller kvinde? Er det en person, der er fra byen, uddannet eller opvokset der, eller en person, der selv er en del af de landlige forhold, som hun/han beretter om? Disse "bærere" af kilderne kan have en erfaringsbaggrund, der er væsentlig at tage højde for eller analysere sammen med anvendelsen af kildernes oplysninger. Således har brugen af traditionelt etnologisk kildemateriale hjulpet mig ud over manglen på kilder til undersøgelsen af bonde-, hus- og landkvinders placering mellem værdighed og patriarket.

Afslutning.

Sammenfattende har etnologisk kildemateriale og etnologisk tradition inspireret mig til at udvikle en *kvalitativ* analyse af kvindernes dagligliv og livsforløb på landet. Men selve kvindeaspektet, det feministiske historiesyn, kan ikke siges at tilhøre nogen bestemt fagtradition. Det er istedet den feministiske historieopfattelse, der styrer forskningsspørgsmålene og som insisterer, dels på det kvindepolitiske relevanskriterium, dels på det samfundsmæssige perspektiv under opgøret med endnu eksisterende myter om kvinder.

Henvisninger:

1. Birgitte Possing: Arbejderkvinder og kvindearbejde i København ca. 1870-1906. Serie om Kvindeforskning nr. 2, Aalborg universitetsforlag, 1980.
2. Gruppen som vi kaldte "knudepunkter i kvindearbejderbevægelsens historie", opstod på Historisk Institut, Århus Universitet 1976. Gruppen og projektet er omtalt i: Forfatterkollektiv: Ar-

bejderkvinder og uligeløn. Den jyske Historiker nr. 13, 1978.
Kvinder på historie. Vi har huller i profilen. Kvindeforskning i Danmark. Aalborg Universitetsforlag. Serie om kvindeforskning nr. 1, 1978.
Tinne Vammen og Bente Rosenbech: Arbejderkvinder bliver synlige i "Fremad og aldrig glemme! SFAH's jubilæumsårbog om 10 år forsk-

- ning i arbejderbevægelsens historie - status og perspektiver.
Efter specialerne lavede vi gruppen et fælles formidlingsprojekt, et lyd-disshow: "Historien om Anna - en arbejderkvindes liv og levned fra 1985-1925". 1 times varighed.
3. Tinne Vammen og Bente Rosenbech, op.cit. 1980, s. 233.
  4. Inger Lise Jensen, Karin Steen Møller, Karen Marie Sanden: De organiserede ufaglærte kvinders vilkår i perioden 1918-25, - på godt og ondt. . Speciale, upubl. H.I., Å.U., 1979.
Else F. Knudsen og Ruth Nissen. Arbejderkvinder og familier i København i slutningen af 1800-tallet set på baggrund af arbejderklassens disciplinering til lønarbejderlivet og konkretiseret ud fra barndomserindringer. Speciale, upubl., H. I., Å.U., 1979.
Agnete B. Madsen og Anne Marie Thomsen: Arbejderkvindernes livssituation og faglige organisering i Danmark 1900-1914, specielt med henblik på syerskerne. Speciale, H.I., Å.U., 1979. se også note 1.
  5. Birgitte Possing: Arbejderklassens kvinder - kvindernes arbejderklasse og opgør med gamle myter i: Kritiske Historikere nr. 3, 1979.
  6. Birgitte Possing: Man skal ikke lære lærken at synge efter noder, digt, skrevet til kvindedag på Historisk Institut, oktober 1981. Publiceret i Kvindespro nr. 5, 1982, Århus.
  7. Birgitte Possing: Kvindelighed, patriarkat og klassegrænser i: Kvindelighed som historisk kategori. Antologi efter seminar med samme tema, oktober 1981. Udkommer på Odense Universitetsforlag, 1982, med støtte fra Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd.
  8. se f.eks. J.S. Møller: Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering. Fra Svangerskab til Daab og Kirkegang. Danmarks Folkeminder nr. 48, Kbh. 1939.
J. Frykman: Horan i bondesamhället. Liber läromedel Lund, 1977.
B. Possing: Patriarkalsk tradition og kvindearbejde, artikel til SFAH's årbog 1982 om landarbejdere. Artiklen er en *empirisk* analyse af tjenestepigers og huskoners arbejde, set i lyset af livsforløb, seksualitet, hierarkier, køns karakterer.
  9. O. Højrup: Bordskik og borddækning blandt bønder 1600-1900, i: Arv og Eje 1977.
  10. B. Possing: op.cit., Kvindelighed, patriarkat og klassegrænser.
  11. B. Possing, op.cit., Man skal ikke lære lærken at synge efter noder.
  12. Om forskellige nyere patriarkatsteorier, se. T. Vammen og B. Rosenbech, op.cit. 1981, note 21, s. 243-244.
Selv bygger jeg hovedsageligt på Heidi Hartman: The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards a more progressive Union, i Capital & Class, sommer 1979, og Heidi Hartman: Capitalism, Patriarchy and Job Segregation by Sex, Signs Journal of Women in Culture and Society, vol. 1., nr. 3, part 2, 1979.
  13. Knut Kjeldstadli: Kildekritikk, i Muntlige kilder. Om bruk av intervjuer i etnologi, folkeminnevidenskap og historie. Universitetsforlaget 1981 (red.: B. Hodne, K. Kjeldstadli, G. Rosander). Kjeldstadli præsenterer i artiklen en udmærket gennemgang af historisk kildekritik i f.t. etnologisk kildemateriale, og understreger forskellen mellem typer og gennemsnit, s. 76.

Index:

Kvindeforskning.
Feminisme/marxisme.
Kvinde kultur.
Faghistorie.
Myter.

Birgitte Possing.

Jeg er født i 1952 som 3. datter i en mellemlagsfamilie i provinsen. Var "under utdanning" fra jeg var 7 til 27 år, hvor jeg avsluttet med en cand.mag. eksamen i historie og etnografi fra Aarhus Universitet. Kun et år brød jeg denne lange skolegang med reise og praktisk arbeid i Mellemøsten. Etter kandidateksamen i 1979 arbejdede jeg et år som undervisningsassistent ved AUC. I den arbeidsløse tid derudover, lavede jeg bl.a. et formidlingsprosjekt om arbejderkvinders liv omkring århundredskiftet sammen med min gamle kvindegroupe fra faget. I 1980 fikk jeg kandidatstipendium i kvinnehistorie på historie ved Aarhus Universitet.

I mit voksne liv har jeg vært turen igennem vensterfløjen: maoismen, studentpolitikken, venstresocialismen til jeg fant min basis i kvinnebevægelsens feminisme. Jeg har ingen barn, har boet i flere kollektiver, og sunder mig nu som alene-boer. Jeg har vært gift og skilt igen, før jeg sprang ud som lesbisk.

Etnologi-studier av kvinners arbeids- och ansvarsområder.

Med hovedvekt på norsk materiale. Problemstillinger og resultater.¹⁾

anm. av Kjersti Granum.

Kvinneforskning har det siste tiåret vist en sterk blomstring, noe som også har kommet til uttrykk i etnologiske undersøkelser. Heller ikke tidligere har kvinners arbeid og levekår vært upåaktet innen etnologien, fordi etnologer til alle tider har beskjeftiget seg med studier av arbeidsliv generelt, også kvinners. Problemstillingen eller utgangspunktet i eldre og nyere studier som omhandler kvinner er imidlertid vesensforskjellige. Jeg ønsker å vise hvordan de ulike tradisjonene innen faget har beskrevet og problematisert kvinnens arbeidssituasjon, og i hvilken grad de etter min mening har lykket i å gi et sant bilde av hennes kår.

Innledning.

Kvinneforskning har hatt en sterk blomstring det siste tiåret. Denne faglige nyorienteringen innenfor dette emnet, kan bl.a. settes i sammenheng med et politisk engasjement med utspring i den moderne kvinnebevegelsen, men det er flere årsaker til at denne kvinneforskningen oppsto. For det første kan vi spore en allmenn interesse for de mer anonyme grupper historie, ikke bare kvinners, men også barns, gamles, arbeideres osv. Kvinneforskning har vært et relativt lite behandlet emne, vi må vel kunne si at på kvinners situasjon eller livsvilkår. Interessen

for slike emner har nok også sammenheng med vår tids raske samfunnsutvikling og den fremmedgjøring mange opplever i dagens situasjon. Dette skaper et behov for å finne sine røtter i fortida og søke sin identitet som del av en gruppe, og det oppstår et ønske om at også kvinner skal få sin historie skrevet og derved øke kvinners selvforståelse.²⁾

Kvinnens livssituasjon har vært lite belyst bl.a. fordi forskning generelt har vært dominert av menn, og de har i liten grad vært opptatt av kvinnekulturen.³⁾ Det er derfor i en overgangsfase nødvendig å fokusere på rene kvinnestudier, selv om kvinnen selvsagt er en del av en helhet, og på sikt må integreres i enhver helhetlig analyse.

Det er også grunn til å understreke tverrfagligheten når det gjelder dette området. Selv om de enkelte fag har sine forskningsprinsipper, er grensene ofte svært flytende, og et utstrakt samarbeide på tvers av fagskillene har derfor vært naturlig og nyttig.

Eldre forskning om kvinner.

Jeg har antydnet at kvinners kår tidligere var et lite utforsket tema. I enkelte fag blir det også hevdet at kvinner praktisk talt har vært usynliggjort. I etnologiske studier derimot, som gjerne har konsentrert seg om arbeidslivet generelt, ville det være galt å hvede at kvinner har vært usynlige, selv om de har vært relativt anonyme. Men disse studiene av kvinner har et annet utgangspunkt, en annen plattform, enn den moderne kvinneforskningen. Studier av arbeidslivet har gjerne interessert seg for spesielle kategorier arbeid, eller for produkter, der kvinner kunne være produsenter. Disse studiene har lagt større vekt på den tekniske utførelsen av arbeidsoppgavene eller den teknologiske framstillingen av produktet, og på bruken av det ferdige produkt, enn på kvinnens plass i denne prosessen f.eks. i forhold til andre arbeidsoppgaver hun måtte utføre. Selv om kvinner hadde mange viktige arbeidsoppgaver i gårdens produksjon, som f.eks. arbeid tilknyttet fedrift og tekstiltilvirkning, falt gjerne den delen av hennes arbeidsområde som angår reproduksjon og vedlikehold av arbeidskraft, utenfor. Overgangsriter er et tema flere etnologer har beskjeftiget seg med, og i den anledning er det skrevet mye om bryllup og fødsler, men lite om det sosiale aspektet ved ekteskapet og om barnebegrensning, og hva dette betydde for kvinnen.

Eilert Sundt er en mann det stadig refereres til i etnologiske arbeider. Han skal få sin plass også i denne sammenheng, p.g.a. sine viktige bidrag til kunnskap om kvinners historie i sine siste verker. Når det gjelder den måten han behandler kvinners arbeidsområder og livsvilkår på, vil jeg påstå at han ligger langt foran sin tid i forhold til flertallet av dem som tok opp liknende emner. Jeg skal derfor dvele litt ved disse studiene, som var nokså atypiske for sin tid.

I tida rundt 1850-60 foregikk det fra offentlig hold en debatt om kvinnestellet på Vestlandet. Det ble hevdet at dette stellet var dårlig, og særlig blant embetsmenn hadde tanken på å fremme reformerende tiltak for å bedre kvinnestellet slått rot. Dette reformarbeidet skulle skje ved utgivelse av opplysende skrifter, og i desember 1865 utlyste styret i Selskabet for Folkeoplysningens Fremme en prisoppgave.⁴⁾

En av dem som besvarte oppgaven var altså Eilert Sundt, med sin bok *Om Renligheds-Stellet i Norge*. Han fikk imidlertid ikke prisen og var dypt skuffet. Bedømmelseskomiteen mente at besvarelsen for det første ikke var svar på oppgaven som var gitt, og at han derfor ikke kunne premieres. For det andre var Sundts utgangspunkt et annet enn det prisoppgaven hadde satt opp. Det var meningen at besvarelsen skulle føre til at mål og midler til forbedring av det kvinnelige stellet ble belyst, mens komiteen mente at Sundt hadde sjønsmalt forholdene.⁵⁾

Selv betraktet Sundt *Om Renligheds-Stellet i Norge* med undertittelen *Til Oplysning om Flid og Fremskridt i Landet*, som sitt hovedverk. Her beskriver Sundt inngående alle typer vask og renhold som foregår i et hjem, og som stort sett er kvinners arbeidsområde. Han beregnet hvor lang tid arbeidsoppgavene tok og hvor ofte de ble utført. Han legger til at renlighetsstellet bare er en del av alt det som hører til kvinners oppgaver og virksomhet.

Selv om Sundt så mangler i stellet, mente han at folkelivet stort sett var i vekst i riktig retning. Han mente det var meget viktig ikke å dømme for hardt, fordi det ville virke mot sin hensikt. Kritikken måtte være positiv og oppmuntrende, og kvinnene måtte ikke bare lastes, men også roses. Sundt ville behandle hele det kvinnelige stell, ikke slik det var i enkelte uordentlige hus, men slik det etter "Almuens eget Begreb bør være og som Folkets Kaar og Leilighed tilstede det".⁶⁾ Det gjaldt å kunne se tingene fra folks egen synsvinkel, og ikke være forutinntatt.

Sundt rettet også oppmerksomheten mot mennene, og ba dem gjøre sitt ytterste for å lette det arbeid som hvilte på kvinnene. Siden kvinnene hadde så mange oppgaver å ta seg av, måtte mennene sørge for at alt arbeid ble tilrettelagt på en slik måte at det kunne utføres lett og raskt. Renlighetsstellet var ikke bare kvinners ansvar, mennenes bistand måtte ikke undervurderes, mente Sundt.⁷⁾

Boka innledes med ordene: "Andre have skrevet tynde hefter om, hvad almuen forsømmeligt undlader at gjøre i denne del af den huslige stel - jeg har skrevet en hel bog om, hvad almuen beflitter sig på og virkelig gjør. Andre have klaget over ustellet, over mislighederne i stellet - jeg har stræbt at fatte og fremstille stellet selv. Andre have holdt sig til fremstikkende eksempler, særdeles uordentlige huse eller usædvanlig skjodesløse personer - jeg har samlet hundreder og atter hundreder af jevne eksempler, som svarer til, hvad mængden af folket kendes ved og med velberåd hu holder over som en regel".⁸⁾

Studier av arbeidsdeling.

Etnologer har til alle tider vært opptatt av arbeidsdeling mellom kvinner og menn, men utgangspunktet for analysen har vært forskjellig, og vi finner en rekke ulike tilnæringsmåter og problemstillinger på dette feltet. I noen studier er prinsipper for arbeidsdeling mellom kjønnene hovedproblemstillingen, i andre er dette bare et aspekt i en bredere analyse.

Ethnologia Scandinavica tok i anledning det internasjonale kvinneåret i 1975 opp temaet; arbeidsdeling mellom kvinner og menn i det førindustrielle bondesamfunnet. Professor Gunter Wiegelmann (Universitetet i Munster) sammenlikner i åpningsartikkelen forskjeller i arbeidsdelingen mellom kjønnene i det nord- og sørtyske førindustrielle bondesamfunnet. Han oppmuntrer nordiske kolleger til å kommentere de generelle teser han er kommet fram til. Mannlige kolleger fra Norge, Sverige og Danmark tar utfordringen til følge med hver sin artikkel. Jeg skal her vise hvordan to av disse forskerne, (og denne gangen går jeg utenfor Norges grenser) nemlig Gunter Wiegelmann og Orvar Löfgren, på ulik måte behandler dette emnet og hvilke resultater de har kommet fram til.

Gunter Wiegelmann påpeker at det i lang tid har eksistert store forskjeller i arbeidsdelingen mellom kjønnene blant den nord- og sørtyske jordbruksbefolkningen, og at et liknende mønster synes å ha eksistert mellom de nordlige og sørlige deler av Skandinavia. De variasjoner arbeidsdelingen viste, forklarer han ved hjelp av økonomiske, arbeidstekniske og sosiale innovasjoner. For å underbygge forklaringen, benytter han seg i analysen av en rekke forskjellige utbredelseskart som angir kvinnenes deltakelse i ulike arbeidsoppgaver. Han sammenlikner kartene som viser flere løsevne kulturelementer som ikke synes å ha noen åpenbar indre sammenheng. Wiegelmanns konklusjon blir at Nord-Tyskland og sentrale deler av Danmark og Skåne, der vi finner et rasjonelt, markedsorientert jordbruk, representerer et novasjonsområde i forhold til Sør-Tyskland og de nordlige deler av Skandinavia. I novasjonsområdet tar menn seg av mesteparten av arbeidet med jorda, og kvinner har få arbeidsoppgaver tilknyttet jord, de arbeider isteden med rene "hjemmesysler". I ytterområdene derimot har kvinner flere arbeidsoppgaver i tilknytning til jordbruk og februk. Jordbrukets omfang i forhold til andre næringer, vil ha betydning for hvor stor del av jordbruksarbeidet som faller på kvinnene.⁹⁾

Gunter Wiegelmann påpeker at det i lang tid har eksistert store forskjeller i arbeidsdelingen mellom kjønnene blant den nord- og sørtyske jordbruksbefolkningen, og at et liknende mønster synes å ha eksistert mellom de nordlige og sørlige deler av Skandinavia. De variasjo-

ner arbeidsdelingen viste, forklarer han ved hjelp av økonomiske, arbeidstekniske og sosiale innovasjoner. For å underbygge forklaringen, benytter han seg i analysen av en rekke forskjellige utbredelseskart som angir kvinnes deltakelse i ulike arbeidsoppgaver. Han sammenlikner kartene som viser flere løse kulturelementer som ikke synes å ha noen åpenbar indre sammenheng. Wiegelmans konklusjon blir at Nord-Tyskland og sentrale deler av Danmark og Skåne, der vi finner et rasjonelt, markedsorientert jordbruk, representerer et novasjonsområde i forhold til Sør-Tyskland og de nordlige deler av Skandinavia. I novasjonsområdet tar menn seg av mesteparten av arbeidet med jorda, og kvinner har få arbeidsoppgaver tilknyttet jord, de arbeider isteden med rene "hjemmesyssler". I ytterområdene derimot har kvinner flere arbeidsoppgaver i tilknytning til jordbruk og februk. Jordbrukets omfang i forhold til andre næringer, vil ha betydning for hvor stor del av jordbruksarbeidet som faller på kvinnene.⁹⁾

Wiegelmann mener å ha kommet fram til generelle normer som har styrt arbeidsdelingen mellom kjønnene i de to områdene. Han mener at menn dominerer arbeidsområder som er yrkesbetont, markedsorientert og med stor økonomisk betydning. Likeledes dominerer de områder som krever spesialisering, krefter og teknisk komplisert redskap og maskiner. Kvinner derimot dominerer arbeidsområder i tilknytning til hjemmet. Dessuten dominerer de arbeid som er enkelt, monotont og fysisk lite krevende. Der det bedrives omfattende arbeidsforetak som krevet sotr innsats, er arbeidet mellom kjønnene mer spesialisert, og mennene utfører gjerne de sentrale arbeidsoppgavene.¹⁰⁾

Wiegelmann gir oss ikke kunnskap som i særlig grad øker vår forståelse av kjønnsrollemønstret og arbeidsdelingen. Han gir ingen egentlig forklaring på årsakene til denne arbeidsdelingen. Dessuten får vi et ufullstendig bilde av kvinners arbeidsoppgaver og betydningen av det de gjør, fordi det måles i hvorvidt hun utfører typisk mannsarbeid eller ikke. Han behandler bare produksjonen. Reproduksjonen og vedlikeholdet av arbeidskrafta tas ikke opp til vurdering, og dermed faller en stor del av kvinners arbeids- og ansvarsområder utenfor analysen, og muligheter til å forklare hvilke faktorer som har innflytelse på arbeidsdelingen mellom kvinner og menn begrenses.¹¹⁾

Orvar Löfgren¹²⁾ stiller seg kritisk til Wiegelmans diffusjonsanalyse, og velger å ta utgangspunkt i andre problemstillinger og forklaringsmuligheter. For det første konstaterer han at det ikke bare er menn som har fysisk krevende og teknisk komplisert arbeid. Vann bæring, vask og baking f.eks. var kvinnearbeid som i førindustriell tid var like tungt som mye mannsarbeid. Veving var også kvinnearbeid og teknisk komplisert. I tillegg var kvinners arbeidsdag svært ofte lenger enn menns.

Han sier videre at prinsipper for arbeidsdeling mellom kjønnene ikke kan studeres som løse kulturelementer, men må betraktes som del av en større kulturell helhet. Dessuten må den studeres på mikronivå, og en må finne ut hvordan det enkelte hushold har organisert seg på beste måte. Arbeidsdelingsprinsipper er på ingen måte så fastlåste som Wiegelmann gir inntrykk av, og de er heller ikke statiske, men de er en fleksibel praktisk måte å løse felles oppgaver på. Arbeidsdelingen mellom kjønnene er tilpasset en rekke faktorer som lokale økologiske forutsetninger, økonomiske vilkår og sosiale forhold, og de varierer etter husholdstyper, familiesyklus, sivilstatus og over tid. Arbeidsdelingen er også kulturelt bestemt fordi mennesker er produkter av en kultur. Ulike kulturelle vurderinger skaper regionale forskjeller i synet på arbeidsdelingen. Der jordbruket har en marginal stilling, er en av mange næringskombinasjoner, finner vi et stort omfang av arbeidsdeling i løpet av årssyklusen. Husholdsmedlemmene må tilpasses hverandres bevegelser. Der mannen er borte på fiske, fangst, skogsarbeid, handelsreiser e.l.l. har kvinnene flere arbeidsoppgaver tilknyttet gårdsdriften. Gården måtte kunne drives selv om husholdet i perioder var splittet. Det vil altså være galt å ta utgangspunkt i idealtyper av arbeidsdelingsprinsipper.

Löfgren tar også opp autoritetsfordeling mellom kvinner og menn. Han sier at vi enda vet for lite om dette emnet og at mer forskning trengs. Men vi må i alle fall være forsiktige med å bruke forbilder fra vår egen tid og vårt eget samfunn, når vi studerer andre tider og regio-

ner. Også når det gjelder autoritetsfordeling finner vi lokale variasjoner. I forbindelse med autoritetsfordeling er det naturlig å stille seg spørsmålet om bondesamfunnet var et "kvinnesterkt" samfunn eller om det var preget av "mannsideologi". Samfunnet var nok basert på en mannsideologi med kvinnen som den underordnede part, men samtidig er det mye som tyder på at mange kvinner hadde stor innflytelse og var relativt selvstendige. Hvor stor denne innflytelsen og selvstendigheten egentlig var, er vanskelig å si. Når det gjelder spørsmål om hvem som var økonomisk ansvarlig, er det nok riktig å si at det som oftest var mannen. Men der han arbeidet borte, økte kvinnens ansvarsområder og mulighet for å fatte vedtak. Kvinnen hadde også en sterkere posisjon i de områder der hun sto for inntektsgivende spesialproduksjon eller der hun hadde ansvaret for markedsføringen av husholdets produkter. Jeg synes Löfgrens bidrag til debatten omkring arbeidsdeling og autoritetsfordeling er svært verdifullt, derfor valgte jeg å gi det så pass mye plass.

Den moderne kvinneforskningen - noen definisjoner og begreper.

Det er ikke helt uproblematisk å definere kvinneforskning, den spenner over et stort felt og rommer mange ulike aspekter. Forskjellige definisjoner har vært laget i de ulike fagene, men mange er av den oppfatning at man ikke bør låse kvinneforskning til en fast definisjon, fordi det kan ødelegge noe av mangfoldet.

Ida Blom sier at det lar seg gjøre å skille ut tre hovedtyper av definisjoner på hva kvinnehistorie som forskningsområde er¹³⁾: 1 Den rent feministiske som mener at de viktigste skillelinjer i samfunnet går mellom kvinner og menn. Den arbeidsdeling som er et resultat av biologiske forskjeller mellom kjønnene, blir oppfattet som det eldste og grunnleggende klassesystem, modell for det senere økonomiske klassesamfunnet. Kriteriet for avgrensning av forskningsobjekt blir kjønnsstilhørigheten. Bare kvinner kan arbeide med kvinneforskning. Denne tradisjonen er representert i USA og enkelte steder i Europa, men ikke i det norske forskningsmiljø.

2 Den andre typen definisjon går ut på at kvinnehistoriebegrepet er tilslørende og ikke bør brukes i det hele tatt. Tillhengerne mener at kvinner er en så uensartet gruppe at det ikke er mulig å anvende begrepet i forskningssammenheng. Kvinner som menn er bestemt ut fra sin sosiale plassering, og har bare interesse som medlem av borgerskapet eller arbeiderklassen. "Ved å definere kvinner som en gruppe og kvinnehistorie som et spesielt forskningsfelt, tilsløres de grunnleggende motsetningene i samfunnet, gjennom antakelsen at kvinner har en felles historie på tvers av klasseskillene".¹⁴⁾

Ida Blom sier videre at det er riktig at kvinners situasjon først og fremst bestemmes av deres økonomiske, sosiale og politiske posisjon i samfunnet. Også de sider av kvinners liv som p.g.a. deres biologiske egenskaper gir dem et annet utgangspunkt enn menn, har ulike aspekter alt etter hvor og den sosiale rangstige kvinnene befinner seg. Likevel mener hun det er viktig og påpeke at fortidige hendelser har berørt kvinner og menn forskjellig, selv om de tilhørte samme klasse. Og det finnes problemer som har en helt annen betydning for kvinnens liv enn mannens. Derfor forkaster hun begge disse definisjonene, og går inn for en tredje:

3 "Kvinnehistorie er et samlebegrep for all forskning som tar opp kvinners aktivitet i fortiden, og problemer med særlig relevans for tidligere tiders kvinner. Denne definisjon forutsetter at kvinnehistorisk forskning bygger på samme metodikk som all annen historisk forskning, og kan utføres av såvel kvinner som menn".¹⁵⁾ Denne definisjon gjør "kvinne" til et samlebegrep for en rekke undergrupper, bundet sammen av kjønnsbestemmelsen. "Undergruppene bestemmes primært av kvinnens sosiale posisjon, men også av kriterier som sivilstand og moderskap, og settes i relasjon til såvel den mannlige delen av samme gruppe, som til kvinner og menn i samfunnet forøvrig".¹⁶⁾

Et annet viktig moment i debatten omkring kvinneforskning er klargjøringen av begreparet elendighetsforskning - verdighetsforskning. Elendighetsforskning er den type kvinneforskning hvor kvinners situasjon gjerne beskrives med det utgangspunkt at kvinne er lik ufullstendig mann. Denne forskningsretningen demonstrerer og forklarer kvinners manglende suksess

innenfor mannsdominerte sosiale strukturer. Kvinners atferd sees som et resultat av undertrykking, og kvinners muligheter til å hevde seg i konkurranse med menn har vært elendige. Kvinner blir betraktet som ressursvake personer uten makt og innflytelse, og med en rekke "handicap" som omsorgsforpliktelser, tålmodighet og flid. Disse elendighetsbeskrivelsene er utilstrekkelige for forståelsen av kvinner sosiale situasjon, derfor har flere kvinneforskere kommet fram til at vi trenger en annen type kvinnebeskrivelser; nemlig verdighetsbeskrivelser. De tar "utgangspunkt i at kvinners atferd ikke *utelukkende* kan sees som et resultat av undertrykking, men også som et resultat av en annen verdiorientering enn menns, og dermed i noen grad bestemt av kvinners bevisste valg".¹⁷⁾ Flere kvinner må overbevises om nødvendigheten av å arbeide for å bedre sine kår, og ut fra en tro om at kvinneforskningen kan bidra med slikt arbeid, er det påkrevet at forskningen viser kvinners styrke og synliggjør deres innsats. Den må dessuten bidra til å gjøre kvinners atferd forståelig og til å gi kvinner en følelse av egenverd i den livssituasjon de befinner seg. Det bør være en forskning *om* og *for* kvinner på deres egne premisser. Så langt som mulig, vil målet være å arbeide mot en virkelighetsforskning, men selvsagt uten å romantisere kvinners livssituasjon, fordi verdighetsforskningen da kan komme til å virke legitimerende for tradisjonelle holdninger til kvinner og dermed dreies bort fra sitt egentlige mål.¹⁸⁾ Eilert Sundts utgangspunkt *Om Renlighets-Stellet i Norge* er et godt eksempel på verdighetsforskning.

De norske etnologers bidrag til en moderne kvinneforskning.

Hittil har kvinneforskningen i faget vårt vært preget av å være gunnforskning, dvs. det viktigste har først og fremst vært å samle kunnskap om kvinners situasjon. Noen arbeider fokuserer på enkelte aspekter ved kvinners kår, andre prøver å formidle et helhetsbilde. Opplysninger om kvinner har etterlatt seg relativt få spor i skriftlige kilder. I folketellingsmaterialet, livverk, rettsprotokoller o.l. finnes riktignok en del opplysninger, men de forekommer spredt i materialet, og må derfor letes fram. Av den grunn står intervju materiale som viktigste kilde til kvinners levekår. På den måten skaper vi historie sett fra kvinners egen synsvinkel.

Livsløpsmodellen.

For å kunne demonstrere det dynamiske aspekt ved kvinners arbeid og levekår, har flere etnologer funnet det nyttig å anvende en livsløpsmodell. Dette er ingen spesiell modell for kvinneforskning, den kan brukes i ulike studier der menneskers livssituasjon står i sentrum for analysen. En fokusering på ulike faser i livssyklusen som følger, i dette tilfellet kvinner, fra de var barn til de blir gamle, viser hvordan deres arbeids- og ansvarsområder endrer seg med denne. På den måten blir det mulig å belyse hvordan alder og sivilstatus påvirker kvinners posisjon og livssituasjon, og ved å ta for oss kvinners stilling i ulike faser av livet, får vi fram variasjoner over tid. For å få en helhetlig forståelse av kvinnens liv, må vi sette henne inn i den primærgruppen hun er en del av, nemlig husholdet. Liv Emma Thorsen, Inger Jensen og Grete Swensen benytter seg alle i sine magistergradsavhandlinger av livsløpsmodellen.

Liv Emma Thorsen behandler arbeiderkvinners levekår i by, i Oslo 1890-1930, Inger Jensen kvinners arbeid og levekår på Hvaler 1900-1940, og Grete Swensen norske syerskers arbeid og levekår 1900-1950. Alle tre legger hovedvekten på det arbeidet kvinner gjør. Thorsen og Jensen ønsker å belyse kvinners forventete livsløp eller livssyklusens normalmønster i henholdsvis arbeiderbydelen Kampen i Oslo og kystsamfunnet Vesterøy på Hvaler. Innenfor hver av fasene i livssyklusen rettes søkelyset mot de arbeidsoppgaver kvinnene hadde både i hjemmet og utenfor. Begge viser hvordan normene om kvinneverdier formet de ulike fasene, hvorfor mønsteret ble som det ble og hva som betinget normene; nemlig det materielle grunnlaget. Begge diskuterer også endringer i normer og etferd i løpet av en periode på 40 år.¹⁹⁾

Grete Swensen beskriver en spesiell yrkesgruppes arbeidsliv, nemlig syerskenes. Denne gruppen var ingen ensartet gruppe, kvinnen i den hadde forskjellige arbeidsvilkår og leveforhold og var bosatt i ulike deler av Norge, både i byer og på landet. Swensen nytter livsløpsmodel-

len for å vise hvordan det stadiet i livssyklusen en syerske til enhver tid befant seg i, fikk avgjørende betydning for hva slags driftsform eller kategori syerske, de valgte. Det viste seg at bare 1/3 av disse kvinnene ble i samme kategori hele livet. Den familiemessige situasjon i de ulike livssyklusfaser var den faktor som hadde størst betydning for kvinnens deltakelse i produksjonen. Etter inngåelse av ekteskap (for dem som gjorde det) ble husmorrollen hovedoppgaven for syerskene. Men sømfaget kunne også drives som selvstendig næring i hjemmet, derfor lå forholdene godt til rette for å fortsette syerkarrieren, bare i mindre målestokk, etter ektekspsinngåelse. Da sydde de innimellom annet husarbeid når tiden strakk til. Minst sying ble det, den tida de hadde små barn. Dette uregelmessige, men betydningsfulle hjemmearbeidet, det såkalte "*skjulte*" lønnsarbeid, kommer dårlig fram i offentlig statistikk. Også Swensen stilte seg det spørsmålet om syerskene i løpet av sin yrkeskarriere fulgte et spesielt mønster, og i såfall, hvilke faktorer som betinget handlingsmønsteret.²⁰⁾

Det todelte arbeidsbegrepet.

Arbeid kan defineres som handlinger som er nødvendig for å dekke menneskers behov for mat, klær og bolig. Arbeid er et todelt begrep og kan deles i produksjon og reproduksjon og vedlikehold av arbeidskraft. Produksjonen omfatter alle funksjoner som bidrar til samfunnets framstilling av varer og tjenester, mens reproduksjonen tar sikte på å reprodusere arbeidskraft daglig og fra en generasjon til en annen.²¹⁾ Det vi regner som reproduksjon og vedlikehold av arbeidskraft kan deles i følgende emner.

1. Matstell til daglig konsum og matlaging til forråd.
2. Vask og hygiene.
3. Produksjon og vedlikehold av klær og tekstiler.
4. Helsestell og stell av gamle.
5. Svangerskap, fødsel og barsel.
6. Pass, oppdragelse, arbeidsopplæring av barn.

De 4 første punktene kan regnes til vedlikehold av arbeidskraft, og de 2 siste til reproduksjon. Overalt i verden og gjennom hele historien later det til at dette har hørt til kvinners arbeidsområde.²²⁾

Arbeids- og ansvarsområder - eksempler.

Når det gjelder arbeidsoppgaver i forbindelse med vask og hygiene, er det få etnologer som har viet dem oppmerksomhet. Dette arbeidet var i førindustriell tid meget tidkrevende dersom det skulle utføres ordentlig, og kunne føre til fordømmelse hvis det ikke ble gjort. (Vi minnes prisoppgaven Eilert Sundt svarte på). Derimot er det flere etnologer som har interessert seg for enkelte av de andre arbeidsoppgavene tilknyttet reproduksjon og vedlikeholdet av arbeidskrafta, men da har de sjelden blitt student ut fra kvinners totale arbeidssituasjon eller ut fra den tida arbeidet tok.

Kjersti Skavhaugs magistergradsavhandling om samiske klær i Karasjok 1973 har undertittelen form-bruk-funksjon, og kunne oppfattes som en tradisjonell draktstudie. Avhandlingen er ingen ren kvinneforskningsoppgave, men forfatteren gir oss et godt innblikk i hvor tidkrevende produksjonen av klær og tekstiler var for kvinnene, og hvor nødvendig denne drakten som ikke kunne kjøpes, var for flyttsamer. Det tok kvinnen 3 måneder å produsere klær til en flyttsamefamilie.

Spesielt tidkrevende var beredning av skinn som ble brukt i flyttsamedrakten. Kvinnene hadde ofte vanskelig for å svare på hvor lang tid arbeidet tok, fordi de hele tiden gjorde andre ting innimellom.²³⁾ Dette er typisk for det meste av det mer eller mindre usynliggjorte kvinnearbeidet, hele dagen gjør kvinner forskjellige typer arbeid om hverandre og ofte flere ting på samme tid, f.eks. barnepass, matlaging og rengjøring.

Når det gjelder seksualitet, hadde det langt større konsekvenser for kvinner enn for menn. De fleste kvinner ønsket seg nok barn, men ofte fikk de alt for mange barn og de kom tett.

Både arbeidsmessig, ansvarsmessig og helsemessig fikk det stor betydning for kvinner når de ble i stand til selv å drive aktiv barnebegrensning. På slutten av 1800-tallet slår det gjennom hos de høyere sosiale lag, og i mellomkrigstida sprer det seg også til det brede lag av folket. Dermed fikk kvinnen også mer tid til å ta seg av de barna hun fikk. Det er først i den senere tid at etnologer og andre har kunnet ta opp dette tabubelagte emnet med informanter. Både Inger Jensen og Liv Emma Thorsen har diskutert emnet i avhandlingene sine.

En viktig del av kvinners arbeids- og ansvarsområder er sosialisering av barn. Anne Louise Gjesdal Christensen har i flere år arbeidet med sosialisering av barn i gammelt bymiljø. Hun antyder "en hypotese om barns deltakelse i alle former for arbeidsoppgaver som et ledd, et medium, for sosialisering, for overføring av holdninger og verdier, i tillegg til ferdigheter, ikke direkte avhengig av de enkelte konkrete arbeidssituasjoner".²⁴⁾ Moren har nok som oftest vært hovedpersonen for barnet de første årene, den som gjennom mye arbeid skapte barnas livsvilkår, men år det gjaldt morens utøvelse av autoritet over barnet fant Gjesdal Christensen store regionale forskjeller.²⁵⁾ Inger Jensen viser i sin avhandling hvordan sosialiseringen av jenter hele tiden var rettet mot opplæring til husmoryrket. Alt i tidlig barndom begynte de å tilegne seg kunnskaper, ferdigheter og holdninger som var egnet for deres framtidige rolle som mødre og husmødre. De lærte ved direkte iakttagelse og etterlikning, og måtte gjerne i 7 års alderen begynne å ta del i de voksnes arbeidsliv. Dette var forventet livsløp uansett hvilken sosialgruppe de tilhørte. Så lenge mesteparten av kunnskapene og arbeidsprosessene ble overført på denne måten, førte den til en stor grad av kontinuitet og virket konserverende på handlinger og arbeidsdelingsmønstret.²⁶⁾

Kvinnens omsorgsarbeid var ikke bare rettet mot mennesker, men der det var aktuelt, hadde de også ansvaret for dyra. Dessuten innskrenket ikke kvinners omsorgsarbeid seg bare til eget hushold, men de hadde også forpliktelser overfor slektninger og naboer, som trengte hjelp p.g.a. sykdom, alderdom eller fattigdom. Det forekom også gjerne et utstrakt byttesarbeid kvinner imellom. Ellers gikk kvinners omsorgsfunksjoner ut på å fylle tida med arbeid som var nyttig for husholdet. Kvinnen måtte alltid være til disposisjon, innrette seg etter dem hun hadde ansvar for og tilpasse seg de andre husholdsmedlemmenes rytme. Omsorgs- og vedlikeholdsarbeidet var preget av at det var repeterende, dvs. det samme arbeidet ble utført om og om igjen, med relativt korte mellomrom. Hun ble aldri ferdig med slike arbeidsoppgaver. Arbeidet var også preget av sin usynlighet, det syntes bedre om det ikke ble gjort enn om det ble gjort.²⁷⁾

I mange etnologiske undersøkelser har en tatt utgangspunkt i produksjonen, og har dermed ikke fått med den betydelige delen av kvinners arbeidsinnsats som besto av omsorgs- og vedlikeholdsarbeid. Skal vi ha muligheter for å vurdere den betydning som kvinners arbeid har for husholdsøkonomien, må vi undersøke hvordan omsorgs- og vedlikeholdsarbeidet var tilpasset produksjonen. Disse arbeidsoppgavene ble utført parallelt og om hverandre i løpet av en arbeidsdag, dersom kvinnens deltakelse i produksjonen foregikk i eller i nærheten av hjemmet. Og det var et bredt register av arbeidsoppgaver en kvinne måtte kunne beherske. Dersom grensen for arbeidsmengde innen et døgn ikke skulle overskrides, har de en tendens til gjensidig å utelukke hverandre i form av minsket innsats innen et av områdene. Derfor er arbeidsinnsatsen på disse to områdene ikke like stor til enhver tid. Der kvinnen gjorde stor innsats i produksjonen, minsket kravene til arbeidsinnsatsen i den reproduktive sfære. Var innsatsen i produksjonen lav, ble det bedre tid til oppgaver i reproduksjonssfæren.²⁸⁾

Inger Jensen har tatt opp og beskrevet alle kvinnens arbeids- og ansvarsoppgaver i ett kyst-samfunn der en stor del av befolkningen levde av kombinasjonsnæringer, og der mannen enten var fisker eller steinhogger, og mange kvinner drev jordbruk, husdyrhold og tekstilarbeid ved siden av husarbeid. Husholdsenheten utgjorde den primære økonomiske og sosiale enhet, og kvinners livssituasjon var i høy grad betinget av de materielle ressurser den råde over. Hovedinntekten kom fortrinnsvis fra mannens arbeid, han sørget for storparten av kontantinntektene og noe av egenproduksjonen, mens kvinnens produksjon som oftest var rettet mot

husholdets eget konsum. Det var kvinnene som hadde ansvaret for fordelingen av husholdet ressurser. Det er kvinnen eller husmora som står i søkelyset, og en hovedproblemstilling er å vise mangfoldigheten av kvinners arbeidsoppgaver og synliggjøre mye av det arbeidet som aldri har kommet fram i skriftlige kilder. Den viser også kvinnenes problemer med disponering av tiden, fordi arbeidstiden bestandig var en knapphetsfaktor. Det gjenspeiles også i tittelen på avhandlingen: *Når tid sover du'a, mor?*²⁹⁾

Liv Emma Thorsen er i sin avhandling bl.a. opptatt av de determinerende faktorer for yrkesvalg. Hun diskuterer kvinnens muligheter og begrensninger for å velge yrker. De viktigste faktorer for yrkesvalg var: klassetilhørighet, geografisk proveniens og sivilstand. Nært knyttet til disse var utdanningsvinå, informasjon og familieforhold. Det var ikke vanlig at den gifte kvinnen med forsørger tok arbeid utenfor hjemmet, hovedyrket var i alle fall husholdsarbeid. I 1891 var ifølge folketellingen 90% av kvinnene på Kampen hjemmeværende, i 1930 85%. Intervjumaterialet viste imidlertid at mange av de gifte kvinnene hadde lønnet arbeid i mindre målestokk som kunne utføres ved siden av husholdsarbeidet. Dette arbeidet var vanligvis syng og strikking, vask og rengjøring eller arbeid som avisbud. Dermed kan vi si at disse kvinnene var "skjulte dobbeltarbeidere. De ugifte eller de med forsørgelsesbyrde hadde oftere industriarbeid."³⁰⁾

Vi kan si at kvinnen var arbeidsleder innenfor husholdet, at hun *var* eller *er* familien i større grad enn mannen. En av hennes viktige oppgaver var å ivareta familiens anseelse utad. "Kvinnenes handlingsmønstre og autoritet kan forklares ved at det var husmoren som forvaltet familiens respektabilitet", sier Anne Louise Gjesdal Christensen, mens "mennene avgjorde familiens sosiale tilhørighet gjennom sitt erhverv og sin inntekt".³¹⁾

Undertrykking eller likestilling.

I tilknytning til Ulla/Førre prosjektet, arbeider Oddveig Foldøy Solli med en større undersøkelse om kvinner på små bruk i Suldal.³²⁾ Problemstillingen tar utgangspunkt i begrepene undertrykking og likestilling, og skiller seg fra de andre omtalte kvinneoppgaver. Hennes hypotese sier at det har foregått en tuvikling fra et samfunn med klart mannsdominert ideologi, kombinert med likestilling i praksis, til et samfunn i dag med likestillings-ideologi, men med klar mannsdominans. Hun sier at bakgrunnen for denne hypotesen ligger i de tanker og spørsmål som meldte seg etter hun hadde intervjuet en rekke kvinner i Suldal, og intrykkene fra denne dalen satt i forhold til den generelle oppfatning av kvinnen i dag og enda mer i historien, som ensidig undertrykt.

I undersøkelsen tar hun sterk avstand fra all elendighetsforskning om kvinner, og alt som sies om hvor undertrykte kvinner er. Hun fant ikke tegn til undertrykkelse blant Suldalskvinnene, og vil derfor vise at selv om undertrykking selvfølgelig var tilstede i Suldal også, skal det legges vekt på positive sider. Hun vil finne ut hva kvinnens arbeid besto i og hva i dette slitet som medvirket til at livet fortonet seg så positivt, at kvinnene på ingen måte ga inntrykk av underkuet folkegruppe. Dette skal bli et arbeid som oppvurderer kvinnen. Formålet er å gi kunnskap om den del av vår historie som går ut over det at kvinner har vært undertrykte, og å gi et bidrag til en annen historie og en annen kvinnetype som det kan være all grunn til å hente fram igjen.

Funksjonstømming av kvinnens arbeids- og ansvarsområder.

Jeg vil også benytte anledningen til å si noen ord om den funksjonstømming av kvinnens arbeids- og ansvarsområder, som gradvis har pågått utover i vårt århundre. Få etnologer har ført sine arbeider så langt opp i tid at de har fått belyst denne endringsprosessen i noen særlig utstrekning. Men her har vi oppgaver å ta oss av i framtida. En økende interesse for samtidsforskning burde kunne lede oss til å sammenlikne forholdene i nyere tid med eldre tider.

Arne Lie Christensen er en av dem som har beskjeftiget seg med problemer omkring denne funksjonstømmingen, og han sier: "Etterhvert som den samfunnsmessige arbeidsdelingen

har utviklet seg i historien, har husholdene blitt tappet for den ene funksjonen etter den andre". Produksjonen flyttes gradvis over fra husholdene til industrien. Den løsrives fra familien, og selvbergingen innenfor familien går tilbake. Husholdene slutter å være produksjonseheter og reproduksjonen blir familiens viktigste funksjon. Vi snakker da gjerne om at vi har fått en privat og en offentlig sfære. Christensen sier videre at denne utviklingen får konsekvenser for arbeidsdelingen mellom kvinner og menn. Tidligere var kvinnene aktive både i produksjon og reproduksjon. Når produksjonen trekkes ut av familien, blir dette mannens arbeidsområde. Kvinnene får hovedansvaret for reproduksjonen knyttet til husholdet. I perioder med stort arbeidskraftbehov brukes husmødre som reservearbeidskraft utenfor familien. Når kvinnene trekkes ut av selve det produktive arbeidet, blir deres økonomiske posisjon i samfunnet svekket. Også deler av den reproduktive sfære trekkes etterhvert ut av familien; trykkesystemet, sykehus, aldershjem, barnehager osv. er gode eksempler. Halvfabrikata, tekniske hjelpemidler, barnebegrensning o.l. gjør husarbeidet lettere for husmønnen, men dette har også ført til at hun av og til kan føle seg overflødig eller i alle fall blir hennes oppgaver mindre betydningsfulle. Overgangen fra familiemessig til samfunnsmessig produksjon har fått langt større konsekvenser for kvinner enn for menn, konstaterer Lie Christensen.³³⁾

Inger Jensen har også berørt temaet, det var det samme som skjedde på Hvaler mot slutten av perioden hun behandler. Kombinasjonsbrukene ble mindre vanlige, mens de rene fiskerhusholdene økte i antall; kvinnene ble alene på brukene og mennene gikk over til helårsfiske. At barna og tjenestejentene i større grad flyttet ut, resulterte i mangel på nyrekruttering til kombinasjonsbrukene. Omlegging av husholdsproduksjonen får store konsekvenser for kvinnene.³⁴⁾

Avslutning.

Resultatene av den moderne kvinneforskningen har gitt oss ny viten om kvinner, og kanskje bidratt til å endre historieoppfatningen av kvinners posisjon. Brit Berggreen påpeker, i et større pågående forskningsarbeid,³⁵⁾ hvordan menn i de øvre sosiale skikt gjennom historien har formidlet en virkelighetsoppfatning av kvinnerollen, som er feilaktig og som har virket undertrykkende på kvinner. Kvinneforskningen i dag synes å ha en viktig oppgave i å kunne synliggjøre kvinners sentrale betydning i produksjonslivet og som økonomisk forvalter på bygdene, og på den måten gi oss et nytt bilde av kvinner, fri for tidligere fordommer. Kvinneforskning kan forhåpentligvis også føre til større bevissthet om kvinner og påvirke det gamle kvinnesynet. Foreløpig har etnologer drevet grunnforskning, kanskje kan vi også etter hvert gjøre oss gjeldende i samfunnsplanleggingen.

Noter:

- 1) Artikkelen er en omarbeidet utgave av prøveforelesningen til magistergradseksamen i etnologi, Oslo høsten 1981. Tittelen på forelesningen var *Nordiske etnologistudier av kvinners arbeids- og ansvarsområder. Problemstillinger og resultater*. Det ble referert til svenske og danske undersøkelser, men jeg valgte først og fremst å konsentrere meg om det norske materialet, fordi emnet er svært omfattende. Den versjonen omhandler imidlertid bare det norske materialet med unntak av Wiegelmans og Löfgrens studier av arbeidsdeling.
- 2) Blom 1977 s. 14 og s. 18.
- 3) Ibid. s. 14-15.
- 4) Fuglerud 1978 s. 18-19.
- 5) Ibid. s. 21.
- 6) Sundt 1975 s. X.
- 7) Sundt 1975.
- 8) Ibid. s. 11.
- 9) Boe/Skre/Thorsen 1975 s. 6 og Skavhaug 1975 s. 96-99.
- 10) Boe/Skre/Thorsen 1975 s. 6-7.
- 11) Ibid. s. 9-10.
- 12) Avsnittene om Löfgrens studier av prinsipper for arbeidsdeling og autoritetsfordeling bygger på den svenske omarbejdede utgaven av hans artikkel i *Ethnologia Scandinavica*. Löfgren 1976.
- 13) Blom 1977 s. 11-13.
- 14) Ibid. s. 12.
- 15) Ibid. s. 13.
- 16) Ibid.
- 17) Kvinneforskning i de humanistiske fag 1979 s. 16.

- 18) Ibid. s. 14-20.
- 19) Thorsen 1978 og Jensen 1980.
- 20) Swensen 1980.
- 21) Jensen 1980 s. 1.
- 22) Boe/Skre/Thorsen 1975 s. 9-10.
- 23) Skavhaug 1975 (magistergradsavhandling).
- 24) Gjesdal Christensen 1979 s. 634.
- 25) Ibid. s. 634-637.
- 26) Jensen 1980 s. 35-41.
- 27) Ibid. s. 93, 95 og 118.
- 28) Ibid. s. 2.
- 29) Ibid. s. 1 og 135.
- 30) Thorsen 1978.
- 31) Gjesdal Christensen 1979 s. 638.
- 32) Solli upublisert manus.
- 33) Christensen 1977.
- 34) Jensen 1978 s. 135.
- 35) Berggreen 1981.

Litteraturliste:

- BERGGREEN, Brit: Manus til *Mannsarbeid og kvinnesysler*: Om tradisjonell arbeidsdeling i Norge. Oslo 1981 (stensil).
- BLOM, Ida: Kvinnehistorie som forskningsområde I Blom/Hagemann (red.): *Kvinner selv*. Sju bidrag til norsk kvinnehistorie. Oslo 1977, s. 11-21.
- BOE, Liv Hilde/Arnild Skre/Liv Emma Thorsen: Etnologi og kvinneforskning. *Dugnad 4/1975*, s. 3-15.
- CHRISTENSEN, Anne Louise Gjesdal: Barndomsminner som kilde. *Tidsskrift for samfunnsforskning* 5-6/1979, s. 631-638.

- CHRISTENSEN, Arne Lie: *Husholdsøkonomi og samfunnsmessig arbeidsdeling*. Seminarinnlegg på Etnofolkloristisk institutt i Bergen 1977 (stensil).
- Ethnologia Scandinavica* (vol. 5) (1975).
- FUGLERUD, Gerd: Prisoppgave om "Kvindens stel" i folkeopplysningssekskapets regi i 1865. *Dugnad 4/1978*, s. 16-23.
- JENSEN, Inger: *Når tid sover du'a, mor?* Kvinners arbeid og levekår på Vesterøy i Hvaler 1900-1940. Magistergradsavhandling i etnologi. Oslo 1980 (stensil).
- Kvinneforskning i de humanistiske fag. *NOS-H: Konferanserapport*. Oslo 1979.
- LÖFGREN, Orvar: *Arbetsfördelning och könsroller i bondsamhället - Kontinuitet och förändring*. Lund 1976.
- Nytt om kvinneforskning*: Hefter fra 1977-1981.
- SKAVHAUG, Kjersti: *Ethnologia Scandinavica - viet kvinneåret*. *Dugnad 4/1975*, s. 96-99.
- SKAVHAUG, Kjersti: *Samiske klær i Karasjok 1973*. Form-Bruk-Funksjon. Magistergradsavhandling i etnologi. Oslo 1975 (stensil).
- SOLLI, Oddveig Foldøy: *Upublisert manus i tilknytning til Ulla/Førre-undersøkelsen* (stensil).
- SUNDT, Eilert: *Om renlighetsstellet i Norge*. (1869) Ny utg. Oslo 1975.
- SWENSEN, Grete: *Fra Nålen tres, til kunden kles*. Syerskers arbeid og levekår i perioden 1900-1950. Magistergradsavhandling i etnologi. Oslo 1980 (stensil).
- THORSEN, Liv Emma: *Kvinnene på Kampen*. En undersøkelse av arbeiderkvinnerens levekår 1890-1930. Magistergradsavhandling i etnologi. Oslo 1978 (stensil).

Index:

Kvinnearbeid.
Faghistorie.
Arbeidsdeling.
Kjønsroller.

Kjersti Granum.

Født 1951. Mag art. i etnologi ved Universitetet i Oslo høsten 1981. Magistergradsavhandling: *Lambertseter - Oslos første drabantby*. Prøveforelesning: *Nordiske etnologi-studier av kvinners arbeids- og ansvarsområder. Problemstillinger og resultater*. (Jeg var cand. mag. våren 1976 med fagene engelsk, kunsthistorie, sosialantropologi og etnologi. Mesteparten av mitt voksne liv har jeg vært under utdanning. Jeg har enda ikke fått fast arbeid som etnolog, og arbeider midlertidig som lærer i ungdomskolen i Oslo)

Kvinnoforskning i Finland - finns den?

av Kirsti Salmi, Leena Koskinen - Nurmi,
Eeva-Liisa Kinnunen & Hilikka Helsti.

Sociolog Elina Haavio-Mannila har i tidningen Akkavaki (nr 1/81) redogjort för den finländska kvinnoforskningens utveckling. Hon har indelat den finländska kvinnoforskningen på samma sätt som den norske professorn Harriet Holter.

Utgångspunkten i den första fasen, den *socialfilosofiska* fasen, är att jämföra kvinnans ställning med mannens. Denna period pågår från tiden då kvinnostriden blev aktuell på 1800-talets slut till 1930-talet. I Finland förekom inte detta staditum. Under denna tid införde författarna Minna Canth och Maria Jotuni i ordstäv tanken att "kvinnan också är en människa".

Den andra fasen i kvinnoforskningen utveckling var den *empiriska rollforskningen* och *jämlikhetsforskningen* på 1950- och 1960-talet. Föregångare för denna forskningsriktning har i de nordiska länderna varit Alva Myrdal och Viola Klein. Deres verk "Women's Two Roles" anses ha haft stor betydelse för denna fas. Könarollen är ett centralt begrepp, och det förhärskande temat i kvinnoforskningen var kvinnans deltagande i arbetslivet och hindren för detta. Elina Haavio-Mannila konstaterar att kvinnoforskningen i Finland speciellt har uppmärksammat kvinnornas arbete, i synnerhet avlönat arbete, dess hinder, problem och den tydliga ojämlikheten i arbetslivet. I dessa undersökningar har kvinnorna ofta jämförts med män eller med kvinnor, i olika livsskedan, olika tidsperioder eller med kvinnor från olika samhällsgrupper.

Det tredje stadiet som har börjat på 1970-talet är den s.k. *nya kvinnoforskningen*. Denna forskning har sin utgångspunkt antingen i feministiska eller marxistiska riktningar och ställer sig kritisk till äldre kvinnoforskning och äldre vetenskap överhuvudtaget. Denna fas har koncentrerats till humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnesområden.

Av marxistisk inspirerade lärdomsprov kan nämnas ex. Riitta Jallinojas år 1976 färdigblivna undersökning om utvecklingen av barnens dagvård. Undersökningen behandlar främst arbete utfört av kvinnor. Ett annat exempel på marxistiskt inspirerad forskning är Harriet Strandells pro gradu undersökning i sociologi: "Kvinnornas ställning i det industriella arbetet. En studie över utveckling i textil- och beklädnadsindustrin samt metalindustrin under åren 1945-1947" (1977).

Som exempel på forskning med den feministiska inriktningen kan man ta den år 1977 publicerade avhandlingen av Riitta Auvinen "Kvinnan i mannens samhälle". I och med att avhandlingen publicerades blev Auvinen med en gång auktoritet inom kvinnoforskningen i vårt land.

Elina Haavio-Mannila anser att man i den finländska kvinnoforskningen beundret "mjuka fakta" och fallforskning, men att det inte förekommit några egentliga metodiska nyheter. Man kan se en ny typ av kvinnoforskning träda fram i spalterna i tidningarna "Sosiologia" och "Tiede & Edistys" (forskning & framsteg).

Det blåser friska flåter inom kvinnoforskningen i Helsingfors. Man har under vårens lopp grundat Helsingfors kvinnoforskare, en förening för kvinnliga forskare och studerande. Sammansättningen av föreningens direktion visar att det är fråga om en organisation med mycket bred akademisk bas. I direktionen finns representanter för bl.a. medicin, juridik, teologi o.s.v.

I vår ordnade också U-landsinstitutet en föreläsningsserie vid Helsingfors universitet med ämnet "kvinnan i utvecklingsländerna". Finländska kvinnoforskare berättade om sina undersökningar av kvinnorna i utvecklingsländerna.

Man behandlade bl.a. kvinnorna i Kina och Cuba samt indiankvinnorna och kvinnorna i muhammedanska länder. Artiklar som behandlar kvinnoforskning publiceras i tidningarna "Sosiolo-

gia", "Tiede & Edistys" (forskning & framsteg), "Akkaväki" (feministisk tidskrift) och "Naistutkimustiedote" (Kvinnovetenskaplig tidskrift).

Index:

Finland.

Kvindeforskning.

Kirsti Salmi (f. 1957) har studerat folkloristik, finsk litteratur och sociologi i Helsingfors universitet för fyra år.

Leena Koskinen-Nurmi (f. 1957) har studerat 4 år etnologi, folkloristik och konsthistoria i Helsingfors Universitetet.

Eeva-Liisa Kinnunen (f. 1953) är kandidat i naturvetenskapen (biokemi) och studerar ny folkloristik och etnologi i Helsingfors Universitetet.

Hilkka Helsti har börjat studera finska språket etnologi och folkloristik år 1975 i Helsingfors Universitetet.

Folkemindevidenskab og kvindeforskning.

Af Louise Nathansen og Birthe Refner.

Folkemindevidenskaben står i dag over for et paradigmeskift. Dette indebærer, at vi som folklorister må tage vores stilling op til overvejelse: Hvilke overordnede mål vil vi opstille for vores forskning? Vi mener, at det er vigtigt for faget at søge inspiration hos andre fag og videnskabelige retninger. Kvindeforskningens teorier og metoder er efter vores mening en betydningsfuld inspirationskilde for fagets videre udvikling.

Indledning.

Denne artikel er en sammenarbejdning af to foredrag, der blev holdt på Institut for Folkemindevidenskab ved afsluttende bifagseksamen i foråret 1982. Eksaminator var Birgitte Rørbye ved nævnte insitut, censor var Margaretha Balle-Petersen, Institut for europæisk folkelivsforskning. Foredragene skulle besvare følgende to spørgsmål, med baggrund i en fælles opgivet litteraturliste:

1. Diskuter på baggrund af den nyere kvindeforskning (som den er repræsenteret på litteraturlisten) nogle udvalgte problemer i de opgivne folkloristiske og etnologiske værker. Hvilken betydning vil du tillægge det, at fagfolkene er videnskabsmænd eller præget af en mandlig borgerlig forskertradition?. (Birthe Refner).
2. Peg på nogle folkloristisk relevante temaer og problemstillinger i nyere kvindeforskning og redegør for de perspektiver, de rejser for vores fag. (Louise Nathansen).

Vi vil takke vores studiekammerat Anne-Grethe Lehmann for støtte og gode råd i forbindelse med udarbejdelsen af foredragene.

Vi starter med en kort gennemgang af folkemindevidenskabens historie. Herefter følger en beskrivelse af hovedstrømningerne inden for kvindeforskningen. Med baggrund i denne beskrivelse vurderer vi et folkloristisk og et etnologisk værk. Endelig vil vi redegøre for de perspektiver, kvindeforskningen efter vores mening rejser for folkemindevidenskaben.

Rids af folkemindevidenskabens historie.

Faget folkemindevidenskab opstod i overgangen fra en produktionsmåde til anden, i overgangen mellem feudalisme og kapitalisme. Dette fik stor betydning for fagets fremherskende teori og metode og altså for dets emneområde og studieobjekter Holbek beskriver i sin artikel "The Social Relevance of Folklore"¹⁾, folkemindevidenskabens udvikling op til i dag og forsøger at

lægge op til en teoretisk videreudvilning af denne. Holbek giver udtryk for, at studiet af folkekultur i den hidtidige folkemindeforskning har været præget af det opkommende borgerskabs kamp for konsolidering i det kapitalistiske samfund:

"My contention, then, is that folklore (and with it folkloristics) was a romantic invention designed as part of the ideology created by the emerging bourgeoisie to solve its identity problem and not out of a genuine interest in the "folk".

Birgitte Rørbye karakteriserer i "Om mit oplæg til Rationalitet"²⁾, s. 7, den hidtidige forskningsmetode som en åndelig arkæologi. Det synes vi er en meget rammende beskrivelse. Vægten lå på indsamling af oldgamle vidnesbyrd. Forskningen var genreorienteret - man typologiserede, opdelte det indsamlede stof i eventyr, sagn, folkeviser etc. De enkelte genrer blev betragtet som isolerede størrelser, var revet løs af enhver sammenhæng - såvel socialhistorisk som funktionel. Meddelerens personlighed og sociale kontekst tillagdes ingen betydning. Forskningsmetoden var den historisk-geografiske. Man klarlagde vandringsveje og tidsfæstede. Jo ældre - jo bedre - jo tættere på idealet, den *oprindelige* folkekultur.

Faget står i dag over for et paradigmeskift. Holbek påpeger¹⁾, at faget i takt med borgerskabets udvikling til den ledende klasse i kapitaliseringen mistede sin oprindelige funktion. Dette indebærer, at vi som folklorister må tage vores stilling op til overvejelse, hvilke overordnede mål vil vi opstille for vores forskning?

Omkring 1960 slog en nyorientering omkring meddelerpersonligheden igennem i folkemindevidenskaben. Man begyndte at interessere sig for mennesket bag de kulturelle vidnesbyrd og for den historiske, sociale og funktionelle konteksts betydning. Det er denne interesse for mennesket, der bygges videre på i 80'ernes folkloristiske forskning. Den diakrone synsvinkel er nu forlads til fordel for synkron kontekstorienterede undersøgelser. Flere folklorister arbejder nu på at udvikle en ny indfaldsvinkel på det traditionelle folkloristiske stof. Fagets studieområder udvides, både med hensyn til tid, rum og socialt miljø. Folkemindeforskere begynder i stigende grad at interessere sig for studier i samtiden.

Denne tendens er tydelig i Birgitte Rørbyes²⁾ indledning. Hun giver her udtryk for, at vi ved at anlægge en samfundsmæssig synsvinkel på det traditionelle stof kan opnå en større forståelse af tidens magtforhold og for skjulte og åbenbare interesser. Samtidig opfattes studier i samtiden med baggrund i den historiske udvikling som en betydningsfuld mulighed for en emancipatorisk forskning. Det centrale i Birgitte Rørbyes forskning beskrives som studiet af de menneskelige erfaringsverdener. Hun mener, at vi som folklorister må betone det legitime i *også* at studere de folkelige erfaringsverdener som en forudsætning for videnskabelig indsigt i humanistiske og samfundsmæssige forhold. Der lægges vægt på studiet af magtforhold og spændingsfelter:

"Spændingsfeltet mellem de menneskelige livsverdener og den institutionaliserede samfundsverden. Sammen med spændingsfeltet tid, udgør de den verden, der kan erfares: de folkelige erfaringsverdener. I disse verdener vil jeg som kritisk forsker især opsøge, hvilke interesser og magtforhold, der gør sig gældende, og jeg må spørge til fordel for hvem og på bekostning af hvem".
s. 15.

Birgitte Rørbye betoner endvidere, at forskeren bør søge at undgå en tingsliggørelse af mennesker, og at samfundet ikke må fremstilles som statisk. Det er centralt at gøre opmærksom på det komplekse og det dynamiske. Hun opfatter folkloristikken som en videnskab, der netop giver muligheder for at vise, at mennesket, selv om det i høj grad styres af den materielle verden, også er i stand til at ændre den. Vi tilpasses af virkeligheden, men tilpasser også denne til os. Mennesket anses altså som skabt og skabende. Udgangspunktet for forskningen er folks oplevelse af deres situation, muligheder og omverden, og hvordan de reagerer i forhold til disse rammer. En metode til undersøgelse af dette er at opfatte enhver samtid i en historisk dimension og at samtale med folk. Samtalen med folk, der i og for sig er en traditionel folkloristisk arbejdsmetode, søges anvendt med et frigørende sigte.

Visse grene af folkloristikken er altså ved at arbejde sig hen imod en samfundsmæssig og kritisk indfaldsvinkel på deres studier. De søger med andre ord at give faget en ny identitet. I denne fase synes vi, at det er vigtigt at søge inspiration hos andre fag og videnskabelige retninger. Det er her kvindeforskningen kommer ind i billedet. Vi mener, at kvindeforskningens teori og metoder kan være en betydningsfuld inspirationskilde for fagets videre udvikling.

Hovedstrømninger i kvindeforskningen.

Det er ikke muligt at give en entydig definition af kvindeforskning. Vi vil dog i det følgende forsøge at skitsere de teoretiske og metodiske hovedstrømninger i denne.

Kvindeforskningen er opstået som en udløber af studenteroprøret, fremvæksten af den nye venstrebevægelse og kvindebevægelsen i de sene 1960'ere og 1970'ere. Den udgør ved sin blotte eksistens en kritik af traditionel forsknings teori og af de positivistiske traditioner.

Udgangspunktet er, at universitetets mandsdominerende forskningstradition har udgrænset kvinder af historien og usynliggjort deres eksistens. Den er en kritik af, at kvinder og deres situation som hovedregel ikke har været inddraget i de videnskabelige analyser. I de tilfælde den overhovedet har beskæftiget sig med kvinder, har det været ud fra mænds præmisser.

Formålet er at synliggøre kvinder og at bidrage til at forandre og forbedre deres vilkår. Dette emancipatoriske sigte gør kvindeforskningen *bevidst* politisk. Forskeren ses som et menneske, der er en del af et samfund og en kultur. Hun er derfor påvirket heraf og i besiddelse af bevidste og ubevidste præferencer, som uundgåeligt vil influere på hendes videnskabelige arbejde. Kvindeforskeren gør således op med de borgerlige positivistiske antagelser om, at videnskab kan og skal være uafhængig og neutral.

Inden for kvindeforskningen hersker der divergerende opfattelser af årsagerne til kvindeundertrykkelsen. Dette medfører, at der er forskellige opfattelser af, hvilke teoretiske rammer, kvindeforskningen skal placeres i. Følgende beskrivelse af disse rammer bygger på Bente Rosenbeck og Tinne Vammen: "Arbejderkvinder bliver synlige".³⁾

I den marxistiske tradition opfattes kvindeundertrykkelsen som et økonomisk problem, og interesse modsætningerne mellem kønnene anskues som sekundære i forhold til klasse modsætningerne. Det betones, at produktionsmåden er bestemmende for kvinders sociale position og ændres med den historiske udvikling. Marxistiske kvindeforskere opfatter frigørelsens hovedforudsætning som en ændring i produktionsmåden, en ændring til socialistiske samfundsforhold.

Den feministiske teori peger på eksistensen af et patriarkat, en mandsdominans, der eksisterer ud over de økonomiske strukturer, og som er en aktiv faktor i kvindeundertrykkelsen. Endvidere har feminismen påpeget socialiseringen af kvinder, og *kvindeligheden* som et særligt træk ved kvindesituationen, der eksisterer ud over de mere samfundsmæssige betingelser for kvinders eksistens.

Et gennemgående træk i vores opgivelser er en kombination af disse to retninger, der består i at forbinde et marxistisk og et feministisk perspektiv i analyserne af de videnskabelige arbejder: Kvindeundertrykkelsen skal analyseres og forstås ud fra de samfundsskabte rammer, der betinger de økonomiske, sociale og politiske strukturer, kvinder befinder sig i. Dette leder frem til, at kvinder bør studeres og analyseres inden for helheden: SAMFUND/KLASSE/KØN. Som tilhængere af denne kombination kan nævnes Tinne Vammen⁴⁾, Dorrit Schmidt⁵⁾ og Birthe Sim⁶⁾. Metodisk set anvender kvindeforskningen forskellige former for dataindsamling, alt afhængigt af undersøgelsens karakter. Kvindeforskere anvender derfor både den kvantitative metode, der er krakteriseret ved interessen for det gennemsnitlige - det repræsentative, og den kvalitative, der karakteriseres ved at gå i dybden med enkelte tilfælde. Benedikte Madsen beskriver i sin artikel "Om kvantitative og kvalitative metoders videnskabelighed"⁷⁾ forholdet mellem forsker og meddeler. Hvor dette forhold i den kvantitative metode er et jeg-det forhold, tilstræbes et jeg-du forhold i den kvalitative forskning.

Kvindeforskningens emancipatoriske sigte er bestemmende for både indsamling og bearbejdning. Kvindeforskere tilstræber at udnersøge kvinders totale livssammenhæng og at være solida-

riske med de kvinder, de undersøger. Denne solidaritet defineres af Else Christensen og Kirsten Hvidtfeldt i artiklen "Hvad forstår vi ved et solidarisk interview"⁸⁾. Solidariteten består i en respekt for de kvinder, hvis situation bliver behandlet. Dette giver sig udtryk i, at forskeren forsøger at sætte sig ind i kvinders univers, og prøver at forstå, hvordan de oplever deres tilværelse. Dette indebærer efter Christensens og Hvidtfeldts mening ikke, at forskeren kritikløst accepterer kvindernes tolkninger og handlinger, men det indebærer, at forskeren sætter sig ind i kvindernes erfaringsverden; forsøger at forstå, både hvordan kvinden undertrykkes af de rammer hun lever i, men også hvordan hun inden for de givne rammer kan foretage et valg, der giver mulighed for overskridelse af de nævnte rammer. Dette forhold betegner Jette Fog i "Kvindelige industriarbejderes dagligliv - belyst ved interviews"⁹⁾ som *tilværelsesstrategi*. Det betones, at kvinden ikke kun er et offer, men at hun handler og overlever under de givne betingelser. Kvindeforskere mener, det er vigtigt at inddrage kvinderne både i analysen og tolkningen. Forskningen skal have brugsværdi, danne basis for en ny erkendelse og en bevidsthedsændring, både hos forskeren og de undersøgte kvinder. Den skal have problemløsningsværdi, være handlingsrettet og udadvendt.

Et folkloristisk og et etnologisk arbejde set gennem kvindeforskningens briller.

Med baggrund i kvindeforskningen som den her er fremlagt, vil vi vurdere 2 udvalgte værker, et etnologisk og et folkloristisk. Det må imidlertid understreges, at ingen af de behandlede værker kan ses som entydige exponenter for de to fagområder. Forfatterne repræsenterer to forskergenerationer, der er 8 år mellem de to udgivelser.

Vi vil behandle nogle udvalgte problemer med baggrund i kvindeforskningen ved at stille følgende spørgsmål til værkerne:

Hvad er forskningens mål?

Inddrages den samfundsmæssige kontekst?

Hvilket menneskesyn anlægger forskeren?

Hvordan er forholdet mellem forskeren og de undersøgte mennesker?

Anlægger forskeren en helhedsbetragtning på mennesket?

Anlægger forskeren en kritisk og politisk synsvinkel?

Som det folkloristiske arbejde har vi valgt Eske K. Mathiesens radiomontage "Hvem skriver folkets historie"¹⁰⁾, udgivet af Dansk Folkemindesamling i 1974, og som det etnologiske Ole Højrup's "Landbokvinden"¹¹⁾, udgivet af Nationalmuseet i 1966. Bogens første oplag er støttet af en række organisationer og institutioner. Det fremgår ikke, om sponsorerne har haft indflydelse på bogens indhold.

Først Eske K. Mathiesens arbejde:

Et gennemgående tema er synliggørelsen af undertrykte grupper. Hans mål er, at folk *selv* kommer til orde, selv er med til at fortælle deres egen historie, og at denne respekteres. Historiens brugsværdi ligger i en indsigt, som kan være med til at klarlægge ens muligheder. Mathiesen definerer "folk", som "den danske befolkning frataget overklassen og den øverste del af borgerskabet". Magthavernes historie kender vi nok til, men historikerne

"har glemt det folk, den underklasse, der møjsommeligt bar en udbytende overklasse på sine skuldre og næsten konsekvent blev holdt nede i enhver mulighed for at kaste dette åg af sig.

Historiens kanonføde" s. 1.

Mathiesen ser mennesket i dets samfundsskabte kontekst. Mennesket er skabende, har sin egen historie. Han kritiserer de professionelle historieskrivere for manglende åbenhed over for andre kildegrupper end de traditionelle, borgerlige positivistiske. Han påpeger, at kilder til indsigt i folkets historie ligger overalt omkring os:

"Brevene, de små optegnelser, huskesedlerne, familiehistorierne, slægtstavlerne, familiealbummerne - alt det danner et mønster, hvor det private liv fletter sig ind. De fleste af de små papirstumper kaster vi naturligvis væk, men tænk hvis man havde gemt alle huskesedlerne fra et

langt liv: Hvilken roman ville det ikke være? Ethvert menneske har sin private historie og det er selvfølgelig en forsvindende lille del af den, der efterlades på papir. Men der ligger en mægtig kraft i alle disse private historier". s. 4.

Disse kildegrupper inddrager i høj grad den private sfære, hvilket betyder, at mennesket kan ses i sin totalitet. Billedhistorien fremhæves som en kildegruppe, der rummer mange værdier:

"Kig engang på en samling tønderkniplinger! Der findes fine samlinger på adskillige af vore museer. Disse spinkle, hvide spindelvævstråde, der som et drømmefiligran kantede rige mænds og kvinders halsudskæringer, ærmer, lommeørklæder og undertøj. Noget af det mest beundrede håndarbejde, der findes. Men hvem lavede dem? Det gjorde underbetalte sønderjyske piger, der et liv igennem kunne pukle på et mønster for at tilfredsstille kniplingekræmmerens krav. Disse pigers helbred blev ødelagt, for de sad ned hele tiden fra morgen til sen aften, de forkrøbledes, fik øjnene ødelagt og mange døde i en ung alder. Læs den billedhistorie disse kniplinger fortæller! Fingerfærdigheden var stor, kniplingerne blev berømte og kræmmerne fede. Men under de lave tage derude i Vestslesvig blev de unge pige kroppe hurtigt slidt op. De fattige pigers kroppe vel at mærke. Disse kniplinger fortæller et andet kapitel af folkets historie - en blodig historie skrevet med skønskrift". s. 3.

Fremhævelsen af disse kildegrupper hænger nøje sammen med Eske Mathiesens syn på forholdet mellem forsker og meddeler. Meddelerens oplevelse af verden tages for pålydende værdi. Det er mennesket selv, der er ekspert i, hvordan det oplever livet. Med andre ord loyalitet og solidaritet er kendetegnet for Mathiesens holdning til meddeleren.

Konklusionen må herefter være, at Eske Mathiesen lever op til de krav, som er karakteristiske for kvindeforskningen.

Vi vil nu gå over til en vurdering af "Landbokvinden" på baggrund af de samme spørgsmål, som ligger til grund for det foregående.

Bogens formål angives at være:

"At fortælle - så udførligt som der nu kan blive plads til i en ikke alt for uoverkommelig bog om landbokvindens dagligdag i tiden for 70 til 100 år siden, og om hendes syn på de problemer, som meldte sig ved det daglige arbejde for at skaffe familien føde og klæder". s. 11.

"Landbokvinden" vil i denne sammenhæng sige kvinder fra mellemstore gårde, hvis beboere levede i overensstemmelse med den lokalbundne tradition. Bondekonen skal selv tage del i arbejdet.

Ole Højrup metode er den rent beskrivende. Der ses tilløb til at give historiske forklaringer på forandringer i landbokvindens liv. Men ud over disse korte tilløb beskrives kvindens arbejdsfunktioner i et historieløst univers. Der gives ikke et billede af landbokvindens samlede livsverden. Det, der har været interessant for Ole Højrup har været, at give et detaljeret billede af de specifikt kvindelige arbejdsområder. Kvinderollen som hustru og moder og de problemer, der knytter sig hertil, er ikke behandlet. Det er bemærkelsesværdigt, at kvindespecifikke forhold omkring menstruation, graviditet, børnefødsler, amning, barsel og børneopdragelse slet ikke behandles. Vi får ikke noget at vide, om hvordan disse forhold har indvirket på kvindernes liv. Det er en væsentlig del af kvinders liv, der her lades ude af betragtning. Sexualiteten berøres udelukkende som et problem for husmoderen i hendes arbejdsgivermæssige forhold til de undergivne tjenestefolk. Det beskrives som naturligt, at husmoderen skal manifestere sin magt over tyendet. Forholdet mellem husmoder og tjenesfolk betragtes ovenfra, udelukkende fra husmoderens side:

"I optegnelserne om tjenestefolks forhold lægges der ikke altid skjul på, at det godt kunne være vanskeligt at tumle de unge piger, der var i den oprørske alder, og de lidt ældre piger kunne godt volde bryderier, selv om pigekammeret fandtes inde i stuehuset, og vinduet ofte var ganske lille og undertiden forsynet med jernstænger. At der efter normal skik sov to piger sammen i en seng, var ikke altid nogen garanti mod ulovlige besøg". s. 265.

Den mandlige borgerlige opfattelse af, at sexualitet fortrinnsvis er placeret i de nederste samfundsklasser kan være en forklaring på, at emnet netop er behandlet her.

Forholdet mellem forsker og meddeler er et jeg-det forhold. Fænomenet beskrives. Der spør-

ges ikke om magtforhold. Opdelingen mellem mandelig og kvindelig sfære naturliggøres. Det kvindelige arbejdsområde idealiseres og gøres naturgivent og lystbetonet:

"Ofte var det pigebørnene, som holdt af at plukke blomster, der blev sendt ud for at pille kamilleblomster omkring Sankt Hans, når den stod i fuldt flor. Det var ikke småpartier, der skulle til". s. 22

Højrup levner ikke plads til det irrationelle, han accepterer ikke gyldige erfaringer uden "fornuftige" forklaringer:

"Det lyder som den almindelige overtro om månens indflydelse, men i dette tilfælde synes der at være en *virkelig* sammenhæng, idet muslinger og flere andre havdyr følger månen i deres forplantning". (Vores fremhævelse) s. 171.

Han fremstår som vurderende, dømmende og bedrevidende nutidig æstet i følgende citat:

"Da voksduge kom frem i ruller hos købmanden, var det en stor arbejdsbesparelse, for det kunne let tørres af, og fabrikanterne lavede mønstre, der faldt i den folkelige smag, omend nutidens æstet, der vurderer den gamle tids gedigne møbler i gode materialer højt, må konstatere, at det var et afgørende skridt ned ad bakke i den folkelige skønhedssans". s. 158.

Ole Højrup beklager forandring, han romantiserer over den svundne tid, og fratager folk retten til selv at vurdere, hvad der er smukt. Han lever ikke op til kravet om solidaritet og forståelse.

Ud over, at Ole Højrup beskæftiger sig med landbokvinden må vi konkludere, at han ikke honorerer de krav, der er opstillet som karakteristiske for kvindeforskningen. Væsentlige kvindespecifikke emner udgrænses. Dette betyder, at vi ikke finder svar på de spørgsmål, som omhandler vigtige aspekter i den kvindelige livsverden.

På baggrund af de fremlagte vurderinger mener vi at have vist, at forskerens *køn* ikke behøver at være afgørende for at leve op til kvindeforskningens karakteristika. Men vi mener i lighed med Jette Fog i "Om kvalitativ metode"¹²⁾, at kvindelige forskere i mange tilfælde, på grund af deres større indsigt i kvinders tilværelse, vil have lettere ved at indkredse, hvad der er væsentligt i et kvindeliv. De kan på grund af fælles erfaringer have en større mulighed for at stille relevante spørgsmål. Vi har taget udgangspunkt i to mandlige forskeres værker. De opstillede spørgsmål gav to vidt forskellige svar: Et ja og et nej. Det afgørende er forskerens stillingtagen til de udvalgte spørgsmål. Det er med andre ord forskerens samfundssyn, menneskesyn og videnskabssyn, der er bestemmende for forskningens emne, teori, metode og mål.

Kvindeforskning/Folkloristik.

Vi synes, at det har været enormt spændende at arbejde med kvindeforskning, fordi den efter vores mening såvel emnemæssigt som metodisk kan bidrage til en videreudvikling af folkloristikken. Samtidig synes vi, at nyere retninger inden for folkloristikken udvider og supplerer kvindeforskningens teori og metode.

Som en følge af kvindeforskningens teoretiske grundlag og mål, er den *bevidst politisk*. Forskerne er bevidste om deres holdninger og deres forsknings mål. Vi synes, det er meget vigtigt, at værdierne er så klart definerede. Det giver også udenforstående mulighed for at følge med i kvindeforskningen. Vi vil give Eske K. Mathiesen ret, når han påpeger, at forskning altid har været udført til fordel for nogen, ligegyldig hvor objektiv, den end har anset sig selv for at være¹⁰⁾. Kvindeforskerne giver læseren direkte mulighed for at bedømme deres analyseresultater, fordi de giver sig politisk til kende. Vi synes, at det må være grundlaget for al forskning, at man åbent gør rede for de værdier, der ligger til grund for ens forskning.

Kvindeforskningen forsøger at sætte kvindernes tilværelse ind i et historisk og samfundsmæssigt perspektiv og stræber mod en helhedsopfattelse af kvindernes livssituation. Vi synes, at det er betydningsfuldt, at kvindeforskere ikke splitter kvindernes tilværelse op i isolerede småbidder, men at de forsøger at se kvinderne i deres totalitet.

Den tidligere folkloristiske forskning har slet ikke interesseret sig for menneskelige livssammenhænge. Menneskenes brettigelse i denne forskning har udelukkende været at bidrage til eftersporing og indsamling af varianter inden for de forskellige emneområder. De folkelige udtryks-

former var placeret i et historieløst univers uden sammenhæng med det øvrige samfund. Nye retninger inden for folkloristikken har arbejdet sig frem til en grundholdning, der i høj grad minder om kvindeforskernes. Disse retninger udvider endda kvindeforskningens emneområder. Det opstilles som idealet, at undersøge *menneskelige* vilkår ved hjælp af en helhedsbetragtning af mennesket i dets historiske og samfundsmæssige kontekst. De positive træk ved kvindeforskningens undersøgelse af kvindesituationen udstrækkes til også at omfatte mænds erfaringsverden, mænds tilværelsesstrategi. Vi må være opmærksomme på den fare, der ligger i udelukkende at fokusere på *et* køn. Dette vil i sin yderste konsekvens betyde, at vi afskærer os fra en dimension i det samfundsmæssige helhedsbillede. For at forstå kvinders livssituation må vi nødvendigvis behandle forholdet mellem mand og kvinde, inddrage de mandlige erfaringsverdener. Gennem viden og indsigt i begge køns erfaringsverdener og vekselvirkningen mellem disse, kan vi beskrive og forstå den totale livsverden. Men så længe der ikke er kønsmæssig ligestilling, vil det være naturligt, at vi prioriterer studiet af kvinder.

Den viden vi opnår gennem studiet af kvinders livsværdier og erfaringer giver os mulighed for at arbejde hen imod en ændring af undertrykkende økonomiske og kulturelle strukturer i samfundet. Vi må som folkloriske kvindeforskere stræbe efter at bekæmpe de negative træk, der traditionelt knyttes til mandsverdenen, såsom konkurrence, den stærkes sejr over den svage. Vi må betone betydningen af værdier som gensidighed, ømhed, uegennytte og kærlighed til livet under alle dets former.¹³⁾

Spørgsmålet om de kvindelige værdier tages op i den franske marxistisk inspirerede samfundsfilosof Andre Gorz' "Farvel til proletariatet"¹³, hvor han slår til lyd for, at vejen til frigørelse af mændene går gennem kvindebevægelsen. Gorz anskuer via Touraine kvindebevægelsen således:

"Et af de mest fundamentale aspekter er i virkeligheden, at den går til modstand imod de pengemæssige og militære modeller og pengene og de store apparaters magt, og at den, med henvisning til viljen til at organisere sit eget liv, gør krav på at knytte personlige relationer, på at elske og at blive elsket og på at få et barn.

Af alle bevægelser er kvindebevægelsen den, der med størst held modstår de store virksomheders voksende greb om vort daglige liv. Kvinderne er de eneste, der i sig har bevaret det, som den magt, der behersker mændene, knuser i menneskene. Fordi kvinder har været fuldstændig udelukket fra den politiske og militære magt, er det lykkedes dem at holde liv i de evner til at indgå i personlige forhold, som apparaterne har skåret bort hos mændene - eller som mændene skærer bort til fordel for apparaterne". s. 115.

Dette leder frem til, at de kvindelige aktiviteter og kvaliteter ifølge Gorz må være det ideelle grundlag for vores fremtidige samfund, kultur og civilisation, det samfund som Gorz kalder det post-kapitalistiske og postindustrielle. De kvindelige værdier skal i dette samfund være fælles for kvinder og mænd. Der lægges vægt på en nedsættelse af det lønnende arbejde, og på en udbredelse af de autonome aktiviteter, der bærer deres formål og belønning i sig selv, f.eks. hjemmeproduktion og hjemmeforsyning. Samtidig med, at den højst nødvendige produktion organiseres på et socialistisk grundlag.

Denne grundholdning supplerer det menneskesyn, som både kvindeforskerne og den nyere folkloristik lægger til grund for deres studier: Opfattelsen af mennesket som skabt og skabende, som subjekt, der handler under de givne betingelser og har muligheden for at overskride rammerne. Supplementet består efter vores mening i at opfatte opprioriteringen af de kvindelige livsværdier og menneskets autonomi som grundlaget for frigørelse. Frigørelsen optræder først i et samfund, hvor det ikke er den mandlige sfære, produktionen og de økonomiske strukturer i denne, der dominerer menneskets liv. Et skridt på vejen mod frigørelse er en begrænsning af de lønnede og varebetonede aktiviteter til et strengt nødvendigt minimum. Det bliver de *kvindelige* erfaringer med de *menneskelige* værdier i centrum, der kommer til at danne grundlaget for frigørelsen af *begge* køn.

Det at opfatte mennesket som skabt og skabende, at betragte de kvindelige erfaringer som grundlaget for frigørelse og at betone menneskets ret til selvbestemmelse hindrer os i at anskue

mennesker som hjælpeløse ofre for historiens gang. Det hindrer os i ud fra en overlegen teoretisk betragtning, at anklage de mennesker vi studerer for at være i besiddelse af en "falsk" bevidsthed. Det er uhyre vigtigt, at vi tilstræber en dialektik mellem teori og praksis, således at vi ikke lader vores forudfattede teorier om tingenes tilstand bestemme de resultater, vi analyserer os frem til. Vi må hele tiden være kritiske over for os selv, være åbne over for de mennesker, vi studerer. Vi må med andre ord søge at undgå enhver form for dogmatisme.

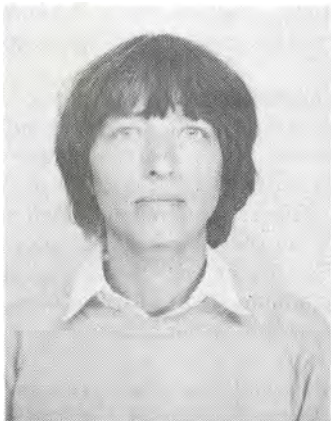
Vi opfatter i lighed med kvindeforskningen og den nyere folkloristik forskningens mål som frigørende. Ved at medvirke til en formulering af erfaringer, ved vores samfunds- og menneskesyn kan vi som forskere arbejde for en afdækning af komplicerede samfundssammenhænge og for et *bedre* samfund. Forskningens brugsværdi, både for os som forskere og for de mennesker vi studerer, består da i en bevidstgørelse omkring og en indsigt i undertrykkende og fastholdende samfundsmæssige betingelser. Det er denne indsigt, der efter vores mening skal danne grundlag for handling og forandring.

Noter:

- 1) Holbek, Bengt: The Social Relevance of Folkloristics, *Unifol* 1977, Kbh. 1978.
- 2) Rørbye, Birgitte: *Om mit oplæg til Rationalitet*. Fotokopieret undervisningsmateriale. Efteråret 1981.
- 3) Rosenbeck, Bente og Vammen, Tinne: Arbejderkvinder bliver synlige. *Fremad og Aldrig Glemme. Ti års forskning i arbejderbevægelsens historie - status og perspektiver*. SFAH, skriftserie, nr. 11, 1981.
- 4) Vammen, Tinne: Kvindeperspektiv på historien. *Historievidenskab nr. 16*. GMT. 1978.
- 5) Schmidt, Dorrit: Oplæg om metodeproblemer i kvindeforskningen. *Metodeproblemer i samfundsvidenskabelig kvindeforskning*. Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning. 1981.
- 6) Siim, Birthe: Køn og klasse - patriakat og kapitalisme. *Forum for kvindeforskning*. 1. årg. nr. 1. 1981.
- 7) Madsen, Benedikte: Om kvantitative og kvalitative metoders videnskabelighed, side 67. *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*. Nyt fra samfundsvidenskaberne 50. 1979.
- 8) Christensen, Else og Hvidtfeldt, Kirsten: Hvad forstår jeg ved et "solidarisk interview". Interviewmetodens anvendelse i kvalitativ forskning. *Metodeproblemer i samfundsvidenskabelig kvindeforskning*. Center for samfundsvidenskabelig kvindeforskning. 1981.
- 9) Fog, Jette: *Kvindelige industriarbejderes dagligliv belyst ved interview*. s. 19-23. Lavindkomstkommissionens sekretariat. 1979.
- 10) Mathiesen, Eske K.: Hvem skriver folkets historie. *DFSNYT 74/4*. Dansk Folkemindesamling, 1974.
- 11) Højrup, Ole: *Landbokvinden*. Nationalmuseet, 1966.
- 12) Om kvalitativ metode. s. 34. *Kvalitative metoder i dansk samfundsforskning*. Nyt fra samfundsvidenskaberne 50. 1979.
- 13) Gorz, Andre: *Farvel til proletariatet - hinsides socialismen*. Politisk Revy, 1981, s. 115.

Birthe Refner, 39 år.

At gå på Uni jeg ej ka' la' vær' selv om jeg arbejder som sekretær. Mit liv, det er faktisk en blandet affær' med masser af børn og med manden den kær'.

Index:

Folkemindevidenskab.
Kvindeforskning.
Fremtidsperspektiver.

Louise Nathansen, 22 år.

På Uni tre år jeg havde min gang lønnen, den fik jeg for spil og for sang. I kollektiv bor jeg med originaler, der skriver og spiller og regner og maler. Nu vil jeg kaste min pen og min bog, og uddanne mig til musikpædagog.

Kvindestudier er kulturstudier - men ikke alle kulturstudier er kvindestudier.

Af Vibeke Toft Jørgensen.

Denne oversigtsartikel handler om kvindestudier i England. Artiklen introducerer den nye engelske kvindebevægelse og redegør for oprettelsen af kvindestudiekurser på universiteterne, med kvindeforskningen ved Centre for Contemporary Cultural Studies ved Birmingham Universitet som eksempel.

"...der findes ikke et fag, som ikke usynliggør eller devaluerer kvinders kollektive historie og erfaringer". Andrienne Rich, "Toward a Woman-Centered University", IN: *On Lies, Secrets, and Silence*, 1979, ss. 134-135.

Kvindebevægelsen har vist, hvorledes en væsentlig del af kvinders undertrykkelse består i, at kvinders fælles erfaringer er privatiserede og usynliggjort i sanfundet som helhed. Kvindestudier er udtryk for en erkendelse af, at det giver mening at se kvinder som en gruppe med en række fælles erfaringer og interesser. Kvindestudier viser, hvorledes videnskaberne opretholder usynliggørelsen af kvinder; kvindestudier udvikler ny viden om kvinders erfaringer og interesser; og kvindestudier udvikler endelig, i snæver tilknytning til kvindebevægelsen, en politisk teori og praksis, der kan forklare og ændre den hidtidige usynliggørelse, privatisering og undertrykkelse af vores erfaringer og interesser.

Denne oversigtsartikel handler om kvindestudier i England. Jeg beskriver først kvindebevægelsens udvikling og fortæller om oprettelsen af kvindeblade, -forlag og -biblioteker, samt om oprettelsen af en lang række kurser på og udenfor universiteterne. Dernæst gør jeg mere detaljeret rede for kvindeforskningen på Centre for Contemporary Cultural Studies ved Birmingham Universitet og for mine erfaringer som kvindelig studerende i Birmingham.

I: Kvindebevægelsen.

Den nye kvindebevægelse begyndte at gøre sig gældende i slutningen af -60'erne med ligeløns-kampagnen, kvindernes strejke på Ford i 1968 og middelklassekvinders organisering omkring deres egen følelse af undertrykkelse. I 1969 samledes en gruppe kvinder, som deltog i en konference om arbejderhistorie på Ruskin College i Oxford, med løse ideer til et lignende møde om kvindehistorie. Resultatet blev imidlertid ikke en akademisk historiekonference, men det store kvindemøde i Oxford i 1970, hvorfra the Women's Liberation Movement (WLM) daterer som national bevægelse.¹⁾ WLM består nu af en række forskellige grupper og kampagner. Bevægelsen har et nationalt informationscenter, der udgiver bladet *WIRES*, og i de fleste byer er der et kvindecenter.

'Feminist' bliver i England brugt meget bredt - f.eks. er der kvinder i anti-abort organisationen Life, som kalder sig feminist, og som har taget kvindetegnet til sig for at erstatte knytneaven med et ufødt foster. Men normalt er feminist kvinder med tilknytning til WLM, og de er, indbyrdes forskelle til trods, enige om de syv krav, der er vedtaget på flere nationale møder:

"The Women's Liberation Movement bævder en kvindes ret til at definere sin egen seksualitet og kræver:

- 1) Lige løn for lige arbejde;
- 2) Lige adgang til uddannelse og arbejde;
- 3) Gratis prævention og fri abort;
- 4) Gratis, heldøgns, offentlige børneinstitutioner;
- 5) Juridisk og økonomisk uafhængighed for kvinder;
- 6) Stop for diskrimination mod lesbiske;
- 7) Frihed for alle kvinder for ydmygelse ved trussel eller brug af mandlig vold. Stop for love, fordomme og institutioner, der opretbolder mandlig dominans og mænds aggression mod kvinder".²⁾

WLM har ikke haft et nationalt møde siden 1978. Det skyldes dels, at der er unigheder indenfor bevægelsen mellem socialistiske - og revolutionære feministe, dels at bevægelsen i høj grad er decentraliseret.³⁾

Forskellen mellem socialistiske - og revolutionære feministe er udtrykt i den populære definition: 'En socialistisk feminist er en feminist, der går til dobbelt så mange møder'. Revolutionære feministe lægger alt deres politiske arbejde i rene kvindegrupper, og de forstår 'Det personlige er politisk' som en forpligtelse på at organisere ens liv omkring kvindevenskaber; dette er udtrykt i begrebet 'politisk lesbianisme'. I samfundsanalysen fokuserer revolutionære feministe på en analyse af mandlig magt, og det er især revolutionære feministe, der har udviklet begrebet 'patriarki' til at beskrive samfundssystemer, hvor kvinder er undertrykte. Grænserne mellem de socialistiske og revolutionære er dog flydende, og i de fleste grupper og kampagner arbejder feministe af forskellige afskygninger sammen.⁴⁾

Kvindebevægelsen er domineret af yngre, hvide middelklasse-kvinder, og kæmper som følge deraf mod tendenser til 'klassisme'⁵⁾ og racisme. På den 14-dages kvindeavis *Outwrite* forsøger man at undgå racisme ved at have en redaktion af halvt hvide - og halvt sorte kvinder.

Der er mange ligheder mellem den engelske - og den danske kvindebevægelse. Mit eget indtryk er, at der blandt engelske feministe er ringere interesser for diskussioner af parforholdets kriser og problemer, og større interesse for 'vrede', udadvendte kampagner som f.eks. bevægelsen mod voldtægt, *Reclaim the Night*; samt at der ikke har fundet en polarisering sted mellem lesbiske - og heteroseksuelle feministe.

II: Kvindeoffentligheden.

Set i forhold til universitetet er 'kvindeforskning' en ny størrelse. Set i forhold til kvindebevægelsen har kvindestudier en tradition, der i England roligt kan føres tilbage til det 16. og 17. århundrede.⁶⁾ Denne tradition er løbende blevet udgrænset. En vigtig del af den nye kvindebevægelses virksomhed har derfor været opbygningen af en kvindeoffentlighed, der kan hindre denne udgrænsning i fortsat at finde sted.⁷⁾

Det bedste barometer for kvindebevægelsen i England er det månedlige blad *Spare Rib*. *Spare Rib* kollektivt udgiver foruden bladet en kalender, der indeholder alle relevante adresser på kvindeorganisationer, grupper og kampagner.

Kvindeforlagene omfatter Virago, Onlywomen Press, The Women's Press, Sheba og det skotske Stramullion. Virago er bedst kendt for sine genudgivelser af klassiske kvindetekster, mens de øvrige forlag overvejende udgiver nyere tekster. Alle forlagene udgiver både fiktive og ikke-fiktive tekster.

Debatter om kvindeforskning og feministisk teori kan følges i tidsskrifterne *Feminist Review* og *M/F*; sidstnævnte har set det som sin opgave at introducere franske strukturalisme til feministe og er ikke just lettilgængelig.

Da WLM startede, fandtes der kun et bibliotek for kvindeforskning, the Fawcett Library i London, der blev grundlagt i 1926 af kvinder fra stemmeretsbevægelsen. Biblioteket udgør stadig den bedste historiske resource for kvindestudier, men er nu blevet suppleret af to andre,

meget forskellige kvindebiblioteker: the Equal Opportunity Commission Information Centre (EOCIC) og the Women's Research and Resources Centre (WRRRC).

EOCIC blev etableret i forbindelse med vedtagelsen af the Sex Discrimination Act og oprettelsen af et ligestillingsråd i 1975. Rådet skal overvåge, at loven mod kønsdiskrimination overholdes, samt fremme ligestilling på alle områder, og biblioteket blev oprettet som en hjælp til dette arbejde. EOCIC ligger i Manchester, og det er åbent for offentligheden. Det har mest nyere materiale, og det er især at anbefale, fordi det samler alle statistikker, love og parlamentsdebatter, der omhandler kvinder.

EOCIC er et statsligt foretagende, nyttigt, men ikke erklæret feministisk. Derimod blev WRRRC oprettet af en gruppe kvinder indenfor kvindebevægelsen. De startede i 1975, med en samlet kapital på 50 og en fugtig kælder. WRRRC har siden udvidet og er nu flyttet sammen med London's feministiske bogcafe, Sisterwrite og Sisterbite. WRRRC fungerer både som bibliotek og kontaksted, og centeret modtager forespørgsler fra skolepiger såvel som fra professorer. Det fører et meget omfattende indeks over kvindeforskningsprojekter, så man ved at sætte sig i kontakt med stedet kan finde frem til 'kollegaer'; og det udgiver en række kortere publikationer, som oftest hovedfagsspecialer, der falder indenfor kvindestudier. Her må desuden fremhæves *Women's Studies Courses in the UK* (1981),⁹⁾ som er skrevet af tre af medarbejderne i WRRRC kollektivet: Jan Bradshaw, Wandy Davis og Patricia de Wolfe. Bogen redegør for eksisterende kurser i hele landet og på alle planer.

III: Kvindestudier.

En væsentlig del af kvindestudierne finder sted på aftenskolekurser, arrangeret enten af kommunen eller af Workers' Educational Association (der kan sammenlignes med Arbejdernes Oplysnings Forbund i Danmark). Disse kurser har gode betingelser for at fungere med basisgruppen som model, for så vidt som man ikke er bundet af optagelseskrav, eksamen og faglighedskrav. Det er forbudt at oprette kurser for kun kvinder, ifølge loven om kønsdiskrimination; men i praksis har det ikke den store betydning, da få mænd melder sig på kurserne.¹¹⁾

En del kvindestudier på universitetet foregår i tre skridts afstand fra det fag, den pågældende studerende er tilknyttet. Skønt der findes hovedfag med deciderede kursusforløb, så er de fleste hovedfags- og konferensstudier yderst individuelle foretagender, hvor eksamen består af aflevering af en større opgave. Hvad man ellers måtte mene om dette individuelle studieforløb, så har det betydet, at feminister har kunnet arbejde på deres egne projekter i den forskningsmæssige friheds navn, og dette har fundet sted i betragteligt omfang. Især på 'redbrick' universiteterne, hvor den liberale ideologi om forskningens frihed stadig har realitet. På Oxbridge er de tynget af traditionerne, og på de nye universiteter er undervisningen mere struktureret. Til gengæld er det så på de nye

The freedom of the press belongs to those who control the press.

Kvindebevægelsens har oprettet sine egne forlag. (Fra en plakat af See Red Women's Workshop, trykt som postkort af the Campaign for Press Freedom and Leeds Postcards, 14 Claremont Grove, Leeds AS3 1AX, England).

universiteter, samt på 'polytechnics', at de fleste kvindekurser er blevet institutionaliseret.

Hvor kvindestudierne er blevet institutionaliseret, er det gerne sket i tilknytning til samfundsvidenskab/sociologi. Kent Universitet er imidlertid det eneste sted i landet, hvor man kan tage en hel 'Master of Arts' (M.A.) i 'Women's Studies'. Kurset er etårigt, ligesom øvrige hovedfagsstudier i England, og optagelse finder sted på grundlag af den treårige 'Bachelor' grad, der helst skal være taget indenfor samfundsvidenskaberne eller de humanistiske fag. Studiet omfatter et obligatorisk forløb, "The Theory and Development of Feminism", samt tilvalg indenfor en lang række emner. De første studerende blev optaget i oktober 1980.

Af andre muligheder for kvindestudier man nævnes the Polytechnic of Central London, der tilbyder et såkaldt diplomkursus i kvindestudier, for studerende uden en førstedel. Desuden har Bradford Universitet en M.A. i 'Community and Social Work', og the London University Institute of Education tilbyder en M.A. i 'Rights in Education', begge disse er stærkt feministisk orienteret; på the Institute of Education er det også muligt at skrive en Ph.D. ('Doctor of Philosophy', der er den højeste akademiske grad) om 'Women's Studies and Rights'.

Både Sheffield Polytechnic og Sussex Universitet har planer om at oprette kurser i kvindestudier; men de nuværende nedskæringer indenfor de højere uddannelser gør det sejt og måske umuligt at oprette nye kurser.

Det er endnu for tidligt at konkludere på erfaringerne med kvindestudier som selvstændigt fag på universitetet. De fleste steder finder kvindeforskning på universitet stadig sted i tilknytning til fag, der ikke decideret har at gøre med kvindestudier, og det er herfra, mine egne erfaringer stammer. En debat om kvindestudier er indledt i *Feminist Review* af Mary Evans, som underviser i kvindestudier ved Kent Universitet;¹²⁾ desuden planlægger *Women's Studies International Forum* et temanummer om undervisning af kvindestudier.

Hovedsageligt på grund af sprogvanskeligheder er der en envejskommunikation mellem engelsk og skandinavisk kvindeforskning. Størstedelen af den udenlandske litteratur her er amerikansk (og læses ofte som om Boston lå et sted i the Midlands), med fransk import på andenpladsen. Men interessen for international feminisme er til stede, og på kvindestudiekurset i Kent er de interesserede i at udbygge kontakter med kvinder fra Skandinavien.

I det følgende skal jeg se nærmere på indholdet af og betingelserne for kvindestudier på Centre for Contemporary Cultural Studies (CCCS) ved Birmingham Universitet. Her har man forsøgt at integrere kvindestudier indenfor et eksisterende fag: 'Cultural Studies'.

IV: CCCS: institutionelle rammer og arbejdets organisering.

CCCS er et institut for tværfaglige kultursociologiske studier. Det blev grundlagt i 1964 af litteraturprofessoren Richard Hoggart, og det var frem til 1973 en selvstændig del af Engelsk ved Birmingham Universitet.

CCCS har fra starten udgjort et forskningsmiljø for studerende med tilknytning til venstrefløjen. På centeret har litteratursociologiske studier og mediestudier, studier af arbejderkultur og ungdomskulturer fundet sted i samspil med udviklingen af kritisk videnskabsteori. Samtidig har instituttet organiseret kollektive arbejdsformer og beslutningsstrukturer: bortset fra to faste undervisningsforløb pr. uge foregår arbejdet i selvorganiserede projektgrupper, og beslutninger tages på fællesmøder hver 14. dag for centerets tre undervisere, tre sektretærer og ca. 70 studerende. Disse fællesmøder veksler med 'Women's Forum', der er for alle kvinder på stedet.

Oprettelsen af CCCS fandt sted på et tidspunkt, hvor der i England var en række initiativer til udvidelse og fornyelse af de højere uddannelser. Gennem -60'erne blev der oprettet otte nye universiteter (Sussex, York, East Anglia, Essex, Kent, Lancaster, Stirling og Warwick); de såkaldte 'polytechnics' (højere læreanstalter, der giver undervisning i mange af de samme fag som universiteterne) undergik en reform; og Det åbne Universitet med sine universitetsuddannelser pr. korrespondencekursus og TV-skærm gik i luften.¹³⁾

Det er især på de nye universiteter, på polytechnics og på Det åbne Universitet, at 'Cultu-

ral Studies' er blevet en disciplin; og det er ofte her, at studerende fra CCCS får arbejde som undervisere. En del orienterer sig dog også mod græsrodsbevægelser og alternativt kulturarbejde. Det kan måske forklare den skizofreni, der til tider præger centerets arbejde: på en gang udvikling af meget teoretisk arbejde, der kun henvender sig til et akademisk publikum, og forsøg på at udvikle forskning, hvis indhold og form kan være vedkommende for grupper udenfor de akademiske cirkler.

CCCS udsender en række kortere artikler, *Stencilled Occasional Papers*, samt en serie antologier på forlaget Hutchinson, der udspringer af projektgruppernes arbejde. I serien foreligger et bind om ungdomskulturer, *Resistance through Rituals* (1976); et bind med kvindestudier, *Women Take Issue* (1978); et udpræget teoretisk værk, *On Ideology* (1978); en samling studier i og om arbejderkultur, *Working - Class Culture* (1979),¹⁴ et blandet bind med ældre og nyere tekster, der viser centerets udvikling, *Culture Media, Language* (1980); samt et bind om uddannelsespolitik efter 2. verdenskrig, *Unpopular Education* (1981). Sidste efterår udkom en bog om historieskrivning, *Making Histories* (1982), og desuden ligger en bog om race-forhold og racisme i England til udgivelse. Hutchinson serien illustrerer centerets generelle interesser, men ikke gruppernes indbyrdes forhold, og de diskussioner af personlig, faglig og politisk karakter, som både kvindestudier og racestudier har medført.

Skønt nogle år gammel er *Women Take Issue* repræsentativ for kvindeforskningen på CCCS og fortjener en nærmere omtale. Først skal jeg imidlertid oprulle de faghistoriske traditioner for 'Cultural Studies'.

V: Traditionerne for 'Cultural Studies'.

De tre grundlæggende discipliner for 'Cultural Studies' er engelsk, sociologi og historie. Tværfagligheden blev oprindeligt etableret som en udvidelse af engelskfaget. Afgørende her var Richard Hoggart's studier af arbejderkultur i *The Uses of Literacy* (1957) og Raymond Williams' studier af kulturbegrebets udvikling i *Culture and Society 1780-1950* (1958).¹⁵ Disse bøger var et opgør på to fronter: et opgør med de traditionelle engelskfaget. Afgørende her var tur' som kun litterære værker, og de litterære værker som a-politiske; og et opgør med det økonomiske, gamle venstre, der så kulturen som ligeegyldig.

Hoggart undersøgte den 'levede kultur', i arbejderklassen, Williams fremdrog en lang, glemt litterær tradition for at forstå kultur som 'hel livsmåde'. I disse tidlige kulturteoretikers forståelse har kultur at gøre med hele livssammenhængen, kultur er de værdier, som vi lever ved, og som er handlingsorienterede.

Baggrunden for Hoggart's og Williams' kulturelle humanisme var, i stikord: frembrydende velfærdssamfund med 'amerikanisme', forbrugerisme og massekultur; tilsyneladende integration af arbejderklassen (ved indgangen til -60'erne var det tivilsomt, om Labour overhovedet ville genvinde regeringsmagt); og det gamle venstres svagheder i forståelsen af velfærdsstatens problemer. Overfor massekultur satte Hoggart og Williams den gamle arbejderkultur og autentisk litteratur som positiv værdi. Overfor dogmatisk, økonomistisk marxisme blev kulturel kapitalismekritik fremhævet. Kulturel kapitalismekritik både i betydningen: en levende arbejderkultur som modkultur, og i betydningen: en intellektuel, litterær, engelsk tradition. Hverken Hoggart eller Williams var kulturpessimister og imod massemedier som sådan - men de var for en demokratisk kontrol over disse massemedier, med et deraf følgende ændret forhold.

Hoggart og Williams arbejdede naturligvis ikke alene. Hoggart's studier havde ligheder med lokalsamfundsanalyser udviklet af sociologer ved the Institute of Community Studies, grundlagt i Bethnal Green i London i 1954;¹⁶ Williams' studier lå tæt op ad socialistiske historikeres forsøg på at udvikle en ikke-økonomisk marxisme. På et tidspunkt, hvor der, som i Danmark, var et opgør med det gamle venstre, søgte engelske socialister som Williams og historikeren E.P. Thompson tilbage til en engelsk 'marxisme' tradition, E.P. Thompson i *William Morris. Romantic to Revolutionary* (1955)¹⁷. Denne tradition for kulturel kapitalismekritik har stået i skyggen i nogle år, men er nu igen centralt placeret i debatten.¹⁷⁾

De tidlige kulturstudier har ofte fået at høre for en naivitet i forståelsen af, hvad der determinerer erfaring og kultur, og der har siden -60'ernes begyndelse raset en strid mellem de såkaldte 'kulturalister' og 'althusserianere'. Althusser og en lang række øvrige teoretikere blev introduceret i England af en gruppe omkring tidsskriftet *New Left Review*, med redaktøren Perry Anderson som ledende skikkelse. Det var især i sociologen Stuart Hall's tid som leder af CCCS, fra 1968 til 1979, at strukturalismen for alvor blev introduceret på centeret. Indflydelsen har givet været positiv, specielt for forståelsen af staten og de statslige institutioner.

'Videnskabeliggørelsen' af debatten med introduktionen af en mængde ny og ældre marxistisk teori betød dog også udviklingen af meget abstrakte diskussioner. M.A. kurset på centeret udviklede sig til et strengt teoretisk kursus, hvis atmosfære af en tidligere studerende blev karakteriseret som 'ærefrygtindgydende'. Det er en udvikling, som nu er ved at vende, med en stærkere interesse for konkret-historiske undersøgelser. Bevægelsen væk fra teoriernes højere luftlag vil formodentlig blive støttet af oprettelsen af et kursus for førstedels-studerende, der begynder i oktober 1982. Hidtil har man kun kunnet læse hovedfag og konferens på centeret.

VI: Traditionernes begrænsning for kvindestudier.

Traditionerne nævnt ovenfor er af begrænset værdi for kvindelige studerende. Således idealiserede Hoggart arbejderklasse -moderen og fordømte reklameindustriens pin-ups - uden at få fat på, hvad det reelt betyder for kvinder at være moder-figur eller sex-objekt.¹⁸⁾ Williams læste kun mandlige forfattere (med inddragelse af et par få, særlig kendte kvinder, læst som var de af neutrum), og han udgrænsede således hele traditionen for en specifik kvindelig, kønspolitisk kulturkritik.¹⁹⁾ Thompson's studier af arbejderklassens historiske udvikling i *The Making of the English Working Class* (1963) holdt kvinderne skjult fra historien.²⁰⁾ Og implikationerne for kvinder af Althusser's teorier er begravet temmelig dybt eftersom det interessante er, hvorledes de statslige institutioner fungerer forskelligt og har forskellig betydning for kvinder og for mænd.²¹⁾

Skønt 'Cultural Studies' er et fag i stadig forandring, har traditionerne en betydning. Vi brugte på M.A. holdet sidste år lang tid på at læse de store navne: Hoggart, Williams, Thompson, Althusser samt Marx og Gramsci. Vi læste også nyere kvindetekster - men absolut ingen fra før 1970.

Da jeg blev involveret i en kvindegruppe på Engelsk, blev jeg noget skeptisk overfor den marxistiske 'procession af sønner af uddannede mænd'²²⁾; og jeg blev opmærksom på eksistensen af kvinder, som skrev samtidig med de dominerende traditioner. F.eks. var Doris Lessing på den første redaktion af *New Left Review*, og hun skrev i *The Golden Notebook* (1962) en kritik af det gamle venstre set gennem en 'kvindes filter'. F.eks. var Juliet Mitchell også involveret i *New Left Review* og skrev så tidligt som i 1966 artiklen "Women: the Longest Revolution" - en titel, som, hvis den ikke var, kunne have været en replik til Williams' *The Long Revolution* (1961). Og har man lyst til at bevæge sig tilbage til tiden omkring Marx og Morris, så var der også dengang kvindelige materialistiske teoretikere, f.eks. Olive Schreiner, som skrev *Woman and Labour* (1911), og Cicely Hamilton, der skrev *Marriage as a Trade* (1909).²³⁾

Udgrænsningen gør en kvindelig kulturkritik traditionsløs, tvinger den til altid at definere sig selv i forhold til mandlige intellektuelle traditioner; hvilket da også er tilfældet i *Women Take Issue*.

Jeg siger ikke, at de dominerende traditioner på CCCS er totalt ubrugelige. Langtfra. Men jeg vil konstatere, at de dominerende traditioner er mandlige. At både kulturalister og althusserianere er kønspolitisk ubevidste. Samt at de har en grim tendens til at klappe sig selv og hinanden på skuldrene - ofte under polemiske former - og udgrænse samtidige kvindelige kulturteorier.

Kvindebevægelsen har udviklet en ny kritik af reklameindustrien.... (Photo: Jill Posener, produceret som postkort af Deviant Productions, Room 160, 27 Clerkenwell Close, London EC1. England).

VII: "Women Take Issue".

Den første 'Women's Studies' gruppe blev oprettet på CCCS i 1974 af kvinder med tilknytning til WLM. Grundene til oprettelsen var de nu efterhånden velkendte problemer: kvinders 'fravær' fra tekster anvendt i andre grupper, og kvinders vanskeligheder ved at deltage i grupperne:

*"... vi kunne enten stræbe efter en slags 'de-seksualiseret' intellektuel rolle, eller bevare 'kvindelighed', enten ved at være tavse, eller i en usikker kombination med at være 'en af fyrene'."*²⁴⁾

Gruppen besluttede - efter lange diskussioner - at den skulle være åben for mænd, til gengæld blev der oprettet et kvindeforum på CCCS kun for kvinder. Resultatet af gruppens arbejde blev *Women Take Issue. Aspects of Women's Subordination*. Bogen er forfattet af ni kvinder og to mænd, og den indeholder ialt ni artikler, nogle skrevet individuelt, andre af flere forfattere. Bidragene inkluderer teoretiske undersøgelser, konkrete 'case studies', dvs. etnografiske undersøgelser med brug af interviews, samt litterære analyser.

Efter en indledende artikel om gruppens erfaringer med feministisk forskning følger en artikel om den nye kvindebevægelse. Med en autentisk udtalelse af én dommer som sin titel - "It Is Well Known That by Nature Women Are Inclined To Be Rather Personal" - viser Charlotte Brunsdon, at det personlige 'normalt', med andre ord kulturelt, er blevet bestemt som 'naturligt'; hvorimod kvindebevægelsen ser det personlige som politisk.

Bogens tredje og længste artikel er en indgående teoretisk redegørelse for "Women 'Inside and Outside' the Relations of Production". Den er skrevet af Lucy Bland, Charlotte Brunsdon, Dorothy Hobson og Janice Winship, og det er den teoretisk mest indsigtsfulde af samlingens artikler.

Både klasse-relationer (undersøgt af Marx) og patriarkalske relationer (reproduktions-relationerne, set som 'naturlige' af Marx) forstås som betydningsfulde for kvinders situation; men

det er, hævder gruppen, reproduktionsrelationerne og kvinders stilling i familien, der er afgørende for en forståelse af kvinders position.

Artiklen leder frem til en analyse af loven om og mulighederne for ligeløn. Det fremhæves, at staten for det første 'overser', at kvinder sjældent kan kræve den samme løn som mænd, fordi de er placeret i lavere betalte 'kvindejobs'; for det andet 'overser' behovet for børneinstitutioner, hvorved resultatet ofte bliver deltidslønarbejde for kvinder. Endvidere analyseres det, hvorledes muligheden for ligeløn skurrer mod den ide om en løn som familieforsørger, der har været fagforeningernes historiske krav (for mænd). Ideologien om manden som forsørger ses som en vigtig del af en maskulin selvforståelse, der kan hindre kvinder i at få støtte fra fagforeningerne i kampen for reel ligeløn.

Artiklen er kritisk overfor deltidarbejde, da det under de nuværende betingelser kan fastlåse den eksisterende kønsspecifikke arbejdsdeling. Kravet om en 6-timers dag rejses ikke (men siden bogen blev skrevet, er der opstået interesse for dette krav - afspejlet da engelsk fjernsyn i 1981 viste en udsendelse om danske kvinders krav om en 6-timers dag!)²⁵⁾

De næste to artikler er konkrete 'case studies', som er eksemplariske for den kvalitative sociologi, der er udviklet ved CCCS: i stedet for kun at læse statistikker, der ikke siger meget om folks kultur og selvforståelse, foretages interviews; i dette tilfælde med unge gifte kvinder og teenage piger fra arbejderklassen.

Dorothy Hobson's "Housewives: Isolation as Oppression" viser den betydning, hjemmet har, når synsvinklen er den hjemmearbejdende husmoders. Hobson ser hjemmet som stedet for kvinders "kollektive isolation", og lader iøvrigt kvinderne tale for sig selv. Det fælles savn er venner og arbejdsfæller. Det er ikke så meget, at husarbejdet kan være monotomt, det er f.eks. også fabriksarbejde; men i hjemmet er arbejdet isoleret og uafgrænset: kvinderne har ikke et skarpt skel mellem 'arbejde' og 'fritid', så de føler, at de aldrig kan 'gå hjem fra arbejdet'. Ligesom bogens anden artikel indeholder denne en række iagttagelser af, hvorledes dagligsproget afspejler samfundsmæssige strukturer.

Angela McRobbie's "Working Class Girls and the Culture of Femininity" demonstrerer, hvorledes pigerne udvikler deres egen kultur omkring bedsteveninde-forhold og en romantisk ideologi. Pigerens planer og perspektiver er ægteskab, og de forstår kvinders undertrykkelse - som de har et skarpt blik for - som en uundgåelig følge af, at kvinder får børnene. Paul Willis fra CCCS har vist i *Learning to Labour* (1977)²⁶⁾, hvorledes drenge fra arbejderklassen udvikler en egen kultur, der ukritisk leder dem til fysisk hårdt og relativt dårligt betalte jobs; Angela McRobbie viser her, hvorledes pigerens kultur leder dem ind i en voksentilværelse som beskrevet i den foregående artikel. Det gøres lysende klart, at pigerens planer og selvforståelse ikke er et udslag af slet og ret 'falsk bevidsthed'; de bliver ikke præsenteret for reelle alternativer.

Steve Burniston, Frank Mort og Christine Weedon bidrager med "Psychoanalysis and the Cultural Acquisition of Sexuality and Subjectivity". Det er en ren teoretisk gennemgang af en lang række teoretikere: Freud, Juliet Mitchell, Lacan, Althusser, m.fl., der udmunder i et krav om historisk konkrete analyser af seksuelle ideologier.

'A Woman's World: Woman an Ideology of Femininity' indeholder Janice Winship's undersøgelse af damebladet *Woman*. Hun tager bladet alvorligt, ser det som udtryk for en eksisterende skizofreni i kvinders liv mellem den ideelle kvindelighed og kvindelighedens faktiske problemer. Bladet erkender, at der er problemer med den faktiske kvindelighed, men opfordrer hver enkelt læser til at se det som personlige, snarere end fælles problemer; selve idealet om kvindelighed anfægtes ikke.

Den følgende artikel har titlen "Relations of Reproduction: Approaches through Anthropology". Her søger Lucy Bland, Rachel Harrison, Frank Mort og Christine Weedon at udvikle indsigter fra antropologien til en forståelse af personlige relationer. Antropologiske undersøgelser af seksualitet i før-kapitalistiske lande kan, ifølge forfatterne, demonstrere, at den nuværende form for monogam heteroseksualitet ikke er 'naturlig', men socialt tillært og kontrolleret.

Bogen afsluttes af Rachel Harrison's analyse af Bronte's roman *Shirley* fra 1849. "*Shirley: Relations of Reproduction and the Ideology of Romance*" ser ideologien om romantisk kærlighed som en historisk bestemt, afgørende del af den borgerlige ideologi. Denne kærligheds-ideologi har, argumenterer Rachel Harrison, materiel betydning, idet den sikrer reproduktionen; og kærlighedsideologien, institutionaliseret i ægteskabet, har afgørende betydning for kvinders underordnede stilling i samfundet, økonomisk så vel som personlige. Shirley er set både som et udtryk for og en protest mod disse forhold.

Der er ingen konklusion på bogen, af grunde som er antydnet i den indledende artikel, "Women's Studies Group: Trying to Do Feminist Intellectual Work". Uenighederne bunder i politiske spørgsmål, der er signaliseret, men ikke fastholdt for en grundigere diskussion: forholdet mellem marxisme og feminisme; forholdet mellem feminisme og intellektuelt arbejde; spørgsmålet om mænd kan være feminister; og endelig spørgsmålet om modtagere, om man skal henvende sig primært til kvinder eller til mænd, og om det er muligt at henvende sig til både kvinder og mænd samtidig. Uenighederne fremgår ikke af artiklernes indbyrdes forhold (selvom artikel seks og otte synes at falde lidt udenfor de øvrige); og da forfatterne har valgt et kollektivt 'vi' i introduktionen, forbliver uenighederne private, endskønt indledningen netop er et forsøg på at bryde privatiseringen af erfaringerne med intellektuelt arbejde.

VIII: Begreber for en analyse af kvinders undertrykkelse.

Et af hovedspørgsmålet i *Women Take Issue* er "vanskelighederne ved at anvende marxistiske begreber i en analyse af kvinders undertrykkelse" (s. 17). Dette problem er behandlet mest indgående i tredje artikel, men det er et tema igennem hele bogen, at kvinders klasseforhold er medieret gennem mænd (f.eks. s. 136 og s. 177).

For at forstå kvinders situation har forfatterne inddraget reproduktionen, der af Marx blev forstået som 'naturlige' forhold mellem mænd og kvinder. For at forstå, hvorledes produktionen (lønarbejdet) og reproduktionen (hjemmet) har forskellig betydning for kvinder og mænd, ser forfatterne på, hvorledes subjektiviteten er forskelligt konstitueret for kvinder og mænd. De undersøger altså kvindelighed og mandlighed, vores identitet som henholdsvis kvinder og mænd.

Mens maskulinitet primært er etableret i forhold til lønarbejdet, så er kvindelighed primært etableret i forhold til hjemmet. For mænd er der et skel mellem arbejde og hjem, arbejde og fritid. Præmissen for dette skel er, at mænd ikke arbejder i hjemmet. For kvinder er der en konflikt mellem arbejde og hjem, arbejde og fritid, fordi de arbejder i hjemmet. Således får hjemmet og lønarbejdet en hel anden betydning for kvinder end for mænd: hjemmet er også arbejde, og lønarbejdet er *udearbejde*, dvs. står i konflikt til det arbejde i hjemmet, som de 'holder fri fra', mens de er ude på arbejde.

Den samfundsmæssige kontrakt for kvinders arbejde i hjemmet er ægteskabet. Ægteskabet omgærdes som bekendt af romantiske forestillinger om ligeværdige individer og sød musik. Men for kvinder bliver denne kærlighedskontrakt til en arbejdskontrakt gennem en ideologi om 'naturlige forskelle', der gør børnepasning og husarbejde til biologisk skæbne for kvinder. Disse forestillinger om 'naturlige forskelle' eksisterer også udenfor ægteskab, i ikke-institutionaliserede forhold, og forestillingerne indpodes gennem hele opdragelsen. Ideerne om 'naturlige forskelle' underbygges af lønformen i samfundet: familielønnen for mænd.

Her får forfatterne altså begrebsliggjort de nærmere omstændigheder i processen: 'It begins when you sink into his arms - and ends with your arms in his sink'. Samtidig bliver Marx' teorier om produktionen erkendt som patriarkalske teorier: hans blinde plet var, at lønformen er en *familieløn*, en *forsørgerløn*, og at forsørgeren i dette samfund er bestemt som en *mand*. Dermed overså han, at der er kvinder i familien, at de arbejder uden løn, kun af - og for - kærlighed.

Når forfatterne taler om ideologi, mener de ideer, der har realitet ved at være institutionaliseret i f.eks. familien og i lønarbejdet, og nogle af de teoretiske inspirationer er hentet

fra Althusser og Gramsci. Men det afgørende er, at disse ideer har forskellig og ulige betydning for kvinder og for mænd: således er det kun for kvinder, at seksuelle, romantiske relationer bliver til arbejdsrelationer, og det er kun for mænd, at lønnen bliver en forsørgeløn. På grund af denne ulighed bliver kvinder og hvad der forstås som kvindelige værdier underordnet mænd og hvad der forstås som mandlige værdier. I forlængelse heraf introducerer forfatterne begrebet 'hegemoni', som blev udviklet af Gramsci til at beskrive en classes økonomiske og ideologiske overherredømme over en anden; men i stedet for at tale om en classes overherredømme over en anden tales der her om et 'maskulint hegemoni', hvor kvinder modsætter sig den dominerende maskuline orden såvel som at blive underordnet den (s. 153).

Kritikken og videreudviklingen af marxistiske begreber indgår i den løbende debat om marxisme og feminisme. Det sidste store indlæg i debatten er en amerikansk artikelsamling, redigeret af Lydia Sargent, med en titel, der nu er blevet et slagord: *The Unbappy Marriage of Marxism and Feminism* (1981)²⁷. *Women Take Issue*-gruppen søgte at udvikle en teori om overherredømme gennem en grundig kritik af eksisterende marxistiske begreber - andre feministiske teoretikere har hævdet, at det ikke er noget, der ligger i traditionerne selv, og at det derfor er mere nærliggende at bruge et begreb, der har direkte tilknytning til kvindebevægelsen: begrebet 'patriarki', som er direkte udviklet til at forstå kvinders økonomiske og ideologiske undertrykkelse. Der er mere politisk slagkraft i 'patriarki' end i 'maskulint hegemoni', og der er en lang historisk kvindetradition for en analyse af samfundet som et patriarkalsk samfund, som det kan være gavnligt at knytte an til. *Women Take Issue* skriver sig ind i denne tradition for en kvindelig samfundskritik gennem et brud med de eksisterende marxistiske traditioner, ikke gennem en tilknytning til tidligere kvindetraditioner.

IX: Et eksempel på et konstruktivt modspil til kvindestudier.

Der er i *Women Take Issue* en lidt trist tendens til kun at se kvinder som undertrykte og kvindelighed som negativt bestemt (selvom Hobson kort nævner arbejdsglæden forbundet med at arbejde og være sammen med børn). Kvinder er selvfølgelig undertrykte, men en del af denne undertrykkelse er en undertrykkelse af positive værdier. Får man ikke det frem, fastholdes en definition af kvindelighed som negativt bestemt i forhold til maskulinitet, og maskulinitet som kun et problem for kvinder, ikke et problem for sig selv.

Konturer til en forståelse af maskulinitet som et problem for sig selv (og for kvinder) kan mere end anes i Paul Willis' arbejde²⁷. Han viser, hvorledes arbejderne han har interviewet ikke forstår arbejdets logik som en udbytningslogik, men som en maskulin logik. I stedet for at kritisere arbejdets art og organisering, opbygges der en maskulin identitet gennem udførelsen af et arbejde, som kvinder og 'kvindelige' mænd ikke formodes at kunne udføre. Ugelønnen bliver et symbol på denne maskulinitet, ikke blot p.g.a. lønnens størrelse, men fordi den er indtjent på maskulin vis.

Fikseringen til arbejdet og dets pris i form af ugelønnen gør det let at gøre ændringer til blot et spørgsmål om mere i løn; og fikseringen fungerer gennem en foragt for kvinder og for 'kvindelige' mænd og 'kvindeligt' arbejde. Undertrykkelsen i arbejdet kompenseres med andre ord af en følelse af mandligt overherredømme (og, kunne man tilføje, af reelle privilegier som mand i hjemmet). Ændringer på arbejdspladsen kædes altså sammen med en ændring af de eksisterende opfattelser af maskulinitet og kvindelighed.

At udviklingen af sådanne konstruktive modspil til kvindestudier kun har fundet sted i let overskueligt omfang er ikke kvinders ansvar. Det er derimod kvinders ansvar både at undersøge, hvorledes der eksisterer et 'maskulint overherredømme': et overherredømme af mænd og mandlige værdier (der differentierer efter klasse); og at vise kvinders styrke og positive sider.

X: "Feminism for Girls": et eksempel på en formidling af kvindeforskningen.

Kvinders styrke og positive sider er ikke vist særlig klart i *Women Take Issue*, der, som undertitlen fortæller, koncentrerer sig om kvinders undertrykkelse; og bogen henvender sig specielt til et akademisk publikum. Derimod er *Feminism for Girls. An Adventure Story* (1981)²⁸

et forsøg på at formidle kvindeforskning til grupper udenfor universitetet, og det er en bog, som man bliver i godt humør af at læse. Samtidig med at forfatterne viser kvinders undertrykkelse, viser de også kvinders muligheder, og bogen er ikke tilfældigt inddelt i de to afsnit "Experience" og "Making Changes".

Feminism for Girls er redigeret af Angela McRobbie og Trisha McCabe, alle forfatterne er kvinder, de fleste af dem tidligere studerende ved CCCS. Bogen henvender sig til unge kvinder og til ungdomsklubledere og lærere, og den indeholder artikler om bl.a. romantik og seksualitet, litteratur, uddannelse og arbejde, ægteskab, erfaringer som lesbisk og erfaringer som sort kvinde i et racistisk England. Stilen er langt mere personlig end i *Women Take Issue*, og bogen er gennemillustreret.

Forfatterne har siden betvivlet, om *Feminism for Girls* virkelig når ud til de unge kvinder, den er tiltænkt, dels p.g.a. prisen, dels p.g.a. at det er ældre kvinder, der skriver for yngre. Men selv hvis bogen mest vil blive brugt af lærere og ungdomsarbejdere, vil dette vel også have en funktion.

XI: Arbejde i udvikling.

Kvindeforummet har eksisteret på CCCS siden 1976, og det fungerer i alt væsentlighed som sludregruppe og støttegruppe for kvinder på stedet. Siden den første kvindestudiegruppe har der derimod ikke været nogen egentlig arbejdsgruppe for kvindestudier. I stedet ville man integrere feminisme i alle gruppernes arbejde. Det betød i realiteten, at feminisme nok var allestednærværende, men ingen steder dominerende. Kvindestudierne blev fragmenteret. I realiteten er det i blandede arbejdsgrupper kvinder, der kommer til at repræsentere feministiske synsvinkler, og rollen bliver ofte negativt bestemt - 'policing sexism', som en kvinde kaldte det. I 1981 oprettede vi derfor en gruppe, som er en ren kvindegruppe, og som har taget seksualitet som sit emne; samtidig fortsætter de fleste kvinder med at arbejde i blandede grupper.

De etnografiske undersøgelser er stadig den mest udviklede del af kvindeforskningen på CCCS sammen med undersøgelser af massekulturen: dameblade, teenage-blade, fjernsyn og TV.

Litteraturhistoriske undersøgelser har ikke spillet den store rolle for kvindestudier ved CCCS³⁰⁾. Derimod er der en selvorganiseret kvindegruppe på Engelsk ved Birmingham Universitet, som beskæftiger sig med kvindelitteratur. Gruppen har eksisteret i tre år, og jeg har deltaget i den i knap to år. Fra sådanne grupper går der direkte linjer til en institutionalisering af kvindestudier: i 1981 blev der, for første gang på Engelsk, oprettet to kurser i kvindelitteratur. Vi var glade for, at kvinder nu kunne inkorporere deres arbejde i et kursus - en studieøkonomisk gevinst. Samtidig opretholdt vi vores egen gruppe, af grunde som vil være problemer ved enhver institutionalisering: for det første betyder institutionaliseringen forpligtelse på eksamen og bedømmelse; for det andet betyder institutionaliseringen blandede grupper. Begge dele bryder med kvindebevægelsens krav om autonome, demokratiske grupper som den ideelle gruppeform. Gruppen forklarede dette i bladet *Women Talking*, som vi producerede til rusintroduktionen 1981, et blad som indeholder anmeldelser af litteraturteoretiske tekster af kvinder og diskussioner af kvindestudier.³¹⁾

Grundene til at beskæftige sig med kvinders litteratur er indlysende: litteratur er et positivt udtryk for kvinders kultur og kan bidrage til en politisering af private erfaringer. Endvidere har litteraturhistoriske undersøgelser vist, at det i rekonstruktionen af den feministiske teoris historie er vigtigt at få de litterære tekster med i billedet. Margaret Walters har således vist, hvorledes såkaldt borgerlige feminister, fra Wollstonecraft til Martineau til Simone de Beauvoir, ikke blot har krævet kvinders lige ret med mænd i deres politiske og teoretiske værker, hvorledes de eksisterende uligheder bundet i forhold omkring privatlivet.³²⁾ Jeg fandt selv frem til noget lignende, da jeg undersøgte litteratur af kvinder involveret i stemmeretsbevægelsen omkring århundredeskiftet. F.eks. var den engelske feminist Wollstoneholme-Elmy aktivt engageret i politiske organisationer og skrev stribetvis af politiske artikler om lige ret

til uddannelse, arbejde og politisk indflydelse - samtidig med at hun skrev litterære tekster om seksualitet og om den daværende udbredte opfattelse, af kvinder var 'naturligt' udelukkede fra intellektuelle og politiske aktiviteter p.g.a. menstruation og den kvindelige biologi. Vi er så småt begyndt at arbejde på den feministiske teoris historie i seksualitets-gruppen på CCCS, en gruppe, der historisk undersøger den sociale konstruktion af kvinders seksualitet.

Ligesom de litteraturhistoriske undersøgelser har de konkret-historiske studier været relativt underudviklede ved centeret. Som et enkelt eksempel kan dog nævnes Pam Taylor's undersøgelse af tjenestepigers forhold i mellemkrigstiden.³³⁾ Pam Taylor har anvendt en historisk metode, som er ved at blive udviklet indenfor kvindeforskningen: 'mundtlig historie', dvs. historieskrivning gennem interviews og erindring. En del af denne form for subjektiv historieskrivning har fundet sted i tilknytning til History Workshop, en gruppe socialistiske historikere, der udgiver tidsskriftet *History Workshop Journal*, og som arrangerer årlige konferencer; men der er også oprettet mange grupper for kvindehistorie rundt om i landet, f.eks. Feminist History Group i London. Pam Taylor's arbejde har fundet sted i tilknytning til 'Popular Memory' gruppen på CCCS, en gruppe, der er specielt interesseret i denne form for historieskrivning, og som for nærværende arbejder på et projekt om 2. verdenskrig.

Metoden med 'mundtlig historie' er specielt, men ikke kun, nyttig for studier af kvinder fra arbejderklassen, der ikke har haft samme adgang til litteraturen som middelklasse-kvinder. Eksempler på denne form for historieskrivning udenfor CCCS er talrige og går på tværs af disciplinerne. Her kan blot nævnes Jill Liddington og Jill Norris, *One Hand Tied Behind us* (1978), der er et studie af arbejderkvinders politiske organisation omkring århundredeskiftet, og som grundigt dementerer myten om den tidlige kvindebevægelse som en ren middelklasse affære; Julie Holledge, *Innocent Flowers* (1981), der omhandler de kvindelige skuespilleres kulturpolitiske organisation og dokumenterer eksistensen af en lang række glemte kvindelige skuespillere og dramatikere; og endelig Mary Chamberlain, *Old Wives' Tales* (1981), som er historien om de kvindelige naturlæger og jordmødre, der spillede en altafgørende rolle før og et godt stykke efter professionaliseringen af lægevidenskaben.³⁴⁾

Sidstnævnte værk er desuden et eksempel på, at kvindestudierne, skønt de overvejende falder indenfor sociologi, litteratur, og historie, både på CCCS og generelt, er ved at udvikle en kritik af andre videnskaber, specielt lægevidenskaben. Dette har fundet sted i samspil med kvindebevægelsens udvikling af en 'helbredsbevægelse'. På CCCS er spørgsmålet om kvinder og videnskab ('science') og kvinder og teknologi især blevet introduceret af Maureen McNeil, der underviser på centeret.

XII: Status over feminismens indflydelse på CCCS - og CCCS' indflydelse på feminismen. Kvindestudierne har haft en væsentlig indflydelse på CCCS. Konkrete resultater er oprettelsen af 'Women's Forum', centerets kollektive forpligtelse på "seriøst at tage spørgsmål op som feminismen har rejst", udgivelsen af en enkelt bog og flere artikler om kvindestudier.³⁵⁾ Endvidere kan nævnes, at man i 1980 bevidst valgte at ansætte en kvinde - den første i CCCS' historie - da Richard Johnson i 1979 overtog posten som leder efter Stuart Hall, og der således blev en post fri. Maureen McNeil har gjort det lettere at udføre kvindestudier på centeret.

Kvindestudierne på CCCS har udviklet en feministisk fagkritik, og nogle af de konkrete undersøgelser af kvindekultur har været direkte anvendelige for feministiske ungdomsarbejdere. Feministiske studerende har kunnet bruge CCCS, både fordi centeret har demokratiske, åbne strukturer, og fordi der på forhånd var udviklet visse faglige traditioner, der kunne gøres anvendelige for feministiske studier - omend med så mange ændringer, at der er tale om et faghistorisk brud af dimensioner: 1) Metoden med de etnografiske undersøgelser - men med inddragelse af kvinder, med deraf følgende ændrede problemstillinger. 2) Forståelsen af litteratur som udtryk for en kulturel kapitalismekritik af lige så stor nødvendighed som en økonomisk kritik - men med undersøgelser af kvinders litteratur som udtryk for en specifik kvindelig kulturkritik af patriarkalske relationer. 3) Klasseanalyserne fra en marxistisk tradi-

tion - men gjort kønsspecifikke. 4) Tværfagligheden - men tværfagligheden for kvindestudier er forbundet af erkendelsen af, at alle fag har udelukket kvinder, hvorfor det er nødvendigt at udvikle en feministisk teori og samfundsanalyse, der kan forklare sammenhængen mellem kvinders undertrykkelse i samfundet og videnskaberens og videnskabsmændenes kønspolitiske 'objektivitet'.

Feminismen er ikke blevet integreret på CCCS. For det første er de faglige traditioner ikke feministiske, og de dominerende faglige traditioner er stadig kønspolitisk ubevidste. For det andet er der også dominansstrukturer i uformelle, selvorganiserede grupper (læs: mænd dominerer diskussionerne). I forlængelse af begge dele er det lidt for optimistisk at tro, at feminisme uden videre kan integreres, og behovet for rene kvindegrupper ophæves.

Behovet for autonome kvindegrupper er et 'spørgsmål', som feminismen i høj grad har rejst, og som det har været vanskeligt at tage seriøst på CCCS. Vanskeligt af institutionelle grunde: det er forbudt at oprette forløb kun for kvinder, og selvom dette kan omgås i selvorganiserede grupper, er det et spørgsmål, som har været rejst. Og vanskeligt af personlige grunde: det ville være behageligt at tro, at det 'maskuline overherredømme', som de taler om i *Women Take Issue*, ikke eksisterer i 'bevidste', venstreorienterede miljøer.

Faren ved kvindestiernes 'integrering' indenfor CCCS har været, at kvindestiernes, givet deres relativt svagere stilling, er blevet underordnet, og at kvindebevægelsens erkendelse af nødvendigheden af rene kvindegrupper har været ved at gå tabt.

Muligheden for kvindestudier indenfor et center som CCCS er, at en to-sidig, kønspolitisk forskning kan udvikles, og jeg har nævnt Paul Willis' arbejde som et konstruktivt modspil til kvindestudier. Men udviklingen af sådanne kønspolitiske analyser, der tager maskulinitet som problem, er der endnu langt imellem. Kvindestudier er kulturstudier og kønspolitisk forskning - kulturstudier er ofte hverken kvindestudier eller kønspolitisk forskning, og bilder sig derfor ind at være kønspolitisk 'objektive'.

XIII: Det personlige er (fag)politisk.

Jeg tog en M.A. i 'Cultural Studies' i 1980-1981, efter at have læst litteraturhistorie i Århus i nogle år, og jeg har forlænget opholdet i Birmingham. Jeg var med i en basisgruppe i Århus, men havde ikke før været involveret i kvindestudier på universitetet.

Som nævnt var der ikke en decideret kvindearbejdsgruppe på CCCS, da jeg startede, og mens der i år er en ligelig fordeling mellem mænd og kvinder på M.A. holdet, var vi på min årgang to heltidsstuderende kvinder og tre deltidsstuderende ud af et hold på knap tyve tilmeldte.

På de to undervisningsforløb hver uge: "Theory and Methods in Cultural Studies" og "English Society and Culture, 1880-1980" blev der læst feministisk teori, og det var muligt

Dear Sirs · man to man · manpower · craftsman
working men · the thinking man · the man in the street
fellow countrymen · the history of mankind
one-man show · man in his wisdom · statesmen
forefathers · masterful · masterpiece · old masters
the brotherhood of man · Liberty Equality Fraternity
sons of free men · faith of our fathers · god the father
god the son · yours fraternally · amen · words fail me

Hvem siger at sproget er neutralt? ('Words fail me' af Stephanie Dowrick, produceret som postkort af The Women's Press, 124 Shoreditch Street, London E1 6JE).

at skrive alle sine opgaver indenfor kvindestudier og feministisk teori. Men der var ikke noget stærkt feministisk miljø på stedet, og jeg arbejdede mest sammen med kvinder fra litteraturgruppen på Engelsk. Det var virkelig rart at læse en masse kvindelige tekster; på CCCS har vi, som det sikkert vil være fremgået, en tendens til bruge meget lang tid til at fundere over, hvad Marx, Gramsci, Althusser og alle de andre *ikke* sagde om kvinder og kvindesituation. Det skyldes de faglige traditioner på stedet, som det er meget vanskeligt at frigøre sig fra indenfor de givne institutionelle rammer.

Jeg har passeret fodnote 35 uden at fortælle meget om mine personlige erfaringer med kvindestudier. Det skyldes dels oversigtens form, dels at mine erfaringer om kvindestudier på CCCS har været ret individualiserede. Jeg synes imidlertid, at det kan være godt at tale om erfaringer med såvel som om resultater af kvindestudier, så jeg vil slutte med nogle notater om, hvad der for mig har haft at gøre med kvindestudier.

Oktober 1980

Flat 1, unit 8. Vi er seks kvinder, der deler studenterlejligheden. Fra Canada, USA, Japan, Grækenland, Wales og Danmark. The United Nations. Vi laver mad og gør rent sammen og tilbringer timevis i køkkenet, der er det eneste fællesrum. Miyoko er 33 år, sportslærer i Tokyo. Hun har altid boet hos sine forældre og er holdt op med at blive inviteret ud, fordi hun ikke er gift. Hun studerer den svenske gymnastikpædagog Madame Østerberg, og hendes drøm er at tage en Ph.D. i USA om kvinder og sportshistorie. Hun er utilfreds med det college, hun har fri fra et år, men det er svært at skifte job i hendes alder: "De ansætter flest mænd, og hvis de ansætter kvinder, er det kvinder på 21 år, der laver te og har smukke skikkelser". Miyoko synes, at England er et frihedens paradys for kvinder. Da hun tager hjem til Japan, har hun kufferten fuld af små blå bøger om seksualoplysning fra familieplanlægningen. Til sine kvindelige studerende.

November 1981

Oplæg på centeret om tre modeller: "Moments - Methods - Politics". Som jeg ikke helt (eller halvt) forstår. Bagefter har vi Women's Forum Party, med vin og hjemmebagt brød, ost og druer og juleduftende clementiner. Solen skinner ind gennem ruderne, og vi bliver alle let svævende.

November 1981

Alle fem kvinder fra M.A. holdet mødes hos Francis. Vi griner ad afsnit i *On Ideology* og finder dem udsøgt uanvendelige. Vi beslutter at bringe spørgsmålet om kvindeundertrykkelse og 'videnskabelighed' op på næste møde på holdet, og Jane stencillerer nogle citater til diskussionen. Nogle udtalelser af Stuart Hall om feminismens vidunderlige indflydelse på stedet, sat overfor Dale Spender om nødvendigheden af rene kvindegrupper. Et citat fra *On Ideology*: "In so far as the new signifier stands in place of the previous signifier and presents it, the first signifier acquires the status of a signified. In effect it has become a signifier in a repressed chain of signification". Efterflugt af en bemærkning om "En generel tendens på CCCS til en ukritisk brug af teoretisk sprog, som er et element i opretholdelsen af viden som nogle fås ejendom. Bog, side, afsnit, linje, (linje?)".

Diskussionen er dårlig. Nogle af mændene på holdet kommer ind for at gå igen, da de finder ud, hvad diskussionen drejer sig om. Vi ender med at være for appellerende. Vi får gennemført, at vi skal bruge nogle timer på holdet til at diskutere feminisme, men diskussionernes form ændrer sig ikke. Efter jul kommer Francis, Jane og Jean sjældnere til timerne.

Februar 1981

Tatyana Mamonova taler i Birmingham. Sammen med en gruppe kvinder i Leningrad har hun udgivet bladet *Almanakken*, og hun er blevet udvist for feministisk arbejde. Hun fortæller

om kvinders stilling i Sovjet og om den begyndende kvindepolitiske organisering.

Under diskussionen bagefter overtager en gruppe Spartakister pludselig mødet. En kvinde står op og læser en helvedes lang tale om borgerlig feminisme og de arbejdende masser. Den borgerlige feminist fra Sovjet foreslår hende at bytte plads med den kvinde i Sovjet, der står til syv års fængsel for feministisk arbejde. For at få et klarere indtryk af forholdene der.

Marts 1981

Skænderier om *Spare Rib*. Philip har fundet et nummer på mit værelse og læst en artikel om seksualitet. Han farer i hovedet på mig, så snart jeg er indenfor døren. Jeg er uenig med artiklen, men mere uenig med ham; men tager mig for eftertiden i at gemme bladet af vejen.

Marts 1981

Jeg holder oplæg i kvindegruppen på Engelsk om Doris Lessing's *The Golden Notebook*. Fantastisk rart at holde oplæg i gruppen. Senere snakker jeg med Maureen om at skrive opgave om bogen. "Det er vanskeligt at skrive om noget, der er for tæt på". Problemet med at læse kvindelitteratur fagligt.

Maj 1981

Eksamenslæsning. Jeg læser på universitetsbiblioteket i 'Social Science' rummet, hvor bøgerne om feminisme er placeret. Alle to og en halv hylde.

Sommer 1981

London. Jeg læser Wolstenholme-Elmy's *Woman Free* fra 1892 i det lyseblå læserum på the British Museum. Hun skriver om den daværende samfundsmæssige definition af kvinder som 'naturligt' udelukkende fra intellektuel og politisk indflydelse p.g.a. menstruation og den kvindelige biologi. I frokostpausen læser jeg Arianne Rich. I "Towards a Woman-Centered University" siger hun: "der er intet fag, der ikke usynliggør eller devaluerer kvinders kollektive historie og erfaring". Sandt nok.

På the Strand maler de gyldne kroner på lygtepælene til det hvideste hvide kongelige bryllup. Men på vej ud til Jane i New Cross kører jeg gennem kvarterer, hvor mørke træplader barrikaderer alle butiksvinduer. Ungdomsoprørene, i Brixton og mange andre steder.

Hos Jane om aftenen har vi det fint, til Ian kommer hjem. Han mener, at Jane ignorerer ham i bofællesskabet, og gør det til et spørgsmål om feministers politik. Han truer hende med en brødkniv. Senere gentager det sig, og Jane går til retten. Hun har ingen rettigheder, da de har hver sit værelse i huset og lås på døren. Hun kunne jo låse sig selv inde. Jane Flytter.

Februar 1982

Kvindegruppen har lejet en hytte i Wales. Vi er der en uge, går lange ture og diskuterer abort. Vi skriver i gæstebogen: "The sun shined so that God must be a feminist, too". Og fortryder bagefter. Hvis de nu troede, vi var religiøse.

Marts 1982

Poesi konference på Warwick Universitet. Formiddagens session hedder "British Poetry Today". Der er kun mænd på panelet. Eftermiddagens session hedder "Women Writers". Michele Roberts kommenterer på forskellen og bliver forskret, at den er rent tilfældig. I diskussionen bagefter lykkes det et par mænd at dominere totalt. Gill bemærker, at samtalen drejer sig om kvindelige forfattere, for så vidt som de passer sammen med mandlige. Michele tager tråden op, og arrangøren mener, vi skal til at slutte. Bagefter snakker vi med Michele, som opfordrer os til fortsat at undergrave akademiske konferencer.

Genlæser slutningen på Michele Robert's *A Piece of the Night*:

"Kvinderne sidder i kredse og taler. De sender telegrammer langs kamplinjer, fortæller historier, der ikke får dem til at falde i søvn, genkender allierede under kvindelighedens camouflage....

18. Maj 1982

Brev fra Mary Evans. Jeg har læst hendes artikel om kvindestudier i *Feminist Review* 10, og skrevet til hende for at få flere oplysninger. Hun slutter:

"Som svar på dit sidste spørgsmål, vi har ingen formelle kontakter med Skandinaviske kvinder, men vil være glade for at udvikle dem".

FEMINISM SPOKEN HERE

Noter:

- 1) For en introduktion til begyndelsen af den nye kvindebevægelse se Michele Wandor (red.): *The Body Politic: Writings from the Women's Liberation Movement in Britain, 1969-1972*, Stage One Publications, London 1972.
- 2) Citeret efter *Spare Rib Diary* 1982.
- 3) For en introduktion til den engelske kvindebevægelse idag se Feminist Anthology Collective (red.): *No Turning Back. Writings from the Women's Liberation Movement 1975-80*, The Women's Press, London, 1981.
- 4) For en introduktion til socialistiske feminister og deres ambivalente forhold til venstrefløjen se Sheila Rowbotham, Lynne Segal og Hilary Wainwright: *Beyond the Fragments. Feminism and the Making of Socialism*, Merlin, London, 1979.
- 5) Evelyn Tension: "You Don't Need a Degree To Read the Writing on the Wall", IN: Feminist Anthology Collective, *ibid.*, ss. 82-89.
- 6) Se f.eks. Juliet Mitchell: "Women and Equality", IN: Juliet Mitchell og Ann Oakley (red.): *The Rights and Wrongs of Women*, Penguin, Harmondsworth, ss. 379-399.
- 7) For en diskussion af forlagsvirksomhed og udgrænsning indenfor det akademiske liv se Dale Spender: "The Gatekeepers: a Feminist Critique of Academic Publishing", IN: Helen Roberts (red.): *Doing Feminist Research*, Routledge and Kegan Paul, 1981, ss. 186-202. Dale Spender er i WRRC kollektivet, se senere.

- 8) En glimrende oversigt over og diskussion af feministisk bog-, blad- og tidsskriftsproduktion findes i Eileen Cadman, Gail Chester og Agnes Pivot: *Rolling Our Own. Women as Printers, Publishers and Distributors*, Minority Press, London, 1981.
- 9) Jan Bradshaw, Wendy Davis, Patricia de Wolfe: *Women's Studies Courses in the UK*, WRRRC og Onlywomen Press, London, 1981.
- 10) For mere detaljerede oplysninger om kvindebibliotekerne se Wendy Davis og Jan Walbe: "Women on the Shelf: A Guide to Feminist Libraries", IN: *Spare Rib*, nr. 114, jan. 1982.
- 11) For en antologi med henblik på undervisning af kvindestudier se The Bristol Women's Studies Group (red.): *Half the Sky. An Introduction to Women's Studies*, Virago, London, 1979. For en bibliografi over kvindetekster se Mary Evans og David Morgan: *Work on Women. A Guide to the Literature*, Tavistock, London, 1979.
- 12) Mary Evans: "In Praise of Theory: The Case for Women's Studies", IN: *Feminist Review*, nr. 10, 1982, ss. 61-74.
- 13) Anthony Sampson: *The New Anatomy of Britain*, Hodder and Stoughton, London, 1971.
- 14) Der findes to danske anmeldelser af denne bog: Preben Kaarsholm: "England. Teorier om arbejderklassens kultur", *Årbog for arbejderbevægelsens historie*, Særtryk, 1981; Svend Aage Andersen: "Centre for contemporary cultural studies - mellem Engelsk 'kulturalisme' og fransk 'strukturalisme'", IN: *Nord Nytt*, nr. 13, 1982, ss. 123-128.
- 15) Richard Hoggart: *The Uses of Literacy*, Penguin, Harmondsworth, 1977/1957. Raymond Williams: *Culture and Society 1780-1950*, Penguin, Harmondsworth, 1976/1958.
- 16) Elizabeth Wilson, *Only Halfway to Paradise. Women in Postwar Britain: 1945-1968*, Tavistock, London, 1980, s. 63 og s. 139.
- 17) E.P. Thompson: *William Morris. Romantic to Revolutionary*, Merlin Press, London, 1977/1955. Perry Anderson: *Arguments within English Marxism*, Verso, London, 1980. Mike Johnson: "The Problem of 'Science' within English Marxism", *Stencilled Occasional Papers*, nr. 68, CCCS, Birmingham, 1982.
- 18) Se Elizabeth Wilson: *ibid.*, for en kritik af 'kulturalisterne' fra en feministisk synsvinkel, især ss. 124-145.
- 19) Alternativ til Williams: Elaine Showalter: *A Literature of Their Own. British Women Novelists from Bronte to Lessing*, Virago, London, 1978/1977.
- 20) Alternativ til Thompson: Sheila Rowbotham: *Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It*, Pluto, London, 1980/1973; hverken Showalter eller Rowbotham blev læst på M.A. holdet.
- 21) Women's Studies Group: *Women Take Issue. Aspects of Women's Subordination*, Hutchinson, London, 1978, s. 126.
- 22) Virginia Woolf: *Three Guineas*, Penguin, Harmondsworth, 1979/1938, s. 70.
- 23) Doris Lessing: *The Golden Notebook*, Granada, London, 1979/1963. Juliet Mitchell: "Women: The Longest Revolution", IN: *New Left Review*, nr. 40, nov./dec. 1966, ss. 11-37. Raymond Williams: *The Long Revolution*, Penguin, Harmondsworth, 1961. Olive Schreiner: *Women and Labour*, Virago, London, 1978/1911. Cicely Hamilton: *Marriage as a Trade*, The Women's Press, London, 1981/1909.
- 24) Women's Studies Group, *ibid.*, ss. 11-12. Hvis ikke andet er angivet, er sidehenvisninger i det følgende til denne.
- 25) Artiklen indgår i hele debatten om husarbejde, der fandt sted i slutningen af '70'erne. For en oversigt over 'the domestic labour debate' se Michele Barrett: *Women's Oppression Today. Problems in Marxist Feminist Analysis*, Verso, London, 1980, ss. 152-186. Det politiske hovedspørgsmål var, om man skulle kræve løn for husarbejde. Et fiktivt indlæg i denne debat er Zoe Fairbairn's science fiction roman *Benefits*, Virago, London, 1979.
- 26) Paul Willis: *Learning to Labour*, Saxon House, Westmead, 1977.
- 27) Lydia Sargent (red.): *The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism*, Pluto, London, 1981.
- 28) Paul Willis: "Shop-Floor Culture, Masculinity and the Wage Form", IN: Clarke, Critcher og Johnson (red.): *Working Class Culture. Studies in History and Theory*, Hutchinson, London, 1980, ss. 185-198.
- 29) Angela McRobbie og Trisha McCabe: *Feminism for Girls. An Adventure Story*, Routledge og Kegan Paul, 1981.
- 30) Se dog The English Studies Group, 1978-9: "Recent Developments in English Studies at the Centre", IN: Hall, Hobson, Lowe, og Willis (red.): *Culture, Media, Language*, Hutchinson, London, 1980, ss. 227-268. Jeg er uenig med dele af artiklen, men skal af pladshensyn lade diskussionen ligge - det ville involvere hele spørgsmålet om ny-marxistiske litteraturteorier og deres forhold til en feministisk litteraturkritik.
- 31) Det kan i forbifarten nævnes, at der ikke findes noget engelsk kvindetidsskrift om litteraturkritik. Det nærmeste vi kommer til et litterært tidsskrift er *Women Writing*, der begyndte at udkomme i 1981.
- 32) Margaret Walters: "The Rights and Wrongs of Women: Mary Wollstonecraft, Harriet Martineau, Simone de Beauvoir", IN: Juliet Mitchell og Ann Oakley: *op.cit.*, ss. 121-139.
- 33) Pam Taylor: "Daughters and Mothers - Maids and Mistresses", IN: Clarke, Critcher og Johnson (red.): *ibid.*, ss. 121-139.
- 34) Jill Liddington og Jill Norris: *One Hand Tied Behind Us. The Rise of the Women's Suffrage Movement*, Virago, London, 1978. Julie Holledge: *Innocent Flowers. Women in the Edwardian Theatre*, Virago, London, 1981. Mary Chamberlain, *Old Wives' Tales*, Virago, London, 1981.
- 35) Citatet er fra årsrapporten fra CCCS: *Report 1981/2*. Rapporten kan fås gennem centeret og indeholder oplysninger om instituttet og om alle udgivelser.

Citerede bøger:

Centre for Contemporary Cultural Studies: *On Ideology*, Hutchinson, London, 1978/1977.

Centre for Contemporary Cultural Studies: *Report 1981/2*, CCCS, Birmingham, 1982.

Adrienne Rich: *On Lies, Secrets and Silence. Selected Prose 1966-1978*, Virago, London, 1980/1979.

Michele Roberts: *A Piece of the Night*, The Wo-

men's Press, London, 1980/1978.

Spare Rib Diary 1982, Spare Rib Ltd., London, 1982.

Women's Studies Group at Centre for Contemporary Cultural Studies: *Women Take Issue. Aspects of Women's Subordination*, Hutchinson, London, 1978.

Virginia Woolf: *Three Guineas*, Penguin, Harmondsworth, 1979/1938.

Adresser:

Centre for Contemporary Cultural Studies
Faculty of Arts
The University of Birmingham
P.O. Box 363, Birmingham B15 2TT
England
Tel.: 021 472 1301 Ext. 3549

Dr. Mary Evans
Darwin College
The University of Kent
Canterbury
Kent CT2 7NY
England
Tel.: 0227 66822

The Fawcett Library
City of London Polytechnic
Old Castle Street
London E1
England
Tel.: 01 283 1030 570

EOC Information Centre
EOC
Overseas House
Quay Street
Manchester 3
England Tel.: 061 833 9244

Women's Research and Resources Center
190 Upper Street
London N1
England
Tel.: 01 359 5773
(Snart sagt alle forespørgsler om kvindestudier vil kunne blive besvaret her)

Sisterwrite
190 Upper Street
London N1
England
Tel.: 01 226 9782
(Modtager postordrer og udgiver et katalog over kvindebøger)

Feminist Review
65 Manor Rad
London N 16 5BH,
England

Spare Rib
27 Clerkenwall Close,
London EC1
England

Index:

Kvindestudier.

Centre for Contemporary Cultural Studies.

09 08 1956

Bifag i litteraturhistorie ved Aarhus Universitet, M.A. i 'Cultural Studies' ved Centre for Contemporary Cultural Studies, Birmingham Universitet.

Adresse:

Vibeke Toft Jørgensen
Flat 2, 5 Milford Road
Harborne
Birmingham B 17
England.

Feministisk kvindeforskning - et manifest.

Af Karin Lützen.

Viser hvordan patriarkatet og vi selv usynliggør kvinder og sætter mænd i centrum. Opfordrer til en kvindeforskning der finder nye veje og frigør forskeren såvel som andre kvinder. Hvordan belyses med eksempler fra Karin Lützens eget liv og arbejde.

Når Nord-Nytt kan udgive et helt nummer om kvindeforskning, skyldes det, at det er blevet moderne at lave kvindeforskning. Men den mode er ikke opstået ud af den blå luft, den er skabt af kvindebevægelsens påvirkning. Der var ikke gået mange år efter den nye kvindebevægelses fødsel, førend kvindesynsvinklen blev inviteret indenfor alle vegne. Der blev oprettet særlige kvindegrupper under forskellige interesseorganisationer, der blev talt meget om kvindens stilling alle vegne: på arbejdsmarkedet, i hjemmet, i folketinget, i det sociale system og så videre, ligesom det kvindelig udtryk blev plejet i de forskellige kunstarter, og der tales om kvindelitteratur, kvindofilm, kvindekunst, kvindelige æstetik - og kvindeforskningen kom selvfølgelig også med. Et særligt kvindeår blev udpeget og endda gentaget fem år senere, og især i det første kvindeår var det god tone at tale om kvindesagen; en mandlig skuespiller kunne ikke interviewes uden at skulle udtale sig om sit syn på kvindesagen. Som forholdene er nu, er der ikke synderlig modstand, mod at kvinder mødes og arbejder for en speciel sag som fx. kvinder og fred.

Kvinder som masse er pludselig blevet synlig, men hvad denne synlighed skal bruges til glemmes ofte, ligesom den oprindelige igangsætter for al denne opmærksomhed, nemlig kvindebevægelsen bliver overset. Der er forlængst nogle kvinder i kvindebevægelsen, der har brækket sig over den smilende venlighed, hvormed kvindesagen er blevet opslugt og omdannet til pænhed. Selv synes jeg det er udmærket, at kvindebevægelsens filosofi og politik = feminisme bliver udbredt og påvirker så mange kvinder som muligt. Men jeg er træt af, at feminismen mangler så mange steder, hvor kvindespørgsmålet er på tale. Nu er det ikke fordi jeg mener, at kvindebevægelsen har patent på kvindespørgsmålet, og at de kvinder der glemmer feminismen skal straffes, fordi de misligholder kvindesagen, men jeg synes, at kvindebevægelsen har så mange frigørende kræfter, som alle kvinder vil blive klogere, stærkere, varmere og alt muligt andet dejligt af at kende.

Feminismen indeholder en stor kærlighed til kvinder. Det betyder, at vi som feminister vil kvinderne det godt, at vi tager udgangspunkt i kvinder, at vi er kvinde-identificerede. Vi ser kvinder med kvinders øjne, altså som subjekter og ikke som objekter. Men feminismen betyder også en kritik af patriarkatet, altså af mandsvældet, som ikke blot regerer på det politiske plan, men også på det kulturelle. Jeg vil sige, at der i feminismen både er en skabelse og en kritik, og at feminismen bør gennemsyre alt, hvad vi skaber som kvinder. Men i denne artikel vil jeg hovedsageligt fortælle om, hvorledes jeg synes, at feminismen skal bruges i forskningen.

Folkloristers og etnologers forskningsfelt er mennesker, og når vi skaber kvindeforskning er det altså kvinderne, vi vælger at beskæftige os med. Nu er det ud fra en feministisk tankegang ikke tilstrækkeligt, at vi udskifter forskningsobjektet til at være kvinder, og så bare klemmer på på gammeldags maner, der skal mere til. Der skal først og fremmest den kvinde-identificerede synsvinkel med, og den kan du som forsker-kvinde ikke blot trække i automaten endsige læse dig til, den skal du føle i dig selv.

Når jeg vil kalde mig selv feminist, så har det krævet hårdt arbejde, og mange år i kvindebevægelsen.¹⁾ Nogle af bevægelsens første slagord var "Gør det private politisk" og "Tag udgangspunkt i dig selv". Dette med at gøre det private politisk har fået enkelte til at tro, at de kunne gøre andre folks privatliv politisk, og det er jo helt forkert. Det betyder, at du skal gøre dig eget private liv politisk, og det mener jeg vil sige, at du ikke adskiller følelser og handlinger, men at du lader feminismen komme ind i dit private liv. Det vil også sige, at du gør dig klart, at dit livssyn er præget af dig private liv, hvilket medfører, at du må sætte et stort spørgsmålstejn ved objektivitetsbegrebet. Du kan kun tage udgangspunkt i dig selv, men da du er kvinde, så har du også en viden om kvinder i dig selv. I kvindebevægelsen var det netop ikke hensigten at kvinder skulle sidde alene og tumle med disse slagord, men derimod at de skulle gå sammen i basisgrupper og diskutere forskellige problemer men altid med udgangspunkt i dig selv. Når du gør det, så vil du opdage, at feminismen ikke blot er en filosofi, du kan have i hovedet alene, den påvirker hele dit liv, dine handlinger og dine følelser. Jeg mener altså, at du som forsker vil få svært ved at bruge den kvinde-identificere synsvinkel, hvis du ikke selv er kvinde-identificeret, for der ligger alt for mange patriarkalske fælder og venter på, at du falder ned i dem.

Når vi forsker feministisk, må vi sætte os ind i kroppen på de kvinder, vi forsker i, for lige såvel som vi må tage udgangspunkt i os selv, skal vi også tage udgangspunkt i dem. De er forskningssubjekter ikke objekter. Hvis vi forsker i nulevende kvinder, som vi har mulighed for at møde, så må vi være meget lydhøre overfor, hvad *de* gerne vil have, vi skal undersøge, og de skal være med til at bestemme indholdet. Vi skal være solidariske med de kvinder vi forsker i, og bestræbe os på ikke at forske *om* dem, men *i* dem, *for* dem og *sammen* med dem. Vi skal ikke tvinge dem til at sige mere, end de selv ønsker at sige, for vi skal ikke betragte os selv som historiens detektiver, for hvem det er en ære at rive sløret væk fra det skjulte. Vi skal derimod sammen med de kvinder vi forsker i afdække det usagte, det endnu ikke formulerede. Når vi gør det, vil de modsigelser, den potpourri af konventioner og egne opdagelser som de og vi er en del af også komme frem. Og hvis vi kan vise disse modsigelser hos hinanden mens vi interviewer, vil vi begge således bliver klogere *under* interviewet.

Hvis vi nu fx. spørger en kvinde om, hvornår hun holdt op med at arbejde, og hun så svarer: "da jeg blev gift", så skal vi spørge: "hvorfor det?", og så vil hun måske svare: "Det gjorde mar dengang". Vi kunne da spørge videre om datidens konventioner, der satte deres aktive præg på hende, men vi skal også spørge, hvad hun så syntes om det, altså om hendes aktivitet. Om hun var glad for at holde op med at arbejde, eller ked af det, hvilke drømme hun havde for sit liv, og det er muligt, at hun ikke har tænkt på at sætte ord på det før, men så kan vi gøre det *sammen* med hende, hvis vi samtidig fortæller om vore drømme, og på den måde udveksler vores kvindeerfaringer.

Hvis vi derimod vil forske i kvinder som forlængst er døde og borte, og vi ikke har kunnet finde nogle breve eller erindringer fra dem, hvor de fortæller om deres hensigter og følelser, så må vi bruge vores egne og leve os ind i kvinderne. Vi skal ikke ty til konventioner og proppe kvinderne ind i dem. Det er muligt, at de kvinder vi forsker i er konventionelle, oftest synes jeg dog at vi *gør* dem konventionelle på grund af vores egen mangel på indlevelse. Her kommer også spørgsmålet om, hvorfor vi har valgt at forske i specielt *de* kvinder: hvad kan deres historie fortælle *os*, for det er ikke nok blot at tro, at vi *gør* historien en tjeneste ved at tildække et hul i kronologien. Og hvis vi med os selv ved, at vores klassehad eller skræk for stærke kvinder eller andre forhindringer, lade disse kvinder hvile i glemslen, indtil andre kvindeforskere er rede.

Hvis vi fx. vil forske i de kvinder der var lærerinder omkring århundredskiftet, så skal vi ikke falde i det patriarkalske hul, der hedder: "at det blev de, fordi de ikke kunne blive gift". Det er en patriarkalsk fremgangsmåde at ty til statistikken over, hvor mange kvinder og mænd der var på den tid, og så ved hjælp af kuglerammen regne ud, at der var flere kvinder, for derefter at konkludere, at der var et kvindeoverskud. En feminist vil da spørge: "Overskud i forhold til hvad? til børn, eller sporvogne, eller katte?", og så få svaret: "Nej, i forhold til mænd!", hvilket dermed skulle bevise, at ikke alle *kunne* blive gift. Selv om vi kan fremdrage adskillige beviser på

heteroseksuel propaganda i datidens kultur, så skal vi alligevel ikke forledes til at drage den slutning, at alle kvinder ønskede at blive gift, og at lærerinderne derfor var kede af ikke at blive gift, og af den grund så sig nødsaget til at få en uddannelse. Det er muligt, at du som forsker gerne vil giftes, og det tager du så udgangspunkt i, men der er flere muligheder for et kvindeliv end ægteskabet. Der er i dag mange kvinder der *vælger* ikke at gifte sig, og det er muligt, at der også dengang var kvinder der valgte det samme. Det er muligt, at *de* var kvinde-identificerede, selv om du ikke er det, det er muligt, at nogle af dem valgte at bo sammen med en anden kvinde der også havde en uddannelse, det er muligt, at de levede lesbisk, det er muligt, de mente, at det var vejen til kvindens frigørelse at få en uddannelse, det er muligt, at de betragtede ægteskabet som en slaveanstalt, der er faktisk mange muligheder, der tager et kvinde-identificeret udgangspunkt. Jo flere muligheder for et kvinde-identificeret liv du ser i dit eget liv, jo flere muligheder kan du se i de kvinders liv du forsker i.

Jeg finder det meget svært at forklare ganske kort, hvad det vil sige at have en kvinde-identificeret udgangspunkt, men jeg kan give nogle eksempler. Det første er ganske simpelt: Da jeg i 1980 skulle opbygge Danske Kvinders Fotoarkiv (se artikel herom i dette tidsskrift) skulle jeg også kategorisere fotografierne. Og på trods af at alle fotos viste kvinder og på trods af at kroppen i kategorisystemet var skabt ud fra kvinders liv, fandt jeg alligevel ganske bevidsløst kategorier ud fra en patriarkalsk bevidshed. Jeg skrev fx. ægteskab, familie, undervisning, husarbejde etc. som om jeg så på fotografierne udefra. Men vi var jo netop så stolte over, at arkivet skulle vise fotografier ud fra kvinders liv, og det gjorde det mildest talt ikke med disse ord. Det opdagede jeg først for nogle dage siden, da jeg skulle revidere systemet, og nu har jeg sat nye ord på kategorierne, så de er set med de afbildede kvinders øjne fx: kvinder med mand, kvinder med familie, kvinder undervises, kvinder gør husarbejde. Dette eksempel viser, hvilke modsætninger jeg som feminist ikke desto mindre indeholder. Det kan naturligvis indvendes, at det er ligegyldigt, hvad kategorierne hedder, så længe fotografiet viser kvinder. Men det synes jeg ikke, at det kan, jeg synes, at vi skal tilstræbe den kvinde-identificerede synsvinkel til mindste detalje.

Jeg kan nævne et andet eksempel: i 1977 lavede jeg en opgave på Institut for Folkemindevidenskabelig om kvindefester i Sydslesvig omkring århundredskiftet. Jeg fandt materialet på Folke-mindesamlingen, det var indsamlet for 40 år siden og aldrig rigtigt brugt, en lækkerbidsken for en forsker der vil have prestige som pioner. Og det ville jeg, men det var nu også det eneste pioner-agtige der var ved den opgave, den var uhyre korrekt. Kort fortalt så gik disse kvindefester kaldet barselhus, ud på at en kvinde der havde født, inviterede andre gifte kvinder til fest. Så drak de kaffe, spiste kager og drak derefter spiritus og blev fulde. Så gik de hjem og på hjemvejen jagtede de mændene og trak bukserne af dem eller tvang dem til at danse - sagde de mandlige meddelere. Da jeg skrev opgaven flirtede jeg med kvindesagen, men det var ikke meget andet end en flirt, jeg lod den ikke forstyrre mit eget liv og kunne derfor heller ikke gennemskue stoffet. Men da jeg for nogle måneder siden fandt det frem igen, fordi jeg skulle skrive en artikel om festerne til en kvinde-historiebog, så sprang alle mulighederne mig i øjnene, fordi mit eget liv nu er så forskelligt fra dengang jeg skrev opgaven. Siden da var jeg begyndt at leve lesbisk og var samtidig gået ind i kvindebevægelsen i Lesbisk Bevægelse, alle mine gamle værdier havde jeg taget op og undersøgt, jeg opdagede nye, og det var hårdt og frygteligt og vidunderligt og grænseoverskridende.

Hvad der derfor slog mig nu, var hvor kvinde-identificerede barselhuskvinderne egentlig var. Du ser, havd du er; det gælder også kvindeforskere, du kan ikke få øje på det i historien, som du ikke kan få øje på i dit eget liv. Men nu, hvor jeg selv har været til et utal af kvindefester og elsket det (og jeg ved, at også kvinder, der ikke lever lesbisk, kan elske at gå til kvindefester), så kunne jeg få øje på de iøvrigt meget knappe udtalelser, som de kvindelige meddelere kom med om deres glæde ved at deltage. De *valgte* faktisk at gå til festerne, de var ikke *henvist* til dem, det var af kærlighed til kvinder, de gik, ikke fordi mændene ikke ville være sammen med dem. Og de morede sig meget og nød hinandens selskab. Dette var altså den kvinde-identificerede del af historien, som jeg havde været blind for, det andet var patriarkatets magt og væld forklaedt

som uskyldighed. For hvad der havde interesseret optegneren meget - han var en mand - og alle de mandlige meddelere, var hvad der skete med *mændene* til kvindefesterne. Og jeg ved snart ikke, om jeg skal le eller græde over alle de tilfælde jeg dagligt får øje på, hvor patriarkatet får sine interesser smuglet ind.

Ikke blot har mænd den fysiske magt: større indflydelse, bedre løn, flere valgmuligheder - me hele verden er også set gennem mænds øjne. Det er mænd der har besluttet, hvad der er gode egenskaber og hvad der er dårlige - det er fx. også mænd der tillader sig at bedømme, hvad der er *rigtig* forskning, og hvad der er useriøs forskning = kvindeforskning - det er mænd, der har sat sig selv i centrum. Og det er godt nok, at de er i deres eget centrum, men de har intet at gøre i kvinders centrum. Ikke desto mindre bliver alt, hvad der har med kvinder at gøre målt ud fra deres forhold til mænd. Tag et eksempel som den nye kvindebevægelse: da den blev født for over ti år siden sagde mænd: "De der rødstrømper er nogle frustrerede kællinger, det eneste de trænger til er et ordentligt knald, sådan nogen mandehadere og lesbiske". Se, det er et glimrende billede på, hvorledes feminister bliver målt ud fra deres forhold til mænd, for det er underforstået, at de er frustrerede, fordi de ikke har haft et strålende sexuel forhold til en mand, det kan dog ordnes med et knald, af en mand naturligvis; de hader mænd og er derfor blevet lesbiske. I Amerika kaldes en feminist for "a castrating bitch" altså en kastrerende tæve, og om Simone de Beauvoir blev der i Frankrig sagt, at hun var "mal baisée", altså dårligt kneppet, begge dele noget med manden i centrum.

Nogle kvinder bliver skræmt væk fra kvindebevægelsen af den grund, det lykkes faktisk mænd at splitte kvinder ad ved at få os til at forholde os til dem istedet for til andre kvinder. Mange kvinder brugte og bruger stadig oceaner af tid på at overbevise mændene om, at de alligevel ikke mener det så slemt, kostbar tid der bliver stjålet fra den tid, de skulle have haft sammen med andre kvinder. På trods af alt dette tiltrak kvindebevægelsen flere og flere kvinder, og nu hvor kvindebevægelsen er stor (eller opslugt og fordøjet af det etablerede, vil nogen måske sige) så lykkes det stadig mændene at komme i centrum. Nu tilføjer de de rasende angreb en appel om medlidenhed, meget smart fundet på, for det går lige ind i alle kvinders blødende hjerte: nu er det synd for mændene, de har det heller ikke altid nemt, det er også svært at være chef, og min kone forstår mig ikke, hun er blevet rødstrømpe. Nu snakker mændene os efter munden, og de få oplevelser kvinder hidtil har kunnet have helt for sig selv, og som de har fået besked på at holde for sig selv, dem vil mænd nu også have del i. Nu taler de om faderrollen og kæmper for retten til deres børn, før skred de fra familien, nu har kvinder opdaget deres orgasme, to dage efter taler mænd også om deres orgasme, mænd vil have deres egen bevægelse, og nu taler de ved gudinderne også om at lave mandeforskning, altsammen noget der sikkert er udmærket, men som er totalt uopfindsomt og som blot er en tilranen af nye rettigheder. Den dag de kæmper for retten til opvasken og nej til militæret, vil jeg begynde at tage deres kamp alvorligt.

Dette var kort fortalt patriarkatets strategi, som den tager sig ud i det virkelige liv, men glem ikke, at den også opererer i forskningen. Også her bliver mændenes interesser listet ind ad bagdøren. Hvis vi går tilbage til de sydslesvigske kvindefester, så opdagede jeg nu, hvorledes det faktisk var lykkedes mændene at erobre scenen. Således blev disse fester, holdt af kvinder og for kvinder studeret ud fra deres forhold til de mænd der *ikke* var med til festerne. I 1977 havde jeg taget disse meddelelser for deres pålydende, og ligesom optegneren havde jeg min opmærksomhed på den pittoreske hjemtur. Jeg så kvindernes opførsel som en pudsighed, lige som mændene gjorde det. Nu derimod prøvede jeg at sætte mig i disse kvinders sted, og det kan siges, at vi udadtil ikke havde meget tilfælles, fordi den materielle baggrund adskiller os. Hvordan kan jeg som halv dansk halv fransk provinsoverklassepige og nuværende fattig universitetsstuderende lesbisk kvinde leve mig ind i sydslesvigske gifte bondekvinder fra 100 år siden? Det kan jeg, fordi jeg kan tage udgangspunkt i mig selv og samtidig undersøge disse kvinders ydre omstændigheder. Jeg kan leve mig ind i deres kvindeundertrykkelse, fordi jeg selv er undertrykt, jeg kan indleve mig i deres raseri mod patriarkatet, fordi jeg selv har dette raseri, og det er vores kulturelle fællesskab. Men forskellen er den, at jeg har valgt ikke at lade mænd få indflydelse på mit private liv,

og det valg havde barselhuskvinderne ikke. Alligevel kan jeg sætte mig ind i det raseri de følte over de evindelige barnefødsler og seksuelle overgreb, som de dagligt selv har eller så andre kvinder - som tjenestepiger - blive udsat for. Jeg ser det derfor som en mulighed at de ville hævne på denne dag, som var den eneste, hvor de kunne være sammen. Deres hjemtur som er en mere dramatisk udgave af vore dages "Tag natten tilbage" -manifestationer, kan være et udslag af deres solidaritet med andre kvinder.

De patriarkalske forskere, som stadig bilder sig ind, at objektivitetsbegrebet findes, vil naturligvis affærdige mine sammenfatninger og min indlevelse med, at "det er der vist ikke belæg for i teksten". Hvis de da ikke vil sige som Strindberg i "Tribadernes Nat", når han leger arbejderkvindernes advokat og siger til Siri von Essen: "Min mor som var bondekvinde og arbejdede hårdt osv. osv. hun ville bide røven af sådan en finsk lesbisk overklassefrue, der tillader sig at tale om undertrykkelse", en strategi hvormed mænd tror, at de kan skille de forkælede fra de virkelig undertrykte. Men i teksten er der heller ikke belæg for noget andet, og min mulighed kan ikke udelukkes. Kun ved at lade feministiske muligheder komme frem, kan vi i dag bruge kvindehistorien til andet end blot at blive kundskabsrige på. Vi kan føle solidaritet med historiens kvinder og lære af deres erfaringer.

I Kvindestudier IV, redigeret af Nynne Koch skrev jeg i 1980 en artikel om lesbisk historie. Den er et andet eksempel på patriarkatets bredden sig ud over alle grænser på steder, hvor den ikke hører hjemme. Jeg skrev om lesbiske fra det virkelige liv og i skønlitteraturen fra Sappho til 1940. Hvad der slog mig var, hvorledes videnskaben havde brugt mænd som forklaring på, hvorfor kvinder levede lesbisk. Dronning Kristina var lesbisk, fordi hun var grim, og den mand hun elskede ikke ville have hende. Ingen havde tænkt på at sige, at hun måske var grim i mænds øjne, men ikke i kvinders, og at hun desuden valgte at være sammen med kvinder istedet for med mænd, at hun foretrak kvinder, og at det intet havde med mænd at gøre. Sappho som var åben lesbisk for over 2000 år siden var ikke til at komme udenom, men selv hendes lesbiske liv blev nægtet og bortforklaret med, at hun umuligt kunne have været rigtig lesbisk, for så ville hun ikke have fået den respekt, som hun faktisk fik. Og hendes glødende digte til andre kvinder blev bortforklaret med det fyrige græske temperament, der blot udtrykker sig på en anden måde, end vi er vant til, og det skal sandelig ikke forlede os til at tro noget. Emily Dickinsons, Edith Sødergrans - utallige kvinders kærlighedsdigte til andre kvinder bliver forklaret med, at digterinden sætter sig i en mands sted og som en mand besynger sin elskede. Ikke blot bliver vores lesbiske historie altså fortiet, den bliver også fordrejet og altsammen med manden i centrum.

Hvis jeg havde haft en mands-identificeret bevidsthed ville jeg aldrig have haft øje for denne strategi. Men jeg har selv som lesbisk oplevet fortielsen, jeg findes ikke nogen steder, og mit og andre lesbiske kvinders liv er blevet forklaret ud fra vores forhold til mænd. Vi skulle være så dumme og grimme, at ingen *mænd* ville have os, vi skulle have haft en dårlig oplevelse med *mænd*, men det kan nok repareres med et bedre forhold til en *mand*, vi har gået på kostskole, hvor der *kun* var kvinder, og derfor er vi blevet forført og så videre i en kvalmende uendelighed. Fortalerne for patriarkatets ideologi ser sig selv som livets navle, og derfor skal hele historien forklares ud fra den.

Kun som kvinde-identificerede forskere kan vi genskabe historien ud fra kvinders virkelighed, og det er naturligvis kun kvinder, der kan skabe denne form for forskning. Til spørgsmålet om hvorvidt mænd kan lave kvindeforskning vil jeg naturligvis svare NEJ, ikke når det skal være feministisk. Ud fra det jeg her har skrevet, må det være indlysende, at mænd ikke kan være feministiske af den enkle grund, at de ikke er kvinder og altså derfor ikke kan leve sig ind i kvinder. Men traditionel kvindeforskning, hvor kvinder er forskningsobjekter kan de naturligvis sagtens lave, og det er hvad de altid har gjort, men det kan jo aldrig blive *frigørende* for kvinder. Til gengæld er jeg sikker på, at mænd udærket kan lave kønspolitisk mandeforskning - men det tilkommer ikke mig at udtale mig om, hvordan de skal gribe det an. Jeg kan også godt forestille mig, at mænd kan blive klogere af at læse vores feministiske kvindeforskning, men det kræver at de som læsere trækker sig ud af vores centrum. Og det har jeg adskillige eksempler på, at de har

svært ved. Fx. skrev John Chr. Jørgensen i Politiken den 14. juli 1980 en kronik han kaldte "Kvindeforskning er bra! - Også for mænd", og det kommer til at lyde ironisk, når han i den skriver:

"Kommer man fra den mandlige videnskabs verden overraskes man ofte på den måde af kvindestudier. I bind 4, som handler om seksualitet, er der en artikel af Karin Lützen om beskrivelsen af lesbiske i skønlitteraturen. Artiklen har værdi ved at fremlægge litterære genspejlinger af en kolossalt undertrykt viden, men dérudover har jeg meget svært ved at se dens videnskabelige værdi. Forfatteren opstiller uargumenteret og autoritært 17 "myter" og "vrangforestillinger" om lesbiske, og derefter genfinder hun dem nummer for nummer i de litterære værker, hos forfatterne og fiktionspersoner i en pærevælling. Og den sandhed, som myterne skjuler, får man uendeligt lidt at vide om. Det tydeligste, der siges, er at det "at leve lesbisk ikke er noget man er født til at gøre, alle kvinder har efter min opfattelse - uanset at de måske ikke selv ville mene det - mulighed for at leve lesbisk". Hvad skal man mene om den slags? Bliver man(d) sur, fordi der lurer en slags kønstracisme med manden som formeringens desværre nødvendige alvstyr nedenunder? Jeg ved det ikke. Men jeg føler mig i hvert fald ganske anderledes overbevist af kvindevidenskabelige artikler, som også overholder de spilleregler for videnskab jeg kender fra mændenes videnskab (....).

Ja, hvad skal vi som kvinder mene om den slags? Selvfølgelig bliver han mere overbevist af sådanne artikler, for de er skrevet TIL ham og egentlig også AF ham. Hvad jeg selv synes er mest komisk er, at hele min artikel viser, at mænd maser sig ind, hvor de intet har at gøre, som fx. i den lesbiske verden. Og det som John Chr. Jørgensen gør lige præcis at vurdere min artikel ud fra, hvor *han* er i den, og da han ikke kan finde sig selv nogensteder, kan han istedet tvivle på dens videnskabelige værdi. Det han ville føle sig mere tryk ved er derfor "Kvindevidenskabelige artikler, som også overholder de spilleregler for videnskab, han kender fra mændenes videnskab".

Men når jeg læser dele af den danske kvindeforskning, der er skrevet i den senere tid, så slår det mig både, at det eneste, der adskiller den form for forskning er, at det er kvinder det handler om, det kunne ligesåvel have været agerbrug eller belgisk infinitiv eller kommaerne i folkeviserne, for engagementet og korrektheden er den samme. Men det slår mig også, hvilke muligheder der ikke er afprøvet. Og så ved jeg godt, at når kvinder vil have blot en millimeter kvindsag igennem, så skal vi være dobbelt så dygtige som mændene, for at forsvare berettigelsen af det vi laver, men der skal heller ikke være nogle huller eller nogen tvivl, der kan få patriarkatet til at grine af os og lade være med at tage os alvorligt, og på den måde har vi allerede øvet selv-censur, inden vi har fået skrevet en linje. Men den sure virkelighed er desværre sådan, at det er patriarkatets håndlangere, der sidder i bedømmelsesudvalg og på penge-kassen, så hvis vi vil gøre karriere på universitetet, så må vi takkes dem. Men hvis vi gør det, så sætter vi ikke blot mænd højere end kvinder = os selv og vore søstre, men vi snyder også andre kvinder for en frigørende forskning, en forskning som kvinder kan blive klogere af.

Jeg har nu fortalt, hvordan jeg mener, at kvindeforskningen skal være feministisk engageret, hvordan vi skal indleve os i de kvinder vi forsker i, være opmærksomme på kvindesamværet, samtidig med at vi holder et skarpt øje med patriarkatets bagholdsangreb, ikke falder i dets fælder men kritiserer dets undertrykkelse af kvinder. Jeg vil nu også gerne tale om korrektheden i forskningen. Jeg har fortalt, hvorledes vi skal lade mulighederne komme kvinderne til gode, hvordan vi skal være modige og tænke på alle de kvinde-identificerede muligheder der ligger gemt i det overleverede materiale om kvinders liv. Men her kommer tvivlen ind, det bliver kaldt "at opstille en hypotese" på videnskabeligt sprog, men man ser dog helst, at denne hypotese er skudsikker. Jeg vil være fortalende for, at vi lader tvivlen være det den er og bruger den som en styrke istedet for at lade os overtale til at se den som en svaghed. Det er objektivisme at tro på at alting har et korrekt facit, det er muligt, at naturvidenskaben altid kan få regnestykket til at gå op, men vi er forskere indenfor humaniora, vort forskningsfelt er mennesker, og ligesåvel som vi er i tvivl om meget i vort eget liv, ligesåvel kan vi tillade os at være i tvivl om meget i andres liv. Hvis vi tillader os at tvivle, så vil vi også kunne tillade os at jonglere med mange flere mulig-

heder, hvilket uvægerligt vil give forskningen større spændvidde.

Når jeg taler om korrektheden, så mener jeg ikke blot de vandtætte beviser, men også formen vi skriver i. Mange forskningsskriverier er bygget over samme læst som fristile i folkeskolen. Først præsenterer vi problemstillingen, så dissekerer vi den *ubyre* objektivt og holder os selv diskret i baggrunden, og til slut konkluderer vi, her må vi selv træde en smule frem, men andre tanker end de, vi har fremsat i fremstillingen er bandlyst. Det hele er spækket med halsbrækkende sætningsopbygninger og overstrøet med fremmedord, direkte sat over fra tysk eller amerikansk, og denne stil er så gabende kedsommelig at ingen gider læse det, vi skriver. Opbygningen er helt naturvidenskabelig, vi splitter alt til atomer og sætter det i kartotekssystem på en måde, som intet liv er levet. Vort liv og de menneskers liv der forskes om er ikke levet i en kartotekskasse men i et kalejdoskop.

Jeg har lige været på et seminar på filmskolen om kvinde-dramaturgi, og der sagde Ulla Rym så meget spændende om film og teater, som vi udmærket kan bruge til forskning. Hun sagde blandt andet: "Hvorfor skal kvinder, når de laver film, tvinges til at fortælle om optakten til katastrofen, det der ledte til katastrofen, når de hellere vil fortælle, at katastrofen er sket, og det der hændte bagefter". Med det mente hun, at de fleste film er opbygget lineært, og det kan vi udmærket sammenligne med forskningen: anslag (præsentation af problemstillingen), optakt til katastrofen (fremstilling af stoffet) og så katastrofen (konklusionen). Men siger hun, kvinder ser ikke livet som en linje, men som en spiral og dykker ned forskellige steder i spiralen en tidsdynamisk cirkel der indeholder både nutid, fortid og fremtid. Et af de bedste eksempler vi så på denne form for film var Merete Borchers "De gale i Havana". Hun sagde selv, at hun havde villet vise socialismen på Cuba, sådan som den afspejler sig i måden at behandle den uproduktive del af befolkningen på. Hun havde valgt at beskrive de sindssyges tilværelse, og viste hvordan socialismen blev brugt i behandlingen af dem. Foruden at vise dette på en meget solidarisk og følsom måde, var den betydeligt mere oplysende og varm end en traditionel undervisningsfilm om Cuba før og nu.

Jeg kunne tænke mig at overføre denne fremgangsmåde til forskningen. Hvis vi siger, at katastrofen er det samme som det emne, vi har valgt at forske i, så kan vi sige som filmkvinderne: Hvorfor skal vi trampe igennem hele forhistorien for endelig at komme til det vi egentlig vil fortælle (og på det tidspunkt er den stakkels forsker som regel blevet så træt af emnet, at hun skynder sig at blive færdig). Hvis vi fx. vil forske i kvindelige troubadourer i middelalderen, hvorfor skal vi så først ase os op ad bakken med datidens religion, kvindesyn, kvinders materielle vilkår, samfundsopbygningen, feudalismen, kærlighedskulten etc. på ryggen? For katastrofen *er* sket = kvinderne *er* blevet troubaduer, og alle disse tidslinjer af nutid, fortid og fremtid = elementerne i tiden *er* jo indeholdt i kvinderne.

Jeg blev så inspireret af denne tankegang, at jeg kunne tænke mig at afprøve den i min egen forskning. Jeg er ved at planlægge mit speciale om lesbisk verdenssyn, og det er selvfølgelig en sensation i sig selv at forske i sin egen verden, at være del af det, man forsker i. Det har jeg allerede haft mange vanskeligheder med, for selv om det naturligvis giver mig større indlevelse, så kræver det også en smertende ærlighed. Men når jeg har skrevet min disposition til dette speciale, så har jeg nærmest lavet et kartotekssystem over alle de elementer, der er i vores verdenssyn. Dernæst har jeg i tankerne udvalgt de kvinder, der skal udtale sig om specielt de elementer.

Det hele skulle naturligvis indledes med en teoretisk spadseretur i feminismens filosofi og politik. Nu slår det mig blot, at vi *er* jo feministe, og det er grunden til, at vores verdenssyn er sådan som det er. Feminismen vil derfor naturligt afspejle sig i vores verdenssyn og ikke omvendt. Og vi lesbiske feministe er præget af alle elementerne, vi kan derfor udtale os om alle emnerne ikke blot om vores specialitet. Jeg vil derfor prøve straks at dykke ned i spiralen og komme op med tidsdynamiske cirkler hvor disse kvinders nutid, fortid og fremtid er indeholdt.

Jeg har som sagt endnu ikke afprøvet denne metode, så jeg kan ikke videregive mine erfaringer med den. Men jeg vil gerne videregive mine idealer om feministisk kvindeforskning til dig som kvindeforsker: Tag feminismens filosofi og praksis ind i dit liv og dermed også i din forskning.

Gør dig klart, hvorfor du vil forske specielt i de kvinder, tilstræb at se både værdighed og elendighed. Lev dig ind i kroppen på de kvinder, du forsker i og vær solidarisk med dem. Hvis du interviewer, lad da selve interviewprocessen give mange svar, vent ikke med at dissekere interviewet til du er alene. Find så mange kvinde-identificerede muligheder som muligt, vær kritisk over for dine egne fordomme og vær forsigtig med at presse dem ned over de kvinder du forsker i. Skriv i et sprog så andre end dine kolleger har lyst til at læse din forskning. Prøv dig frem med en ny metode, og gør din forskning frigørende for dig selv og for andre kvinder.

Noter:

1. Jeg vil gerne takke Lene Sjørup, Birgitte Possing & Anne Margrethe Berg fordi de har diskuteret denne text med mig, sagt kloge ord og dermed åbnet mine øjne endnu mere.

Karin Lütsen.

Jeg er lige blevet 30 år, og det skete ikke uden besvær. Jeg har set livet dybt i øjnene, og har fået flere facetter på min idealistiske feminisme. Nu kan jeg godt se, at alt ikke sker på en dag, og at styrken i feminismen netop er dens dynamik. Min sorg over at vi ikke længere sad skulder ved skulder i Kvindehuset og vidste, hvad hinanden lavede er vendt til erkendelsen af, at vi skal lave kvindekampen, der hvor vi er. Og jeg er altså på Universitetet, og der vil jeg gerne arbejde feministisk.

Jeg er ellers kommet langvejs fra: jeg har været et temperamentsfuldt og kreativt barn, en drømmende og passiv teenager på en villavej i provinsen, en sværmerisk aupair pige i Paris og Cannes, en erotisk vakt ung kvinde i en landsby i Sydfrankrig, en glamourøs hetero-prinsesse i København, en depraveret kurtisane der læste folkemindevidenskab for så at springe i ho-

vedet i Lesbisk Bevægelse og blive født på ny. Og hvilket verdenssyn og ny interesse for mit fag det har medført kan læses i mit manifest, og hvilken energi og administrative evner det har frigjort kan læses i min redegørelse for Danske Kvinders Fotoarkiv.

KILDER TIL KVINDERS HVERDAGSHISTORIE

Kulturtradering i kvinnoled.

En studie kring tre generationer arbetarkvinnors liv och verklighet.

Av Lissie Åström.

Har välfärdssambällets innovationer bara åstadkommit krusningar på ytskiktet av det matrilineära traditionsarbets mäktiga underström? Författaren ställer sig frågan mot bakgrund av några intervjuer hon gjort med tre generationer kvinnor ur enskilda familjer. Problemet belyses utifrån referat och analys av intervjuer med en generationskedja arbetarkvinnor. Inledningsvis berörs de tillgångar, som står kvinnoforskande etnologer till buds genom de forskningstraditioner, som utbildats inom deras ämne.

I ett par års tid har jag i tankar, ord och gärningar sysslat med kvinnor och kvinnors verklighet inklusive min egen i intro- och retrospektion. Jag håller nämligen på att genomföra en intervjuundersökning av tre generationer kvinnor ur enskilda familjer från olika sociala skikt. Att få möta alla dessa kvinnor i deras hemmiljöer med allt vad de innehåller av kvinnoskapad kultur och få ta del av deras liv och verklighet genom nära samtal har varit som att blicka in i en kvinnokulturens gömma fylld av livserfarenhet och insikter, en del tecken på svaghet och resignation men mest på styrka, mänskligt engagemang och inte så lite skaparglädje. Vad jag har fått se och höra har inte bara varit kunskapsmässigt berikande utan också tvingat till eftertanke och självreflexion.

Att ha det väl förspänt.

när man skall ta sig fram på delvis obanade vägar är ju en god sak. Etnologer, som vill utforska kvinnors kulturella verklighet är i den lyckliga belägenheten att kunna få draghjälp av de traditioner, som ryms inom deras disciplin. Det kulturskapande, som kvinnor utför i sina hem, betraktas ju ofta som alltför trivalt för att väcka allmänt intresse eller göras till föremål för seriösa forskningsinsatser. Men just etnologer har av tradition inriktat sig på de icke-officiella och vardagsnära livssammanhangen och även arbetat på att utveckla en metodik, som lämpar sig för utforskning av sådana "dolda" kulturella världar.

Många kvinnoforskare, som försöker bedriva kvinnoforskning på andra premisser än de, som är vedertagna inom de manspräglade forskarsamhällen dit de hör, kan få kämpa hårt och ofta förgäves för att få sådana typer av material och metoder accepterade, som inom etnologin redan är etablerade. Som deltagare i en konferens om teori och metod inom kvinnoforskning, som anordnades av Forum för kvinnliga forskare i Göteborg 1981, fick jag höra många vittnesmål om hur svårt det kunde vara för kvinnliga forskare - t.ex. litteraturvetare, statsvetare, teologer - att få gehör för sina idéer bland manliga forskarkollegor. Deras forskning blev ofta stämplad som "feministisk" eller ovetenskaplig.

Kvinnoforskare inom de etnologiska institutionerna tycks således ha en del trumf på hand i jämförelse med många av sina forskande medsystrar på andra håll. Hur skall då dessa kort spelas ut på bästa sätt?

Forskning ur kvinnoperspektiv.

Att forska ur kvinnoperspektiv innebär inte bara att man använder en metodik, som är relevant för utforskning av kvinnors verklighet, utan också att man med sin forskning avser att direkt eller indirekt främja kvinnliga värden och intressen. Kvinnoperspektivet kräver, att forskningsstrategin underordnas och anpassas efter en sådan övergripande målsättning.

Man kan naturligtvis ha olika uppfattning om både vilka dessa intressen är och vilka teorier och metoder, som säkrast leder till målet. De här tingen dryftades vid den nämnda Göteborgskonferensen och även vid ett veckoslutseminarium, som NIF (Nordiska institutet för folkdiktning) anordnade i Stockholm december 1981 i ett försök att få till stånd en samordnad nordisk traditionsvetenskaplig kvinnoforskning. Tankarna gick i mycket likartade spår vid de båda konferenserna och jag skall i största korthet beröra dem.

Man diskuterade bl.a. om det kan anses berättigat att som en följd av mäns och kvinnors delvis olika erfarenhetsvärldar tala om ett generellt kvinnopräglat sätt att uppleva verkligheten och relatera sig till sina medmänniskor. Många forskare¹⁾ gör ju gällande, att kvinnors specifika erfarenheter tenderar att utveckla en mer utpräglad individ- och behovsorientering. Det är då rimligt att tänka sig, att denna kvinnliga särart också slår igenom i den speciella kvinnokultur, som det kvinnliga forskarsamhället utgör, och bidrar till att kvinnliga forskare blir mer benägna att använda metoder, som innebär ett större personligt engagemang i de människor, vilkas liv de vill undersöka.

Detta krav på närhet, dialog och inlevelse ingår emellertid också i forskningsstrategier, som förordas av många yngre teoretiker med hermeneutisk eller marxistisk-kulturalistisk inriktning, från vilka flera etnologer på senare tid hämtat inspiration.²⁾ Kvinnor som forskar ur kvinnoperspektiv är således i takt med nuets aktuella forskningstrender.

När det gäller de intressen man vill befrämja genom sin forskning, kan man i stort sett skilja mellan två målsättningar:

1) Påvisa hur och inom vilka områden som kvinnor är undertryckta och inriktad forskningen på att undanröja dessa missförhållanden. Denna typ av forskning är ofta nära lierad med någon utomvetenskaplig kvinnorörelse och betecknas ibland som "eländighetsforskning".

2) Lyfta fram och belysa det som är värdefullt i kvinnokulturen och därmed verka för att stärka kvinnors självkänsla.³⁾ Det kan gälla kulturyttringar, genom vilka kvinnor ger uttryck åt positiva kvaliteter inom kvinnokulturen som styrka, glädje, solidaritet och medkänsla. Sådana kulturyttringar står ofta att finna i mera undanskymda sammanhang och förbises därför lätt av forskare. Här bör etnologisk kvinnoforskning ha en mission att fylla, som även kan vara av betydelse i ett vidare samhälleligt perspektiv, nämligen genom att på ett konkret och åskådligt sätt framhäva sådana värden inom kvinnokulturen, som skulle kunna gynnsamt påverka livsstil och verksamhet inom den offentliga sfären och bli en motvikt till ensidigt effektivitets- och prestationsinriktat handlande.

Bland deltagarna i NIF-mötet dominerade sympatierna för den sista målsättningen, vilken väl också bäst låter sig förena med ämnets traditioner i fråga om materialanvändning och metodik. Man enades om att det är viktigt att använda många olika typer av källor och metodiska infallsvinklar samt att de enda principiella krav, som behöver ställas på material, metod och teori, är att de är relevanta för den problemställning man valt och är ägnade att på ett rättvisande sätt belysa kvinnors verklighet. I sista hand är det problemställningens art, som avgör om forskningen i fråga skall kunna räknas som etnologisk forskning ur kvinnoperspektiv. Problemställningen måste nämligen ha formulerats utifrån den övergripande målsättningen att bejaka kvinnliga värden.

Kvinnokultur som skapelse- och traderingsprocess.

Den målsättning, som jag har satt upp för min egen forskning, är för det första att söka visa hur enskilda kvinnor ur olika generationer och sociala miljöer gestaltat sina liv under de historiskt och socio-kulturellt givna villkor de fötts in i och ställts inför under successiva skeden i livscykel. För det andra vill jag utnyttja tregenerationsperspektivet för att uppsåra och utforska traditionsfasta och djupgående tanke- och värdemönster i den traditionella "heminfattade kvinnokulturen", som kan ge ledtrådar till förståelse för kvinnors situation i dagens samhälle.

Under den tidsperiod, som min tregenerationsundersökning täcker in, har ju den samhälls-

ga förändringsprocessen vällt fram i ett brett och snabbt förlopp. Den kulturella förändringsprocessen inom kvinnosektorn - omfattande allt det jag kallar heminfattad kvinnokultur - framstår i jämförelse som mycket mer trögflytande åtminstone på ett djupare plan. Jag har funnit, att kulturarvet från mormor och mor haft stark genomslagskraft och även påverkat det sätt på vilket den yngre generationen anpassat sig till ekonomiska och socio-kulturella förändringar i det omgivande samhället. En sådan sammansmältning av traditionsövertagande och nutidsanpassning väcker associationer om ett passivt och mekaniskt handlande. Så har också kvinnors beteendemönster uppfattats. I den kvinnliga stereotypen ingår ju föreställningen om kvinnans passivitet och brist på målmedvetenhet. Hon framställs som en osjälvständig varelse, som inte har beslutsamhet nog att själv ta tag i rodret till den egna livsskutan utan överlämnar det åt andra eller helt enkelt bara följer med strömmen och låter saker och ting ske. Många kvinnoforskare (t.ex. de Beauvoir, Friedan, Oakley)⁴⁾ instämmer i den bedömningen men framhåller samtidigt, att det är ett beteendemönster, som är en följd av uråldrig kvinnodiskriminering och definiering av kvinnorollen på manliga premisser.

I mina möten med kvinnor, vilkas liv till det yttre kunnat te sig nog så konventionella och enahanda, har jag likväl funnit många bevis på en målinriktad gestaltning av den egna verkligheten och en aktiv strävan att stärka självkänslan och skapa mening i tillvaron. Det kommer fram både när de berättar sin levnadshistoria, skildrar sin nutidssituation eller funderar över framtiden. Behovet att i efterhand ge sitt liv konsistens och sammanhang kan givetvis färga av sig på själva berättandet genom överbetoningar respektive underkommunicering. Det är naturligt nog mest hos de äldre man märker ett visst tillrättaläggande av upplevelser, händelser och värderingar. De dröjer gärna vid sin barndom och är benägna att tolka sina senare levnadsöden så att de står i samklang med barndomsupplevelserna, de goda så väl som de onda. Men strävan efter mening och sammanhang gör sig givetvis inte gällande bara i berättarsituationen utan finns som en subjektiv mer eller mindre medvetet upplevd avsikt bak vardagslivets handlingar här och nu.

Jag vill med detta ha sagt, att ur kvinnornas egen upplevelsehorisont är de varken passiva traditionsbärare eller initiativlösa anpassningar utan aktiva skapare av sin egen kulturella verklighet. Att deras handlingsfrihet emellertid ofta varit beskuren av snäva ekonomiska och sociala villkor är en sanning, som de själva är nog så medvetna om. Att den kulturella tvångströjan också begränsar rörelsefriheten är däremot en insikt, som lätt undgår dess bärare, därför att den ofta blivit som en andra hud och upplevs som ett naturligt och ofrånkomligt hinder.

Tregenerationsperspektivet som arbetsstrategi.

Idén att intervjua mormor, mor och dotter i samma familj har visat sig vara en god strategi i många avseenden. Det ger en mer nyansrik bild att få en kvinnans verklighet belyst dels inifrån genom hennes eget berättande, dels utifrån - men likväl ur ett mycket nära perspektiv - genom mors, dotters och/eller dotterdotters utsagor. Man tvingas dessutom till analytiska överväganden i de fall det förekommer motsägelser mellan de olika versionerna. Av värde är givetvis också att på individnivå kunna följa ett traderingsförlopp och få inblick i dels med vilka mer eller mindre informella medel som inpräglningen till den traditionella kvinnorollen sker, dels hur effektiv den varit från generation till generation, dels hur det "matriliniära" traditionsarvet påverkat den yngre kvinnogenerationens sätt att förhålla sig till sådana förändringar i det omgivande samhället, som har relevans för deras gestaltande av sina roller som maka, mor och husmor.

I den mån det är praktiskt genomförbart brukar jag intervjua kvinnorna var för sig i deras egna hem. Jag har arbetat ut ett intervjuformulär, som har visat sig fungera bra som impuls- och styrmiddel, dock inom mycket vida ramar. Kvinnorna får själva ta initiativ, vilket oftast medför, att en stor del av frågorna aldrig behöver ställas, därför att kvinnorna spontant förser mig med den information jag vill ha. Min insats inskränker sig då till att lyssna med intresse och det är inte svårt, eftersom jag utan någon viljeanstängning rycks med av deras berättande. Ofta blir intervjutimmarna till personliga upplevelser av hög dignitet.

En generationskedja arbetarkvinnor.

Som exempel har jag valt ut en generationskedja kvinnor ur arbetarmiljö,⁵⁾ där alla tre levtt och lever ett liv som kan sägas vara ganska representativt för var och ens sociala position och generationstillhörighet. Förändringarna i livsvillkoren från generation till generation är stora men har mera att göra med den generellt förbättrade levnadsstandarden i samhället än en individuell social klättring. Vi skall nu titta in i dessa tre kvinnors utåt sett högst ordinära och i reell mening undanskymda verklighet och se vad den rymmer av nedärvd kvinnokultur, självförståelse och subjektivt meningsskapande. Jag håller i skildringen delvis isär de olika delkomponenterna i kvinnoidentiteten för att se hur de förhåller sig till varandra i fråga om tonvikt och samstämmighet.

Anna (f. 1893)

Barn- och ungdomstiden.

Annas föräldrar var statare på ett gods i Skåne. Anna var nummer tre i en syskonskara på sex flickor och två pojkar. Fadern arbetade som kusk. Modern hjälpte dagligen till med både ute- och innearbete på godset och hade inte mycket tid över för hem och barn. Annas farmor, som var änka, bodde hos dem och kunde en tid vara till nytta för barnpassning men hon var sjuklig och snart blev det istället barnen, som fick passa sin sängliggande farmor. Modern var en kraftfull, "duktig" kvinna med höga krav på både sig själv och barnen. Hon fordrade av dem en obetingad lydnad och att de ständigt skulle vara sysselsatta med nyttigt arbete. Hemsysslorna var noga fördelade på barnen även på pojkarna och något slarv tilläts inte. Modern var mycket sträng, men Anna talade beundrande om hennes duktighet, kurage, goda förstånd och kunnsighet. Anna menar, att hon och hennes syskon trots stränghet, materiell torftighet och avsaknad av lek och nöjen haft en bra barndom "för den tiden". Syskonen höll ihop och fungerade som en väl sammansvetsad arbetsgrupp. Anna tyckte om att passa sina småsyskon och ta ansvar för dem. Hemmet stod öppet för besökare - arbetskamrater och släktingar - som gärna kom dit därför att modern var gästfri och trevlig att prata med.

Skolan och söndagsskolan upplevde Anna som ljuspunkter i tillvaron. Anna liksom syskonen var duktiga i skolan och hon drömde om att en gång få resa till alla de länder de läste om i geografin och att få "bli något", helst lärarinna. En sak, som hon inte ville göra, var att gifta sig. De tankarna höll hon fast vid även sedan hon kommit upp i giftasåldern och såg jämna vännor stå brud.

Söndagsskolan, där prästfrun var lärarinna, betydde mycket för henne. Där fick man lära, menade hon, "hur man skulle vara som människa", d.v.s. tänka på sina medmänniskor och göra väl mot dem. Barnen fick tidningen Barnvännen (utgiven av Svenska Missionsförbundet) med sig hem att läsa i. Jag har bläddrat i årgång 1922 av tidningen (således något senare än när Anna gick i söndagsskolan). Den är full av sedelärande och oftast mycket sentimentala berättelser, som inpräntar hos barnen vikten av sanningskärlek och ärlighet, hjälpsamhet och osjälviskhet, flit och förnöjsamhet. Det talas om hur godheten alltid får sin belöning till slut, om den lycka den känner som lyder samvetets röst, om det fåfängliga i jordiska ägodelar och tryggheten och välsignelsen i att förlita sig till Gud. Som egna erfarenheter av "riktigt kristna människor" nämner Anna "gamla grevinnan", som alltid besökte och delade ut gåvor till barnaföderskor och sjuka bland de underlydande på godset, och den barnlösa prästfrun, som tog sig an och uppfostrade föräldralösa barn, både fattigmans och bättre folks. Genom upplevelserna i söndagsskolan och samvaron med farmmodern, som var varmt religiös, grundade Anna en gudstro och livssyn, som hon bevarat genom åren.

Annas önskan att få utbilda sig till lärarinna och hennes senare något mindre anspråksfulla förhoppning att få genomgå barnsköterskeutbildning infriades inte. Annas position i det dåtida samhällets ekonomiska och sociala struktur utgjorde ett massivt hinder för att realisera önsknningar, som avsteg från den traditionella kvinnorollen i yrkesmässigt avseende. Anna och hennes systrar fick redan vid 13 års ålder ut och tjäna som barnflickor, städerskor, köksper-

sonal eller dylikt. De båda brödernas bana blev annorlunda. Den äldste fick efter att ha visat sig skötsam i sitt arbete som betjäntpojke på slottet genom grevens försorg börja en utbildning inom en av denne ägd enskild järnväg. Den yngre gav sig iväg hemifrån och hankade sig fram på tillfälliga arbeten, tills han lyckades etablera ett eget lastbilsåkeri. Dessa och liknande verksamheter var ju uteslutna för flickornas del. Jag nämner detta som exempel på att i dessa lägre sociala skikt var flickornas möjligheter än mer kringskurna än pojkmarnas. Utöver ekonomiska och sociala hinder verkade den traditionella könsrollsförställningen som en mäktig kraft för att hålla kvinnorna kvar på sin anvisade plats i mannens värld.

Annas vardagsverklighet gav rika tillfällen till effektiv inskolning för ett framtida agerande i den traditionella kvinnorollen. Att modern i sin egenskap av maka till en statare var tvingad att arbeta för mannens arbetsgivare gav en tydlig fingervisning om kvinnors underordning, anpassning och beroende. Träning i moderlig omvårdnad fick Anna tidigt som näst äldsta flicka i syskonskaran. Husmorsambitioner, ordning, flit och sparsamhet inpräntades eftertryckligt både genom moderns föredöme och hennes stränga krav på barnen.

I Annas fall kan man emellertid även finna faktorer, som rimligen bör ha verkat i motsatt riktning. Den kvinnoroll, som förmedlades till Anna genom modern och andra arbetarkvinnor i grannskapet, var inte i alla avseenden den idealtypiskt hembundna. Det var kvinnor, som i lika hög grad som männen arbetade utanför hemmet för familjens uppehälle. För Annas mor upptog försörjningsrollen mer av både tid och krafter än mor- och husmorsrollerna, vars bördor hon till stor del måste lasta på de äldre barnen. Erfarenheten av moderns och andra ståtarkvinnors hårda dubbelarbete kunde inte rätt gärna, som fallet kunde vara inom högre samhällsklasser, få äktenskapet att framstå som en lockande möjlighet att få krypa in i en skyddad och behaglig tillvaro. I skolan hade hos Anna dessutom väckts tankar om en utveckling och tillvaro bortom den snävt könsrolls begränsade.

Anna fick redan som 14-15-åring ta ansvar för sin egen försörjning och levde under en lång följd av år som ensamstående självförsörjande kvinna. Efter vad jag kunnat finna har de åren inte inneburit någon större förändring i hennes kvinnoroll utan endast medfört en bekräftelse på det ouppnåeliga i hennes framtidsdrömmar. Hon arbetade först som barnflicka sedan som städerska i "fina familjer", mest på slott och herresäten. I dessa familjer fanns en hierarki av tjänare, varför Annas kontakter med husbondfolket till stor del förmedlades via överordnat tjänstefolk. I den mån man alls kan tala om ett "kulturmöte" mellan de artschilda världar, som Anna och denna överklass representerar, tycks det inte ha lämnat några djupare spår i Annas kulturella verklighet varken beteende- eller värdemässigt.

Som maka, mor och busmor.

Först vid nära 30-års ålder gifte Anna sig och då med en statare vid det slott, där hon senast hade tjänat. Hon hade avsiktligt skjutit upp tanken på giftermål, och när det sedan ändå blev av, gifte hon sig till just ett sådant liv, som hon minst av allt önskat sig, nämligen att som statarhustru bli tvingad till hårt jordbruksarbete, något som hon sade sig inte alls "ha någon fallenhet för". Men liksom modern fick hon anpassa sig. Hon hjälpte mannen med utearbete och passade upp honom med mat och kläder. Hon fogade sig i hans förväntningar om personlig service, fastän hon tyckte, att "han gott kunnat åtminstone lägga undan sina egna saker och hänga upp sina kläder". Hennes husmorsambitioner var lika höga som moderns och hon led av att husmorsarbetet måste eftersättas till följd av det myckna utarbetet.

Anna fick bara ett barn, en flicka. Även som mor fick hon uppleva otillfredsställelsen att inte kunna leva upp till de anspråk hon ställde på sig själv. Flickan måste ofta vara ensam hemma, när föräldrarna var på arbete, och när hon blev större måste hon hjälpa till med utarbetet, fastän hon avskydde det.

Vi ser alltså, att när Anna gifte sig tog hon på sig den traditionella makarollen och underordnade sig helt dess krav, även när de stred mot hennes egna värderingar och hindrade henne att uppnå tillfredsställelse i sina roller som mor och busmor.

Anna och hennes familj levde, efter vad som framgick av intervjuerna både med Anna själv och hennes dotter, ett mycket isolerat och händelsefattigt liv. Man hade inte mycket kontakter med omvärlden vare sig i form av personligt umgänge eller via böckernas värld. Annas mer stadigvarande umgänge var med en yngre grannfru, som hade många barn och som Anna ofta hjälpte. Den kvinnoverklighet, som Anna kom i beröring med inom den snäva rumsliga och sociala räjong hon rörde sig, var i stort sett en replik av hennes egen tillvaro. Annas utpräglade intresseinriktning på hem och familj tycks inte heller ha gjort henne särskilt mottaglig för impulser från yttervärlden. De enda tillfällen då familjen begav sig av hemifrån var då Annas syskon med familjer sammanstrålade för att fira års- eller familjehögtider. Man samlades då i barndomshemmet och efter moderns död hos varandra. Samtalen rörde sig ofta kring gemensamma barndomsminnen, som ventilerades och kommenterades i det oändliga. Sammanhållningen mellan syskonen befästes på så sätt och samtidigt skedde väl också en vitalisering av de värderingar och handlingsmönster, som grundlagts under barn- och uppväxtåren.

Med detta vill jag ha sagt, att Anna i ringa grad utsattes för impulser, som kunnat verka för förändring av den "världsbild", som hon byggt upp under sitt tidigare liv. Tvärtom har den tenderat att befästas genom den kontinuerliga kontakten med modern och syskonen. Vid besöket i hennes nuvarande hem och under intervjun kunde jag också konstatera att hon i väsentliga avseenden levt och ännu lever i enlighet med moderns livsmönster. Bostaden hade en typisk prägel av äldre arbetarhem såväl beträffande boendefunktionernas fördelning som urval och placering av möbler, textilier och prydnadsting. Sitt hushållsarbete säger hon att hon skött i stort sett på samma sätt som modern och med hennes höga ambitioner på ordentlighet och sparsamhet.

"Om det är något jag tvekar om någon gång, så brukar jag tänka: hur skulle mor ha gjort?" Det har också varit moderns moraliska värderingar, som varit vägledande för Annas sätt att uppfostra sin dotter. Alla den kvinnliga respektabilitetens dygder - sköta sig, vara ordentlig, 'ta vara på sig', inte slösa bort vare sig tid eller nyttigheter - har hon försökt inpränta i dottern.

Anna är nog den av de äldre kvinnor jag intervjuat, som mest ängsligt sökt skydd för förändringens stormvindar i ett traditionellt hemlivs trygga oföränderlighet. Varför just Anna kan man fråga sig, hon som tycks ha haft ett sådant frihetsbehov som ung, som drömde om ett annat liv än moderns först som lärarinna, sedan som barnsköterska och till sist, när de ekonomiska hindren för utbildning visat sig oöverstigligen, genom att bestämma sig för att aldrig gifta sig? Hennes egen förklaring till att livet blev som det blev är att "det är nog ödet, som bestämmer, tror jag". Den resignation, som de orden förmedlar, förefaller emellertid inte i Annas fall vara förenad med bitterhet och inte heller med uppgivenhet och förlorad självkänsla. Sett ur hennes synpunkt och med tanke på hennes livserfarenheter kan en fatalistisk livsinställning och en traditionsbunden livsform rent av framstå som en rimlig och meningsfull levnadsstrategi. Gång efter gång hade hennes ambitioner att själv forma sitt liv stäckts. Som statarhustru hade hon än mindre möjligheter än de flesta andra arbetarhustrur att själv välja arbetsområde eller att ta andra initiativ. För henne återstod knappast något annat än att stänga ute den yttervärld, som inte haft något att bjuda henne och dra sig undan i sin traditionella hemmavärld, den enda plats där hon kunde förankra sin identitet och känna sig ha hemortsrätt. Visserligen kom yttervärlden att bli allt mer främmande och hotfull, ju mer hon avskärmade sig från den, och ängslan för de sina - numera gäller det särskilt barnbarnen - har alltid varit ett väsentligt inslag i hennes tankevärld.⁶⁾ Men fasthållandet vid en gudstro och ett värde- och levnadsmonster, som grundlagts i barndomen, tycks ha hjälpt henne att bevara sin självkänsla intakt och för egen del finna mening och trygghet i livet.

Brita (f. 1923)

Barn- och ungdomstiden.

Brita förundrar sig över moderns och hennes syskons rika minnesskatt av upplevelser och epi-

soder från barndomen. Själv säger hon sig knappast ha några minnen alls. Av allt att döma tycks det också vara så, att hennes barndom var mycket enformig och händelsefattig. Hon var enda barnet, det kom mycket litet människor på besök i hemmet, själv for familjen sällan någonstans, böcker förekom inte, bio eller andra nöjen var sällsynta. Man kan nog utgå ifrån att det var en ganska begränsad och föga differentierad världsbild, som Brita hade möjlighet att skapa åt sig utifrån det "kulturella material", som hennes miljö tillhandahöll. Det slags kvinnoliv, som Brita som barn fick inblick i och erfarenhet av, var i dominerande grad den hårt dubbelarbetande arbetarhustruns med traditionellt ensamansvar för hem och barn. Själv fick Brita tidigt hjälpa till i hushållet, men hon var inte alls intresserad och utarbetet avskydde hon. Liksom modern tidigare hade gjort, tog Brita avstånd från detta slags liv och önskade sig en annan framtid, dock inte via bokliga studier. Det var en besvikelse för Anna, att Brita inte ville studera. Anna hade tydligen vid den tidpunkten inte bedömt en eventuell teoretisk utbildning för dottern som något ogenomförbart, vilket det ju varit i hennes egen barndom. Hon hade också i flera av sina syskonbarn sett exempel på arbetarbarn, som skaffade sig högre skolutbildning.

Skolan hade emellertid inte lyckats väcka Britas intresse. Hon nämnde, att hon haft samma lärare genom alla åren. Det var en äldre man, som inte var särskilt duktig i att undervisa och som inte berättade eller talade med barnen om annat än det som stod i läxböckerna. Brita var tidigt på det klara med att hon ville bli hårfrisörska. Vid intervjun motiverade hon sitt val med att hon ville komma ut och träffa människor och vara "fri att leva sitt eget liv". Brita fullföljde sin utbildning och levde under en lång följd av år som självförsörjande ungarflicka; hon hyrde rum, gick ut och åt och var således helt frikopplad från hushållsgöromål. Hon trivdes mycket bra med det livet och säger nu, att hon är glad, att hon väntade med att gifta sig, så att hon "hann få ut någonting av sin ungdom". Hennes dotter Christina berättade under min intervju med henne, att modern även rått sina döttrar att "vänta med att binda sig".

Som maka, mor och busmor.

När Brita sent omsider gifte sig vid 30 års ålder (med en man ur arbetarklass), skedde en abrupt förändring, inte bara beteende- utan även attitydmässigt. Brita tycks vid giftermålet med en gång ha klivit ur rollen som fri självförsörjande individ och in i en helhjärtad anpassning till den traditionella hemmafrurollens krav. Hon gav upp sitt yrkesarbete (därför att arbetstiderna inte gick att förena med ett ordnat hemliv), hon satsade på att träna upp sig i matlagning, husmorsambitionerna växte sig starka. Hennes tidigare i socialt hänseende utåriktade intressesatsning centerades till hem, man och barn. Hon säger, att hon under den tid då barnen var små inte upplevde bundenheten till hemmet som en uppoffring av sin personliga frihet. Att själv få ta hand om sina barn var vad hon helst önskade.

Det är rimligt att tänka sig att kvinnors insikt - oftast förmodligen på ett mera omedvetet plan än hos Anna och Brita - om en strukturell underordning aktualiseras inför det definitiva steget in i äktenskapet och kommer dem att uppleva en kluvenhet mellan det tryck, som strävar att pressa in dem i ett kulturgivet mönster, och en motkraft inom dem själva, som värjer den individuella friheten och självständigheten. Sedan valet väl är gjort, kommer de enskilda kvinnornas eventuella motstånd mot att ta på sig det traditionella kvinnoöket oftast till korta inför massiva praktisk-ekonomiska och kulturella hinder. För Anna och Brita blev det så, att när de väl sagt farväl till "friheten", låtit dörren slå igen bakom sig och trätt in i sin hemingärdade värld, anammade de genast den världens kulturella normer, vilka de ju var väl förtrogna med från barndomshemmet.

Perioden som hemmafru på heltid blev inte så långvarig för Brita. När barnen börjat skolan, åtog hon sig skolstädning ett par timmar på eftermiddagarna och senare halvtidsarbete som skötare på ortens ålderdomshem. Det senare blev för henne ett idealiskt arbete. Utan att behöva ge avkall på sin ambitioner som mor och husmor har hon kunnat få utlopp för sitt

När Brita växte upp bodde familjen i ett gatubus tillhörigt det gods, vid vilket fadern var anställd som lantarbetare. Arbetarnas hus låg längs en bygata och på baksidan fanns trädgårdar. Boendestandarden skilde sig knappast från Annas barndomshem. (Fotot taget 1982. I privat ägo).

Som vuxen har Brita bott i hyreslägenhet i flerfamiljsbus i en mindre stad. Skillnaden vad gäller komfort och privat avskildhet mellan hennes nuvarande bostad och barndomshemmet är avsevärd. (Fotot taget 1982. I privat ägo).

behov av mänskliga kontakter genom arbetskamrater och patienter. Hon har kunnat känna sig vara till verklig medmänsklig och samhällelig nytta; hon har fått uppskattning, vidgade erfarenheter och inte minst egna inkomster. Den stora belåtenhet med tillvaron, som Brita ger uttryck åt, beror kanske på att hon förstått att ta ut det positiva och "självförverkligande" både i yrkes- och hemmafrurollen. Hemmets skötsel och ansvaret för barnen har vilat helt på henne. Hon har satt en ära i att hålla hemmet tiptop och ensam få allt att fungera perfekt, så att hemmet för mannen kunde vara en plats för avkoppling och rekreation. På så sätt har hon med dottern Christinas ord framstått som "den bestämmande i familjen" och äran har fallit på henne, när resultatet varit gott i form av välartade barn och välkött hem.

Det är tydligt, att för Brita ligger tyngdpunkten på hemmakvinnorollen. Det är hennes huvudroll och det är inom den hon sökt sitt berättigande både i egna och andras ögon. Det verkar faktiskt, som om den stimulans och uppbackning av självkänslan, som hennes biroll som förvärvsarbetare gett henne, kommit hennes huvudrollsagerande till godo och på så sätt stärkt

hennes förankring i den traditionella könsrollen.

Utöver TV-tittande, besök hos släkt och utflykter till skog och mark besvarade Brita alla mina frågor om omvärldskontakter (kurser, föreningar, bio, teater, resor, läsning m.m.) nekande. Hennes påtagligt hemcentrerade intresseinriktning tycks ganska effektivt ha skärmat av henne från sådana impulser från yttervärlden, som inte har anknytning till hennes personliga "heminfattade" erfarenhetsvärld. Av hemmets utseende kan man förstå, att en stor del av familjens ökade ekonomiska resurser lagts ned på förbättring och försköning av hemmiljön och att Brita därvidlag lätit sig påverka av nya idéer och moderiktningar. När det gäller den materiella kulturen - utöver hemmets inredning även kosthåll och klädedräkt - har hon tydligt tagit avstånd från den torftighet, som rådde i barndoms hemmet, och villigt anammat moderna förändringar. I fråga om vanor, normer och värderingar uppvisar hon däremot en stark traditionsfasthet. Hon sköter sitt hem efter samma rutiner som hon blivit lärd hemma och hon har uppfostrat sina barn på likartat sätt som hon själv blivit uppfostrad.

Kritisk är hon mot sådana företeelser i nutiden som "barnuppfostran i frihet" och hävdandet att barn skulle må bättre av att uppfostras kollektivt på daghem än av sina mödrar i hemmet. Betänksam är hon också inför sådana nya bestämmelser som att papporna skall kunna ta ledigt från sina arbeten för att vara hemma och passa barn. Det hon tar avstånd från är alltså tendenser i det moderna samhället, som hotar själva livsnerven i den traditionella kvinnoidentiteten.

Vad som är särskilt värt att lägga märke till i Britas levnadsprofil är att den så tydligt visar vilken kulturellt omgestaltande händelse som giftermålet är i en kvinnas liv. Vi har sett, att för Brita medförde giftermålet inte bara en praktisk tillämpning av det traditionella kvinnliga beteendemönster, som hon sett och upplevt under uppväxtåren, utan också aktualisering och anammande av vidhängande värdemönster.

Christina (f. 1954)

Barn och ungdomstiden.

Christina är äldsta barnet. Hon har en tre år yngre syster. Flickorna växte upp inom en värld som rumsligt och erfarenhetsmässigt var påtagligt centrerad kring hemmet. De var vana att alltid ha modern till hands och blev mycket bundna till henne. Christina säger sig fortfarande vara mycket "morsjuk" och har behov av daglig kontakt med modern. Morföräldrarna har alltid bott i närheten och varit mycket involverade i familjens liv. Det framgår av intervjun, att mormodern varit en mycket betydelsefull person i Christinas liv.

Christina var liksom modern ointresserad av skolan och genomgick en tvåårig gymnasietu-

Christinas boendeförhållande som gift utgör ytterligare ett starkt 'lyft' i förhållande till föräldragenerationen. Den nya fina villan i en gruppbebyggelse i en av staden L:s kranskommuner har överträffat alla hennes förväntningar om boende. Som barn hade hon förknippat villaboende med en social position, som låg alltför högt över hennes familjs, för att hon skulle kunna tänka sig möjligheten att själv en gång komma att tillhöra den privilegierade skaran av "sådana, som bor i villa". (Fotot taget 1982. I privat ägo).

bildning mest för att "det hörde till att man skulle söka in" och för att hon anade att det var föräldrarnas önskan trots att de inte på något sätt sökt påverka henne.

Som maka, mor och husmor.

Så länge Christina bodde hemma, var hon inte intresserad av hushållsarbete och var irriterad på moderns ständiga tjat om att hjälpa till och att hålla ordning. När Christina vid 20 års ålder flyttade inop med sin pojkvän och bildade eget hem, aktualiserades också för henne hela innehållet i husmorsrollen och hon kunde plötsligt "förstå" meningen och nödvändigheten i moderns tjat. Det fanns emellertid betydande skillnader i Christinas rollomvandling till maka och mor i jämförelse med modern. Christina blev maka och husmor i idealtypisk traditionell mening först efter det att hon blivit mor. Dessförinnan levde hon och pojkvännen (sedermera äkta mannen) helt efter den "fria" modellen. Båda yrkesarbetade (mannen som sjuksköterska, Christina som kontorist på försäkringskassa) på heltid och hjälptes åt med planering och utförande av allt hemarbete. Efter barnets födelse började Christina arbeta deltid och därmed kom hushållssysslorna att falla helt på henne.

Liksom sin mor gav Christina uttryck för tillfredsställelse och tacksamhet inför hur livet hittills gestaltat sig för henne. Hon tycks inte ha haft högre förväntningar, vare sig privat eller yrkesmässigt, än att de i hennes tycke mer än väl infriats. Likväl anar man ansatser till ett svagt gryende missnöje, som hon litet tveksamt låter skymta fram, samtidigt som hon förnekar det. På det privata planet har det att göra med det successiva överförandet av ansvaret för hemsysslor och barntillsyn på henne. Det tycks ske automatiskt utan att hon kan hindra det bl.a. kanske på grund av hennes ambivalenta inställning. Hennes önskemål går i två motsatta riktningar. Prioritering av det ena slaget av önskemål innebär avkall på det andra. Den ena önskeriktningen går ut på att få känna stoltheten att (liksom modern:) vara en "riktig" husmor och god och självupppoffrande mor och därmed klara att ett eget ansvarsområde. Med detta önskemål är förknippat starka kulturellt nedärvda krav på oegennyttia, att alltid sätta familjemedlemmarnas väl och ve före de egna intressena. Det andra önskemålet är att som individ få känna tillfredsställelsen av ett jämbördigt kamratskap med mannen, där den ene inte har större anspråk på service än den andre och där fördelningen av utåtriktad respektive hemcentrerad intresse- och arbetsattsning är lika för båda. Av intervjun framgår att Christina har sådana önsknningar men att hon håller dem ifrån sig genom att framhålla det positiva i det handlingsalternativ hon valt.

Vad yrkesrollen beträffar, ger hon också uttryck åt missnöje samtidigt med att hon livligt försäkrar, att hon trivs och inte ångrar sitt val. Hon antyder, att arbetet som sådant inte ger henne stimulans. Det har blivit rutin och ger inte möjlighet till vidareutveckling och ökat utbyte. Det som är positivt med arbetet är gemenskapen med arbetskamraterna. Någon tanke på att genom vidare utbildning kanske få chans till ett mera omväxlande och måhända också bättre betalt arbete har hon inte. Tvärtom tar hon uttryckligt avstånd från tankar på yrkeskarriär.

"En karriärkvinna har jag aldrig varit och blir nog aldrig heller. På jobbet är det många som strävar efter högre tjänster, men det gör inte jag. Jag trivs bra som det är".

Man kan se detta som ytterligare ett tecken på att hon i realiteten prioriterat den traditionella hemmafrurollen. Önskemålen om jämbördighet med mannen, vidgade erfarenheter och personlig utveckling hålls tillbaka och tillåts inte på allvar konkurrera med hennes strävan att förankra sin identitet i rollen som husmor och mor.

Likväl har väl hon, på samma sätt som andra kvinnor i hennes generation, genom massmedia och genom vardagliga iakttagelser och erfarenheter influerats av nutida trender i riktning mot en friare och mera jämställd kvinnoroll och därför gått in i sin hemmafruroll med en högre anspråksnivå vad gäller frihet och självständighet än tidigare generationer kvinnor.

När man jämför de båda intervjuerna med Christina och hennes mor Brita, finner man en

tydlig skillnad mellan Britas reservationslösa tillfredsställelse med sin mor- och husmorsroll och Christinas litet vacklande och ibland något motsägelsefulla synpunkter.

Intill tredje och fjärde led.

Vi har sett, att när det rör sig om den materiella kulturen - kosthåll, heminredning, klädsel - är Brita och Christina (dock inte Anna) mycket intresserade av att följa med sin tid och pröva nya ideer. Men inom de sektorer av livsföringen där djupkänningen med grundvärderingarna gör sig gällande, märker man hur den tidiga kulturella präglingen styr och format vanor, värderingar och intresseinriktning. I fråga om hemmets skötsel tycks samma ambitionsgrad och i stort sett samma arbetsmetoder ha fortplantats genom fyra generationer ända från Annas mor. Det samma gäller uppfostrargärningens mål och medel. Att den uppfostran de själva fått gjort dem till "ördentliga och skötsamma människor" ser de som en trygg garanti för att den inte kan ha varit felaktig och därför värd att ta efter. Att lita till vad experter säger och skrivar om barnuppfostran är dem helt främmande.

Uppenbart är, att för alla tre kvinnorna har äktenskap och moderskap inneburit en insnävning av deras omvärldsenagemang till förmån för ett allt överskuggande uppgående i hem och familj. Deras ambitioner vad gäller prestationer och identitetsförankring är koncentrerade till hem- och familjesfären, som också utgör ramen för rekreation, umgänge och fritidssysslor.

För dem alla tre har de grundstrukturer i fråga om den kulturella kvinnoidentiteten som de byggt upp under uppväxtåren i stor utsträckning kommit att bestämma deras fortsatta tilläggnan av det kulturella utbudet och deras utformning av sina liv. I och med giftermålet blev både Anna och Brita följsamma utövare av den traditionella kvinnorollen, Anna visserligen inte helt reservationslöst men Brita med helhjärtad belåtenhet.

Christinas agerande är ju av särskilt intresse i sammanhanget, därför att hon är den av de tre som har haft störst möjlighet att utnyttja samhällets successivt utbyggda utbildnings-, välfärds- och jämlikhetsprogram och som redan på "grundstadiet" i konstruktionen av sin subjektiva kulturella verklighet utsatts för allehanda yttre impulser med sikte på ökad jämställdhet mellan könen (könsutjämning i skolans praktiska undervisning, jämställdhetsåtgärder inom arbetsmarknad och barnomsorg, kvinnosaksdebatt o.s.v.). Vi har sett, att Christina provat på att som maka och husmor leva i ett jämställt parförhållande som "fri" kvinna men att hon, när den tredje rollkomponenten - moderskapet - tillkommer "automatiskt" går in i hela det trefaldiga rollkomplexet. Det sker inte utan en viss vacklan och ambivalens, men vid val av sida är likväl hennes ställningstagande tydligt till förmån för den traditionella kvinnorollen.

De möjligheter samhället har att erbjuda för att underlätta för barnfamiljer (bosättningslån, deltidstjänster, mamma- och pappaledighet m.m.) utnyttjar Christina och hennes man. Detta medför, att den avvikelse från det traditionella beteendemönstret, som Christina gör, paradoxalt nog gäller hennes roll som mor, fastän hon tycker den är den viktigaste. För att kunna leva på en hög standard särskilt beundransvärd (Christina och hennes man har köpt ny vilja, som de inrett och möblerat i hög klass) arbetar hon deltid och lämnas bort sitt barn tre dagar i veckan. Hon lever således inte upp till sina egna rollförväntningar med samvetsbetänkligheter som följd.

Här kan vi se hur skillnader i föränderlighet på olika nivåer av den kvinnliga världsbilden kan skapa inre konflikter. När det gäller världsbildens ytskikt är förändringsbenägenheten stor och drivkraften är önskan att använda ökade ekonomiska resurser till standardförbättring och förnyelse inom kulturens materiella sektor. Men från de djupare nivåerna - trotsande det snabb- rörliga och bullriga nutidslivet - låter budorden om kvinnans plikter som maka, mor och husmor höra sig med en röst som har traditionens tyngd och det "naturligas" självklarhet.

Den generationskedja jag valt att berätta om åskådliggör - låt vara på ett ganska extremt sätt - den allmänt sett starka överlevnadskraften i de normer och värderingar, som är inbyggda i den traditionella kvinnoidentiteten. Är det så att välfärdssamhällets innovationer bara åstadkommit krusningar på ytskiktet av det "matriliniära traditionsarbets" mäktiga underström? Det är en fråga, som mitt hittills insamlade material ständigt riktar till mig.

Noter:

- 1) Se t.ex. Liljeström (1980), Dahlgren (1979), Prokop (1978).
- 2) Som exempel kan nämnas Yngvar Løchen, Dag Østerberg, Karel Kosik, Ernst Block. Jmf också Mats Lindqvists och Magnus Wikdahls artikel Kultur och klass i *Nord Nytt* nr 13 1982.
- 3) Denna typ av forskning har fått beteckningen "värdighetsforskning". Se mera härom t.ex. i Ida Bloms artikel Kvinneforskning - en metodisk-teoretisk revolusjon! i: *Kvinneforskning i de humanistiske fag NOS-H* 1979.
- 4) Se de Beauvoir: *Det andra könet*; Friedan: *Den feminina mystiken*: Oakley: *House Wife*.
- 5) Eftersom jag i den här artikeln inte använder mig av jämförelsematerial ur andra sociala kategorier avstår jag från att närmare analysera vad som ur klassaspekt kan anses vara typiskt för dessa kvinnors kulturella verklighet.

- 6) Annas myckna "bekymrande" framgick inte bara av intervjun med henne själv utan betonades också starkt av dottern och dotterdottern.

Refererad litteratur.

- de Beauvoir Simone *Det andra könet* 1976.
Blom Ida *Kvinneforskning - en metodisk/teoretisk revolusjon i Kvinneforskning i de humanistiske fag Konferensrapport NOS-H* 1979.
Dahlgren Anita *Två världar*. 1979.
Friedan Betty *Den feminina mystiken* 1968.
Liljeström Rita *Lönearbete och sexualorganisation i: Tvärsnitt nr 2* 1980.
Wikdahl Magnus *Kultur och klass i Nord Nytt 13* 1982.
Oakley Ann *House Wife* 1977.
Prokop Ulrike *Kvindelig livssammenhang* 1978.

Efter en lång period som hemmafru och 3-barns mor bar jag återupptagit mina avbrutna studier från ungdomsåren och är nu i färd med att skriva en avhandling om den verksambet, som jag ägnat nästan hela mitt vuxna liv åt - kulturskapande inom hemmets gränser - för att använda en etnologisk förskönande omskrivning av hemmafruns all dagliga gärning.

Index:

Hemmafruar.
Kvinnogenerationer.
Traderingsprocesser.
Kvinnoroller.
Kvinnorkultur.
Kvinnoforskning, etnologisk.

"Breve fra papirkurven".

Kvindeundertrykkelse belyst ud fra et folkloristisk materiale.

Af Helen Cliff.

Helen Cliff viser gennem et utraditionelt materiale, nemlig en folkloristisk analyse af breve til ugebladens spalter "Fra det virkelige liv" 1960-1965 noget om undertrykkelse af kvinder, økonomisk og seksuelt. Brevene blev aldrig trykte, var de for "virkelige"?

Denne artikel er baseret på en række citater fra nogle breve, som kvinder har skrevet til ugebladens serier om, hvad der kan betegnes som "Beretninger fra det virkelige liv... "Fortæl om Deres eget liv", eller lignende.

Jeg er i øjeblikket igang med en specialeskrivning over sådanne breve. Bunken, jeg arbejder ud fra, består af ialt 47 breve. Ingen af disse breve er trykt, men er alle - af den ene eller anden grund - blevet kasseret.

Hvorfor de ikke kom i bladet, ved jeg ikke. Men det er givet, at et ugeblad altid vil få mange breve til sådanne serier, og at nogle uværligt vil være overflødige.

Men herudover må det siges, at mange af brevene er forbavsende ærlige og selvudleverende i deres fremstilling. Nogle af brevene kan være kasseret på grund af en sådan upassende ærlighed, og/eller fordi de berører emner, som efter tidens smag, årene 1960-65, var tabu.

Jeg har set på nogle eksempler på *kvindeundertrykkelse* som forekommer i disse breve.

Jeg mener ikke, at man kan beskæftige sig med kvindeundertrykkelse, uden at komme ind på den manglende oplysning om prævention, som præger denne periode. Her vil jeg dog meget kort, nøjes med at fastslå, at mange af de brevskrivende kvinder er blevet gravide meget unge, alderen 15-17 år, af uvidenhed, og at mange progressive mennesker netop i trediverne og fyrreerne førte en hæftig kamp for at oplysning om og undervisning i brug af præventive midler skulle ud til befolkningen, men forgæves. Justitsminister K.K. Steincke forsøgte gennem flere år at forhale oprettelsen af såkaldte seksueloplysningsklinikker, men først i 1938 sagde han ligeud, at han *ikke ønskede* disse klinikker oprettet.¹⁾

Jeg mener at hele dette spørgsmål er for stort at belyse ordentlig her, men jeg vil dog bringe citater fra to kvinders breve, der fortæller, at deres graviditet "tvang" dem ind i ægteskaber, der begge blev meget ulykkelige.

..."Og det var nok aldrig blevet til ægteskab, hvis det ikke var for barnet, thi det var jo ikke med blide øjne man så på en pige med barn udenfor ægteskabet dengang, og jeg opnåede aldrig den kærlighed til min mand som et ægteskab skal bygge på"...

og en anden kvinde skriver:

..."Og et stykke tid efter opdagede jeg at skulle have et barn, og jeg turde ingenting sige derhjemme"...

og: "For min far og mor ville ikke have mig til at gå i den stilling, når vi ikke var gift, så holdt vi bryllup"....

Bryllupsbillede fra 60'erne. Tekst og billede fra "Opvækst og ægteskab".

Statistikken viser, at ægteskaber, der indgås blandt ganske unge, har en relativ stor chance for at gå itu. Grunden er vel i første omgang manglende modenhed.

Den bevidste politiske befolkningspolitik, hvor oplysning om prævention blev tilbageholdt mener jeg er en meget kynisk og meget effektiv form for kvindeundertrykkelse.

Jeg vil gerne understrege, at citaterne fra disse breve hovedsagelig er eksempler på former for kvindeundertrykkelse. De er ikke et billede på den *totale undertrykkelse*.

Om undertrykkelse.

Selv om kvinderne ikke i særligt stort omfang direkte formulerer sig om, eller beklager sig over, at de føler sig undertrykte, så vil jeg alligevel påstå, at man, hvis man *vil* nemt kan få øje på mange beskrivelser af undertrykkelse og endda i flere afskygninger. Det kan være vanskeligt at udrede de forskellige former for undertrykkelse fra hinanden, idet den ene tråd er filtret sammen med de andre.

Når det kommer til stykket er *kvindeundertrykkelse* et flerhovedet uhyre. I hvert fald forekommer det mig, at jo længere man dykker ned i studiet af: *hvordan kvinders skæbner formes*, jo flere af uhyrets hoveder får man øje på.

Så vidt jeg kan se består undertrykkelsen af to hovedfaktorer, nemlig *økonomi* og *seksualitet*, plus en lang række kendte og ukendte, hvoraf kvindens usikkerhed og manglende selvtillid er en selvforstærkende faktor, men også hendes angst for ensomhed, eller for det at være alene om at opdrage børnene.

Disse kvinders liv er fulde af modsætninger. Samspillet f.eks. mellem økonomi og seksualitet er en sådan modsætning. Men også den mere følelsesmæssige bundethed, som kvinden f.eks. kan have til sin mand (fordi hun elsker ham) samtidig med at livet i ægteskabet er et helvede. Disse modsætninger virker ind på, og virker forstærkende på undertrykkelsen. Jeg mener at det er totalt umuligt at adskille den økonomiske og den seksuelle undertrykkelse af kvin-

den, og jeg er helt enig med Ann Foremann²⁾, når hun mener, at netop traditionen for at holde disse to adskilte har været en fejltagelse:

"De skribenter, som har forsøgt sig med en analytisk tilgang til kvindeundertrykkelsen, har haft tendens til at koncentrere sig om to tilsyneladende adskilte områder - enten om, hvad der er blevet kaldt 'hjemmearbejdets politiske økonomi' eller om problemet omkring seksualiteten. Førstnævnte har trukket kraftigt på marxismen, mens sidstnævnte har brugt den freudianske psykoanalyse som deres referenceområde. Det ser faktisk ud til, at undersøgelserne på disse områder udvikles ad parallelle linier. Men denne opdelte tilgang til kvindeundertrykkelsen er ikke noget, der er begrænset til nutiden. Ved at se tilbage på den marxistiske bevægelses historie opdagede jeg, at adskillelsen af seksualitet fra økonomi har været et tilbagevendende tema. Med denne opdagelse kom erkendelsen af, at problemet med at udvikle en teori omkring kvindeundertrykkelsen ikke var et spørgsmål om at tilføje noget til den eksisterende sum af socialistisk og marxistisk tænkning, sådan som det sædvanligvis fremstilles, men om at sætte spørgsmålstegn ved hele dens tradition. (min understregning)³⁾.

Foremann har dog ikke helt ret, når hun fremstiller det som om, der aldrig er blevet stillet spørgsmål. Det gjorde nemlig den amerikanske anarkistbevægelses fremtrædende skikkelse i årene op til første verdenskrig, Emma Goldman. I sit essay om "Kvindefrigørelsens tragedie", som hun skrev i 1911, gør hun op med misforståelserne af kvinders emancipation, og siger:

"Indskrænketheden i den eksisterende forestilling om kvinders uafhængighed og emancipation; frygten for at elske en mand, som ikke er hendes sociale jævnbyrdige, frygten for kærligheden vil berøve hende friheden og selvstændigheden, skrækken for at kærligheden eller moderskabets glæder blot vil hindre hende i at bruge sin uddannelse - alle disse faktorer tvinger til sammen den moderne frigjorte kvinde til at blive vestalinde (præstinde i det gamle Rom, som havde aflagt kyskhedsløfte), for hvemlivet, med dets store og afklarende sorger og dets dybe, medrivende glæder glider forbi uden at berøre eller gribe hendes sjæl".⁴⁾

Fri for undertrykkelse er altså ikke kun et spørgsmål om, at kvinderne kommer ud på arbejdsmarkedet, at de får samme jobs - og samme løn som mændene. Det er heller ikke kun et spørgsmål om seksuel frihed. Det er som Emma Goldman allerede indså, et spørgsmål om at "frigørelsen burde gøre det muligt for kvinderne at blive menneskelig". Hvilket for Goldman er det samme som,

"At alt i hende, som kræver at komme til udtryk og aktiveres, burde realiseres fuldt ud".⁵⁾

Behovet for, ønsket om, og forventningerne om at kunne realisere sig selv gennem kærligheden til en mand kolliderer ofte med den barske virkelighed omkring vanskelighederne ved at leve en hverdag sammen med en mand, som f.eks. er alkoholiker, som bruger alle pengene på en hobby, eller som er hende utro. Mange kvinder har også problemer med moderrollen, og ligeledes med erhvervsituationen, hvor hun på den ene side er glad for sit arbejde, men også på den anden side gerne vil gå hjemme hos børnene. Det er svært under de betingelser at realisere "alt det som kræver at komme til udtryk og aktiveres", som Goldman skriver, fordi undertrykkelsen er så massiv og kommer fra flere fronter.

Kampen for økonomisk overlevelse.

For nogle af kvinderne, som tilhører den ældre aldersgruppe, er det også helt tydeligt, at de i en arbejdsituation har været tvunget til at have børnene med, og derfor - meget naturligt - har været henvist til det fysiske hårde og også dårligt betalte arbejde. Børnepasningsmulighederne har efter alt at dømme været lig nu. Det bliver således en flerdobbelt undertrykkelse, hvor kvinden for det første får mange børn, hvilket jeg henfører under manglende oplysning om prævention. Hun er tvunget til at skaffe penge til mad og tøj til mange børn. Hun har ikke særlig mange valgmuligheder for at skaffe sig et nogenlunde godt job, men tvinges til at tage det, der gør det muligt for hende samtidig at passe børnene, f.eks. markarbejde. Hun er samtidig den ansvarlige for arbejdet derhjemme, rengøring, vask, madlavning etc. etc. og oven i kommer den håbløse fattigdom. Dette eksemplificeres gennem citater fra to breve:

Et brev der er skrevet af en kvinde, der blandt andet fortæller om sin mands arbejdsværing:

"...men med årene blev det til flere og flere børn og samtidig holdt han op med at arbejde".

Pigesnak bør nok henlægges til tidspunkter, hvor ægtemanden ikke er hjemme, da den sjældent har interesse for andre end de implicerede.

En hustru kan misbillige sin mands personlige forbrug; men er hun hjemmearbejdende og får til familiens underhold har han i sin egenskab af "ene-indtjener", rådighed over overskuddet.

Billederne her på siden er fra: "Opvækst og ægteskab". De to billedtekster taler for sig selv. Det gør billederne også. "Unge kvinder" skal være pæne og appetitlige, men det de kunne have at tale om, er så "uvæsentligt" at ægtemanden bør forskånes.

Billedet med manden, der må bruge pengene, når han ellers har betalt konen sine husboldningspenge, mener jeg rummer en dyb problematik, som kommer frem i kvindebrevene. Hvor kvinden må klare mad-udgifterne, som hun nu bedst kan, medens manden er den suveræne administrator af "overskuddet".

Og:

"Han nøjedes med at tage på lidt høstarbejde og lidt fiskeri, for at holde den værste sult fra døren. Høstarbejdet tror jeg nok, han tog på, mest for de dejlige frokosters skyld, min mand blev med tiden mere og mere glad for øl og snaps. Det blev sådan at alle de penge han fik, brugte han til spiritus. Så måtte jeg tage på roearbejde, kartoffeloptagning og det forefaldende arbejde på de nærmeste gårde, hvor jeg kunne have børnene med".

Og en hverdagsituation:

"Jeg husker engang, da jeg var i roerne om foråret, da tog jeg hver morgen en spand rabarbergrød med i marken. Den var jo billig, når vi havde rabarberne i haven selv derhjemme. Den spiste mig og børnene så til frokost. Dengang havde jeg to små i barnevogn og andre fire små med mig i marken, hvoraf den ældste var 7 år".

Og samme brev:

"Det var en frygtelig masse børn at sætte i verden (12 børn), og De kan tro, jeg græd mange tårer over de sidste børn, jeg fik. Det var uoverkommeligt alt sammen med så mange børn at vaske, bage og sy tøj til, samtidig med at jeg måtte ud at tjene lidt om sommeren..."

Det arbejde kvinderne alt for ofte *kun* kan få, er så ringe betalt, samtidig med at det er fysisk hårdt og opslidende og arbejdstiden meget lang. Til trods for de store krav, som kvinderne indfrier, er det ikke muligt for dem at frigøre sig for den store fattigdom.

Nogle citater fra et brev. Kvindens første mand dør, og hun står alene med 6 børn. Hun gifter sig igen....

"Men sikke en fejltagelse. De penge, jeg fik for vort lille hus, blev sat i ejendommen, men det var som en dråbe i havet. Når dette ægteskab gik i stykker skyldes det nok også, at jeg ikke kunne indordne mig under at det var ligegyldigt enten arbejdet blev gjort til tiden eller ej. A... blev liggende i sengen, enten der skulle malkes, kørerne fodres eller roerne luges. Så blev jeg gal i hovedet, hvis jeg nu havde gået i roerne og han så stadig lå i sengen når jeg kom hjem for at lave middagsmad. Så skældte jeg ud, og de store børn tog mit parti og det var jo ikke godt men forandre sig, det gjorde han ikke. Vi måtte gå fra ejendommen. Vi fik en mindre, men den måtte vi også gå fra..."

Kommunen skaffede dem da tag over hovedet,

"vi boede i et usselt hus hvor alting var så utæt og hvor rotterne huserede så det var en gru. Der lå en ret stor gård i nærheden, der fik jeg noget arbejde. Jeg hjalp fru en i huset og haven, og ligeledes roe og høstarbejde. Den sommer tvillingerne var godt et år gamle, da havde han intet arbejde, og så gik han hjemme, når jeg tog af sted, men at give de to små tørt på eller give dem lidt mad, nej, det var noget han ikke kunne tænke sig..."

og....

"En dag da jeg kom hjem fra høstarbejde gik de to små både sultne og snavsede og græd mens han lå og sov, de to store var i skolen men nu syntes jeg at bægeret var ved at være fuldt jeg sagde til ham om at sørge for at få noget arbejde ellers kunne han gerne pakke sammen. Hen på natten vågnede jeg ved at han ville krybe ind i sengen til mig, og da jeg bad ham gå fordi jeg var træt, så *blev han så rasende idet han grev mig om balsem, og svor at han nok skulle lære mig at lyste, jeg var hans kone og han ville have sin ret som ægtemand* (min understregning), men heldigvis vågnede børnene og skreg ellers var det nok ikke gået så godt. Men nu indså jeg det håbløse i at fortsætte og jeg søgte og fik skilsmisse, fik alle børnene tilkendt og han fik politiforbud om ikke at genere os på nogen måde, og det har han heller ikke gjort efter den tid".

Men skilsmissen er ikke løsningen på kvindens økonomi, nu står hun for anden gang alene. Foruden de seks børn fra første ægteskab, har hun fået tre i andet ægteskab. Heldigvis er hendes ældste børn nu voksne. Hos sig har hun et barn fra første ægteskab, og de tre fra sidste. Nu er hun sluppet af med manden, og den "seksuelle undertrykkelse", og den daglige irritation, men står alene med ansvaret for den økonomiske overlevelse.

Føden og klæderne.

Gården hvor hun før har arbejdet mangler en fodermester. Det er hårdt fysisk arbejde, men der følger et hus med stillingen og....

Samme brev:

"Der var jeg i 4 1/2 år, det var slid og slæb, men vi fik føden og klæderne, og vi havde det rart og dejligt i vort lille hjem....."

Men.....

"Efterhånden kneb det for mig at blive ved med arbejdet i kostalden, det blev galt med ryggen og benene og jeg blev tilbudt en plads hos en gammel mand som husbestyrerinden, der kunne jeg have mine børn med, der var jeg i to år".

Hun er i stand til at forsørge sig selv og sine børn - med sit helbred som indsats. Når hun forlanger skilsmisse er det vel ud fra erkendelsen, at hun med en arbejdssky mand i huset, ikke havde nogen støtte hverken økonomisk eller omkring arbejdsbyrderne i hjemmet. Hun var ikke bedre stillet, end hun bliver det som enlig mor, hun slipper af med manden, som den ekstra person, der også skulle forsørge - af hende.

Man må nok sige, at det er af nødvendighed at denne kvinde, frigør sig fra manden, fordi hun ganske enkelt ikke har noget valg.

Men med skelen til kvinders dårlige muligheder for at klare sig selv økonomisk, som nok må anses for at være omend dårligere i landmiljøer, er det ikke så svært at forstå, at det mange kvinder *trods alt* foretrak, eller var tvunget til, at blive i ægteskabet

Håbet om at det bliver bedre.

En anden årsag til, at en kvinde bliver i et dårligt ægteskab, kan være det ansvar, hun føler overfor betydningen af, at hendes børn har en far. Og endelig skal jeg endnu engang trække modsætningerne ind i billedet, nemlig at hendes forventninger til, at det snart bliver bedre, gør, at hun holder ud. Som en kvinder udtrykker det:

"Og det er da også blevet lidt bedre..."

Og en anden siger:

"Jeg håbede at J.. med tiden vilde blive mere sandru, mere ansvarsbevidst men sådan gik det ikke...."

Hun venter i mange år, og får imens tre børn. Først da manden rejser til Grønland i en periode på et lille års tid....

"Da gik det op for mig, hvilken fred, der var når han var væk og det gik op for mig, at man ikke kan lave et andet menneske om. Jeg gik min vej få dage efter han var kommet hjem...."

Men....

"Jeg skulle igennem 20 års lidelser og savn..."

En kategori af undertrykkelse står sjældent alene, forstået på den måde, at hvis en kvinde allerede er kraftigt undertrykt på en front, er hun disponeret for også at blive undertrykt på andre fronter.

Indre modsætninger.

Efter at have arbejdet med disse breve, er det blevet helt klart for mig, at det er en flerhovedet form for undertrykkelse de fleste af kvinderne har inde på livet, og det er så vanskeligt at arbejde med, fordi de ustandselig frembringer indre modsætninger. Selvom en mand "undertrykker" sin kone, f.eks. tæsker hende hver lørdag, kan hun godt mene det helt ærligt, når hun siger, at hun alligevel elsker ham.

Jeg tror også, at mange af de unge kvinder, som skriver om deres første seksuelle forhold, virkelig mener, at de var forelskede, og at de havde mødt den store kærlighed, også selv om manden bogstaveligt talt tvinger kvinden til en seksualitet, som hun ikke selv ønsker, og ikke er moden til. Også omkring spørgsmål om børnene - og pasningen af dem, mener jeg undertrykkelsen kan være noget "både og". Det er klart, at den kvinde, der går alene hjemme med sine

Borgmester Karl Johansen viede Jan Ditlev Persson og Anne Lund Møller langt inde i Nørdskov. Parrets datter, Bolette på to et halvt år, var brudepige.
Foto: Emil Christensen

Bryllup

I Boholte kirke er viet: Kirsten Børgesen og Steen Dan Christiansen, Gymnasievej 135, Køge. Barnet blev døbt Jesper Dan. (Foto: L-J Foto, Solrød Center).

Karen Margrethe Jørgensen og Carl Peder Pedersen er viet i Snoldelev kirke. Samtidig er deres datter, Suzie, døbt.
(Foto: E. Lyng, Roskilde).

I dag er det ikke længere nogen skam, at en gravid pige ikke er gift. Mange mennesker gifter sig først efter nogle år, og barnet kan da, som på det ene billede være "brudepige". Det store billede er fra Berlingske Tidende søndag 16 maj 1982. De to små fra Dagbladet 5. maj 1982.

børn hele dagen får færre impulser end den kvinder, der arbejder. Alligevel er det ikke givet, at kvinden ikke selv foretrækker at gå hjemme, frem for at have et ikke særligt attraktivt arbejde, og alligevel kan det af hende opleves som undertrykkelse, selvom den er frivillig.

At kvinden forbliver i en seksuel undertrykkelse, som f.eks. et ægteskab kan være, er noget Shere Hite gør en del ud af i sin rapport⁶⁾, og Hite skriver:

"For mange kvinder er ægteskab det eneste forhåndenværende alternative arbejde. Ikke at gifte sig kan let betyde at hun enten må søge andet husligt arbejde, arbejde ved et samleband eller gå på socialkontoret. At fortælle kvinder at de for at 'frigøre' sig selv skal lade sig skille afspejler tydeligvis en manglende klassebevidsthed; den mulighed er de allerfleste kvinder, for hvem en mand er den eneste mulige økonomiske sikkerhed, udelukket fra".

Notehenvisningen er til Dorothy Tennoy⁷⁾, der, siger Hite, har en noget anden opfattelse, nemlig:

"Den, der erkender, at kvinder forbliver gift af økonomiske grunde, at de faktisk sælger deres seksuelle ydelser, kan fordømme dette forhold, hvis de mener, at det er forkert at sælge seksuelle ydelser på mandens foranledning. Den gale i den situation, er ikke at de får betaling for deres ydelser, de seksuelle såvel som andre ydelser, men at DE FÅR SA LIDT AT DE FORBLIVER ØKONOMISK AFHÆNGIGE AF MANDEN".

Det er nok den situation, som mange kvinder føler som den mest belastende: Det at skulle "lægge krop til", for sin egen og sine børns økonomiske overlevelse, og det er således muligt at adskille den økonomiske og seksuelle undertrykkelse fra hinanden.

Modforholdsregel.

Man kan godt undres over, at kvinder har fundet/finder sig i undertrykkelse f.eks. i ægteskabet. Svaret er vel meget enkelt, at med børn og husarbejde, plus eventuelt erhvervsarbejde, er det begrænset, hvor meget energi og oprørsånd, der kan etableres. I stedet har kvinders modforholdsregel på undertrykkelse været, gennem generationer at udvikle en enorm evne til tilpasning til situationen, og til at spille rollen, som 'den lykkelige hustru og moder' - at fortrænge sig selv. Hvilket jeg personligt oplever, som noget meget farligt for frigørelse fra undertrykkelse, fordi den enkelte kvinde ikke får mulighed for at opleve, at hun deler problemer med andre kvinder, der ligesom hun selv, også spiller rollen til fuldkommenhed.

Jeg har stillet to spørgsmål til materialet, som det ikke volder mange vanskeligheder at finde svaret på, nemlig:

1. Hvorfor gifter en gravid pige sig med barnets far, selvom hun allerede på forhånd kan fornemme, at forholdet vil blive elendigt, og at hun i og med at hun har givet efter for hans seksuelle krav, har være udsat for en slags voldelig, fysisk eller psykisk overlast.
2. Hvorfor bliver kvinderne i de dårlige ægteskaber.

Svarene er indbygget i brevene gennem kvindernes fremstilling af deres egen livssituation, og går i al sin enkelthed ud på, at *kvinderne oplever, at deres muligheder er så begrænsede, at de på egne og deres børns vegne ikke har anden mulighed end at finde sig til tilstandene.*

Når kvinden, eller de allerfleste tilfælde den ganske unge pige, giver efter for mandens presen om at indlede et seksuelt forhold, kan grundene være flere. For det første, fordi hun ikke rent fysisk kan modstå "voldtægten".

"Som så mange andre unge piger følte jeg tiltrækning for en mand i moden alder. Jeg syntes om ham, han virkede fascinerende på mig. Hans ulastelige påklædning og erfarne optræden betog mig aldeles. Desværre viste det sig at han var gift, men det var ligesom om det ikke kom mig ved. Jeg spekulerede end ikke over det. *Jeg lod ham få sin vilje* (min understregning), og reflekterede end ikke over hvad følger det kunne få. Først da jeg skulle have et barn opdagede jeg hvor tankeløs jeg havde været...."

Og fra et andet brev:

"Han var 5 år ældre end jeg. Da vi havde kommet sammen i 1 års tid *stillede han sine krav*

og han truede mig med andre piger, dersom jeg ikke ville føje ham. (min understregning) Navn som man var 15 år, bukkede jeg under for hans krav. Jeg skulle kort efter erfare at jeg var gravid, nu var jeg da sikker på han ikke ville svigte mig, men da jeg fortalte ham det, svarede han *det er ikke mig*. Jeg blev ulykkelig, jeg havde aldrig kendt andre. Tale med mine forældre om det kunne jeg ikke".

For det andet fordi hun er bange for at miste ham. Det er bedre at lukke øjnene under akten og forholde sig passivt eftergivende, end at skulle igennem den forfærdelige oplevelse, at miste den elskede, og altså risikere slet ingen mand at have.

Eksempel:

"Jeg mødte ham ved en høstfest og faldt pladask for hans charme og han syntes også godt om mig, blandt mange andre, desværre, det fandt jeg ud af senere. Han var meget omsværmet og jeg gik med ham hjem på karlekammeret og sov, blot for *at ingen anden skulle få den plads*". (min understregning).

Ni ud af de 47 breve beskriver eller omtaler een eller anden form for seksuel vold eller undertrykkelse af kvinden fra mandens side. Eksempel: "så krævede han sin ret", eller "så gav jeg efter for hans ønsker". "Manden stiller sine krav". "Han fik sin vilje"... *tec. tec.* formuleringer som bærer tydeligt præg af noget *nødvendigt*. Kvinden har ligesom ikke rigtigt noget valg, al, vil hun ha' en kæreste må hun gøre, som han vil. Det er mit indtryk, at mange af de ganske unge piger, knap nok har været modne til at starte disse forhold.

Af de øvrige breve ikke omtaler netop denne *seksuelle undertrykkelse* på den mandlige *biologiske betingelser* er naturligvis ikke ensbetydende med, at den ikke har været et problem.

Det, jeg finder mest problematisk i denne sammenhæng, er, at netop denne specielle form for undertrykkelse får skæbnsvanger betydning for kvinderne især for de ganske unge kvinder i og med, at de bliver gravide, også på trods af mandens løfter "om at passe på", og at de mere eller mindre tvinges ind i en økonomisk afhængighed af manden gennem ægteskabet som den eneste mulige løsning på deres situation, ofte under endnu et pres, - forældrenes.

En anden væsentlig ting er den kulturelle konfirmation af mandens handling overfor kvinden. I og med, at mandens *behov for seksualitet* synes at være noget almindeligt godtaget, *odtaget*.

At underlægge sig den mandlige biologi.

"Hvorfor er kvinder blevet vant til at tilfredsstille mandens behov og tilsidesætte deres egne?" spørger Shere Hite og svarer, at "Sandheden er at kvinders rolle i det seksuelle samvær, *som i alle andre situationer* (min understregning) er tjenerens".⁸⁾

Ud fra nogle citater af svar, som Hite har fået på sine spørgeskemaer, er det tydeligt, at kvinder tit føler sig presset til at have samleje, både i og udenfor ægteskabet. Og Hite siger:

"En af de værste former for pression stammer fra den opfattelse af mandens behov for 'sex' er en så stærk og påtrængende 'drift', der, hvis den ikke tilfredsstilles kan få frygtelige konsekvenser".⁹⁾

Og, siger Hite denne stereotype opfattelse af mandens seksualitet er overmåde almindelig. Det er meget almindeligt, at mandens seksualdrift opfattes som et fysisk behov, der til stadighed dukker op og kræver at blive udløst.

"Denne forherligelse af den mandlige seksualdrift og mandens behov for orgasme er altsammen medvirkende til, at mænd retfærdiggøres i alt, hvad de foretager sig for at få samleje, selv voldtægt. 'Den normale mands hunger' efter samleje. På den anden side defineres den kvindelige seksualitet som passiv og modtagende (efter den seksuelle frigørelse betragtes seksualdriften også som nødvendig for en sund kvinde). Kvinder får det indtryk, at de skal *underlægge sig den udfarende* mandlige 'seksualdrift'. Særligt siden fyrene er mandens seksualitet blevet forherliget og fremstillet som en naturens junglelov (et resultat af nedarvede hormoner fra urmanden), det har til og med de mest seriøse socialforskere forsøgt at bilde os ind. Rent faktisk er der intet, der beviser sådanne hypotesers holdbarhed. At mandens seksuali-

tet (via biologien) berettiger ham til det han gør, er ikke mere videnskabeligt begrundet end at konger var herskere af Guds nåde. På samme måde som kongerne der sagde at andre politiske systemer (f.eks. demokrati) var unaturlige og ubrugelige, siger mænd nu, at hvis kvinderne er aktive seksuelt (dvs. andet end passive) bliver sex unaturligt, mændene bliver 'impotente' og sex en umulighed".¹⁰⁾

Angående den seksuelle frigørelses indflydelse som noget generelt, er der så mange usikkerhedsmomenter, at man nok kan spørge: Hvilken frigørelse? Eet er ihvert fald sikkert, i de miljøer de skrivende kvinder kommer fra, er det mandens seksualitet, der er styrende, og Hite's beskrivelse af den seksuelle undertrykkelse af kvinder passer fint på dette materiale.

Foruden kvinden, der må kalde sine børn til hjælp for at undgå voldtægt fra sin mand, er der andre eksempler på helt tydelig voldtægt og overgreb. Tilfælde som i dag i hvert fald nogle kvinder ikke ville tøve med at anmelde til politiet. Jeg er dog helt overbevist om, at tanken om at melde nogen til politiet, slet ikke er faldet nogen af de skrivende kvinder ind. Eet er vel at underlægge sig den mandlige biologi, men ikke at være mere generet af den - eller at være sig genen mere bevidst, end at kvinden fortsat kan være forelsket i manden, og gifte sig med ham.

Voldtægten.

Nogen grader værre, efter min vurdering, er de tilfælde hvor der er tale om en direkte kriminel handling, selvom det er vanskeligt at afgøre, hvor det kun er et psykisk pres, og hvor det er fysisk kriminelt. Nogen mener, at enhver form for seksuel undertrykkelse fra mandens side skal klassificeres som kriminel. Jeg vil dog i denne sammenhæng skelne noget mellem, der hvor kvinden lader sig bruge/bruges seksuelt, og der hvor der lovmæssigt er overskredet en kriminalitetsgrænse og tale om seksuelt overgreb af f.eks. børn, og i tilfælde af voldtægt i ordets lovmæssige betydning, forstået på den måde, at samfundet vurderer visse former for *voldtægt* som forbrydelse, og dette er kendt i befolkningen. Men jeg må da indrømme, at jeg selv finder afgrænsninger meget problematisk, og personligt hænder jeg til den opfattelse, at en kvinde hverken bør, tvinges, presses, overtales eller trues til noget, men jeg har samtidig spekuleret meget over de tre breve, som skal citeres i det følgende. De kommer ind på emnet seksualforbrydelse. Men ingen af brevene udtrykke *vrede* eller *forbitrelse* over at være blevet ofre for seksuel forbrydelse, tværtimod virker fremstillingen nærmest noget fatalistisk. Sorgen og ulykkeligheden er stor. Kvinderne får bogstaveligt talt deres liv ødelagt i flere år, een kommer f.eks. på sindssygehospital af samme grund, og jeg vil da også nok tillade mig at stille spørgsmål om ødelæggelsen trods alt ikke er på livstid.

Kvinderne, der har skrevet brevene må i flere år kæmpe med seksualangst, men "overlever" så at sige psykisk i og med, at de er så heldige, efter mange genvordigheder, at finde mænd der forstår deres problem.

Et brev er skrevet af en kvinde, der bliver gravid ved *voldtægten*, og "må" bortadoptere sit barn. Det er faldet mig ind, at når kvinderne ikke har etableret mere *vrede*, kan det tolkes som en indforstået accept af mandens stærke seksualdrift, som noget naturbestemt, og jeg finder den tanke Hite er inde på meget relevant i denne forbindelse (se citat s. 12).

Brev:

"I min tidligste barndom havde jeg engang været udsat for temmelig kraftig tilnærmelse fra en ældre mands side, det havde gentaget sig flere gange, jeg havde derved fået en panisk skræk for intimt samkvem som holdt sig helt til langt ind i mit ægteskab. - Og da det jo, som det ofte går, ikke varede længe, før min kæreste ønskede et forhold til mig, blev jeg grebet af angst, og, på hans vegne moralske anfægtelser. - Der var jo andre piger nok, som ikke var slet så snerpede og forhistoriske udslyngede han, og så var det forbi med os to. - Men hvor jeg sørgede - så dybt at jeg blev syg af det og kom på hospitalet".... "Kærlighedstørstende - med et splittet sind - angst for min egen natur, var jeg nu et let bytte for en sekterisk menighed der kaprede mig...."

Hun bryder med sekten, og

"et par kærlighedsforhold endte efter kort tid som det første gjorde, og en dag lukkede sinds-
sygehospitalets dør sig bag mig. - Der måtte jeg tilbringe flere af mine ungdomsår" ..... "Hvor
har jeg grædt meget i min barndom og ungdom...."

Efter maniske og depressive perioder kommer hun alligevel igennem, og

"lysten var helbredelsen på vej - thi det var lysten til livet der havde manglet...."

Bliver udskrevet

"Jeg fandt en gerning der interesserede mig, blev gift med en god mand der var en del år
ældre en jeg og måske netop derved kunne blive mig den støtte jeg så hårdt havde savnet".

Og et andet brev:

Hun får plads....

"Det var et sogn hvor de fleste var missionske, men flinke. Det gik dog op for mig, at ung-
dommen der var meget fremmelig og bøllegtig, selvom de gjorde gode miner til slet spil, det
var dog for sent jeg blev klar over det. En aften var jeg gået med en ven op på hans værel-
se, som han delte med en anden. Jeg var hjemmefra vant til at vi unge flokkedes rundt om på
værelserne med kaffe, musik og lignende, og det gik altid pænt til, så jeg tænkte ikke på der
var noget galt i det. Her var det dog anderledes og Svend som han hed, forbrød sig imod
mig den aften. Hans ven stod blot og så til uden at hjælpe mig, men slukkede blot lyset.
Det varede længe inden jeg turde begynde at komme sammen med nogen igen. Jeg fandt dog
en som jeg kom til at holde meget af. Det var en vidunderlig tid. Jeg ved ikke, om jeg havde
forestillet mig at vi kunne nøjes med at flette fingre altid, men jeg trak mig ind i en skal, da
han efter et års forløb krævede mere af mig. Det kunne jeg ikke gå med til og efterhånden
skiltes vi. Min opdragelse og mit første møde med den fysiske del af kærligheden havde sat
sit præg på mig, men det kunne jeg ikke fortælle ham. Selvom det var svært at undvære
ham, kunne jeg ikke give mig, og for at han ikke skulle tro at jeg savnede ham og for at
undgå at tænke for meget begyndte jeg at tage meget ud, jeg flirtede en del, men ville ikke
knytte mig til nogen. Da jeg var længst nede traf jeg en mand som jeg siden kom til at hol-
de af. Han chokerede mig ved at bede mig gå i seng med ham. Jeg afslog, men hørte dog på
hans undskyldning, og vi begyndte at gå sammen. Senere blev vi forlovet, da han med sin
hensynsfuldhed og sit rolige væsen havde genopbygget min selvtillid og jeg var kommet til
at elske ham.

Vi har nu været gift i flere år og er stadig meget glade for hinanden, selvom vi både har prø-
vet boligmangel, arbejdsløshed og sygdom. Jeg har igen været syg i et års tid og har lært fle-
re sygehuse at kende indvendig. Nu går det nogenlunde, jeg er hjemme, men kan ikke lave så
meget. Jeg har begyndt at få glæde af det erotiske samliv med min kærlige mand, det har og-
så varet længe inden det skete, men så er glæden så meget større nu. Vor største sorg er dog,
at vi ikke har fået noget barn, og der ikke ser ud til at være så meget håb om det...."

Endnu en voldtægt. Brev:

"Men så opdagede jeg at jeg var gravid og fortalte min forlovede det, men jeg fik bare den
besked at vi ikke kunne gifte os for han havde fundet en anden pige.

Jeg måtte tage den lange vej hjem til mine forældre, for hvad skulle jeg ellers gøre, jeg var
jo ikke mere end nitten år, men den tid gik jo også, og jeg fødte min søn dagen før min ty-
ve års fødselsdag. Nu skulle jeg jo til at arbejde igen, jeg fik også en plads som husbestyrerinde.
*Da der var gået ca. tre måneder blev jeg overfaldet af en mand som jeg kendte og som
kom i hjemmet hvor jeg var husbestyrerinde.* Det var en ungarl som havde en stor gård og
der var to karle og en daglejer. Jeg tog ind til byen og fødte, men jeg fik ikke lov til at be-
holde min lille pige, drengen var et år og 29 dage men jeg kom tilbage på gården efter føds-
len og var meget glad for at være der, manden var så glad for min lille dreng og han var også
altid flink mod mig, selvom jeg havde meget at lave havde jeg det godt jeg kunne gøre som
jeg ville...." (min understregning).

Ikke et ord om, om manden, der overfaldt hende strafforfølges eller ej. Heller ikke nærmere redegørelse for, *hvorfor* hun ikke fik lov til at beholde sit barn hos sig, eller hvem der afgjorde det. - Med til billedet af denne kvindes situation hører også, at den mand, der først svigtede hende, alligevel gifter sig med hende. Altså modsætningerne igen, selvom skuffelsen over, at han behandler hende dårligt, er meget stor, er *hendes* kærlighed til ham alligevel stor nok til at starte et ægteskab på, eller er det hendes ønske om, at hendes søn skal have sin far der er styrende? Hvorom alting er, så skriver hun:

"Så skete det at jeg fik tilbudt en plads i udlandet, hvor jeg også kunne have min lille dreng med mig, mindre at lave og større løn. Jeg syntes at jeg ville lade J. se vores dreng inden jeg skulle rejse, og skrev så til ham, han kom også den aftalte dag, men jeg kom ikke til udlandet, for K.... friede til mig, jeg sagde ja uden betænkning. Vi blev gift to mnd. efter og har nu været gift i godt fire år. Vi har eget hus, sommerhus og bil, så vi mangler faktisk ikke noget, end ikke vores dreng, han har fået sin far. Så nu er vi tre lykkelige mennesker".

Personligt har jeg noget svært ved at forestille mig, at man kan leve i et lykkeligt ægteskab under disse omstændigheder. Men det er da også mig, der TOLKER teksten, og sætter begivenhederne i forbindelse med svigten og undertrykkelse. Men i øvrigt indeholder brevet andre eksempler på, at hun var holdt nede og udnyttet både af mænd og arbejdsgivere. Hun starter sin karriere som hushjælp som 11-årig. Arbejdet er alt for hårdt for hende, hun bliver syg, men får først efter mange vanskeligheder lov til at gå til læge... "Der var ingen grund til at spille tiden med det pjat".

Efter en lang opremsning af sine arbejdspligter, fortæller hun at arbejdsdagen var fra kl. 6 morgen til 20.30 aften. Da det viser sig, at hun har tuberkulose og ikke må arbejde, bliver hun nægtet sin løn. Efter ophold på sanatorium har hun vaskeligheder med at få nyt arbejde..... "Når folk hørte jeg havde haft TB ville de ikke have mig, de var vel bange".

To gange tidligere er hun blevet svigtet af mænd. Den første viste sig at være gift, så.... "ham så jeg ikke mere", og den anden, som hun var forlovet med i to år.... "var så glad for andre piger. så det gik ikke". Da hun træffer sin senere mand, som altså også er faren til hendes ældste barn, bliver hun overvældet over at møde venlighed... "han var så sød ved mig, det var jeg jo slet ikke vant til at der var nogle der tog sig af mig".... Men det varede da heller ikke længere end til, hun opdagede, hun var gravid.

At adskille seksuel og økonomisk undertrykkelse i dette tilfælde er totalt umuligt. Det er tydeligt, at hun er blevet udnyttet på det groveste i arbejdssituationen, og slet ikke har formået at protestere. Det samme mønster gentages i forholdet til mænd. På denne baggrund er det måske alligevel ikke helt så svært at forstå hendes tilfredshed med sit ægteskab. Eller sagt på en anden måde, graden af lykke står i relation til graden af den ulykkelighed, hun allerede har oplevet.

Endelig et meget kort citat fra brev skrevet af en kvinde, der oplever, at hendes mand forsøger sig over for hendes 15-årige datter:

"Da min mindste pige var 15 år, forsøgte han sig mod hende, hun skammede ham ud og sagde hun ville fortælle mig det, hvilket hun gjorde, og jeg gik igen til skilsmisse, jeg kunne ikke tåle den mands nærhed mere....."

Jeg må indrømme, at billedet af manden, som den der voldtager eller presser kvinden til seksualitet, eller manden, der lader konen ordne hele husholdningen, samtidig med at hun går på arbejde, er noget ensidigt fremstillet. Mandens situation er naturligvis også resultat af nogle samfundsbestemte omstændigheder. Især mener jeg nok at tilfældet med de alkoholskadede, arbejdssky mænd er en problematik, der burde behandles mere retfærdigt, end tilfældet er her.

F.eks. kunne man nok ved at grave lidt mere i omstændighederne nå fremtil forklaring på mænds afsky for at søge arbejde. Alvorlige depressive anlæg kunne være en af disse forklaringer. Når dette ikke er gjort, skyldes det flere ting. For det første er informationerne omkring mændene begrænset til, hvad kvinderne har sat i relation til deres egne skæbner, og for det andet, er jeg primært interesseret i at *forstå* kvindernes forståelse af deres egne livsbetingelser og

forhold, og altså i kvindernes *manglende* forståelse, f.eks. der, hvor jeg tolker undertrykkelse som noget ikke bevidst, men som noget skjult i teksten.

Det er nok uundgåeligt, at manden i denne sammenhæng vil komme til at fremtræde som medansvarlig for kvindernes undertrykkelse, al den stund at han/manden i en noget kortsigtet egoisme drager nytte af kvindeundertrykkelsen.... Han får tilfredsstillt sit på stedet opstående seksuelle behov. Hun laver maden til ham, når han kommer hjem fra en hård arbejdsdag, at hun også er kommet hjem fra en lang og hård arbejdsdag, hører ikke med til hans billede af, hvad der er ret og rimeligt. Etc. etc. Jeg kunne her fremdrage mange flere eksempler på denne problematik, men vil i stedet nøjes med at fastslå, at *kvindens undertrykkelse* ikke nødvendigvis er identisk med mandens frihed.

Dermed er ikke sagt, at manden er uskyldig, når han voldtager. At han er uden ansvar, fordi han er styret af nogle samfundsbestemte faktorer.

Den samme problematik går igen omkring den *vold*, tærsk etc. etc. som mange kvinder udsættes for af deres mænd. Nogle kvinder har undersøgt den vold, som kvinder udsættes for i deres ægteskab¹¹⁾, og som først for nylig er "blevet synlig", fordi kvinderne er begyndt at tale om den.

Det, at kvinder udsættes for denne form for vold, er sjældent engangsfænomener, og alligevel holder mange kvinder ud i sådanne ægteskaber i årevis. Forklaringerne er indbygget i de breve, jeg arbejder med, og på baggrund af de erfaringer som er gjort med den omtalte undersøgelse, kan forfatterinderne konkludere på deres materiale, det samme som jeg kan på mit, nemlig:

"Vi mener ikke, at volden mod kvinden kommer som et lyn fra en klar himmel, pludselig og uden påviselig årsat. Vi mener heller ikke, at volden skyldes nogle karaktertræk hos manden og kvinden, råhed, masochisme, som gør volden uundgåelig og derfor omsonst at beskæftige sig med på et psykologisk plan. Derimod mener vi, at voldens opståen og kvindens reaktion på den (at hun finder sig i den i årevis) er et kompliceret samspil mellem nogle faktorer, som hele tiden viser tilbage til de samfundsmæssige forhold og til familien som samfundsmæssig institution. Kvindens og mandens individuelle reaktioner i situationerne viser ligeledes tilbage til den måde, de er blevet opdraget på".

Uanset forklaringen på eller undskyldningen for mænds undertrykkelse af kvinder, er at henhøre under samfundsbetingelser, eller andre betingelser, så er det *resultat*, undertrykkelsen, der her skal frem. Den indflydelse, det får på kvindens skæbne. Blandt andet mener jeg, at det er noget uhyggeligt, at så mange børn undfanges under sådanne omstændigheder. Personligt kunne jeg godt tænke mig at undersøge, om det - med P-pillen - stadigvæk er en aktuel problematik.

I tilslutning til ovenstående, kan jeg da heller ikke lade være med at forbaus med, at Eske Holm der i sin bog den *Maskuline Mystik*¹²⁾ selv undres over, at hans bog, som skulle handle om mænd, for en stor del kom til at handle om *kvinders undertrykkelse*, og om manden som *undertrykker*, og skriver: "Når systemet er mandens, så går systemet og individet op i en 'højere' maskulin enhed", og Holm spørger da også: "Hvorledes kan manden tro, at hans eget køn er rimeligt defineret, når hans rolle er herrens eller slavevogterens?".... Og om kvinder: "Hvordan kan kvinde-kønnet, eller det feminine begreb, overhovedet blive retfærdigt vurderet så længe hun er i slavens rolle....."

Noter:

1. Oplysning stammer fra Toni Liversage bog: *At Erobre Ordet*, 1980.
2. Foremann, Ann: *Kvindelighed og fremmedgørelse*, Medusa 1978.
3. Samme, side 7-8.
4. Goldman, Emma: *Kvindefrigørelsens Tragedie*, 1911, *Information*, 14/8 og 21/8 1981.
5. Goldman: samme.
6. Hite, Shere: *Hite rapporten, om kvinders seksualitet*, Tiderne Skifter, 1978.
7. Tennoy, Dorothy: *Prostitution and the Enslavement of Women*, *Prince Time*, vol. 3, april 1975

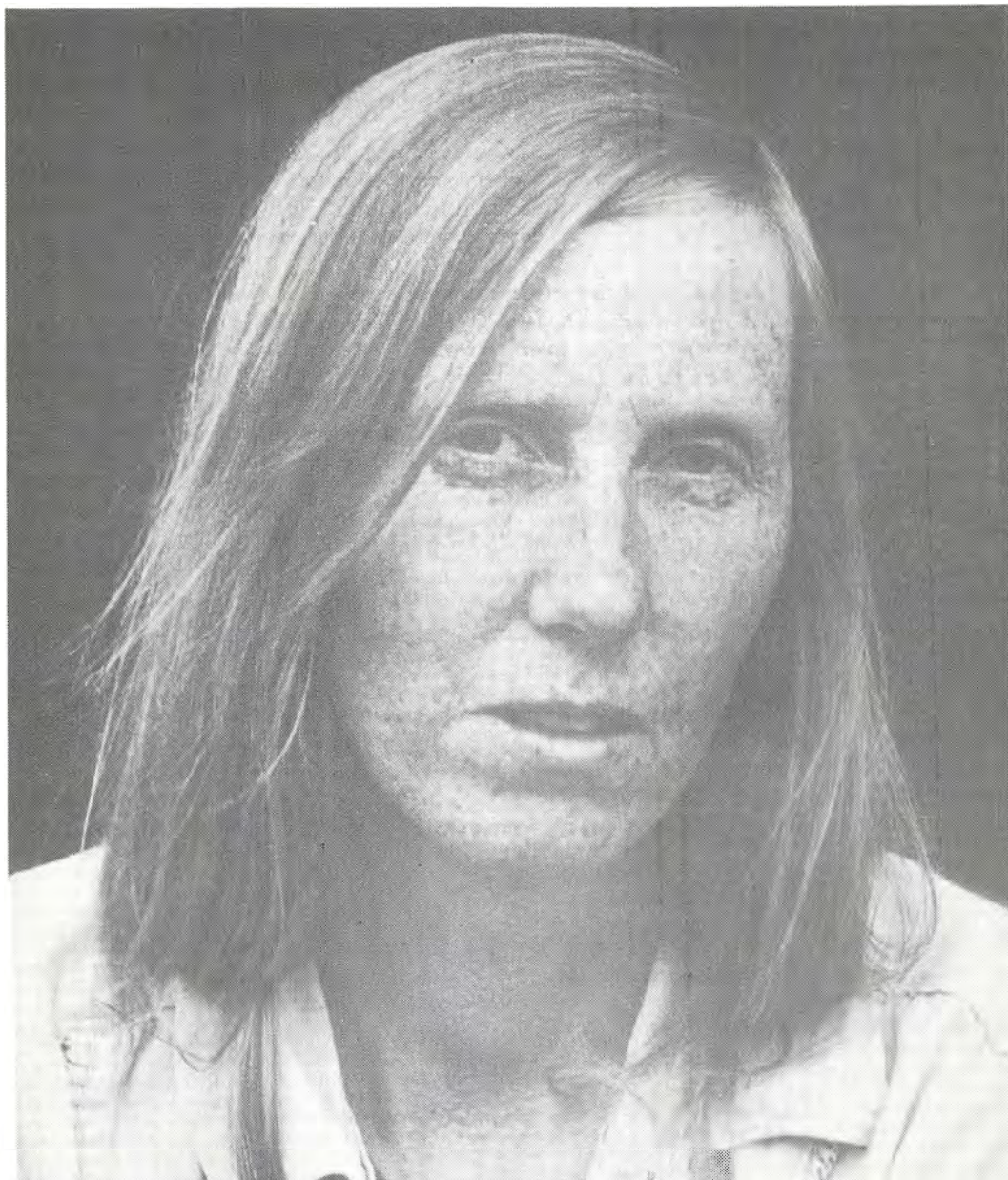
8. Hite, side 335.
9. Hite, side 372.
10 Hite, side 373.
11 Kristensen, Lisbeth, m.fl.: *Vold mod kvinder i ægteskabet*, Kbhvn. 1978.
12 Holm, Eske: *Den maskuline mystik*, Rhodos 1975.

Index:

Kvindeforskning.
Seksuel kvindeundertrykkelse.
Økonomisk kvindeundertrykkelse.
Voldtægt.

Helen Cliff. Stud. mag. Folkemindevidenskab fra 1974. Har arbejdet med *stormfloder* i Sønderjylland. Med kvinder og fødsler: *Oprørsfødsler*, 1979. etc., etc. Blev færdig med speciale om *kvindebrev*, efter året 1982.

To børn: Sandra 7 år og Jonathan 2 1/2 år.

Kvinnan vid makten.

Bilder om despotiska hustrur och förtryckta män

av Kerstin Rodin.

I artikeln presenteras en kvinnobeskrivning - hustrun som berövat sin make makten i hemmet - sådan den framträder på några ettbladstryck från Västeuropa under 1500-talet och de följande århundradena. Dessa visuella uttryck korresponderar med och kompletterar ett samtida verbalt material. Ikonografiska och verbala traditionskanaler har därför tillsammans fått belysa denna kvinnskildring. Siktet är inriktat på att studera materialet ur en social aspekt - vilka budskap som kommer till synes, med vilka medel de tagits fram och via vilka traditionskanaler de förts ut.

Denna artikel ingår i projektet Kvinnan i bilden - några faktorer som bidragit till den nedvärderande synen på kvinnan. Detta projekt har utvecklats inom ramen för forskningsprojektet Ikonografiska Arkivet vid Etnologiska Institutionen i Uppsala. Projektets syfte är att dokumentera och studera den kvinnobeskrivning som förts fram via ett bildmaterial samt belysa bildens betydelse i traderingsprocessen.

Den medeltida franska fabliaux liksom 1400-talets och 1500-talets tyska fastlagsspel bevitnades av stadsbefolkningen i sin helhet - oberoende av social gruppstillhörighet eller kön.¹⁾ Här skildrades på ett burleskt, farsartat och humoristiskt sätt välkända vardagssituationer - ofta familjescener med tonvikt på det äktenskapliga förhållandet mellan man och hustru.

I dessa spel och upptåg finns upprepade exempel på den elaka hustrun som på skilda sätt tyranniserar sin make. Denna kvinnskildring har även varit populär i den medeltida tyskspråkiga litteraturen. Under 1500-talet och de följande århundradena skildras den ondsinta och oregerliga hustrun också i lärodikter, predikoexempel, bland ordspråken och i skämtlitteraturen. Skämtsagor och skämtvisor om elaka hustrur traderas ännu under 1800-talet och upprepas i dagens skämthistorier och vitsar.

Redan under senmedeltiden fann denna kvinnskildring en plats bland de marginalillustrationer som dekorerade den illuminerade boken och bland de träsniderier som smyckade den sakrala byggnaden. Från och med sent 1400-tal skildras den elaka hustrun också på träsnitt och kopparstick. Dessa ettbladstryck eller flygblad omfattade vanligen endast en bild ibland kompletterad med en förklarande rubrik eller en kort kommentar. Från och med 1500-talet spreds även flygblad som förutom en titelillustration och en rubrik också traderade en flerspaltig text.²⁾

Den kvinnskildring som man företrädesvis finner på dessa ettbladstryck poängterar kvinnans lastbarhet och ondska. Särskilt framträdande är episoder som belyser hennes fåfänga och oberäkneliga natur samt hennes åtrå efter makten och herraväldet i hemmet.³⁾

Flygbladens uppgift var att sprida information till en större publik. Här kunde man läsa om mord och olyckor, om profetior och andra för fantasin tilltalande ting. Via flygbladen distribuerades också sociala och politiska nyheter samt många folkliga teman.

I bildsekvensen visualiserades och tolkades dessa budskap för en bredare illiterat allmänhet. Illustrationen tjänade även som flygbladets reklam. Härigenom skulle intresset för det verbala budskapet väckas. Ur en social aspekt är således bilden den primära informationskällan på ett flygblad.

Hur vid flygbladens geografiska spridning varit under 1500-talet är osäkert. Sannolikt är att de integrerats bland de skilda folkgrupper som levde i städerna. Här salufördes dessa blad på ga-

Kein edler schatz ist auffoer ert- Dann ein frums weib die ch: begert.

Der arm göde.

Ich weh ach noch mir armen narren
Wie hart such ich in diesem karren
Daraß hat mich vernehmen schacht
Ich weh ich bet mita nie gebacht
Es man ih fämen in mein baug
sucht mit schmerz schach von schach auß
Frache wot tag hab ich kein ch
Und kein göttes wort bars
Mein treu ist je nicht angenem
Meine weit sind je gar verberem
Als geschichte noch manchem man
Der nichts hatt noch ober kar
Will doch beser je ein frauen han.

Die frau spricht.
Lieber stellst du dich vor
Schweig still ich fall dir in das har
Willst du nicht alle löter auß
Das dir allest ist verberen
So bist du barmen in mein baug
Und laß nicht alle löter auß
Lackst du gar ein baugen Luft
Ginget leeren und wasser lauffen
Vnt so eben dir wehlicher er
Mit schmerzen jenen in jenen
Willst du nicht alle löter auß
So muß ich nicht alle löter auß
Und muß dir nicht alle löter auß

Der gefelle.
Was sagst du mir du arme frau
Wolte ich auch nicht in dem karren
Und selbs haben in dem karren
Schwert schach talchen und regiment
Mit vort besen schone vil schone
Das bist du nicht alle löter auß
Solt ich nicht mit schach vil schone
Villiche muß ich in dem karren
Wie du ermannt karren leeren
Und alle freud und löter auß
Solt ich nicht alle löter auß
Mit jenen in dem karren
Ich wolt ich nicht alle löter auß

Die jungfrau.
Gefel bleib mit dem karren
Alles geacht ich nicht beser
Was du nicht nach dem karren
So ist es kein man eller dungen
Und wenn je mich alle in dem karren
Was du ermannt löter auß
Ja ich und löter auß vil schone
So will ich anders nicht beser
Dann aber ermannt löter auß
Daran löter auß vil schone
In dem karren vil schone
Und auch in stät freundschaft lieben
Will ich mich kein man beser

Die Herrin.
Süß dich se leid du arme frau
Ich arme ermannt je der karren
Willst du nicht alle löter auß
So bist du nicht alle löter auß
Du müßt leben für in dem karren
Vil schone vil schone vil schone
Das dir kein man nicht beser
Die garten thun den karren
Ist ein vil schone vil schone
Dannach löter auß vil schone
Und ein ermannt löter auß
In dem karren vil schone

Der wofman.
Gefel bleib mit dem karren
Alles geacht ich nicht beser
Was du nicht nach dem karren
So ist es kein man eller dungen
Und wenn je mich alle in dem karren
Was du ermannt löter auß
Ja ich und löter auß vil schone
So will ich anders nicht beser
Dann aber ermannt löter auß
Daran löter auß vil schone
In dem karren vil schone
Und auch in stät freundschaft lieben
Will ich mich kein man beser

Fig. 1: Der Preis des frommen Weibes. Tyskt flygblad från ca. 1533. Ur Geisberg nr. 1176.

tor och torg. De affischerades även på väggar och pelare och användes som dekorationer i hemmen. Från och med 1600-talet distribuerades flygblad också på landsbygden av vandrande försäljare.⁴⁾ Flygblad har således en vid geografisk utbredning och en bred social spridning.

Ett tyskt flygblad från 1533 - Der Preis des frommen Weibes - beskriver ett äktenskap där kvinnan är husets herre och mannens mästare. Här berättas om Fru Sieman, kvinnan som berövat mannen svärdet, byxorna och penningpungen. Hon behandlar sin make illa. Bl.a. tvingas han utföra de sysslor hon själv föraktar - tvätta, diska och städa - samt ta emot prygel.

En kvinna som övertagit mannens attribut kallas således Sieman. I tysk litteratur har denna beteckning använts på den egenmäktiga och despotiska hustrun som har makten i hemmet från och med sent 1400-tal.⁵⁾ I Nederländerna och Flandern har hon i stället kallats Griet.⁶⁾

Titelillustrationen till detta flygblad visar en kvinna med svärd, byxor och penningpung. Med piskan i beredskap tvingar hon sin make att på alla fyra släpa fram en vagn lastad med en tvättbalja. (fig. 1). Den verbala beskrivningen av Fru Siemans skilda egenskaper och karakteristika har här sammanförts i en enda bildsekvens:

Sieman bär för mannen typiska attribut - svärd, byxor och penningpung - åligger sin make att sköta hushållsarbetet - vagnen med tvättbaljan - och bestraffar honom - piskan.

I det följande kommer jag att presentera denna kvinnoporträtt sådana den framträder på några träsnitt och kopparstick - ettbladstryck/flygblad och spelkort - från Västeuropa under 1500-talet och de följande århundradena. Dessa visuella uttryck korresponderar med och kompletterar ett samtida verbalt traditionellt material. Bilden är således en bland flera källor som ger informationer om Fru Sieman. Ikonografiska och verbala traditionskanaler kommer därför att tillsammans få belysa Siemantraditionen. Siktet är inriktat på att studera denna kvinnoporträtt ur en social aspekt - vilka budskap som kommer till synes, med vilka medel dessa tagits fram och via vilka traditionskanaler de förts ut.

Hon bär byxorna.

Av de för mannen karakteristiska attributen svärd, byxor och penningpung är det framför allt byxorna som i litteratur och ikonografi använts för att symbolisera auktoritet och makt.

I den franska fabliaux utmålas redan under 1200-talet den elaka hustruns angrepp mot mannens auktoritet som en kamp om ett par byxor.⁷⁾ Byxorna har också använts som ett tecken på supremati i tyska fastlagsspel under 1500-talet. Man och hustru som kämpar om ett par byxor förekommer även i senmedeltida ikonografi och på ettbladstryck från och med andra hälften av 1400-talet.⁸⁾

Ett par byxor figurerar på skilda sätt i de ikonografiska beskrivningarna av kvinnan som övertagit makten i hemmet. På det ovan beskrivna tyska flygbladet avbildas Fru Sieman med byxor och penningpungen hängande från armen. (fig. 1). Textsekvensens målände skildring av Sieman utnyttjar i en satir riktad mot kvinnan. Hon är till sin natur ond. Den förtryckte mannens oblida öde är ett exempel på vad som händer om han inte - med prygel och slag - i tid övertygar henne om vem som bestämmer.

Kvinnan med byxorna avbildas också på ett träsnitt med titeln: De strijd om de broek från ca. 1555. Den besegrade - byxlöse - mannen utsätts här för narrens hån då han hjälper sin hustru att ta på byxorna:

Men vint ter werlt ghen merder Gecke/n/
Dan die haer Wijfs die Broeck antrecken.⁹⁾

Liknande ettbladstryck spreds i Nederländerna, Flandern och Tyskland under andra hälften av 1500-talet och under 1600-talet. (fig 2). Till många av dessa illustrationer hör följande text:

Fig. 2: Hon bär byxorna. Ettbladstryck från 1607. Ur Fuchs Sittengeschichte fig. 48.

Waer de Vrouw d'overhandt heeft en draecht de brouck
Daer ist dat Jan, de man leeft, naar advys van den douck.¹⁰⁾

Då kvinnan får makten och bär byxor gåt allt bakvänt. Via dessa flygblad poängteras således att detta förhållande mellan man och hustru avviker från det normala. På ett flamländskt ettbladstryck från sent 1700-tal har detta idéinnehåll understrukits genom att kvinnan i byxor valts att illustrera den upp- och nedvända världen.¹¹⁾

Byxor som ett tecken på auktoritet och makt återspeglas även i ordspråket Die Hosen anhaben: vara herre i sitt hus.¹²⁾

På ett ettbladstryck - producerat i Flandern under tidigt 1700-tal - återges i ord och bild ett antal ordspråk under rubriken Afbeeldingh hoe seven wyven vechten om een mans broeck ende hoe de vrouw de broeck aen treckt ende de man de rock. Med kvinnan som bär byxor och mannen som uppträder i kjol illustreras här ordspråket Sie hat die Hosen an, er den Rock (Kwaeye Griet heeft de broeck aen, haer man heeft de rock aen).¹³⁾

Fig. 3: Fru Sieman. Spelkort från 1500-talet. Ur Diederichs I fig. 629.

Han sköter hushållssysslorna.

På titellustrationen till Der Preis des frommen Weibes (fig. s. 104) tvingar Fru Sieman sin make att släpa fram en vagn lastad med tvätt. Mannen som sköter tvätten medan hans despotiska hustru övervakar arbetet avbildas även på några andra tyska ettbladstryck från 1500-talet och 1600-talet (fig. på denna sida). Denna illustration upprepas bla. också på ett tyskt tryck med titeln Verkehrte Welt från ca. 1820.¹⁴⁾

Kvinnans supremati uttrycks i dessa bilder inte med byxor utan i stället med käppen och svärdet (fig. på denna sida) käppen och nyckelknippan respektive nyckelknippan. Käppen på figurerna poängterar i likhet med piskan på den första figur att om mannen inte till belåtenhet utför sitt arbete kommer han att bestraffas. I den kompletterande texten på figurerna s. 104 och s. 106 uttrycker Fru Sieman denna hotelse även verbalt.

På flygblad från 1600-talet har en Sieman-illustration kombinerats med en bild av den blinde mannen. Denna motivkombination återspeglas även i den följande textkommentaren:

*Ein blinder Mann ein armer Mann
Jeder mit Warheit sagen kan
Noch ist der viel ein ärmer Schweiss
Der thun muss nach seins Weibs gebeiss*

En man som underordnar sig sin hustrus vilja betecknas således som en stackare med ett öde värre än det blindes.

Detta budskap korresponderar med ordspråket:
*Een blind man is een arm man.
maar die zijne vrouw niet bedwingen kan
is nog veel armer man.*¹⁵⁾

I dessa illustrationer ligger fokus inte på kvinnobeskrivningen utan på den förtryckte mannen. Den elaka hustrun framställs via en beskrivning av toffelhjältens situation.

Den undergivne mannen som bl.a. tvingas sköta hushållssysslorna under en dominerande och despotisk hustrus överseende skildras både i predikoexmplet, skämtvisan och skämtsagan.¹⁶⁾

Under 1500-talet och 1600-talet beskrevs toffelhjältens obilda öde också på ettbladstryck och i flygskrifter.¹⁷⁾ Från och med 1600-talet spreds sådana skildringar även som bildberättelser på ettbladstryck.

Ett exempel på en sådan bildserie är Jan de Wasser en zijn wijf som via ettbladstryck distribuerats i Nederländerna och Flandern in i 1900-talet - under de senare århundradena företrädesvis som barnlitteratur. Redan i ett tidigt skede av sitt äktenskap överlämnar Jan byxorna till sin hustru Griet som i utbyte ger honom en kjol. På de följande bilderna skildras hur Jan städar, lagar mat, diskar, tvättar, sköter barn och passar upp på sin fru samt hur Griet bestraffar och håller efter honom med käppen och piskan.¹⁸⁾

Kvinnan som bär byxorna liksom mannen som arbetar i hushållet är båda exempel på inversion - ombytta roller. Från och med 1500-talet uppträder på ettbladstryck med titeln Den upp- och nedvända världen bilder där kvinnan med gevär, svärd och/eller käpp konstellerats med en man med linfäste och/eller slända. Sådana illustrationer förekommer t.ex. på ett ettbladstryck med titeln Verkeerde Wereld¹⁹⁾ - utgivet i Amsterdam vid slutet av 1500-talet - och på ett tyskt flygblad - Die Verkehrte Welt hie kan Wohl besehen Jedermann²⁰⁾ - från 1600-talet. Till dessa bilder hör också en kommentar. - "Het wyf trect na de krych" respektive "Ey wie fein doch spinnt der Mann und das Weib trägt Waffen an".

I en engelsk chapbook från 1700-talet - The World turned upside down or The Folly of Man - har en motsvarande beskrivning av kvinnan sammanförts med en man med linfäste och ett barn i knäet under rubriken "The old Soldier turned Nurse".

Kvinnan med käpp och gevär och mannen med linfäste och barn avbildas även på franska ettbladstryck med titeln Den upp- och nedvända världen under 1700- och 1800-talen.²¹⁾

Poängen i dessa bilder är att de traditionella arbetsrollerna kastats om. Kvinnan utför de för mannen karakteristiska sysslorna - går i krig - medan mannen åtagit sig att i kvinnans ställe sköta hem och barn. Dessa illustrationer anknyter härigenom till skämtsagans skildring av mannen och hustrun som bytte arbetsuppgifter. Mannens och hustruns upprepade misslyckanden då de söker sig in på för dem okända arbetsområden förmedlar en moral. En engelsk skämtvisa från 1600-talet - The Woman to the Plow and The Man to the Hen Roost - avslutas t.ex. på följande sätt:

*Take heed of this you husband men
Let Wives alone to grope the Hen
And meddle you with Horse and Ox
And keep your Lambs safe from the Fox
So shall you live Contented lives
And take sweet pleasure in your Wives.*²²⁾

Hon bestraffar honom.

Till Siemans karakteristiska attribut hör käppen eller piskan. (fig. 1 och 3). Ur textsekvenserna på figurerna 1 och 3 framgår även att hon använder detta attribut för att bestraffa och tillrättvisa sin make.

Den medeltida tyskpråkiga litteraturen berättar liksom den franska fabliaux gärna om den - uppretade mannen som sliter kläderna av sin elaka hustru och piskar hennes rygg. Hustrutukt som medel för att uppfostra en kvinna till en lydig hustru rekommenderas även i 1500-talets lärodikter. Litteraturen traderar här i likhet med under medeltiden sanktionerade bruk mannens prerogativ att tillrättvisa en olydig hustru med käppen eller piskan.²³⁾

Både i den medeltida franska fabliaux och i de tyska fastlagsspelen under 1400-talet och

1500-talet förekommer också många exempel på hustrun som piskar sin man.²⁴⁾

Kvinnan som bestraffar en man med en käpp, ett ris eller en piska har avbildats på ettblads-tryck under både 1500-talet och 1600-talet. Däremot har sådana bilder inte i någon större utsträckning använts på ettbladstryck med titeln Den upp- och nedvända världen. Här avbildas i stället barnet som agar sin fader.

Konklusioner.

I de bilder som redovisats i det föregående upprepas och utvecklas en kvinnobeskrivning som tidigare traderats i den medeltida litteraturen och visualiserats i bl.a. fabliaux, fastlagsspel och senmedeltida ikonografi. Accenten på kvinnans elakhet och ondska löper som en röd tråd genom dessa kvinnoskildringar. Kvinnans onda sinnelag står även i fokus i 1500-talets lärodikter. Textsekvensen till Der Preis des frommen Weibes betonar att en god hustru ges endast den man som vet att rätt uppfostra henne och i tid ge henne korta tyglar. Siemantraditionen bygger härigenom på och för vidare synsätt som proklamerats i den medeltida - via bibeln och kyrkofädernas skrifter uppburna - intellektuella traditionen. Kvinnans ondska är - i motsats till mannens - fysiologiskt betingad. Hon är en ofullgånge man, ett oregerligt och upproriskt väsen.²⁵⁾ En sådan kvinnouppfattning sanktionerar mannens överordnade och uppfostrande roll:

Women should be subject to their men. The natural order for mankind is that women should serve men and children their parents, for it is just that the lesser serve the greater. The image of God is in man and it is one. Women were drawn from man, who has God's jurisdiction as if he were God's vicar, because he has the image of the one God. Therefore woman is not made in God's image. Woman's authority is nil; let her in all things be subject to the rule of man.... Adam was beguiled by Eve, not she by him. It is right that he whom woman led into wrongdoing should have her under his direction so that he may not fall a second time through female levity.²⁶⁾

Vikten av att kvinnan är mannen underordnad betonas även i följande citat av Luther:

Die Weiber sein unterthan jhren Mennern als dem Herrn, denn der Mann ist des Weibes heubt... Derwegen so ist auch nicht das Weib aus dem heupt erschaffen, das sie nicht regiren soll über den Mann...

Aber im weltlichen politischen Regiment taugen sie nichts, dazu sind die Männer geschaffen und geordnet von Gott, nicht die Weiber.²⁷⁾

Fru Sieman är kvinnan med svärd, byxor och penningpung. Det traditionella könsrollmönstret är omkastat - kvinnan bestämmer över mannen. Ettbladstrycken understryker - i text och bild - den förödande oordning som uppstår då den till sin natur oregerliga kvinnan regerar.

Med utgångspunkt i den upp- och nedvända världen öppnades nya möjligheter att kritisera och polemisera med vardagens sociala verklighet. I Siemantraditionen omfattar de ombytta rollerna, det bakvända förhållandet, både en skämtsam och en allvarsam, moraliserande nivå. Gemensamt för materialet i sin helhet är att kvinnan vid makten betecknats som en anomali. Härigenom har ettbladstrycken fört ut ett budskap som korresponderar med bibelns och den intellektuella medeltida traditionens proklamationer: Frid och harmoni - i hemmet och i samhället - inträder först då man och kvinna accepterar och lever i enlighet med den av Gud - och mannen - givna ordningen.

Ettbladstryckens titellustrationer och lärodikter, sentenser och ordspråk anknyter således till det etablerade könsrollmönstret. Via dessa kulturella uttryck har ett givet socialt mönster tolkats, förklarats och legitimerats.

Siemantraditionens budskap är riktat mot kvinnan. Via denna kvinnoskildring understryks och populariseras synen på kvinnan som ett upproriskt och oregerligt väsen. Flygbladens illustrationer visualiserade och levandegjorde den elaka hustrun som regerar sin man för en större publik. Ettbladstrycken har härigenom bidragit till att den intellektuella traditionens värderingar av kvinnan spritts till och integrerats i den folkliga straditionen.

Fig. 8: Toffelhjälten. Franskt
ettbladstryck från ca. 1650.
Ur Fuchs Sittengeschichte fig.
270.

Noter:

1. Power s. 11; Utley s. 26.
2. Brückner s. 42.
3. Geisberg; Coupe I s. 46ff.
4. Coupe I s. 11-20.
5. Bolte s. 296; Grimm spalt 960; Wander IV spalt 560.
6. de Meyer s. 495ff; Davis s. 129.
7. Preime s. 96-97; Brietzmann s. 174.
8. Röhrich s. 440-441.
9. de Meyer plansch XII.
10. Ibid. s. 404-406.
11. Cocchiara fig. 19.
12. Röhrich s. 440. Jfr. även Stevenson s. 2506, Wander II spalt 790, Harrebomee I s. 93.
13. de Meyer fig. 135. Jfr. även Wander II spalt 792.
14. Brückner fig. 138.
15. Harrebomee II s. 419.
16. Moser-Rath 1964 bl.a. nr. 80: Verkehrte Haushaltung, wo das Weib über den Mann herrschet; Erk und Böhme II bl.a. nr. 903: Das böse Weib; AT 14-08: The Man who Does his Wife's Work, AT 1409: The Obedient Husband.
17. de Meyer s. 498; Wendeler s. 43ff: Der Weiber

Privilegien und Freiheiten.

18. de Meyer s. 495-500, fig. 150.
19. Ibid. fig. 12.
20. Coupe II fig. 126.
21. Cocchiara bl.a. fig. 1, 17, 26, 29, 33.
22. Ashton 1883 s. 4-7.
23. Preime s. 83-95; Brietzmann s. 129ff och 168ff; Power s. 16; O'Faolain and Martines s. 175.
24. Brietzmann s. 174; Davis s. 140.
25. Davis s. 124-127.
26. Corpus Iuris Canonici, kyrkolag från 1140. Citat hämtat ur O'Faolain and Mariens s. 130.
27. Citat hämtat ur Moser-Rath 1978 s. 53.

Källförteckning.

- Aarne, A and Thompson, S: The Types of the Folktale (FFC 184) Helsinki 1961.
- Ashton, J: Chap-Books of the eighteenth century. London 1882.
- Ashton, J: Humour Wit & Satire of the seventeenth century. London 1883.
- Bolte, J: Doktor Siemann und Doktor Kolbmann. Zwei Bilderbogen des 16. Jahrhunderts. (Zeit-

- schrift des Vereins für Volkskunde 12) Berlin 1902.
- Brietzmann, F: Die böse Frau in der deutschen Literatur des Mittelalters. (Palaestra XLII) Berlin 1912.
- Brückner, W: Populäre Druckgraphik Europas - Deutschland. München 1975.
- Cocchiara, G: Il mondo alla rovescia. Torino 1981.
- Coupe, W: The German Illustrated Broadsheet in the seventeenth century I-II Baden-Baden 1966-67.
- Davis, N Z: Society and Culture in Early Modern France. Stanford Cal. 1977.
- Diederichs, E (hg.): Deutsches Leben der Vergangenheit in Bildern. Band 1-2. Jena 1908.
- Erk, L und Böhme, F M. Deutscher Liederhort. Auswahl der vorzüglicheren Deutschen Volkslieder. II. Leipzig 1893.
- Fuchs, E: Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. Renaissance. München u.å.
- Fuchs, E: Kvinnan i Karikatyren. Bemyndigad öfversättning från tyskan af Tom Wilson. Stockholm 1907.
- Geisberg, M: Bilder-Katalog zu Max Geisberg. Der Deutsche Einblatt Holzschnitt in der ersten Hälfte des XVI. Jahrhunderts. München 1930.
- Grimm, J und W: Deutsches Wörterbuch. Band X:1. Leipzig 1905.
- Harrebomee, P J: Spreekwoordenboek der Nederlandsche Taal. I Utrecht 1858, II Utrecht 1861.
- de Meyer, M: De Volks-en Kinderprent in de Nederlanden van de 15 tot de 20 eeuw. Antwerpen/Amsterdam 1962.
- Moser-Rath, E (hg.): Predigtmärlein der Barockzeit. (Supplement-Serie zu Fabula. Reihe A Texte Band 5) Berlin 1964.
- Moser-Rath, E: Frauenfeindliche Tendenzen im Witz. (Zeitschrift für Volkskunde 74) Stuttgart 1978.
- O'Faolain, J and Martines, L (ed.): Not in God's Image. London 1973.
- Power, E: Medieval Women. Cambridge University Press 1975.
- Preime, A: Die Frau in den altfranzösischen Fabliaux. Cassel 1901.
- Röhrich, L: Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten I Freiburg/Br. 1973.
- Stevenson, B: Stevenson's Book of Proverbs, Maxims and Familiar Phrases. London 1949.
- Utley, F L: The Crooked Rib. An Analytical Index to the Argument about Women in English and Scots Literature to the End of the Year 1568. The Ohio State University Columbus 1944.
- Wander, K F W: Deutsches Sprichwörter-Lexikon. Band II Leipzig 1870 Band IV Leipzig 1876.
- Wander, C: Bildergedichte des 17. Jahrhunderts. (Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 15) Berlin 1905.

Af tekniske årsager har det desværre været nødvendigt at udelade 4 illustrationer til denne artikel.

Index:

Kvinnoskildringer.
Ikongrafi.
Ettbladstryck/flygblad.

Danske kvinders fotoarkiv.

Af Karin Lützen.

Karin Lützen, Folkemindevidenskab i København, fortæller her om Danske Kvinders Fotoarkiv, dets oprettelse og problemerne med at katalogisere fotografier ud fra kvindelige kriterier og hvordan et kvindeperspektiv får indflydelse på alle detaljer. Desuden gives eksempler på, hvordan fotografier siger noget om sider af kvinders liv, forskellige tider, forskellige tilstande.

I denne artikel vil jeg først ganske tørt og sagligt beskrive den tekniske del af opbygningen af fotoarkivet, og dernæst skrive lidt om, hvad vi, der skabte det, har brugt det til, og hvordan det vil kunne bruges af andre.

Det hele startede i 1979, hvor Brita Wielopolska, som er filminstruktør spurgte mig, som er folkemindevidenskabsstuderende, om jeg ville hjælpe hende med at samle gamle fotografier af kvinder til en film om kvindebevægelsens historie. Vi kendte hinanden fra kvindebevægelsen, og jeg var på det tidspunkt i praktik på et lokalhistorisk arkiv, hvor jeg især havde kastet mig over arbejdet med fotografier. Jeg vidste, at der rundt om på arkiverne lå mange kvindefotografier, men også at de var svære at finde.

Der findes i Danmark adskillige fotoarkiver: på Det kongelige Bibliotek (landets største), på nogle folkemuseer, på en række specialmuseer: Filmmuseet, Teatermuseet, Musikhistorisk museum, Post- og telegrafmuseet etc., ligesom de lokalhistoriske arkiver, Arbejderbevægelsens Arkiv og Pædagogisk Studiesamling har fotosamlinger. Men alle disse samlinger har deres egen systematik: specialmuseerne er naturligvis indrettet på deres specielle emne, og de øvrige er ofte inddelt i topografi, navngivne personer og institutioner. Det vil sige, at hvis man ønsker at finde et fotografi med kvinder på, skal man først sætte sig ind i den pågældende samlings systematik og dernæst alligevel se det hele igennem, fordi der kan gemme sig kvindebilleder alle steder. Betingelsen for registrering er på mange samlinger, at der kan sættes navn på billedet, og et fotografi - hvor fortællende det end kan være - af en unavngiven person, interesserer dem ikke. Desuden er der forskellige regler for, hvorledes man kan benytte samlingerne, nogle steder kan man låne originalen med hjem, andre steder skal man bestille en dyr kopi.

Alle disse vanskeligheder gjorde, at vi besluttede os til at skabe vort eget kvindefotoarkiv, som kunne bruges af alle kvinder. Vi var ikke særligt interesseret i at erhverve originalfotografier, både fordi det er meget vanskeligt at opbevare dem forsvarligt, men også fordi det jo var aftryk, vi skulle levere fra arkivet. Så længe vi ikke satsede på originalerne, kunne vi også erhverve flere billeder, fordi vi jo blot skulle låne fotografierne og så aflevere dem tilbage, når vi havde affotograferet dem. Da vi helt fra den spæde start havde ambitioner om, at kvaliteten skulle være tip-top i vores arkiv, spurgte vi Barbara Adler, som er filmfotograf, ogsom vi også kendte fra kvindebevægelsen, om hun ville være arkiv-fotograf. Det ville hun gerne, og så var vores team født.

For at opbygge en samling sendte vi i efteråret 1979 et brev til ca. 100 kvindeorganisationer, fagforeninger og andre som vi mente kunne være i besiddelse af fotografier af kvinder, og som de enten ville skænke eller låne os. Vi fik ikke svar fra nogen af dem! Det var vores første erfaring: hvis tre ukendte kvinder vil oprette noget, så får de ikke held med sig, medmindre de kan samarbejde med en allerede anerkendt organisation eller institution. I mellemtiden var

vi alligevel gået igang med at undersøge, hvilke kvindebilleder der lå rundt om på samlingerne, og på vor vej var vi nået til Københavns Bymuseum. Dette museum viste strax stor interesse for vores projekt og opfordrede os til engang at lave en udstilling med kvindebilleder på museet. Vi vidste, at der det følgende år skulle afholdes de internationale kvindekongresser i København og vidste også, at mange institutioner ville kappes om at afholde kvindearrangementer i den anledning. Vi foreslog museet at arrangere en fotoudstilling på det tidspunkt, der skulle vise Kvindeliv 1880-1940, og det blev vedtaget.

Vi havde nu fundet den institution, som kunne støtte os i billedindsamlingen, som kunne give os et respektabelt skær, og som kunne sikre, at kvinde-fotoarkivet strax blev brugt. Vi besluttede derfor at arrangere en storstilet billedindsamlingskampagne og tilrettelagt således, at vi samtidig kunne samle billeder til udstillingen og til arkivet.

I januar 1980 godkendte museet officielt udstillingsplanerne, og vi gik strax igang med billedindsamlingen. I februar måned igangsatte vi en pressekampagne, kyndigt vejledt af en journalistveninde. Vi fik de store aviser plus mange af de københavnske lokalblade til at skrive om billedindsamlingen. Vi havde sammen med pressemeddelelsen sendt fotografier, og det var vores erfaring at netop det, var meget fængende. I pressemeddelelsen fortalte vi om den kommende udstilling, og at vi til den søgte fotografier, der viste kvinder i arbejde og fritid. Folk var meget velkommen til at forære deres fotografier, men hvis de stadig ville beholde billederne, ville vi gerne låne dem, så vi kunne affotografere dem. Billederne skulle afleveres på museet, og det var selvfølgelig en stor fordel, at det var på et så anerkendt sted, at folk skulle henvende sig; det øgede tilliden. Det var altså vores første erfaring, der nu viste sig at være rigtig, først da vi blev forbundet med en anerkendt institution lykkedes indsamlingen.

I hele marts måned kunne folk komme på museet og aflevere billeder, der kom ca. 100 mennesker, som både forærede og udlånte billeder: nogle kom kun med et billede, andre med en hel kuffertfuld. Samtidig med at pressemeddelelsen blev sendt ud, sendte vi atter brev til de samme kvindeorganisationer og fagforeninger, som vi havde skrevet til om efteråret. Men nu var det museets brevpapir, hvilket igen øgede tilliden. I marts måned, samtidig med at folk afleverede billeder på museet, ringede jeg til alle disse organisationer, som stadig ikke havde svaret. Men nu kunne jeg ringe på museets vegne, og det gjorde strax folk mere interesserede. Desværre viste det sig, at mange af fagforeningerne ikke selv havde nogen billedsamling (med undtagelse af et par kongresbilleder), men nogle kunne henvise til store industriforetagender, der havde samlet billeder fra firmaets liv. Lidt flere kvindeorganisationer havde fotografier, og i hele marts måned aflagde jeg besøg hos dem, i store firmaer og på alle byens førnævnte billedsamlinger. Med bymuseet i ryggen lykkedes det os at låne en hel del fotografier.

I april så jeg alle de på museet indkomne fotografier igennem og lagde dem vi kunne bruge for sig, og så begyndte vi at affotografere dem. Men vi tog ikke alt. Det er fordelene ved et privat arkiv, at vi ikke er forpligtet til at medtage alt, hvad der viser sig, vi kan tillade os at vælge. Men lad os strax slå fast, vort valg af billeder og vort valg af detaljer er ikke objektivt, det er bestemt af vores feministiske holdning. Vi var derfor særligt opmærksomme over for fotos, der viste kvinder foretage sig noget, der er usædvanligt for kvinder, eller fotos der viste kvindesamvær, men samtidig var vi naturligvis interesseret i at kunne vise alle sider af alle kvinders liv.

Rent praktisk foregik fotograferingen på den måde, at hver "aflevering" blev affotograferet for sig. Alle de fotografier som en person afleverede på museet blev lagt i samme kuvert, og personenes navn og adresse blev skrevet udenpå sammen med evt. oplysninger om billederne. Desuden blev det anført, om billederne ønskedes tilbage eller om de var en gave. Vi tog nu hver eneste kuvert, hvor de udvalgte billeder lå i en bunke for sig i kuverten. De var lagt i størrelsesorden - hvilket lettede affotograferingen en smule - og nu affotografere Barbara dem og tog samtidig detaljer, hvis der var nogle vi syntes om.

Desuden blev hver affotografere aflevering anført på et særligt accessionsblad. Her blev personens navn og adresse og det tildelte accessionsnummer anført, hvert fotografi fik så et løbe-

nummer indenfor dette accessionsnummer, og det tilsvarende negativnummer (film og billed) blev anført; ved siden af og på samme linje blev billedet kort beskrevet. Hvis der stod noget bagpå blev det skrevet af, og hvis der var angivet årstal blev det også noteret. Hvis fotografiet var taget af en professionel fotograf blev dennes navn og adresse også noteret.

Barbara fremkaldte nu alle filmene og lavede to styks kontaktkopiark af dem alle. Det ene beholdt hun sammen med filmen, det andet fik jeg - og det var naturligvis vigtigt, at begge kontaktkopiers nummer svarede nøjagtigt til filmens nummer. Jeg gik nu igang med at opbygge arkivet. Kontaktkopierne blev klippet fra hinanden - dog sådan at billedets nummer ikke blev klippet bort - og klæbet op på kartotekskort. Kun et fotografi på hvert kort, men hvis der var taget detaljer af det, blev disse kontaktkopier naturligvis sat på samme kort som totalbilledet. På kartotekskortet blev nu anført accessionsnummeret med dets løbenummer og negativnummeret (film og billed). Hvis et årstal var opgivet, blev det også anført.

Inden vi gik i gang med affotograferingen havde jeg naturligvis gjort mig nogle tanker om, efter hvilken systematik arkivet skulle ordnes. Jeg havde sat mig ind i de forskellige arkivers opbygning, men ingen var tilfredsstillende, fordi vores skulle afspejle alle sider af kvinders liv, og fordi vi var interesseret i at bruge fotografierne som kilde til kvinders sociale liv snarere end som bevis på, at en bestemt person, kongres, hus eller hvad det kunne være, så lige netop sådan ud. Det er fotografiets eget udtryk, der især interesserer os, hvis der ikke er en historie bag, betyder det ikke, at vi har svært ved at arkivere det, sådan som det ofte er tilfældet på andre arkiver. Samtidig vidste jeg godt, at hvis man selv opfinder et system, er der større chancer for, at der på et eller andet tidspunkt vil vise sig at være huller i det, det gælder derfor om ikke at lave det alt for specialiseret. For dog at begynde et sted tog jeg bibliotekernes gennemprøvede systematik, men et er, hvordan man systematisk kan klassere en bog, noget andet er at bruge samme system til et foto. Jeg læste dog alle grupperne igennem og prøvede at forestille mig, hvorledes de kunne betegne et billede, og hvert af disse stikord skrev jeg på en lille seddel. Ud fra disse sedler forsøgte jeg så at skabe nogle overgrupper, og dernæst at anbringe alle undergrupperne. Men jeg var strax klar over, at dette arkiv jo ikke kun skulle kunne anvendes af os, derfor ville jeg ikke lave en indforstået eller ideologisk systematik. Det vil sige, jeg ville undgå ladede ord som "undertrykkelse", "selvfølelse", "modstand" etc. som ville indebære at brugerne tænkte på nøjagtig samme måde som vi. Så kun hvad der kunne ses på billedet skulle afgøre dets placering. Dette giver ganske vist en noget naiv opbygning, men den bliver til gengæld også lettilgængelig. Jeg skrev nu fanekort med alle disse stikord og anbragte alle kartotekskortene i deres gruppe. Nogle emner manglede, så opfandt jeg dem, og til slut fik jeg anbragt alle kortene i deres rette gruppe. Hvis et billede kunne anbringes i to grupper, så valgte jeg at sætte det på det allermost oplagte sted.

Da vi i sin tid planlagde at opbygge en negativsamling, havde vi drømt om at få råd til at lave et aftryk af alle negativerne i 13 gange 18 cm og så klistre det på et kort. Men det er både alt for dyrt og alt for tidskrævende, så vi nøjedes med at lave kontaktkopier. Og det er nu slet ikke så lidt, man kan se ud af et kontaktkopi, især når man tager en lup til hjælp. Men det er også en stor fordel, at Barbara har taget detaljer, når der foregik noget på et fotografi. Især skoleopstillinger fortæller et væld af historier om skolepigernes indbyrdes forhold. Og Barbara har fanget alle blikkene og kærtegnene.

Pengene til materialerne og vores beskedne løn til indsamlingen kom både fra Kulturministeriet og fra Kvinde-kend-din-krop-fonden, men Bymuseet betalte for de endelige fotografier. Brita var ikke med til at lave udstillingen, fordi hun havde travlt med at planlægge sin spillefilm "Har du set Alice?", men Barbara og jeg bad arkitekt Grethe Silding om at arbejde med layout og teknisk opbygning af udstillingen. Selv om vi tre altså havde hver vort fagområde at tage vare på, så arbejdede vi alligevel som et team i indholdsopbygningen af udstillingen. Vi var alle tre med til at vælge de fotografier der skulle med, og det gik ikke helt stille af. I maj begyndte vi at planlægge udstillingen. Vi ville opbygge den efter kvindekongressens tema: beskæftigelse, sundhed & uddannelse. Grethe havde designet et udstillingssystem, der passede per-

fekt til den ellers noget vanskelige gamle balsal, som udstillingen skulle vises i. Hun regnede ud, hvor mange plancher, der ville være plads til og vi fandt stikord til plancherne inden for hver af de tre grupper. Dernæst valgte vi fotos til plancherne og her viste arkivet sig meget velegnet. Vi kunne tage kortene op og sammenstille dem som vi ville. Vi lavede naturligvis en særlig udstillingskasse med plancheoverskrifterne på fanekort. Den fik Barbara med sig i mørkekammer. Mens vi i juni valgte de endelige billeder og Barbara og Grethe lavede lay-out til plancherne gik jeg på jagt efter citattexter. Det var vor mening at lade tidens kvinder tale selv, men vi ville naturligvis lægge hele vor holdning i udvælgelsen af billederne og i deres sammenstilling og understøttelse af citattexter. Jeg fandt forskellige udsagn af kvinder om deres liv og nogle betragtninger af mænd om, hvordan kvinder burde være. For at holde citaterne i tidens stil og bevare typografien kopierede vi teksterne direkte og forstørrede dem op. Men selve ophængningen var absolut ikke gammeldags, idet Grethe brugte al sin avant-garde fantasi. Fra slutningen af juni begyndte vi ophængningen med hjælp fra dygtige veninder, og den 10. juli 1980 åbnede udstillingen. Den blev forlænget til 1. december og blev besøgt af ialt 55.000 mennesker.

Da udstillingen var åbnet, åbnede vi også arkivet - hjemme i min dagligstue. Det blev brugt på den måde, at kvinder, der havde hørt om det, ringede til mig og aftalte en tid, hvor de kunne komme og se det. Så sad de selv og kiggede i kasserne og valgte derpå hvilke fotografier, de ville have aftryk af. Jeg gav derefter Barbara film og negativnummer, og hun kopierede fotografierne i den ønskede størrelse. Det var sådan set meget ligetil, men alligevel frygteligt besværligt, fordi ingen af os er ansat på arkivet og vi har begge nok at se til og må finde ledige stunder til at arbejde med det. Men når jeg skulle levere fotografier, stemplede jeg dem bagpå med arkivets navn og anførte accessionsnummer, negativnummer og øvrige oplysninger. Hvis fotografiet skulle bruges til offentliggørelse, krævede vi, at arkivets navn blev anført. Vi havde i arkivets fundats stadfæstet i § 3: "Institutionens samling af fotografier kan benyttes i kvindeforskningen og alene til formål der støtter bestræbelserne for kvindernes samfundsmæssige lige-

stilling". Det ligger os meget på sinde at denne samling, som vi har udvalgt med hele vort feministiske hjerteblod bliver anvendt efter dets rette formål. Nogle gange kan vi nok synes, at fotografierne ikke bliver anvendt feministisk *nok*, men så længe de ikke bliver anvendt på en kvinde-fjendsk måde, er vi tilfredse.

Pengene vi havde fået i støtte til indsamlingen var forlængst brugt op, og vi prøvede på at få arkivet til at hvile i sig selv, sådan at salget af fotografier dækkede materialeindkøb og blot en lille løn til Barbara og mig. Det gjorde den nu ikke, selv om vi fik de etablerede foretagender til at betale meget, og de fattige kvinder til at betale lidt. Vi er derfor ovenud glade for den løsning, vi nu har fået på arkivets nærmeste fremtid. Jeg vil ikke gå i detaljer med de åbenlangte forhandlinger, vi har været igennem, blot sige, at vi var i det dilemma, at vi både ønskede at have indflydelse på, hvorledes materialet bliver anvendt, og samtidig gerne ville have det ud af dagligstuen. Vi har nu fundet en tilfredsstillende løsning, idet vi har deponeret arkivet på KVINFO. Det er en kvindeforskningscentral, som Nynne Koch har opbygget på Det kongelige Bibliotek, og som er blevet anvendt i stort omfang som årene er gået. Det har nu fået lokaler udenfor biblioteket, med læsesal, feminologiske håndbøger, et strålende kartotekssystem - og et rum til fotoarkivet. At arkivet anbringes på KVINFO betyder, at det bliver mere tilgængeligt, men samtidig at de kvinder, der kommer på KVINFO for at finde det skrevne ord, nu også får lejlighed til at møde den billedlige side af kvindehistorien. Rent praktisk har det desuden den betydning for Barbara og mig, at vi bliver sparet for en del besvær, idet vi samtidig deponerer negativsamlingen på Det kongelige Biblioteks fotoatelier, således at bestillinger går direkte gennem KVINFO.

Det betyder dog ikke, at vores arbejde hermed er slut, i de næste tre år får vi støtte fra Kulturministeriet til at lave nye indsamlinger også andre steder i landet, hvilket vil sige, at vi nu kan koncentrere os om arkivets tilvækst. Og der kommer faktisk stadig fotografier til arkivet, for jo mere vores allerede eksisterende samling bliver brugt, jo større bliver interessen hos

folk til at lade deres families kvindefotos gå til vores specielle arkiv. Foruden et utal af glimrende privatfotografier har vi for nylig fået hele Zahles pigeskoles fotosamling, og den er overordentlig betydningsfuld.

Her kommer så det spørgsmål om originalfotografier, som vi så stort på til at begynde med. Mange af de fotografier der blev afleveret på Bymuseet var en gave, og dem er vi glade for at have. Men jeg har arkiveret dem i et "hvilende arkiv", altså i et arkiv, der ikke skal benyttes undtagen i specielle tilfælde. Vores kontaktkopi-arkiv er stadig det, hvorfra aftryk bestilles, og det er ordnet efter emner. Men originalarkivet har jeg ordnet efter accessionsnummer, således at hele afleveringen ligger sammen. På accessionsbladet har jeg sat et mærke ved løbenummeret, når vi har originalen, således at jeg let kan finde frem til det.

I juni 1982 deponerede vi arkivet på KVINFO, og i den følgende tid arbejdede jeg på at forbedre det, så det kunne stå på egne ben. Alle de oplysninger som jeg havde skrevet ned på accessionsbladet overførte jeg på kortet. Desuden skrev jeg om fotografiet stammede fra en offentlig samling. Jeg oprettede også et særligt fotografkartotek. Som tidligere nævnt havde jeg på accessionsarket anført fotografens navn og adresse. Disse navne skrev jeg nu på kartotekskort, og ved hjælp af Bjørn Oschners bog "Fotografer i Danmark" kunne jeg se, i hvilket tidsrum fotografen boede på pågældende adresse. Disse oplysninger overførte jeg også på kortet. Og på kortet for de fotografier hvortil vi havde originalen, stemplede jeg "original haves".

Under arbejdet opdagede jeg gang på gang, at kategorisystemet måtte udvides. Foruden at have nogle bevidstløse huller, som jeg skriver om i en anden artikel i dette nummer, havde det også nogle mangler, så jeg byggede videre på det. Allerede fra starten havde det været min hensigt at give hver kategori et nummer, som så skulle skrives på kortet og på billedets accessionsblad. På den måde ville det ikke drukne, og arkivet ville lettere kunne benyttes, idet kortene kunne tages op og dog sættes i den rigtige gruppe bagefter.

Jeg har nu lavet et sindrigt talsystem, der er væltet adskillige gange undervejs, men som dog er meget anvendeligt, fordi det kan udbygges - hvad det allerede er blevet.

0.0.1: PIGELIV.

1.1.1: PIGER SAMMEN.

- 1.2.1: Piger med dukke(vogn).
- 1.2.2: Piger leger.
- 1.2.3: Piger med dyr.
- 1.2.4: Piger danser/ i dansetøj.
- 1.2.5: Pigespejdere.
- 1.2.6: Piger ved strand/ bader.
- 1.3.1: Piger i stue.
- 1.4.1: Piger med drenge (incl. atelier).
- 1.4.2: Piger med mænd (incl. atelier).

0.0.2: KVINDELIV.

2.1.1: KVINDER SAMMEN.

- 2.1.2: KVINDER SAMMEN (i atelier).
- 2.2.1: Konfirmandinder.
- 2.2.2: Kvinder gifter sig.
- 2.2.3: Kvinder med mænd.
- 2.2.4: Kvinder med mænd (i atelier).
- 2.2.5: Kvinder med mænd og børn.
- 2.2.6: Kvinder med mænd og børn (i atelier).
- 2.3.1: (Kvinder med) dåbsbarn (incl. atelier).
- 2.3.2: Kvinder med 1 barn.
- 2.3.3: Kvinder med 1 barn (i atelier).
- 2.3.4: Kvinder med flere børn (incl. atelier).
- 2.3.5: (Kvinder med) barnevogn.
- 2.3.6: Kvinder leger med/plejer børn.
- 2.3.7: Kvinder med voksne døtre (incl. atelier).
- 2.4.1: Kvinder i stue.
- 2.4.2: Kvinder med håndarbejde.
- 2.4.3: Kvinder spiller musik.
- 2.4.4: Kvinder læser eller skriver.
- 2.4.5: Kvinder til bords inde.
- 2.4.6: Kvinder til bords ude.
- 2.4.7: Kvinder ryger tobak.
- 2.4.8: Kvinder spiser udendørs.
- 2.5.1: Kvinder danser.
- 2.5.2: Kvinder til fest.
- 2.5.3: Udklædte kvinder (travesti, karneval).
- 2.5.4: Kvinder klæder sig på/ vasker sig.
- 2.5.5: Kvinder gør det uventede.

- 2.6.1: Kvinder med dyr.
- 2.6.2: Kvinder i have.
- 2.6.2.1: Kvinder foran hus.
- 2.6.3: Kvinder på gaden.
- 2.6.4: Kvinder i naturen.
- 2.6.5: Kvinder på strand.
- 2.6.5.1: Kvinder bader.
- 2.6.6: Kvinder i kolonihave eller sommerhus.
- 2.6.7: Kvinder med tog/sporvogn.

0.0.3: KVINDER & INSTITUTIONER:

- 3.1.1: Piger undervises.
- 3.1.1.1: Piger har skolekøkken.
- 3.1.1.2: Piger har håndgerning.
- 3.1.1.3: Piger har gymnastik.
- 3.1.2: Piger på skoleudflugt.
- 3.1.3: Piger spiller skolekomedie.
- 3.1.4: Piger i skole.
- 3.2.1: Studenter.
- 3.3.1: Kvinder undervises.
- 3.3.2: Kvinder i skole (opstilling).
- 3.3.3: Kvinder undervises i husholdning.
- 3.4.1: Natalie Zahles skole: Portrætter.
- 3.4.2: Natalie Zahles skole: Privatfotos.
- 3.5.1: Kvinder på hospital.
- 3.5.2: Piger på institution.
- 3.6.1: Kvinder på hospital.

- 5.2.1: Lærerinder.
- 5.2.2: Sygeplejersker (opstilling).
- 5.2.2.1: Sygeplejersker i arbejde.
- 5.2.3: Tandlæger.
- 5.2.4: Læger.
- 5.2.5: Barneplejersker, ammer.
- 5.2.6: Jordemødre.
- 5.3.1: Kvinder på kontor.
- 5.3.2: Kvinder driver gadehandel.
- 5.3.3: Kvinder i butikshandel.
- 5.3.4: Kvinder i post-, telegraf- & telefonvæsenet.
- 5.3.5: Frisørinder.
- 5.3.6: Prostituerede.
- 5.3.7: Kvinder i restaurationsbranchen.
- 5.3.8: Kvinder i andre servicefag.
- 5.4.1: Kvinder på slagteri.
- 5.4.2: Kvinder i industribageri.
- 5.4.3: Kvinder på bryggeri.
- 5.4.4: Kvinder i tobaksindustri.
- 5.5.1: Kvinder i papirindustri.
- 5.5.2: Kvinder i kemisk industri.
- 5.5.3: Kvinder i metalindustri.
- 5.5.4: Kvinder i tekstilindustri.
- 5.5.5: Kvinder i beklædningsfagene.
- 5.5.6: Kvinder i byggefagene.
- 5.6.1: Kvinder i landbrug, havebrug, fiskeri (incl. ikkeprofessionelle).
- 5.7.1: Kunsthåndværkere.
- 5.7.2: Billedkunstnere.
- 5.7.3: Scenekunstnere.

0.0.6: KVINDPORTRÆTTER.

- 6.1.1: Enkelt kvinde, ansigt (incl. atelier).
- 6.1.2: Enkelt kvinde, figur (incl. atelier).
- 6.1.3: To kvinder (incl. atelier).
- 6.1.4: Gruppe kvinder (incl. atelier).
- 6.1.5: Kvinder med hat (incl. atelier).

0.0.7: PIGEPORTRÆTTER.

- 7.1.0: Spædbarn (incl. atelier).
- 7.1.1: Lille pige (incl. atelier).
- 7.1.2: Større pige (incl. atelier).
- 7.1.3: To piger (incl. atelier).
- 7.1.4: Gruppe piger (incl. atelier).

0.0.8: DRENGE OG MÆND.

- 3.6.2: Kvinder på institution.
- 3.7.1: Kvinder på arbejdsanvisningen.

0.0.4: KVINDER I AKTION.

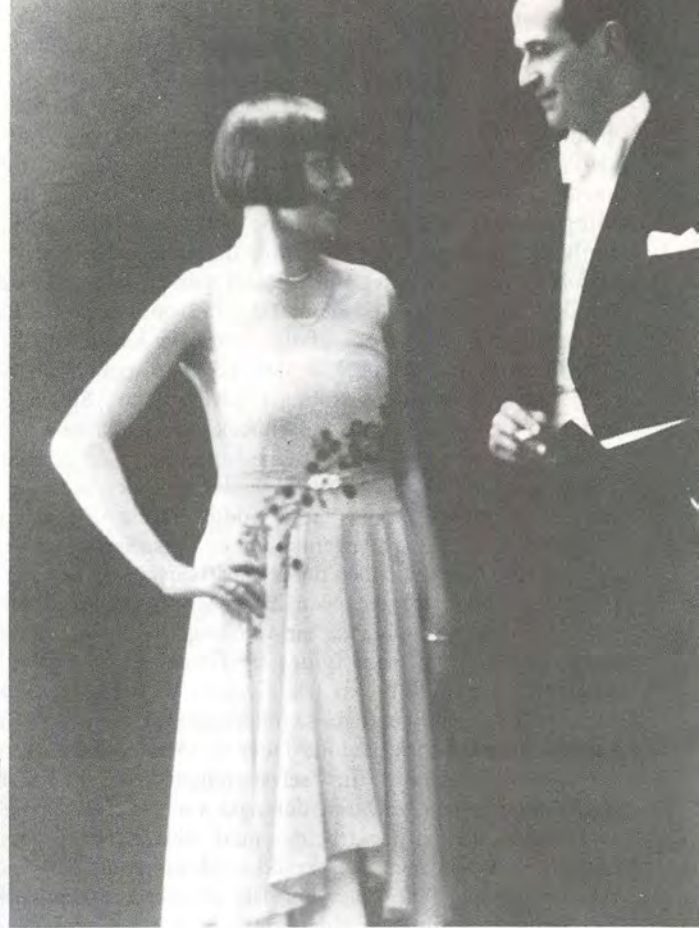
- 4.1.1: Kvinder gør gymnastik.
- 4.1.2: Kvinder på badeanstalt.
- 4.1.3: Kvinder dyrker idræt.
- 4.1.4: Kvinder spiller boldspil.
- 4.1.5: Kvinder dyrker vintersport.
- 4.2.1: Kvinder cykler.
- 4.2.2: Kvinder på motorcykler.
- 4.2.3: Kvinder i bil.
- 4.2.4: Kvinder rider.
- 4.2.5: Kvinder i hestevogn.
- 4.2.6: Kvinder flyver.
- 4.2.7: Kvinder til søs.
- 4.6.1: Kvinder i uniform.
- 4.7.1: Kvinder i politisk liv.
- 4.7.2: Kvinder demonstrerer.

0.0.5: KVINDER I ARBEJDE.

- 5.1.1: Kvinder i huslige erhverv (opstilling).
- 5.1.2: Kvinder i køkken.
- 5.1.3: Kvinder laver husarbejde.
- 5.1.4: Kvinder vasker tøj (incl. vaskeri, rulleforretning).
- 5.1.5: Kvinder gør rent.

Når vi nu deponerer hele samlingen ud af huset, så drager vi både et lettelsens suk, men frasier os også hals- og håndsret over det. Sålænge arkivet stod hos mig, kunne vi bruge det, når vi havde lyst. Da vi lavede udstillingen slæbte vi rundt med kasserne, men også da vi lavede bogen: "Kvindelig. Fotografier fra byen 1880-1940". Allerede mens vi arbejdede på udstillingen, havde vi planer om at lave en bog, fordi vi gerne ville skabe en feministisk sammenstilling af fotografierne, som kvinder kunne betragte i ro og mag. En udstilling er et fantastisk medium, fordi det er så storslået, og fordi det ikke er privat, du kan betragte kvinder, der betragter din udstilling og se, hvilket indtryk det gør på dem, høre dem diskutere det med andre kvinder og selv komme i snak med dem. Ikke destomindre ville Barbara, Grethe og jeg gerne prøve et andet medium, og på trods af den kritik vi havde fået af de manglende billedtekster til udstillingen, holdt vi fast på også at lave bogen som et billedorgie. Men vi indrømmede at vi ikke kunne forudsætte kvindens stilling i tidsperioden 1880-1940 bekendt, og bad derfor historikerne Birgitte Possing og Bente Rosenbeck om at skrive en kort kvindehistorie til bogen.

Grunden til at vi ville gentage billedorgiet er den, at vi vil tvinge alle kvinder, i særdeleshed bogormene der ikke kan forstå andet end det skrevne ord, til at opfatte et liv, en historie ud fra et fotografi. I bogen har vi endda bagest tilføjet en billednøgle plus den glimrende skrevne kvindehistorie, som ovenikøbet er illustreret med små gentagelser fra orgiet, men ligemeget hjælper det, folk vil ikke deres eget bedste, og der har også af bogen været megen kritik af de manglende undertekster. Men hvor vi opbyggede udstillingen efter temaer, og gav vores feministiske bud på disse ord, så har vi i bogen valgt at fortælle kvinder livsforløb i perioden. Det vil sige, at billedorgiet som fylder tre fjerdedele af bogen, består af: Pigeliv, Hustru-husmoder, Kvinde-arbejde og til slut Den frie Kvinde. Vi delte kapitlerne op imellem os og har indenfor de tre første villet lægge vægt på kvindesamværet men også villet vise kvinders undertrykkelse. Kun i kapitlet om Den frie Kvinde lader vi kvinder udfolde sig helt på deres egne betingelser. Og det var ikke så let endda, for "selvstændighed" er ikke sådan til at afbillede. Men vi er meget tilfredse med bogen, selv om det også var svært at skabe den.

I al den tid jeg har arbejdet med arkivet, har jeg naturligvis søgt at udveksle erfaringer med lignende arkiver, men det ser ikke ud som om, der findes nogen. Sidste år skrev jeg om arkivets opbygning både til et engelsk alternativt foto-tidsskrift "Camerawork" og til en international feministisk film- og videokonference i Amsterdam; begge steder blev det mødt med interesse, men ingen kendte noget lignende i deres hjemland. Jeg synes, at det er vigtigt at videregive de erfaringer jeg har med dette arkiv, det er fx. også grunden til at jeg skriver denne artikel. Men jeg håber sandelig, at kvinder i andre lande tænker på at opbygge etlignende kvindearkiv, ligesom det også ville være godt, om vores ikke var det eneste her i landet. Indtil videre består den overvejende del af vores samling af fotografier fra København, men vi vil også gerne have billeder fra resten af landet, og især af landbokvinden. Jeg ser dog ingen grund til, at vi skulle være landsdækkende, jeg kunne godt forestille mig, at kvinder i andre byer begyndte at samle fotografier og måske opbyggede deres samling efter samme principper som vores. Hvis nogen skulle være interesseret, vil jeg meget gerne høre om det og hjælpe med gode råd. Men gløden I skal have til at gå i kast med et sådant projekt kommer nok stærkest, når I kan se et formål at bruge fotografierne til. Det var jo først, da vi havde en udstilling i sigte, at vi rigtigt lagde os i selen, og så var der heller ikke særlig mange vanskeligheder at overvinde. For vi havde brugt megen tid på at planlægge hele forløbet på forhånd, vi var så overbevist om, at det var vigtigt, det vi gjorde, og vi blev støttet i det af andre kvinder, så vi fik derfor en sådan selvfølgelig selvsikkerhed, der fik megen modstand til at forsvinde.

KVINFO's adresse: Læderstræde 15^{II}, 1201 København K
telefon (01) 13 50 88.

"Kvindelig. Fotografier fra byen 1880-1940".
Koster 124 d.kr. ved henvendelse hos Høst & Søns.
Forlag, Bredgade 35, 1260 København K.

Kvinnominnen i Göteborg.

Rapport från ett pågående projekt om arbetarkvinnor i hemmet, arbete och i facklig verksamhet.

Av Pia Götebo.

Rapport från ett pågående projekt om arbetarkvinnor i hemmet, i arbete och i facklig verksamhet. I form av sk skrivareverkstäder har en rad levnadsberättelser insamlats liksom djupintervjuer. Kvinnorna berättar om sitt liv, sina uppväxtår, arbetet och det fackliga och politiska arbetet, liksom om hur det är att vara kvinna i dagens samhälle. Syftet är att inspirera andra kvinnor att själva starta skrivareverkstäder och diskussioner om de kvinnliga erfarenheterna av arbete och fritid.

Projektet kallas "Kvinnominnen i GÖTEBORG", och finansieras genom det riksomfattande projektet "Kultur i arbetslivet", som tillkommit på svenska LO:s initiativ. Det hela är en försöksverksamhet, anpassad efter svenska förhållanden.

Skrivarverkstäder.

Jag har kontakt med över 20 kvinnor, från 35 år och uppåt, både fackligt aktiva och fackligt inaktiva, och syftet är att kvinnorna ska stimuleras att själva skriva ned sina levnadsberättelser och tankar om vad som har varit och vad som är viktigt i deras liv. Jag gör också djupintervjuer där kvinnorna på ett likartat sätt får berätta om sitt liv och sin fackliga verksamhet. Viktiga steg i livet dokumenteras och diskuteras i grupper, som träffas regelbundet med mig som diskussionsledare. Teman såsom barndomen, de första stegen in i vuxenvärlden, barnen, arbetet hemma och i yrkeslivet, förenings- och nöjesliv, det fackliga och politiska arbetet, familjelivet, kvinnorollen och vår framtid är de frågor som dominerar. Sedan läser de upp vad de skrivit inför varje gång eller lyssnar på bandinspelningar av någon intervju som gjorts med någon av gruppmedlemmarna. Det diskuteras livligt vad gäller fackliga, politiska och allmänmänskliga frågor. Jag samlar också in fotografier, tidningsurklipp och annat relevant material. Kvinnorna läser sedan igenom utskriften av intervjun och berättelserna. Det är meningen att träffarna ska leda till att de insamlade levnadsberättelserna efter bearbetning ska publiceras och distribueras genom bland annat fackföreningsrörelsen. På sikt ska resultatet inspirera och praktiskt vägleda andra kvinnor på andra arbetsplatser och på andra orter att själva starta skrivareverkstäder.

Barndomen och ungdomsåren.

Det är ännu för tidigt att presentera några färdiga resultat från projektet, men en rad berättelser har insamlats. Barndomsberättelserna sträcker sig från 1910-1950-talen. Ofta framhäver kvinnorna de positiva sidorna av hur det var att vara arbetarbarn, de kan prata om sammanhållning, gemenskap och trygghet som fanns i familjerna. De vänder sig mot de beskrivningar av äldre arbetarmiljöer, där bara misär och fattigdom skildras. Men samtidigt vill man inte för-

Många kvinnor inom arbetarrörelsen upplever den radikala feminismen som främmande. De tycker ofta att kampen ska föras tillsammans och i dialog med männen och inte emot männen, som en kvinna vill uttrycka det. Men kvinnors erfarenheter och problem ska uppmärksammas och behandlas likvärdigt med männens. (styrelsemöte avd 8 Beklädnadsarbetarförbundet 1953. Foto i privat ägo Göteborg).

söka dölja eller försköna missförhållanden såsom arbetslöshet och alkoholism som också ofta var en realitet och de vill ha en mer nyanserad bild av verkligheten, utan ett romantiserande av "den gamla goda tiden" som de hävdar aldrig ha existerat eller spekulation i en social misär. Under barn- och ungdomsåren har folkrörelserna spelat en stor roll som uppfostrare och fritidsorganisatör. De berättar om hur ungdomen skolades in i mötes- och föreningsarbete och om hur man förvärvade värderingar och hur de lärde sig tala inför andra människor. Men inte alla kvinnor fortsatte efter ungdomsåren att vara aktiva inom folkrörelserna. I slutet av tonåren träffar kvinnorna ofta en man, gifter sig och andra intressen tar över. Man kan däremot märka en viss tendens till att många kvinnor återupptar sitt engagemang i folkrörelserna när barnen har blivit såpass stora att de klarar sig utan direkt passning.

Facklig medvetenhet.

Den politiska och fackliga medvetenheten var ofta något som de skolades in i redan som barn. Äldre syskon och föräldrar tog med barnen till fackmöten och demonstrationer och politiska diskussioner fördes mellan föräldrarna. Men flera kvinnor beklagar sig över att deras fackliga aktivitet inte är vad de själva önskar att det skulle vara under de år barnen var små. Däremot kan deras män vara mycket aktiva. Ofta upplevs att fackföreningens karaktär, dels arbetsformer och den allmänna attityden till facklig aktivitet har förändrats under de senaste decennierna. Flera av de medverkande fackligt aktiva kvinnorna är ensamstående utan barn. Det kan

ta hela fritiden i anspråk att sätta sig in i alla viktiga frågor och att gå på alla de kurser som erbjuds. Men i utbyte kan man uppleva gemenskap, kamratskap och sammanhållning. De fackligt förtroendevalda kvinnorna kan också ha en slags kurativ funktion för sina arbetskamrater, då många vänder sig till dem när man har problem även utanför det direkt fackliga, det kan gälla barnpassning eller bostad. Kvinnorna berättar om hur de bildade fackklubbar på sina arbetsplatser, och när det blev strid om t ex någon lönefråga och hur den som var frimodigast fick föra de andra kamraternas talan. Men man kunde även mötas med oförståelse och missräksamhet både från kamraternas sida och från företagsledningens sida.

Många kvinnor upplever att stora krav ställs på kvinnorna i fackliga sammanhang, särskilt högre upp i den fackliga hierarkin. Kvinnorna får äga både en god verbal och intellektuell förmåga och de upplever att de inte bara får vara lika bra som männen, de får vara ännu bättre för att kunna hävda sina åsikter. Männen kan upprepa vad de själva har uttalat en stund tidigare, fast med andra ord, men det är männens uttalanden som uppmärksammas. Det är också andra typer av frågor som kvinnorna vill trycka på, barnomsorgen och likalönen till exempel.

I grupperna har jag också tagit upp frågor som har rört sexualupplysning, preventivmedel och abort. Flera gånger har man berättat spontant om olika sexuella erfarenheter som satt djupa spår, t ex en våldtäkt eller kanske deras egen okunnighet på området och om hur detta gett kvinnorna känslor av rädsla eller osäkerhet under uppväxtåren och i vuxenlivet.

Socialisationen in i vuxenvärlden med dess politiska och religiösa värderingar skedde inte bara inom familjen, folkrorelserna spelade en stor roll och engagerade en stor del av arbetarungdomen under 1910-1950-talen. (arbetarfamilj i stadsdelen Olskronen i Göteborg 1937. Foto privat äga Göteborg).

Etnologiska undersökningar av arbetarkvinnor och oral history.

Frågor kommer sedan att ställas utifrån det insamlade materialet i en andra fas av undersökningen. Jag ska fortsätta att insamla intervjuer och ska sedan bearbeta och analysera materialet i form av ett avhandlingsarbete kring de kulturella aspekterna på kvinnligt politiskt/fackligt arbete i ett historiskt perspektiv.

Inom den nordiska etnologiska forskningsdebatten har ofta framhållits nödvändigheten av kvalitativa metoder såsom djupintervjuer. Denna intervjumetod förutsätter ett engagemang och en nära relation intervjuare-informant. De kulturella mönster och värdesystem som kvinnor är bärare av låter sig inte dokumenteras och analyseras på annat sätt än genom direkt kontakt med kvinnorna själva. Personligen vill jag ansluta mig till den uppfattningen att den muntliga historien kan tjäna som en demokratisk historieforskning. Den kvinnliga delen av befolkningen tillhörande arbetarklassen är mycket dåligt representerad inom historieskrivningen och den muntliga historieforskningen kan erbjuda ett effektivt och verkningsfullt instrument i kampen mot att avvärja denna brist.

Jag vill till sist definiera mitt material i förhållande till Päivikki Sourjanens tolkningar av begreppen levnadsberättelser, muntlig historia och personhistoria (Sourjanen: Levnadshistorisk forskning, Nord-Nytt 12-1982). Det är viktigt att göra dessa metodiska åtskillnader i diskussionen kring oral history. Levnadsberättelserna (autobiografier) är enligt Sourjanen både ostrukturerade intervjuer om en individs levnadsskeden och skriftliga sådana nedtecknade av informanten själv. Sourjanen vill beskriva muntlig historia som strukturerade, starkt fokuserade intervjuer, där åtskillnad mellan berättelser och dokumenterade fakta föreligger. En kombination av levnadshistoria och muntlig historia enligt S:s definition, är en bra väg för att få ökad förståelse för både individens motiv i ett större, processuellt präglat samhälle och samhällets förhållande till den individen till en kulturell varelse.

Index:
Erindringer.
Arbejderkvinder.
Faglig bevidsthed.

En kvinnosynvinkel på riterna

Av Aili Nenola-Kallio

Aili Nenola-Kallio tager i det følgende overgangsriter op som kilde til kvindeforskning. Med overgangsriter menes de traditionelle ceremonier, som samfundet anordner for at flytte et individ fra en status til en anden. Specielt arbejder forfatteren med Mors-dagsfesten i Finland.

1. Morsdagens uppenbara och dolda funktioner

Innevarande år (1981) var huvudtalaren vid riksfesten på morsdagen V.J. Sukselainen, och jag hörde i TV hans historik över festens första tider. Jag fäste mig vid att man började fira en riksfest på morsdagen år 1941, då Befolkningsförbundet arrangerade den första festen på Nationalteatern. Till den inbjöds särskilt i Helsingfors bosatta mödrar till stupade krigshjältar. Enligt Sukselainen var den bakomliggande tanken den, att de män som låg vid fronten under vinterkriget var medvetna om den förtjänstfulla insats som landets kvinnor, särskilt mödrarna, gjort för att hålla samhället i funktion under den tid som "männen var ute i krig med livet som insats för det gemensamma bästa".

Sukselainens omnämnande av att morsdagen började firas på riksnivå i samband med kriget kom mig att tänka på något jag nyligen läst. Jag letade fram Simone de Beauvoirs bok "Det andra könet" och efter en stunds letande hittade jag också vad jag sökte:

"Men till modersrollen hör att anpassa döden till livet, samhället och det allmänna väståndet.

Därför upprätthålles systematiskt en "hjälmmoderkult": om samhället kan övertala mödrarna att upplåta sina söner för att dö anser det sig ha fått rätt att låta döda dessa. Då mödrarna har ett stort inflytande över sina söner är det fördelaktigt för samhället att sträva till att ha mödrarna i sin makt. Därför omges en mor med olika slags hedersbevisningar, hon utrustas med allehanda dygder, man skapar en särskild moder-religion" (de Beauvoir 1976, 205).

Morsdagens riksfest följdes snart av förlänandet av hederstecken åt mödrar (år 1946; jfr. Dölle 1979, 135-136). En särskild hedersbevisning var det frihetskors som marskalk Mannerheim år 1942 förlänade landets alla mödrar. Denna dagorder finns fortfarande i förgyllda ramar på väg-garna i våra kyrkor. Sirkku Dölle skriver: "Tydligt kände marskalk Mannerheim smärta över de på slagfältet förlorade människoliven och ville på detta sätt frambringa sitt eget och statsmak-tens tack till landets mödrar. Avsikten var också att ingjuta tillförsikt och framtidstro under de svåra krigsåren. Många mödrar mottog hedersbevisningen med förnöjsamhet, berättar chefen för hägkvarterets kommandörsstab, generallöjtnant W.E. Tuompo, som var den som förelade riksdagen dagorden för godkännande" (Dölle 1979, 136).

Hjälmmoderkulturen, som det här tydligen är fråga om, är ett märkligt snedvridet och motsä-gelsefullt sätt att visa samfundets uppskattning av mödrars och kvinnors lidanden. Vi kan gott tro att lidandet får en mening och en förklaring av att man medelst hedersbetygelser fastslår att det ägt rum för hela samfundets bästa: man får mödrarna att känna sig betydelsefulla just på grund av lidandena. Å andra sidan är det ägnat att väcka tvivel att hedersbetydelserna utde-las av samma personer som med eller mot sin vilja orsakat dessa lidanden: krigsmarskalken och statsmakten. Man kan inte annat än komma till samma slutsats som de Beauvoir: det lönar sig att med hjälp av hedersbetygelser hålla mödrarna i schack för att de inte skall göra uppror mot

att deras söner sänds i döden. Det är givetvis fråga om samhällets och statens fortbestånd: samhällets och individens intressen är här motsatta, och för att mildra eller i varje fall dölja mot-sättningen tar man sin tillflykt till en ritual som flyttar över den på en annan nivå.

Att moderskapet stiger i värde efter ett krig hör naturligtvis ihop med att man behöver nytt liv i stället för de förlorade människoliven: man måste producera fler barn för samhällets behov. Att betona moderskapets betydelse hade sålunda såväl försonande som praktiska syften.

Morsdagsfirandets i Finland historia avslöjar att den kalendariska fest som ursprungligen uppstod i Förenta Staterna och var avsedd att hedra avlidna mödrars minne och levande mödrars arbete hos oss vann gehör först efter medborgarkriget 1918. Kotikasvatusyhdistys ry och dess sekreterare Vilho Reima manade då till morsdagsfirande och maningen föll i god jord. Reimas avsikt var att morsdagsfesterna skulle ge "tröst, stöd och livstro" åt alla mödrar till stupade, såväl stupade hjältar som "fiender", dvs. både vita och röda. Morsdagsfirandet blev naturligtvis inte allmänt med ens, men småningom, allteftersom organisationsverksamheten utvecklades och informationsmedia förbättrades, spred sig idén (Dölle 1979).

Förutom att man med morsdagsfirandet ville trösta de stupades mödrar ville man också öka förståelsen för och uppskattningen av hemarbetet, moderskapet och mödrarnas arbete. Redan tidigt kom man i samband med morsdagsfirandet att samla ihop medel för att grunda vilohem för fattiga och arbetstygda mödrar.

Ingen har såvitt mig bekant hittills forskat kring alla de ting och idéer som moderskapet och en mors uppgifter förknippats med vid de morsdagsfester som olika samfund årligen anordnat. Den bild som statens och olika samfunds morsdagsfirande ger betonar belönandet och uppskattningen av moderskapet och mödrars arbete. Bakom denna uppenbara funktion, belönandet och uppskattningen, skymtar morsdagsfirandets dolda funktioner: talen och det övriga programmet t.ex. på riksfesten planeras så att de berättar hurudan en riktig, idealisk mor skall vara, hur mycket hon älskas och uppskattas av barnen och mannen för sina uppoffringars skull. Det är här fråga om samma fenomen som när man under kriget högaktade mödrarnas lidanden: att betona rollen som den uppoffrande modern berövar offret möjligheten att visa sin bitterhet och erbjuder i stället en innebörd på en nivå som inte har någon större anknytning till en mors vardag. Kort sagt är det alltså till stor del fråga om att förstärka och upprätthålla modersmyten.

Det ligger ingenting ont i det rituella högaktandet och belönandet av moderskapet så länge som det faktiskt rör sig om att "mödrarna belönas för det arbete de utfört när de uppfostrat och skolat sina barn till samhällsdugliga individer" (Riitta Auvinen, Helsingin Sanomat 3.9.19-81). Med detta belönande vill man visa att samhällets välfärd är beroende av mödrarnas arbete. Men om belönandet används som ett medel att förstärka modersmyten, som det finns skäl att misstänka, har det negativa följder ur mödrarnas och kvinnornas synvinkel sett. Dessa följder kommer till synes i kvinnornas och mödrarnas vardagsverklighet: kampen för dagvårdsplatser, för högre löner, för självständighet, för rätten att själv bestämma hur många barn man vill ha - det är moderskapets andra sida. Ett rituellt belönande och högaktande botar inte verklighetens missförhållanden även som de kanske för stunden gör dem lättare att stå ut med. Det är fråga om samma sak som när man grundar vilohem för fattiga och arbetstygda mödrar: enbart nödhjälp, som måste efterföljas av ett tillrättande av vardagens missförhållanden.

Just i dessa dagar förs i pressen en debatt om på vilka grunder och åt vem morsdagsmedaljerna borde utdelas. Debatten igångsattes av att senaste vår en ensamförsörjande far belönades samtidigt med mödrarna. Utan att närmare beröra debatten vill jag bara hänvisa till att firandet av fars dag begränsas sig till att vara en privat familjefest och att tanken på att belöna fäder kom fram först nu - männen för ju som bekant inte samhället framåt som fäder utan som män.

2. Ritualerna och andra traditioner som utformare av kvinnobilden.

På samma sätt som morsdagen rituellt förstärker modersmyten och befäster bilden av idealmodern formar och befäster de övergångsriter som ingår i en kvinnas livsskeden uppfattningen om

den idealiska, godtagbara kvinnligheten, kvinnoskapet. Med övergångsriter avses sådana traditionella ceremonier som samhället anställer för att förflytta en individ från en status till en annan (Honko 1976, 113-114).

Övergångsriter finns det bl.a. för graviditet och födelse, namngivning, vuxenblivning, ingående av äktenskap samt död. Kvinnans sociala ställning härleds i traditionella, förindustriella kulturer oftast från hennes biologiska utvecklingsstadium, dvs. kvinnans biologi och hennes sociala levnadslopp följer i stort sett varandra. Kvinnans enda sociala ställningar är sålunda s.k. informaler, privata och interna i slakten: dotter, hustru, svärdotter, mor, far- eller mormor, änka osv. De övergångsriter som gäller för kvinnan definierar dessa ställningar samt de rättigheter och skyldigheter som ingår i dem. Rättigheterna och skyldigheterna definieras i relation till andra: till föräldrarna, den äkta mannen, svärföräldrarna osv.

Det finns mycket knäpphändiga uppgifter om huruvida det i det traditionella samfundet uppstod konflikter mellan den rituellt uttryckta och presenterade kvinnobilden och verkligheten. Att det fanns och finns någotslags motsättningar kan vi sluta oss till t.ex. av Marja-Liisa Swantz' arbete *Ritual and symbol in transitional Zaramo society, with special reference to women*; Swantz utreder bl.a. hur kvinnorna förhållit sig till att de ritualenligt isolerades under tiden från den första menstruationen till (i idealfall) äktenskapets ingående. En del kvinnor förmådde inte se något positivt i isoleringen, fastän andra fann fördelar (Swantz 1970, 175-176). Ett annat exempel på konflikt ingår i en bröllopsbeskrivning som upptecknats i Ingermanland i slutet av förra seklet. Där motsätter sig den upplysta bruden framförandet av bröllopsgråtkväden: "Käringarna vill att jag ska ta på mig en gammal päls och sätt mig vid ugnen och gråta och kväda, men det har jag inte lust till, fast gråtkvädena har jag nog förberett för säkerhets skull" (Piëtarin lehti 1876:29).

Det ingermanländska exemplet är från en samhällelig och ekonomisk brytningstid; släktgemenskapen och storfamiljerna höll på att upplösas, de unga sökte sig arbete i städerna. Det var inte längre självklart att en brud blev en hustru och svärdotter helt berövad den egna viljan: att bruden i exemplet ovan inte ville foga sig efter "käringarnas" vilja, dvs. efter de äldre, vid traditionerna fasthållande kvinnornas vilja, innebar att konflikten mellan den traditionella kvinnobilden och den nya kvinnobilden i vardande hade dragits fram i ljuset.

I ett modernt industrisamhälle härrör kvinnans problem ofta ur den konflikt som uppstår när kvinnans privata ställning, hennes ställning i slakten (se ovan) och hennes offentliga ställning alla kräver ett visst slags uppträdande. Det är ju ett faktum att kvinnans sociala ställningar alls inte längre begränsar sig till de privata rollerna, utan hon har ofta en eller flera sociala ställningar - om inte annat så i egenskap av arbetare i någon låglönebransch. Problem uppstår när man håller fast vid de gamla föreställningarna om de privata rollerna, dvs. vid de traditionella uppfattningarna om en hustru och en mors rollenliga uppträdande. Rollförväntningarna på en idealisk mor och en idealisk hustru passar ofta inte ihop med de prestationer och egenskaper som förutsättes av en kvinna i arbetslivet eller i någon annan offentlig roll. Problem kan också uppstå av att idealkvinnan *per definitionem* fortfarande är hustru och mor - detta helst samtidigt; modellen för en ogift kvinna och för en ensam mor håller ännu bara på att utformas. Härmed menar jag att såväl samhället (lagstiftningen) som den allmänna opinionen småningom håller på att godta den ogifta kvinnans och ensamma moderns (även faderns) roller; inställningarna förändras emellertid inte i takt med lagstiftningen, utan de släpar tydligt efter; denna eftersläpning beror på den folkliga världsbildens efterblivenhet (jfr. Knuutila 1981) och på t.ex. familjeritualernas konservativa karaktär.

Då man strävar efter att komma åt de faktorer som motverkar de lagstiftnings- och andra åtgärder som syftar till att förbättra kvinnans ställning måste man rikta blicken på de institutioner som representerar och formar den allmänna opinionen. Till dem hör å ena sidan t.ex. massmedia, reklamen och litteraturen, å andra sidan de traditioner som ingår i kulturens grundelement, t.ex. just de olika ritualer och fester som ansluter sig till människolivets skeden eller är kalendariska, samt även de inställningar som förmedlas genom muntlig tradition (i form av vit-

sar, ordspråk, visor, berättelser). Dessa inställningar är inte nödvändigtvis medvetna eller avsiktliga: i traditionen ingår helt enkelt tidigare generationers uppfattningar t.ex. om kvinnans natur, kvinnans roller, kvinnans ursprungliga ondskas (som hos Eva osv., se t.ex. Kuusi 1953, 386-).

Jag riskerar att bli beskylld för att sakna humor om jag säger att de flesta av vitsarna om kvinnor vanligtvis inte längre roar mig. Inte ens med bästa vilja kan jag se dem som harmlös tradition i underhållningssyfte; den djungel av kvinnoförnedrande uppfattningar som döljer sig i dem är alltför enkelspårig. Traditionsforskningen har visat att anekdoterna kan vara uttryck för och avspeglar av sociala konflikter (se t.ex. Knuutila 1977). Såvitt jag förstår kan de också avspegla berättarnas uppfattningar om människan, alltså även deras kvinnosyn. Det kan hända att berättaren eller åhöraren inte ens är medveten om anekdotens eller vitsens kvinnoförakt; traditionen påverkar inställningarna inte nödvändigtvis på det medvetna planet, utan på det omedvetna, icke-specifierade planet.

Kanske inverkar också sådana till övergångsriterna hörande ritualer som äktenskapsceremonierna fortfarande på samma sätt på det omedvetna planet. Fastän vigselformuläret inte längre stipulerar att hustrun skall vara sin man underdånig kan denna tanke ingå i det bibelspråksurval varmed vigselförrättaren kompletterar ritualen. Och fastän tanken inte alls skulle kläs i ord ingår i en kyrklig vigsel ett godkännande av kyrkans kvinnouppfattning; denna är visserligen avsevärt mera jämlik än i flera andra religioner (jfr. islam, hinduismen), men trots det är kvinnan skapad framförallt till hjälp åt mannen, hon är en barnaföderska och en uppfosterska.

Också de rekvisita som ingår i bröllopsceremonierna har drag vars betydelse är föråldrad ur kvinnosynpunkt. Hit hör t.ex. brudens vita klänning. I finländsk tradition är den vita brudklänningen relativt ny, den har förekommit nästan bara under detta sekel (jfr. Heikinmäki 1981, 252-). Den vita brudklänningen har ursprungligen tolkats som en symbol för jungfrudomen; det ursprungliga symbolvärdet har måhända delvis försvunnit, men än i dag händer det att man undrar om bruden månntro har rätt att bära vit klänning. Den vita brudräkten med sina spetsar, volanger och släp framhäver förutom brudens jungfrulighet givetvis också brudens spröda kvinnlighet som bör beskyddas.

Ingen har såvitt jag vet undersökt vad de konnotationer som hör ihop med den vita brudräkten betyder för en modern brud. Hur många väljer någon annan färg i vetskaper om att hon inte längre lever upp till "normen"? Man kunde kanske också fundera över hur stor del de föråldrade ritualerna har i att samboendet i dag är så vanligt. Hur många väljer hellre samboende än de bitankar om eller klart uttryckta normer för mannens och kvinnans äktenskapliga ställning som förmedlas genom vigselceremonin? Å andra sidan kan man tänka sig att ritualerna är föråldrade därför att äktenskapet alltmer blivit en privatsak, medan det förr var en angelägenhet för samfundet och släkten. Ritualerna är samhällliga till sin natur; deras former kräver vanligen samfundets godkännande och stöd; samtidigt utsätter de ritualobjektet för en kollektiv kontroll, och detta vill inte nutidsmänniskan längre vara med om.

Kvinnorna och det rituella sörjandet.

Då marskalk Mannerheim riktade sin medkänsla med anledning av de i kriget stupade till landets mödrar handlade han enligt en kulturell konvention: ett barns död är framförallt moderns förlust. I egenskap av mor har kvinnan i flera kulturer fått axla också den rituella sörjerskans roll. Detta innebär att kvinnans uppgift blivit att ge uttryck åt den sorg, den ångest, der hat, den skuld-känsla eller andra känslor som föds ur döden eller någon annan liden förlust. Och ingalunda bara åt sina egna känslor utan också åt andra samsfundsmedlemmars. Skildringarna av sorge-ritualerna från olika håll i världen innehåller materiel för dokumentation av detta: kvinnorna river sina kläder, klöser ansiktet i blod, sårar sig själva med olika slag av redskap, sliter sitt hår, strör aska över sig. Men framförallt klagar kvinnorna, ensamma eller i grupp.

Kvinnans ställning i samfundet och kvinnobilden i kulturen kan sålunda granskas i ljuset av sorigeritualerna. Det har framkastats att de offentliga sorgeyttringar som flera kulturer kräver av kvinnorna i samband med döden kunde vara ett tecken på kvinnans låga status; ett offentligt

sorgebeteende med sådana drag som ovan skildrats skulle bättre passa en person med låg status än en med hög. En annan förklaring är att kvinnorna av naturen är mera benägna att uttrycka känslor än männen; att gråta har tolkats som ett uttryck för hjälplöshet och en begäran om hjälp, något som lämpar sig bättre för kvinnor än män, emedan kvinnorna i allmänhet är hjälplösare och lättare begär om hjälp än männen (Rosenblatt-Walsh-Jackson 1979, 21-; se även Nenola-Kallio 1981, 26-27).

Alla ovan anförda förklaringshypoteser kan ha en grund. Men de glömmet eller helt enkelt förbigår vissa synvinklar och utvecklingslinjer som är viktiga för samhället. I de kulturer och samfund där gråtkväden förekommer i samband med dödsfall är framförarna av dessa kväden vanligen kvinnor - högt uppskattade för sitt kunnande. En fattig karelsk eller ingermanländsk änka bland vilka "de bästa gråterskorna finnes", såsom Volmari Porkka på 1800-talet sade, kunde nog ha låg status och leva i knappa förhållanden, men vid bröllop och begravningar var hon för en stund en av samfundet aktad ritualspecialist. Hennes uppgift var att se till att bruden blev bortgift eller den avlidne begravd enligt samfundets normer och de där rådande föreställningarna och uppfattningarna.

Kvinnorna har innehaft en betydelsefull ställning i de ritualer som anknyter till vändpunkterna i människans liv (jfr. Caraveli-Chaves 1980, 143-144). Detta gäller många forntida och nutida kulturer. Det förefaller dock som om kvinnornas kulturella dominans i dessa avseenden skulle vara typisk i släktsamfund, medan man åter i de samhällen där den offentliga makten når ut över släktens krets har försökt att med lagstiftningens hjälp kontrollera de ceremonier som ansluter sig till födelse, död och äktenskap, dvs, till de kvinnliga specialområdena. Ett exempel på detta är de regler som gällde för begravningssceremonierna i antikens Grekland, där man allteftersom de s.k. demokratiska stadsstaterna utvecklade sig försökte begränsa de förnämna släkternas makt genom att bestämma, att en begravning i huvudsak skulle ske inom släktkretsen och att de olika ceremonierna skulle begränsas, eller som Plutarchos säger, man förbjöd all oordning och överdrift i form av kvinnofester, tåg och begravningssceremonier (Alexiou 1974, 15). Att denna bestämmelse dock inte helt gjorde slut på den av kvinnorna upprätthållna gråtkvädetraditionen framgår av de förnyade förbud mot gråtkväden som utfärdades av den bysantinska kyrkan 300- och 400-talet e.Kr. Dessa förbud avsåg inte bara sorgeritualens våldsammaste former, såsom härslitandet, klådrivandet och kindklösandet, utan också och uttryckligen det rituella gråtandet, ty gråtkvädena ansågs vara uttryck för självisk klagan och sålunda oförenliga med den kristna tron. Johannes Kryssostomos var en av det rituella gråtandets häftigaste motståndare och han klagade i sina predikningar över att denna "kvinnornas sjukdom" fortbestått (Alexiou 1974, 28).

Likartade förbud mot gråt har framförts under medeltiden i Västeuropa och inom den ortodoxa kyrkan i Ryssland så sent som på 1700-talet. Förbudet mot gråtkväden vid dödsfall har vanligen motiverats med att kvädena har ett hedniskt innehåll och att de är uttryck för ohämmad sorg, vilket inte passar ihop med kristendomens uppfattning om döden såsom en övergång till ett bättre liv. I ljuset av alla dessa exempel vill jag dock ställa följande fråga: är det inte i alla dessa fall fråga om en vidare tendens att småningom beröva kvinnorna och kvinnokulturen deras värde och inflytande, allteftersom samhället och kyrkan blev mer och mer mansdominerade? Åtminstone är det lätt att se att kvinnornas ställning som specialister försvagades efter att kyrkan tagit hand om de ritualer som anknyter till människolivets skeden, dvs. övergångsriterna. Ett likartat fenomen uppstod när den officiella läkarvetenskapen utvecklades till det enda sanktionerade sättet att bota sjukdomar: kvinnorna berövades sin naturliga roll som botare och stämpelades som kvacksalvare eller häxor (se Ehrenreich & English 1979, 33-; Oakley 1976, 17-).

Då man förbjöd offentliga sorgeyttringar förtvinade sorgeritualerna småningom. Sörjandet blev alltmer en privat angelägenhet; man undvek att visa sin sorg; att gråta ansågs som en kvinnlig svaghetsyttring, som ett tecken på att kvinnan var sämre än mannen, som kunde bära sin sorg ljudlöst - åtminstone på stereotypnivån. Resultatet är det som vi ser idag: nu försöker man med experthjälp åter hitta uttryck för sorgen, hitta sätt att arbeta sig igenom den, för att inte de

traumor den orsakar skall vända sig emot individerna och samhället i form av våldsamheter och annat störande beteende (jfr. Nenola-Kallio 1981, 4-5). Man har märkt att ett samhälle, som inte kan handskas med de kriser som hör ihop med människolivets olika skeden - särskilt döden - också på ett samhälleligt plan, inte mår bra. Kravet på övergång till ett mjukare samhälle kan även innebära att man vill avstå ifrån det maskulina sorgeideal som uppstått under seklernas lopp och åter närma sig den kvinnliga sättet att erfara och uttrycka sorg. Man kräver att döden och sörjandet skall få en plats i samfundets liv.

Litteraturförteckning.

Alexiou, Margaret: *The ritualment in Greek tradition*. Cambridge 1974.

Caraveli-Chaves, Anna: Bridge between Worlds: The Greek Women's Laments as Communicative Event. *American Journal of Folklore* 368, 1980.

de Beauvoir, Simone: *The Second Sex*. Harmondsworth 1976.

Dölle, Sirkku: Äitienpäivä. Juhlakirja, *Kalevala-seuran vuosikirja* 59, 1979.

Ehrenreich, Barbara &

English Deirdre: *For Her Own Good. 150 Years of the Experts' Advice to Women*. Garden City, New York 1979.

Heikinmäki, Maija-Liisa: *Suomalaiset häätavat*. Keuruu 1981.

Knuuttila, Seppo: Ammattikaskut maailmankuvatutkimuksen lähteinä. Ingår i verket *Maailmankuvan muutos tutkimuskohteenä*, red. Matti Kuusi, Ris-

to Alapuro, Matti Klinge. Keuruu 1977.

Knuuttila, Seppo: *Om det folkliga i världsbilden*. Föredrag vid den nordiska konferensen Studiet av världsbilder. Bjärsjölagård 12-14.1. 1981.

Kuusi, Matti: *Suomen kansan samanlaskuviisauksia*. Porvoo 1953.

Nenola-Kallio, Aili: Kuolema naisen maailmankuvassa. *Suomen antropologi* 1/1981.

Oakley, Ann: Wisewoman and Medicin Man: Changes in the Management of Childbirth. Ingår i verket *The Rights and Wrongs of Women*, red. Juliet Mitchell och Ann Oakley. Harmondsworth 1976.

Rosenblatt, Paul & Walsh, R. Patricia & Jackson, Douglas: *Grief and Mourning in Cross-Cultural Perspective*. HRAF-Press 1976.

Swantz, Marja-Liisa: *Ritual and symbol in transitional Zaramo society with special reference to women*. Uppsala 1970.

Index:
mors dag
kvindeforskning
övergångsriter

Aili Nenola-Kallio. Född 1942 i norra Finland. Fil. lic. vid Turun yliopisto 1975. Assistent i religionsvetenskap 1977-; forskningssekreterare vid Nordiska institutet för folkdiktning 1980-; tf. prof. i folkloristik och religionsvetenskap höst 1982.

Forskningsområden östersjöfinska gråtkväden, döden och ritualer. Doktorsavhandling "Studies in Inghian Laments" i tryck.

Gift sedan 1966, två barn.

Address: Henriksgatan 3, 20500 Åbo 50, Finland.

Kvinnene i Leiegårdsbyen.

Av Anne Louise Gjesdal Christensen.

Ud fra et etnologisk perspektiv arbejder Anne Louise Gjesdal-Chr. med byplanlægning i bydelen Grønland i Oslo. Kvarteret er et arbejderkvarter med små lejligheder, der ikke har været vedligeholdt længe. Kriterierne for "en god bolig" er ikke de samme for planlæggerne som for beboerne, f.eks. kan en bolig uden bad ikke accepteres af myndighederne, mens de der bebor den, kan være udmærket tilfreds med deres bolig, måske af andre grunde: kendskab til kvarteret, tætte naborelationer osv. En myte om byen er, at kvinderne tabte deres meningsfulde funktion og relationerne til andre kvinder. I arbejdet her vises det, at det i høj grad har været udenforståendes opfattelse af livet i byen og ikke det liv, der faktisk udspillede. Da bylivet er fremtidens livsform, er det vigtigt at tage fat på at kortlægge styrken heri.

Byfornyelse som forskningstema.

Leiegårdsgatene i Oslo har så lenge jeg kan huske stått med urørte fasaderekker. Noen hus er revet her og der, men ellers har et jevnt forfall seget på bebyggelsen gjennom mange år og til slutt skapt kravet om at forbedringer måtte settes i gang.

I Byforskningsprogrammet som Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd satte igang i 1981, dreier et av fem forskningsprosjekter seg om byfornyelse: "Grønland/Nedre Tøyen - bydel i forandring"¹⁾. Programmet skal gå over tre år. Studien foregår i et sentrumsnært boligområde i Oslo, hvor det er sterk funksjonsblanding. 2.800 mennesker bor i området i ca. 1700 leieforhold

En av hovedgatene i studieområdet. Prospektkort fra ca. 1910. Fra arkivet ved Universitetsbiblioteket i Oslo.

i 111 leiegårder. Det er 17-1800 arbeidsplasser der i store fabrikker og administrasjonsbygg side om side med gammeldage enmannsbedrifter i bakgårdene som i noen tilfeller holdes igang ved at innehaveren sper på med trygden sin. En del av bebyggelsen og gatestrukturen er fra før industrialiseringen av byen, fra ca. 1700 og fremover. Leiegårdsbebyggelsen og rutenettsplanene er fra 1875 til 1899. Bydelen er rikholdig, mangefasettert, med problematiske, elendige boligforhold side om side med solid pyntelighet i velstelte leiligheter som beboerne har fornyet selv til en bra boligstandard. Men de fleste leilighetene mangler bad og WC inne. Formålet med vårt forskningsprosjekt er å se hvilke forandringer fornyelsesarbeidet fører til for bygninger og mennesker og derved for livet i området. Forskergruppen vår består av en etnolog, en arkitekt og en kunsthistoriker.

Kvinneperspektiver.

Hvilke kvinneperspektiver kan gi oss nye innsikter i et slik forskningsprosjekt? I mange av problemstillingene er det ikke så interessant å skille mellom menn og kvinner. Men noen tema byr seg fram som særlig interessante når en setter kvinnene i fokus.

Da Byforskningsprogrammet var under forberedelse ble det i 1980 holdt et seminar som førte sammen representanter for norske kvinneorganisasjoner og kvinneforskere. Hensikten med seminaret var å stimulere kvinnene til å ta opp hvilke tema og problemer som kvinner ville være tjent med ble belyst gjennom forskning - i forhold til det Byforskningsprogrammet som da var formulert av en forprosjektgruppe²). Seminaret var arrangert av Rådet for forskning for samfunnsplanlegging under NAVF og Norske Kvinners Nasjonalråd³).

Mange andre sterke organisasjoner og interessegrupper finansierer jo den forskning de ønsker, likeledes er det mange tale- og skriveføre som formulerer tema som er viktige for dem og som de ønsker belyst ved hjelp av forskning. Men mange kvinner er vel knapt klar over at det er viktig å fremholde sine interesser i samfunnsplanleggingen og i de undersøkelser som brukes som basis for denne. Som det meste ellers i vårt samfunn, er planleggingen også basert på menns verdens bilde og prioriteringer, og den er stort sett ivaretatt av menn. Selv om kvinnelige planleggere er igang med argumentasjon for å "Bygge og bo på kvinners vilkår"⁴), er det i sannhet langt fram.

Jeg ser etnologens rolle i dette brogete bildet som den som kan skaffe fram viten, belyse problemene fra andre innfallsvinkler enn de konvensjonelle. Helst bør vi bidra til nye måter å forstå problemene på, for så å stimulere til ny diskusjon om løsningene. Det gjelder altså å sette under debatt eventuelle "fikse ideer" i planleggermiljøet. Men samtidig være klar over at de virkelige drivkrefter bak forandringene ligger i vår samfunnsøkonomi som betinger ny teknologi, nye organisatoriske løsninger, overgang til store enheter i kortsiktige perspektiver som påstås å være lønnsomme. Nedenfor følger en nedkortet og omarbeidet versjon av det foredraget jeg holdt på seminaret.

Byproblemer og bykultur.

Byen omtales og beskrives som problem. Og det er sikkert også riktig å gjøre det i mange tilfeller, når vi vil at noe skal skje for å få forandret på vanskelige forhold. Men disse tradisjonelle måtene å behandle byen på kan også virke tilslørende for en stor del av virkeligheten og gjøre oss blinde for mange andre viktige ting.

Det synes å være på høy tid at vi retter søkelyset mot det som er av verdier i bysamfunnet, både for å bli oss bevisste hva som kjennetegner den kulturen vi er en del av, og for å velge riktige strategier som kan ivareta de samme verdier også i fremtiden.

Byen er hele tiden ledd i, og betingelse for, viktige kulturelle prosesser. Byen frigjør mange menneskers skaperkraft, både innen "elitekulturen" og i den mindre påaktete hverdagskulturen som vi alle deltar i og som danner grunnlaget for all annen virksomhet.

Vi må forstå de verdifulle trekkene i hverdagskulturen bedre, eller på andre måter enn vi gjør idag for å kunne ta vare på den. Det er viktig å vite hva vi kan og bør bygge på når vi

skal forme fremtiden med nye løsninger og levemåter sammen med gamle strdisjoner. Vi må også forandre bylivet på felt hvor byen har budt sine beboere dårlige livsvilkår.

Levekårsundersøkelsen i Norge⁵⁾ avdekket store forskjeller i livsbetainger mellom forskjellige områder i landet vårt. De største forskjellene fantes i de store byene, hvor en fant både dem som levde best og dem som levde dårligst. Noen bydeler hadde alle negative kjennetegn, mens andre hadde en opphopning av goder, både materielle og immaterielle. Vi trenger bedre innsikt i hvordan dette egentlig forholder seg. Målemetodene i levekårsundersøkelsen bør prøves mot andre typer innsikt enn det som er brukt der. Vi trenger f.eks. bedre formuleringer og karakteriseringer av de spesifikt *urbane* kvaliteter i forhold til kvaliteter f.eks. i forsteder. Kanskje lar det seg også avdekke positive trekk i de miljøer som etter Levekårsundersøkelsens kriterier ensidig fortonte seg som negative, f.eks. i vårt område.

Byforskningsprogrammet tar derfor sikte på å skape innsikt i hvordan fordelingsmekanismene fungerer i bysamfunnene. Hvordan blir det samlede produkt fordelt? Hva har hvert enkelt menneske til rådighet? Hvordan virker planlegging, økonomiske endringer, forandringer i arbeidslivet på hver enkelt av oss? Hvorfor er noen grupper stadig forfordelt? Hvordan reproduseres sosial og kulturell ulikhet? Hvordan opplever enkeltmennesket summen av alle de avgjørelsene som treffes og som bare en liten elitegruppe har innflytelse på? Disse viktige hovedspørsmål er like interessante for menn og for kvinner. Vårt bidrag blir å kaste lys over noen av spørsmålene i den dybdeundersøkelsen vi gjør.

Nærmiljøundersøkelser i byforskningsprogrammet.

Våre studier om byfornyelsen i Oslo hører sammen med et større delprosjekt om nærmiljø i forskningsprogrammet. Det er i disse studiene som foregår på mikroplanet det vil bli utført endel kvinnespesifikke undersøkelser. Men dandel av de generelle spørsmål som reises i nærmiljøstudiene vil forhåpentligvis også avdekke interessant kunnskap om kvinners og menns livsvilkår.

Bydeler og funksjoner.

Bydelen inngår i den større byen, og det er viktig å få innblikk i hvordan menneskene bruker sitt eget område, og hva de søker utenom dette - på arbeidsmarkedet og i fritiden, i service og i kontakter med venner og familie. Vi kjenner til at menneskene idag i mindre grad er knyttet til sine boligsteder enn de var før. Vi ønsker å få innblikk i hvordan dette forholder seg. Tidligere hadde også kvinnene et visst arbeidsmarked i sitt eget nabolag i de gamle byområdene. Da ble det mindre drastisk å ta seg arbeid både for mødre med mindreårige barn og for eldre kvinner. Er det slik enda? Hvilke kvinnearbeidsplasser finner vi i gamle bystrøk idag? Er det kvinner fra nabolaget som fyller disse arbeidsplassene? Hva fører byfornyelsen til på dette arbeidsmarkedet?

I planlegging idag arbeides det fremdeles etter forestillingen om at det "rene" boligområdet er et gode. Bare i mindre omfang blir det arbeidet for å legge forhold til rette for funksjonsblanding. Det vil si at det vil bli rensert ut en mengde funksjoner i alle de gamle mangfoldige bydelene som nå er blitt byfornyelsesområder. Størst virkning vil dette få for mennene idet en mengde mannsarbeidsplasser vil forsvinne.

Bygningers form og innhold - opplevelsetetthet.

Mange av våre problemstillinger er rettet mot selve bygningene, deres utforming og lokalisering. Det er behov for bedre måter å karakterisere vår bebyggelse på, slik at beskrivelsene kan bli et bedre redskap både i nyprosjektering og i planlegging av bevaring av gammelt. Vi må også skaffe oss bedre innsikt i bebyggelsens og gatens rolle for vårt liv og hvordan dette skaper ramme for hverdagslivet vårt - noe som må beskrives både fra manns- og kvinnesynspunkt.

Når det gjelder selve bebyggelsen og dens innhold, betyr jo den forskjellige ting for menn og kvinner. Det er kvinner, barn og gamle som utgjør dagbefolkningen i alle boligstrøk. (I den

grad kvinnene er hjemmeværende). Miljøets fysiske form har derfor mest å si for dem, og store forandringer skaper endringer i samvær, både til det bedre og til det verre. Fortauene er f. eks. viktige for bydelens sosiale liv. Er det mulig å ferdes der og føre samtaler der, eller knuser trafikkbelastningen ethvert fortausliv?

Vi må i bygningsanalysen også se på bygningene gjennom den bruken de har, de virksomheter de rommer og hvordan menneskene spinner sitt nett av handlinger og bevegelser omkring disse virksomhetene. Får det betydning for dem som bor der at mannsarbeidsplassene forsvinner i stor grad? Har befolkningen selv ønsket dette? Betyr uttynning av dagligdagse treff-situasjoner at bydelen utarmes? I planlegging og politikk oppfattes uttynningen som en entydig forbedring.

Tetthet.

Ett annet moment som gjelder de generelle forhold, er fenomenet tetthet. Bydeler som denne har vært uhyre tett bosatt tidligere. Vi er vant til å regne tetthet i boliger og tetthet mellom husene som noe negativt i vårt land. Derfor har vi nedlagt store anstrengelser og kløkt for å få forandret på dette, noe som også har lyktes langt på vei. Men kan det ikke tenkes at tettheten mellom menneskene, tettheten i handlingene de utførte i alle hverdagsrutinene har hatt en betydning utover det at det ble trangt? Har alle kontaktpunktene menneskene imellom og den variasjon dette betød, hatt større betydning for barna enn det en har tenkt seg? (Hvis en da i det hele tatt har formulert et slikt spørsmål). Hva har det ført til at vi har flyttet store deler av befolkningen til rene boligbyer og har skapt større avstand mellom menneskene? Hvordan er det i den gamle byen idag? Disse spørsmålene er vanskelige å besvare. Å klare å konkretisere hvordan endringene har virket, er en komplisert oppgave. Vi får prøve oss fram og se om det lykkes å få noe bedre tak på problemstillingen underveis.

Økonomi.

Byfornyelsen settes igang fordi vi også her i landet har kommet til at gamle bystrøk bør settes istand til ny bruk, ikke rives for å gi plass til nye typer bygninger. Begrunnelsen for slik ivaretagelse gjelder både bygningers og bytypers egenverdi og hensynet til befolkningen. Men det viktigste argumentet har vært at det blir billigere slik. Mange av områdene i indre by er sterkt nedslitt, på mange måter. Hvordan kan de best settes istand, slik at det ikke blir alt for dyrt? Politikerne har vedtatt at det er ønskelig at befolkningen skal bli boende i strøket etter formyelsen - men kommer dette til å skje? Hvem flytter og hvem blir boende? Boligstandard og områdestandarden blir hevet - det gjør også boutgiftene. Hva kommer dette til å resultere i? Hvordan får beboerne mulighet til å innvirke på resultatet? Studien skal særlig ses fra beboernes side, vi skal studere hvorledes beboermedvirkningen foregår. Samtidig gir en slik studie et innblikk i folks økonomiske prioriteringer i eget hushold, og om menn og kvinner har forskjellige preferanser.

Problemstillinger om kvinner spesielt.

Både i slike bydelsanalyser som vi får anledning til å utføre og i det vi kaller kvinneforskning er det nødvendig å arbeide videre for å synliggjøre og sette navn på kvinners innsats og betydning for opprettholdelsen av samfunnet gjennom historien. Alle de viktige oppgavene som har vært utført i det stille, som ikke har vært regnet for noe større i det mannsdominerte administrative apparatet i samfunnet vårt idag og i tidligere tider. I historikernes bruk av eldre dokumenter som er igjen etter mennenes virksomhet, har kvinnene kommet svært lite fram. De er glemt, også fordi en ikke har kommet på at det skulle være interessant å lete etter dem og ikke bare fordi kildene i liten grad berører kvinners forhold. Men kvinnes innsats har også vært oversett av kvinnene selv, tilslørt av det selvfølgelighetens preg den har hatt i våre egne tanker. Vi har jo også selv tatt vår kunnskap og våre ferdigheter som selvfølger, og ikke regnet det for så forferdelig viktig. Å trekke dette fram, og vise hva kvinners arbeid og innsats har betydd, er viktig for å øke kvinnes selvfølelse. Og selvfølelsen er en viktig følgesvenn i kampen for like-

stilling. Å sette navn på, og verdsette kvinnekunnskapen og kvinneferdighetene, er også viktig for videre samfunnsplanlegging og prioritering.

I nærmiljøprosjektet er det forøvrig også formulert temaer som gjelder livsmønster, kontaktformer og forbedring av bystrøk. Disse er utformet av sosialantropologen Marianne Gullestad⁶⁾. Her skal kort refereres et viktig kvinnetema: Kvinnene i mange strøk har fremdeles et velorganisert uformelt hjelpesystem for å klare av de problemer som oppstår i omsorgsarbeid, problemer og husstellet osv. De støtter hverandre på mange måter og kontrollerer hverandres foretagender. De forandringene som skjer i hushold og nærmiljø idag fører til en annen etterspørsel etter offentlige tjenester. Det uformelle hjelpesystemet endrer seg. Gullestad ønsker å undersøke hvordan forholdet er mellom slikt egenorganisert hjelpesystem og det profesjonelle, offentlig finansierte hjelpesystemet i forskjellige typer strøk. I offentlig debatt har det vært hevdet at det kan være gunstig å bygge på de uformelle hjelpesystemene også i offentlig finansiert omsorg. Det er viktig å være klar over at dette kan komme i *konflikt med målsettingen om likestillingen mellom kjønnene*.

Nettopp i bylivet er det viktig å få øynene opp for kvinnekunnskapen. Selv engasjerte kvinneforkjempere har i fullt alvor påstått at kvinnekulturen døde med innflyttingen til byene. Dette under henvisning til at kvinner i jordbruks- og fiskersamfunn f.eks. hadde en mye mere sentral rolle i produksjonen av det familien levte av. Hvordan hadde samfunnet sett ut idag, hvis kvinnekulturen i byene var død? Kvinnene i byen har representert en høytstående økonomisk kultur, som har stått for en fabelaktig forvaltning av meget knappe midler der det var trangt om plassen og mange munner å mette. Men som sagt: vi må sette navn på dette.

Forskning krever tid. Det er ikke bare å sette igang og besvare de spørsmål en har stilt. På dette feltet trengs nye analysemetoder, og ikke minst nye deskriptive og analytiske begrep som krever lange erkjennelsesprosesser. Mange ganger kan det ta år før en klarer å finne fram til de riktige nøkkelordene som fanger nettopp det en på et lavere bevissthetsnivå hadde følelsen av var viktig. Det er krevende å bryte ut av de stengsler som den eldre kunnskapen setter for utvikling av ny forståelse.

Så langt ideene og ønskene den gang.

Bokultur, kvinnekultur, byfornyelse.

Hvordan har det gått med studier av kvinnelivet før og etter byfornyelsen? Halvveis i prosjektarbeidet skal jeg referere kort noe av det vi har kunnet fokusere på.

Nå tar byfornyelsen en mer kriseartet vending for beboerne enn det som var siktemålet med den i Oslo Kommunes Byfornyelsesprogram. Dette setter selvsagt endrete krav til vårt forskningsarbeid slik at vi har måttet forskyve noe av tyngdepunktet i undersøkelsen. Byfornyelsen ser ut til å bli et mye sterkere brudd med forholdene i bydelen idag, enn det noen hadde forestilt seg på forhånd. Endret samfunnsøkonomi og derved finansieringsforhold, samt beinhard teknokratisk argumentasjon på fremmarsj, synes å drive fram mer riving enn forutsatt. De utbedrete eldre boligene blir dessuten forholdsvis dyre. Et bilde, vi kjenner igjen fra andre europeiske byfornyelsesområder. Premissene er lagt. Administrasjon og politiske prosesser er tungrodd og så innfløkte at det krever spesialkompetanse å skaffe seg kjennskap til dem. Standardkravene til utbedrete leiligheter er fastlagt av finansieringskilden. Folk har små eller ingen valgmuligheter. De blir passivisert i sin egen stue. De kan ikke bruke egne ferdigheter og kunnskaper i den situasjonen de nå er i. Og de skal betale regningen etterpå, bortsett fra de trygdede som kvalifiserer til bostøtte.

Administrasjonen er ikke vant til å ta utgangspunkt i folks egne ressurser og rette seg etter hva folk kan eller ikke kan. Derfor er den gamle modellen - styring og gjennomføring ovenfra - tatt i bruk også på dette feltet. Selv om det gjøres i beste mening unnskylder dette ikke at det bærer galt avsted.

Vi har i forskningsarbeidet rettet mye oppmerksomhet mot selve planleggingsarbeidet og kontakten mellom planleggingsetatene og befolkningen. Bare få av beboerne har maktet å profesjo-

Pensjonistene aksjonerer med plakater og gardintrapp for å få lett adkomst til parken ved Botanisk hage i juni 1982. "Lås opp porten nå!" Etter stort presseoppslag ble porten åpnet i sommersesongen. (Foto Truls Aslaksby).

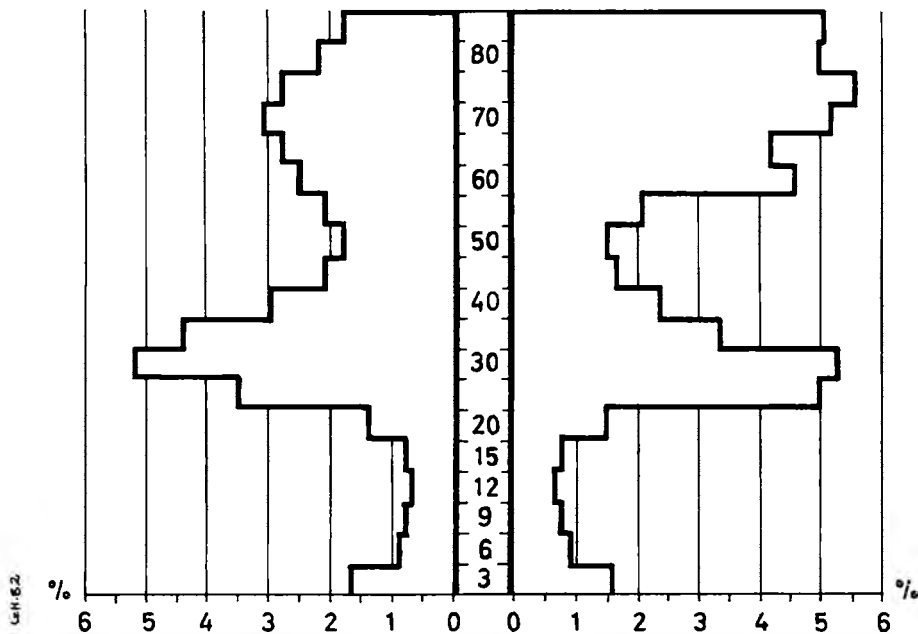
Befolkningspyramide for Oslos indre by pr. 31.12.1980. Fra Oslo statistikken. Oslo kommune. Statistisk kontor. Mai 1981.

Befolkningspyramide for hele undersøkelsesområdet. I offisielle administrative/politiske sammenbenger i Byfornyelsen har området fått betegnelsen Urtegata/Motzfeldtsgate byfornyelsesområde, i forhold til befolkningssammensetningen i indre by totalt er bydelen "yngre". Det er flere barn her, gruppen 20-35 år er stor. De eldre kvinnene er i flertall i forhold til menn, men gruppen er forholdsvis langt mindre enn i indre by totalt. Denne "uptosningen" på alderspyramiden skjuler ressurser som burde frigjøres bedre enn det som vanligvis skjer ved byfornyelsesarbeid. Kilde som fig. 3. (Tegning: Grethe Hald. Institutt for folkelivsgransking, Oslo).

63 655 p

År

82 176 p

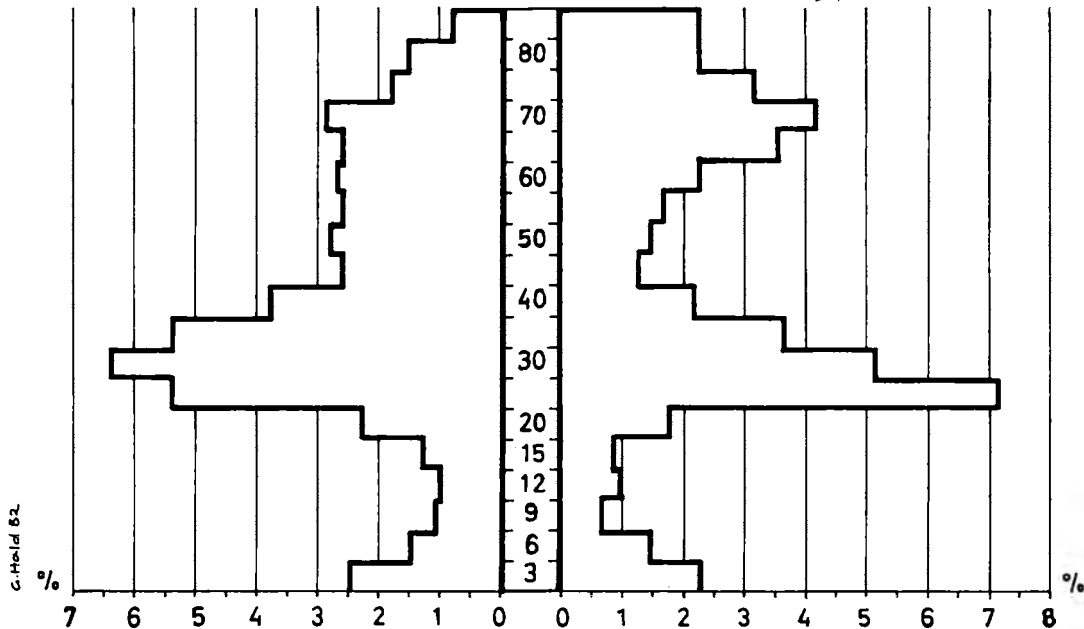
Menn

Kvinner

1428

År

1371

naliserer seg i planlegging og politikk i så høy grad at de virkelig kan gå inn i argumentasjon og forfatte skriv som kommenterer de forslagene som fremmes. For alle de andre fungerer de fremgangsmåter som er valgt ganske dårlig. Skal det være nødvendig for alminnelige folk å profesjonalisere seg i planlegging og økonomisk politikk for å kunne forsvare sitt eget hjem? Vi har en viktig rolle i å påpeke slike spørsmål.

Denne planleggingen av byfornyelsen foregår som sagt ikke på beboernes premisser. Det er interessant å følge med i hvor mye ressurser folk har når de får anledning til å bruke sine egne kunnskaper, ferdigheter og fremgangsmåter. Et samfunnsarbeidsprosjekt har vært i virksomhet i området i tre år⁷. Beboerne stimuleres til å ta opp de problem de ser som viktige i arbeidet for å forbedre miljøet. Etter opplæring i fremgangsmåter tok de selv opp viktige saker, eller fortsatte i samarbeid med sosialarbeider og lege som også har vært knyttet til prosjektet. I den store gruppen eldre kvinner som bor i området er det mange aktive og interesserte mennesker. De er med på eller organiserer aksjoner, underskriftskampanjer for å få beholde viktige institusjoner i området. De har fått trykdeboligen tilbake til prioritert liste etter at den var blitt strøket fra planene. De organiserer selv eldretreff. De er kanskje ikke vanlig å vurdere pensjonistene som en ressurs, men det bør en i høyere grad gjøre. De kan være viktige hjørnesteiner i folks egen miljøforbedring. De er tilstede i området, de har tid, de som er pensjonister idag har en høyt utviklet ansvarsbevissthet i sitt forhold til resten av samfunnet. De har vært vant til å være solidariske i en helt annen grad enn andre aldersklasser, iallefall de eldre i den bydelen vi undersøker. I denne gruppen er kvinnene i flertall.

Når det gjelder vår analyse av de verdiene vi finner i bydelen får kvinnene en viktig plass som kulturbærere i beskrivelsen av leiegårdskulturen. Det var kvinnene som i høy grad definerte normene i boskikken og påså at husordensreglene ble fulgt. Når disse ikke lenger etterleves opplever det til fulle at de er viktige. Det er jo først når noe blir borte at vi erkjenner verdien av det, og funderer på hvordan vi bedre kunne ivareta det. I leiegårdene bodde folk tett på hverandre i dårlig isolerte hus. Dette satte store krav til lavt støynivå, renslighet, hensyn og omtanke. De visste om hvordan de andre hadde det, i gården og i oppgangen. Mobiliserte i kriser også der hvor de ikke hadde omgang med hverandre. De *angikk* hverandre, og utviste mye overbærenhet overfor dem som ikke klarte å holde seg på den smale sti. Gjennom etterleving av reglene ble medlemskapet i leiegårdens lille samfunn erhvervet. Kvinnegruppen kontrollerte og anerkjente hverandre. De bygget opp sitt eget selvbilde og gjenspeilte de andres - i de respektables rekke. Renholdet var et viktig ledd i denne forvaltningen av bokultur, av egen families og gårdens respektabilitet. Som medspiller hadde de vaktmesteren eller portneren som også hadde en meget viktig rolle.

Nye beboergrupper er ikke blitt instruert i husordensreglene eller velger å ikke overholde dem. Manglende trappevask, søl med søppel, støy og kanskje uregelmessig trafikk til leiligheter om natten er de viktigste konfliktpunkter. Temaene blir på en måte symbol på at verden er gått av hengslene. Boskikk er ikke noe som skaper seg selv. Den må også forvaltes, overføres til nye generasjoner og til nye grupper av beboere som f.eks. innvandrere. Overføring er betinget av kontinuitet, og gradvis innlemming av nye medlemmer. Blir byfornyelsen et så dramatisk brudd som det ser ut til, blir slik overføring ikke mulig.

Den som er seg bevisst at boskikken i leiegårdene er en viktig kulturell ressurs, vil naturligvis bestrebe seg på å finne fram til framgangsmåter fornyelsesarbeidet som legger forholdene til rette for kontinuitet, og ikke for dramatiske brudd. Slik fremgangsmåte måtte bli å overlate mer til beboerne selv, la utbedring av de fysiske rammer skje i beboernes egen regi, men med den nødvendige konsulenthjelp fra arkitekt, jurist og sosialarbeider (samfunnsarbeider) som er nødvendig på dette vanskelige feltet. Stille finansieringskilder direkte til rådighet for beboerne, ikke gå de lange omveiene som en bruker idag. Byfornyelsen synes å være overadministrert. Byfornyelse på beboernes premisser ville ha bygget på de verdier som finnes, gitt dem sjanse til å utvikles videre. Da ville kvinnegruppen som forvalter den gamle boskikken her fått viktige roller som konsulenter og aktive deltagere.

Men etablissementet har vel aldri forestilt seg at folk i disse områdene forvalter viktig kultur, at de har styrke og ferdigheter som de tar i bruk når de får sjansen til det. Derfor ble den løsningen valgt som styrer det hele ovenfra, selv om det var meningen at medvirkningen skulle være reell.

Byfornyelsen kunne ha blitt en arena for kulturell utvikling, et treningsfelt, en måte å utvikle folks ferdigheter og samfunnsbevissthet på. Utviklet stolthet og verdighet. Om argumentasjon fra forskningsmiljøets side kan snu utviklingen bort fra passiviseringslinjen, vil fremtiden vise. Men akkurat idag viser virkeligheten oss det brutale ansiktet, og vi frykter for at det hele skal utvikle seg til en arkitektonisk, sosial og kulturell ulykke. Hva vil beboerne gripe til hvis ord og argumenter ikke fører fram? Blir de sosialklienter eller oprørere?

Noter:

- 1) Prosjektet er noe fylldigere presentert i: Christensen, Anne Louise Gjesdal: Mennesker og bygninger i byen - hvem forsker vi for? *Dugnad 1*, 19-82.
- 2) *Forslag til et byforskningsprogram*. Rådet for forskning for samfunnsplanlegging (RFSP), NAVF. Oslo, februar 1980. Stensil.
- 3) *Kvinner og forskning*. Seminarrapport RFSP. Oslo, mars 1980.
- 4) Det er arrangert to nordiske konferanser av og for kvinnelige planleggere under mottoet "Bygge og bo på kvinner vilkår", i Kungälv 1979 og i Hindsgavl i 1981.
- 5) Dale, Britt og Aase, Asbjørn. *Levekårsundersøkelser*. Nou 1976:28.
- 6) Som note 2.
- 7) Kjelman, Laila. *Grønland/Nedre Tøyen prosjektet*. 1978-82. Oslo kommune. Sosialrådmannen. Oslo 1982.

Indeks:
byplanlægning
kvindeperspektiv
Oslo.

Anne Louise Gjesdal Christensen. F. 1938. Mag.art. i etnologi ved Universitetet i Oslo med avhandlingen "Vålerenga, treby i murbyen", 1972. Stipend fra Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd 1975-80: "Sosialisering av barn i gammelt bymiljø 1900-1914". For tiden prosjektleder for NAVF-prosjekt om byfornyelse: "Grønland/Nedre Tøyen - bydel i forandring". 1981-83.

**ARBEJDE –
OG LIVSSAMMENHÆNG**

Kontorskvinnor.

Av Birgitta Conradson.

Bland det mest påtagliga i 1900-talets samhällsförändring är framväxten av kontorarbetsplatser och kvinnornas ökade andel av denna tudelade arbetsmarknad. Männen har dock på grund av sin längre tradition inom kontoristyrket kunnat skapa regler som klart avgränsat vad som anses som lämpliga manliga eller kvinnliga arbetsuppgifter. Dessa gränsdragningar har dock inte varit statiska utan har förändrats med samhällets strukturförändringar. Införandet av skrivmaskinen är ett exempel på detta. I den konkurrerande kontorsvärlden har könsskillnaderna klassificerats efter rangskalan svag - stark, och ansvarsfulla och välbetalda arbeten har inte anses lämpliga för det svaga, kvinnliga könet.

På en kontorarbetsplats arbetar i regel både män och kvinnor, varav de flesta definieras som tjänstemän. Det är, som bekant en klart tudelad arbetsmarknad, där kvinnor står för den första stavelen, männen för den andra i ordet tjänste män.

Bland det mest påtagliga i 1900-talets samhällsförändring är framväxten av en ny tjänstemännakår, växande kontorsarbetsplatser och framförallt kvinnornas ökade andel av denna arbetsmarknad.¹⁾ Under 1900-talets första decennier var det framförallt medelklassens kvinnor som sökte sig till kontor, och männen som haft seklers försprång i detta "yrke" hade, med sin redan etablerade kontorskultur, alla möjligheter att eliminera det hot och den konkurrens de kände från dessa kvinnor med samma klassbakgrund och ofta med samma utbildning. Genom att hänvisa till kvinnans "väsen", till det kvinnliga som något svagt och därför underlägset när det gällde yrkesansvar, lyckades männen skapa en hierarkisk tudelning av arbetsuppgifterna till sin förmån.²⁾ De mest välbetalda arbetena blev "skadliga" för kvinnligheten. "Kvinnor är ej lämpade till..." blev ett gängbart uttryck.

Det växte fram ett regelsystem som skiljde mellan manligt och kvinnligt i kontorsarbetet, men den skiljelinjen har inte varit statisk. Införandet av tex skrivmaskinen är ett exempel på hur gränserna har förskjutits med strukturförändringarna. När skrivmaskinen introducerades under senare 1800-talet, och kontoren huvudsakligen bestod av manlig personal var skrivmaskinen en teknisk nyhet för män. Under 1900-talets första decennier användes den av både män och kvinnor. Skrivmaskinen var "könsneutral".³⁾ Hastighetstävlingar i maskinskrivning som arrangerades ännu på 1930-talet vanns lika ofta av män som av kvinnor. När så kvinnorna i allt högre grad började arbeta på kontor, var det just detta maskinbundna, icke utvecklande och karriärgivna arbete som männen lämnade ifrån sig. Kvinnorna blev kontorens första datamaskiner med motiveringen att maskinskrivning, insortering av papper mm bättre passade kvinnans sinne för noggrannhet och tålmod. Trots de senare decenniernas tal om jämlikhet i arbetslivet mellan könen och lagstiftning från samhällets sida har denna patriarkaliska uppdelning accentuerats under de sista decennierna.⁴⁾

I den här artikeln tänker jag uppehålla mig vid två saker. Dels dessa regler som upprätthöll gränsdragningen mellan manligt och kvinnligt, dels ge några exempel på typiska "kvinnokarriärer" eller snarare kvinnliga kontoristroller, som går att urskilja. Av praktiska skäl och för tydlighetens skull, begränsar jag mig framförallt till 1930-talet.

Kontorsinteriör från symaskinsfirman Singer i Stockholm 1934. En bård stol för kvinnan, en mjukare för mannen. Foto Nordiska museet.

Den osynliga kvinnokulturen.

Man skulle, något oegentligt, kunna påstå att det inte fanns någon kvinnokultur på 1930-talets kontor. Om man med kvinnokultur menar "att kvinnor oberoende av klasstillhörighet delar vissa erfarenheter, kunskaper och synsätt".⁵⁾ Om det fanns någon kvinnokultur, vilket det naturligtvis gjorde, så var den mycket osynlig och diffus, passiv och sällan någon "motkultur". När jag nu, cirka femtio år efteråt, intervjuar kvinnor och män som då arbetade på kontor, får jag en ganska klar bild av den manliga världen, där männen i kontorsorganisationen går att avgränsa i tydliga kategorier, medan kvinnornas gemensamma värld visar sig vara mycket otydlig. Kvinnorna är en mer heterogen grupp med individuellt skiftande arbetsuppgifter, dvs inte bara maskinskrivning, och det är svårt att inordna dem inom den formella organisationens ram.

Det var männens, dvs de manliga chefernas och handläggarnas värdesystem som gällde, och de kvinnor som sökte sig till kontoren, kände sig ofta på grund av bakgrund och uppfostran, lojala med de regler och villkor som rådde. Att lyda och aldrig ifrågasätta reglerna var starkt inpräntat i kvinnors medvetande. Kontoret var som ett kugghjulsdrevet maskineri, där högste chefen var den absolut fasta mittpunkten, det nav kring vilket all kontorspersonal rörde sig. Men runt varje mellanchef eller man som tagit något kliv på den hierarkiska stegen cirklade de formbara kvinnorna. Det var de som framförallt fick anpassa sig, göra sig "gnisselfria", för att det inte skulle bli stopp i maskineriet.

Regler mot förändring.

På 1930-talets kontor, var, med dagens mått, den rumsliga standarden låg. Endast en chef hade eget rum och därmed befriad från insyn. För dem som satt i delat rum var naturligtvis den sociala kontrollen som starkast, särskilt som det inte var ovanligt med stora glasväggar mot kontorskorridorerna. I ett rum, tex ett miniträlhav, där det kunde sitta 6-8 skrivmaskinsflickor, placerade man ofta en manlig kontrollant och rapportör. Endast den som hade eget rum hade rätt att pryda det och därmed sprida önskat budskap om sin position.

I många regler låg ett avståndstagande. Man arbetade på den här tiden alltid bakom stängda dörrar. Genom en stängd dörr gick inte vem som helst, när som helst, särskilt inte om det satt en överordnad på andra sidan. Men rum där många arbetade var en slags "allmänning", dit vem som helst kunde gå in utan att knacka. I förlängningen innebar detta att den som disponerade eget rum också kunde styra när, av eller till vem han kunde hämta eller ge information.

I ett lunchrum för tjänstemän kan man idag fortfarande uppleva en hierarkisk bordsplacering. Den enda skillnaden mot 1930-talet är, att då hade man ofta tilldelats en fast plats. I dag sätter man sig "spontant". I gamla tiders kontorslunchrum var det en tydlig kategoriuppdelning, och män och kvinnor satt sällan blandade. Vid chefernas bord samtalade man om arbetet, tog och gav den information som behövdes.

Att använda titlar och ha en hövisk samtalston var en viktig etikettsregel. Utanför kontorets väggar lade en man aldrig bort titlarna med en dam, men på kontoret kunde en dam aldrig lägga bort titlarna med en överordnad. På tex personalfester, platsen för titelbortläggningsriten, slängde männen sinsemellan sina kamrers- eller herrtitlar, kvinnorna sina fru- eller fröken-titlar, men detta skedde sällan mellan män och kvinnor, om de inte var helt jämnåriga och jämställda. Om en överordnad man "i stundens hetta" slängde titeln med en yngre dam, kunde det t o m hända att han återtog titeln dagen efter. Titlarna var en effektiv mur mellan könen, mellan över- och underordnade.

Detta är endast några få exempel på regler från kontorslivets vardag, och som innebar att framförallt kvinnorna fick svårighet att skaffa den information och insyn de behövde för att kunna förändra sin situation. Reglerna bildade en effektiv mur mellan dem som hade och inte hade tillgång till kunskap, mellan dem som styrde och styrdes.

Några vägade bryga reglerna.

I kontorets diffusa kvinnovärld kan man dock urskilja några kvinnokarriärer, som jag här har kallat *föreståndarinnan*, *kontoristen* och *kontorsarbeterskan*.

Föreståndarinnan är den välutbildade kvinnan med utpräglat borgerlig bakgrund och som gör karriär till nästan avdelningschefsnivå, men utan att det syns vare sig i formell titel eller i lönekurvertet. Hennes inflytande är informellt.

Kontoristen är kvinnan från lägre medelklass eller arbetarmiljö och med en god grundutbildning. Hon "hamnar" på kontor och fastnar för gott vid skrivmaskinstolen eller vid liknande, icke utvecklingsbara arbetsuppgifter.

Kontorsarbeterskan har låg skolutbildning och kommer från arbetarmiljö. Då hennes arbetsuppgifter består i att prägla adressplåtar med hjälp av en maskin betraktas hon som fabriksarbeterska bland de övriga tjänstemännen. (Då denna kategori blev vanlig i kontorsvärlden först på 1940-talet, utelämnar jag henne här av utrymmesskäl).

De två representanterna för kvinnliga tjänste män vill jag illustrera med följande korta biografier:

Dagmar växte upp i en högborgerlig miljö och uppfostrades till en kvinna med stor självkänsla. Efter kraschade skådespelardrömmar beslöt hon sig för att bli en "ordentlig och sköt-sam" person. Hon kompletterade flickskole-examen med bla maskinskrivning på Bar Lock, och fick sedan genom släktförbindelser på chefsnivå, en plats som kontorist. Efter några år av "enahanda kvittoskrivande", som hon inte trivdes med, fick hon chansen att bygga upp en ny avdelning för de växande rutinerna. Hon hade visat sig duglig och framförallt orädd att ta egna initiativ. Informellt gjorde hon alltså karriär, men formellt fick hon ingen titel eller uppflyttning i organisationen. Löneförhøjningen var också blygsam. Hon fick visserligen ett eget arbetsrum, men knappast de möbler hon bad om till sig och sina medarbetare.

Att Dagmar nådde så långt berodde till stor del på hennes stora självkänsla och tidigare vana att umgås med direktörer. Hon tyckte inte de var så märkvärdiga. Hon var aldrig rädd att överskrida de "manliga" reglerna och skaffa den kunskap och information hon behövde. Genom sin borgerliga bakgrund hade hon också den "kulturella kompetensen", hon kunde spelreglerna.⁶⁾

Så småningom avbröts också hennes karriär. Bolaget behövde en chefsplats för en manlig tjänsteman som "blivit över". Snabbt förklarade man att den stora arbetsbördan på den expanderande avdelningen inte var "mänsklig", dvs inte lämplig för en svag kvinna. Även hon intalades att det tunga ansvaret inte gick att kombinera med hennes kvinnoroll. Hennes manlige efterträdare blev både avdelningschef och kamrer och placerade sig i ett stort, värdigt möblerat rum.

Vera växte upp i ett arbetarhem med borgerliga ambitioner. Fadern var vaktmästare på ett hem för överklassänkor, där också familjen bodde. Vera fick tidigt inpräglat att anpassa sig till auktoriteter. "Vi syskon lärde oss at niga och vara artiga, säga överstinnan och domprost-

innan". Kontorsarbetet hägrade, särskilt då hennes mor ihärdigt avrätt henne från att bli hembiträde. Efter realskolan tog hon kurser i stenografi och maskinskrivning, och sedan fick hon ett konstorsarbete genom Kvinnliga Kontoristföreningen, som förmedlade till skötsamma kvinnor utan egna kontakter i kontorsvärlden. När hon skulle anställas, synades hon noga av högste chefens sekreterare, men själv fick hon aldrig syna de manliga chefer, som hon skulle arbeta åt. Det ansågs viktigare att hon passade för chefen än tvärtom.

Vera trivdes med maskinskrivningen, ett hantverk som hon tränade upp stor yrkesskicklighet i. Hon satte också en ära i att vara skötsam, punktlig och ordentlig. Att alltid ställa upp för sin chef och de närmaste på avdelningen kände hon nästan som ett "kall". Att arbetet var undervärderat i männens ögon, tänkte hon aldrig på. Hon kände sig lojal mot företaget och sina chefer. När hon såg andra kvinnor på kontoret som vågade bryta mot någon regel, så minns hon efteråt att hon tänkte - att de vågade.

Svaga och starka kvinnor.

Simone de Beauvoir talade om kvinnan som det andra könet, det kvinnliga objektet gentemot det manliga subjektet.⁷⁾ Den amerikanska antropologen Sherry B. Ortner har i hennes efterföljd påvisat hur begreppet manligt-kvinnligt är symboler, skapade av oss själva, där kvinnligt i de flesta kulturer betraktats som något som står närmare naturen, det manliga närmare kulturen.⁸⁾

I kontorets klättervärld har det varit djupt förankrat att klassificera könen efter rangskalan svag - stark eller mjuk - hård. Den svaga kvinnan den starke mannen, Tarzan och hans kontorsängel. En kvinna som inte är svag är inte kvinnlig, "en satkärring". Att tex "ha skinn på näsan" var inte klädsamt för en dam.

Det fanns också svaga, osynliga män på kontor. Det var de allra yngsta kontoristerna, men deras osynlighet var sällan evig. Som svaga och osynliga kunde de känna sig förtryckta av de starka kvinnorna. Under mitt fältarbete har några manliga informanter, unga på 1930-talet, gett en beskrivning av en till synes "manhaftig" kvinna som lyckades avancera till skicklig

KÖP då hellre en självfärgande stämpel!

Den håller hela livet om den är från **Centraltryckeriets Stämpelfabr. Sthlm.**

bokförringschef. Femtio år senare målar man upp en bild av en mycket 'okvinnlig', stridbar kvinna. "Hon var hård som flinta". "Henne vågade man inte säga emot". För en tid sedan fick jag se hennes på ett gruppfoto från en personalfest. Det var en vacker kvinna i trettioårsåldern, i urringad aftonklänning och modernt shinglat hår. Till och med hårknuten, symbolen för forna tiders barska kontorsdamer saknades.

Noter:

1. Exempelen i denna artikel är hämtade ur mitt pågående avhandlingsarbete om vardagsliv på ett försäkringsbolag, där kvinnligt-manligt är ett deltema.
- 2) Heidi Hartmann, Kapitalismen, patriarkatet och könssegregationen i arbetet, *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1-2, 1981. I sin analys av arbetsdelningen mellan män och kvinnor pekar Hartmann på att männen kunnat vinna sina privilegier genom att den tidigare formen av patriarkat givit dem särskilda kunskaper om "hierarkisk organisering och kontroll".
- 3) Janine Morgall, Med tangentvalsen mot friheten. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1-2, 1981 s 32 "I takt med att behovet av lågavlönade kontorsarbetare ökade, inträffade en förändring i ideologin så att kvinnliga kontorsarbetare kom att accepteras så länge de visste sin plats, och den platsen var "vid skrivmaskinen"... Det är ett intressant faktum att maskinskrivarens yrke var könsneutralt, men mycket snabbt kom att identifieras som kvinnoarbete".
- 4) Enligt en färsk OECD-rapport är den svenska arbetsmarknaden den mest könsdiskriminerade i Europa. Se vidare Rita Liljeström och Edmund Dahlström, *Arbetarkvinnor i hem- arbets- och samhällsliv*, Tiden 1981.
- 5) Siv Ehn, *Arbete och kvinnoroll. En fabriksstudie*, Raben & Sjögren 1981, s 10.
- 6) Angela Rundquist, recension av Pierre Bourdieu, *La Distinction Critique social du jugement*, Paris 1979. *Doktorand-bulletinen vid institutet för folklivsforskning*, nr 8/1982 (Stencil). "De som förvärvat kultur "the hard way" kan inte tillåta sig friheter och våghalsigheter som de som är födda med den kan tillåta. Den kulturella bluffen är lättare för dem som behärskar koden".
- 7) Simone de Beauvoir, *Det andra könet*, Stockholm 1973.
- 8) Sherry B. Ortner, Is Female to Male as Nature Is to Culture? i *Woman, Culture and Society*, Rosaldo & Lamphere (red.), Stanford, 1974. Vid ett seminarium hos socialantropologerna i Stockholm, maj 1982, använde Ortner, i stället för begreppet natur-kultur, ordet prestige (personal social identity) som verktyg.

Index:

Kontorarbejde.
Kvindekultur.
Kvindeforskning.
Kvindearbejde.

Birgitta Conradson.

"Levnadsbeskrivning": Jag arbetar till vardags på Nordiska museets avdelning för Näringsliv och samfund, där jeg bevakar kommersiell och offentlig miljö. Är doktorand vid institutet för folklivsforskning i Stockholm och skriver på en avhandling om vardagsliv på kontor i ett historiskt perspektiv. Har tre tonårsbarn, varav dottern är bäst i fotboll.

Dongerijentene på Moss.

Nærbilde av en kvinnearbeidsplass i mellomkrigstiden.

Av Grete Swensen.

Ved at kombinere en etnologisk og en kvinnehistorisk metodik belyser forfatteren arbeidsforhold og oppfatninger av dagligdagens erfaringer på en konfeksjonsfabrik.

Artikkelen er et forsøk på å kombinere en etnologisk og en kvinnehistorisk tilnæringsmåte i studiet av en industriarbeidsplass. For en etnolog vil arbeidets art og innhold og arbeidernes opplevelse og forhold til arbeidet være sentrale forskningstemaer, mens en kvinnehistoriker i dag vil rette størst oppmerksomhet mot de faktorer som betinger kvinnenens spesielle tilknytning til lønnsarbeidet. Ettersom kildematerialet i dette tilfellet setter sine klare begrensninger, kan den kvinnehistoriske målsettingen bare delvis oppfylles.

Det muntlige kildematerialet som ligger til grunn for artikkelen, er nemlig ikke innsamlet med tanke på i første rekke å skulle belyse kvinnehistoriske problemstillinger. Tvert imot er det resultat av et bestillingsarbeid fra bedriftsledelsen, som ønsket en bedriftshistorie i forbindelse med firmaets 90 års-jubileum. Dette forholdet reiser i utgangspunktet flere kildekritiske problemer. Fordi bedriftsarkivet var svært mangelfullt, måtte arbeidet hovedsakelig baseres på intervjuer med tidligere ansatte. Da intervjuene raskt viste seg å bli opfattende, måtte spørsmål om forholdene på arbeidsplassen gis prioritet. Dette har medført at opplysninger som er vesentlige ut fra kvinners livssituasjon, bare er blitt berørt i begrenset utstrekning. Med utgangspunkt i firmaets historie lå det dessuten i sakens natur at de arbeiderne som hadde arbeidet lengst på fabrikkene var de beste informantene. Av de 16 kvinnelige og 4 mannlige informantene var 14 pensjonert av firmaet. Selve utvalget av informanter kan derfor gi et bilde av en stabilitet i arbeidsstokken som faktisk ikke eksisterte. Ettersom lønnslistene og personaloversikter var forsvunnet, fantes det ingen muligheter for å belyse avgangen i arbeidsstokken. Konklusjonene måtte trekkes ut fra folks egne utsagn, som bar preg av at de selv hadde likt seg på bedriften.

Representativitet.

Bedriften er ikke representativ for forholdene innenfor konfeksjonsindustrien generelt, for dongerijentene arbeidet ved en konfeksjonsfabrikk som hørte med blant landets største og mest moderne i mellomkrigstiden. I perioder var antallet arbeidere oppe i over 300, fordelt på flere forskjellige produksjonsavdelinger. Den norske konfeksjonsindustrien som helhet har derimot vært kjennetegnet ved relativt små enheter. Fabrikktellingen i 1936 viste at bare 1/6 av fabrikkene hadde mellom 51 og 200 ansatte, mens hele 2/3 av de 315 fabrikkene hadde mindre enn 20 ansatte.

Arbeidsstokkens størrelse fikk innvirkning på flere sider ved arbeidsforholdene. Arbeiderne var oftere fagorganiserte på de store arbeidsplassene, og forholdet til ledelsen var gjerne preget av avstand. På denne fabrikk organiserte arbeiderne seg allerede en måned etter at den

nye fabrikkene startet opp. De organiserte konfeksjonsarbeiderne hadde et pressmiddel overfor bedriftsledelsen slik at de fikk større muligheter til å forbedre arbeidsforholdene. På de små konfeksjonsfabrikkene, som nærmest må betegnes som systuer, sto arbeiderne mer utsatt til. I disse årene forekom det en rekke urettmessige oppsigelser. Arbeidsskjøperne følte ingen forpliktelser til å følge gjeldende tariffen i bransjen. Perioder med overtid og permitteringer fulgte tett på hverandre, og arbeidet ga et dårlig og usikkert utkomme.

Riktighok skiller "Dongerien" seg på en del konkrete punkter fra det som var normen innenfor konfeksjonsindustrien i Norge. Likevel belyser materialet en del generelle trekk som karakteriserer de fleste kvinneedominerte industrigrener, og som i stikkordsform kan sammenfattes slik: arbeidsstokken består i overveiende grad av unge arbeidere - kvinnene utgjør den største andelen av ufaglærte arbeidere - klare skiller innenfor bedriften mellom manns- og kvinnearbeid - utstrakt bruk av akkordarbeid - små muligheter som kvinner til forfremmelse - sesongsvingninger og ustadig arbeid - lave lønninger i forhold til industrien generelt - ensidige arbeidsoperasjoner som følge av automatisering og rasjonalisering.

Arbeidsstokken.

Det var en ungdommelig arbeidsstokk ved fabrikkene da den startet opp i 1926, for hele 68 kvinner av de 177 konfeksjonsarbeiderne var under 18 år. Selv blant de som var over 18, befant de fleste seg i 20-årsalderen. Egentlig skulle en arbeider være fylt 16 år for å bli tatt inn, men det ble sett gjennom fingrene med denne aldersgrensen. De yngste ble satt til å løpe ærender og ta seg av forefallende arbeid inntil de ble gamle nok til å sitte ved maskinene. Det ble ikke stilt spesielle krav om forkunnskaper. Den opplæringen som trengtes, ble gitt på fabrikkene. Dette sjaldt for såvel mannlige som kvinnelige arbeidere.

Bedriften trengte aldri avterte etter arbeidskraft i mellomkrigstiden. Den vanligste måten å få jobb på fabrikkene på, var nemlig å forhøre seg gjennom kjente. Viste det seg å være behov for flere arbeidere, fikk man en bekjent til å legge inn et godt ord for seg. Mange av de ansatte hadde derfor slektninger på fabrikkene. I noen familier hadde alle døtrene vært innom fabrikkene i en kort eller lengere periode. Visste verksmesteren at en av syerskene hadde en søster som var ferdig med skolen, hendte det han spurte om hun ikke var interessert i å begynne der. En av de eldre syerskene husket godt at hun mistrivdes i den jobben hun hadde og ville forsøke noe annet:

"Jeg sa til ho mor: Jeg lurer på om jeg skal begynne nede på fabrikkene. Og der fikk jeg jobb med en gang. Så det var tre av oss der. Men det var ikke bare av oss. Det var flere familjer som det var flere stykker i, flere døtre. For du vet, det var mange barn før i familiene, og så var det ikke så langt imellom dem. Det var ett eller to år kanskje. Så begynte den ene, og så begynte den som var yngre. Så de gikk en to, tre stykker. Jeg vet om flere gifellere. Og de ble der. Det var slike som ble der i mange, mange år".

Folk så ut til å like seg ved fabrikkene, for en del ble der en god stund. De fleste arbeiderne var jevnaldrende, og noen kjente hverandre fra skolen. Dessuten var det dårlige tider. Hadde man en tålelig bra jobb, holdt man fast på den, for det var ikke så mye annet å velge imellom. Derfor var det mindre "gjennomtrekk" her enn ved mange andre kvinneedominerte arbeidsplasser. Ved ett av maskinbordene satt de samme jentene og sydde i over 10 år, fortalte en eldre syerske:

"Det var ingen som sluttet den gangen. Jeg var der sammenhengende i 17 år, og da satt vi sammen ved det bordet der. Og så giftet den ene etter den andre seg. Det var i 1937.

Men de fortsatte. Det var mange som holdt på helt til krigen kom. Da ble det liksom litt annerledes".

Denne tilsynelatende stabiliteten behøver ikke med nødvendighet skyldes skjevhet i informantutvalget (jvf. innledningen). Det er mulig at den såkalte "gjennomtrekken" har vært et storbyfenomen, fordi det der har vært et relativt godt og allsidig tilbud av arbeid. I mindre byer og tettsteder, hvor næringslivet har vært mer ensidig, kan trusselen om arbeidsløshet ha tvunget kvinnene til å forbli i jobbene sine lenger.

Lönnsarbeid- en fase i livssyklusen.

Det var ikke særegent for fabrikken i Moss at de fleste arbeiderne var unge og ugifte. Det er et karakteristisk trekk ved de fleste vanlige kvinnearbeidsplassene før krigen at arbeidsstokken i overveiende grad besto av ugifte kvinner under 30 år (Gaard 1977, Schrupf 1978, Ertresvåg 1978). Men syerskene sluttet ikke nødvendigvis i lønnet arbeid selv om de sa opp jobben på systua eller fabrikken. Andre undersøkelser av syerskers arbeid og levekår har vist at en god del i stedet etablerte seg som hjemmesyersker, fordi de da lettere kunne kombinere søm med hus- og omsorgsarbeid. Hjemmesømmen ga dem en mulighet til å disponere sin egen tid som fabrikkarbeidet ikke gjorde (Rygg 1906, Swensen 1980).

For mange jenter i arbeiderklassen var ungdomstiden mellom konfirmasjon og giftemål den eneste perioden i deres liv da de hadde permanent lønnsarbeid. Lönnsarbeidet var en fase i livssyklusen. Helt fram til 50-årene var andelen registrerte gifte kvinner i lønnsarbeid ubetydelig. Lavest var andelen i 1920, da bare 3% av alle yrkesaktive kvinner var gifte. I 1930 lå andelen på 4,6% (Vogt Moum 1981). I forhold til dagens kvinner hadde kvinnene før krigen en mye lenger sammenhengende periode i arbeidslivet bak seg når de giftet seg. Hvis de begynte i arbeid i 16-17-årsalderen og giftet seg i 25-26-årsalderen, tok de nærmere 10 års yrkeserfaring med seg inn i ekteskapet.

Mange kvinner tok avskjed med yrkeslivet etter at de hadde giftet seg. Var det normene som tilsa denne atferden, eller var det arbeidspresset i hjemmet som gjorde det nødvendig? Kan vi få rede på om kvinnene sluttet i fabrikkarbeid med en gang de giftet seg eller om de fortsatte i utarbeid inntil første barn meldte sin ankomst, er vi noe nærmere et svar. Spørsmålet er spesielt interessant fordi det kan si noe om rolleforventninger og faktisk atferd. Forholdet tas opp til diskusjon i en undersøkelse om arbeiderkvinner i Oslo. Konklusjonen der er at det var omsorgen for barna, mer enn husholdsarbeidet i seg selv som begrenset husmorsens mulighet for å ta fast arbeid utenfor hjemmet (Thorsen 1978). Med det begrensede informantutvalget er det vanskelig å trekke noen direkte slutninger om forholdene ved fabrikken i Moss. Uttalelser går imidlertid i retning av at kvinnene ble værende til de ventet barn. En av syerskene fortalte at hun arbeidet så lenge hun bare kunne, for det gjaldt å oppspare så mye penger i sykekassen som bare mulig. En annen, som giftet seg med en av tilskjærerne, hadde fått beskjed om at nå fikk hun værsgod slutte i jobben, men tre år seinere var hun like fullt å finne på fabrikken.

Etter krigen skiftet arbeidsstokken karakter. Det ble en generell mangel på arbeidskraft, og bedriften satte i verk flere tiltak for å holde på kvinnene. Et tilbud som en del gifte kvinner benyttet seg av, var muligheten for å arbeide redusert tid. Dette tiltaket resulterte i at flere av de kvinnene som hadde giftet seg og sluttet før krigen, kom tilbake igjen ettersom barna vokste til. Utviklingen ved denne fabrikken i etterkrigstiden fulgte en allmenn prosess, som førte til at en tiltagende andel gifte kvinner gikk ut i lønnet arbeid. I 50-årene var de giftes andel oppe i 11,9% og allerede tiåret etter var tallet fordoblet.

Arbeidsdelingen i produksjonsprosessen.

Det var klart definert hva som var manns- og kvinnearbeid på fabrikken. Mennene befattet seg med tilskjæring, lagerarbeid og administrasjon, mens kvinnene hovedsaklig var å finne på systua og bak skrivemaskinene i kontoravdelingen.

Tilskjæringen var første ledd i forvandlingsprosessen fra råstoff til ferdig arbeidstøy, og den tok til med utleggingen av stoffet, "opplegg". Som regel ble dette arbeidet utført av unge gutter for guttene fikk ikke slippe bort til skjære maskinene før de var fylt 18 år. De fleste eldre tilskjærerne hadde begynt som oppleggsgutter, og denne tiden ble betraktet som første fase i opplæringen. Etter ett eller to år ble unggutten gradvis satt i annet arbeid. De kom bort i tegning, og de begynte å arbeide med mindre skjæringer til de behersket arbeidet. Det var store verdier som sto på spill, så tilskjærerne fikk først overta de såkalte lagerskjæringene, som besto af 1920 plagg, når de var ansett for utlærte etter 2-3 år.

Fra en konfeksjonsfabrikk i Oslo i 20-årene. Fabrikken framstilte tyngere berreklær. Det er menn som presser og menn som skjærer til, mens kvinnene utfører både håndsøm og maskinsøm. På skredderis sitter håndsømsyerskene på bordet mens de arbeider. (Foto tilhører Oslo Bymuseum).

Det arbeidet også noen få kvinner på tilskjæreriet. De utførte mindre skjæringer på ett til fire lag, som ble klippet med saks. De hadde tittelen klippersker, men ble som oftest referert til som "damene på Skjæreriet". I tillegg var det et par kvinner som var opptatt med å stemple merkelapper til plaggene. Før krigen var tilskjæringen i overveiende grad mannsarbeid, og

de mannlige arbeiderne på Skjærieriet hadde en høyere status enn kvinnene, noe som også avspeiler seg i ukelønningene. Mens en klipperske i 1927 hadde 47 kr. uka etter 2 års arbeid, hadde en mannlig tilskjærer 60 kr.

Arbeidsdelingen på Skjærieriet grunner seg sannsynligvis i at dette arbeidet faktisk var fysisk hardt. Arbeidet innebar tunge løft, for enkelte skjæringer var på hele 144 lag, og en god del av stoffene i produksjonen var tunge og grove. Når kvinnene allikevel etterhvert overtok tilskjæringen utover i etterkrigstiden, kan dette henge sammen med at den teknologiske utviklingen gjorde arbeidet lettere. Det kom syntetiske stoffer som var lettere, og sammen med den elektriske oppleggsmaskinen bidro det til å kutte ut mye av det fysisk tunge arbeidet. At kvinnene etterhvert fortrengte mennene i produksjonen, kan dessuten være resultat av den generelle arbeidskraftmangelen som begynte å gjøre seg gjeldende. Med større valgmuligheter foretrak mennene andre bransjer enn konfeksjonen, som i etterkrigstiden ble hengende akterut i lønnsutviklingen. Man skal heller ikke se bort ifra at bedriftsledelsen kan ha fortrukket kvinner fordi de var billigere arbeidskraft.

Kvinnenes arbeidsområde.

På systua arbeidet det bare kvinner, med ett unntak, verksmesteren. Det første en ungjente ble satt til når hun ble tatt inn på en av sømavdelingene, var å gjøre seg kjent med maskinene. Etter å ha prøvd seg fram på filler, ble hun snart satt til å sy plaggdeler. Da ble hun plassert ved siden av en erfaren syerske som hun kunne spørre til råds. I denne opplæringstiden ble ungjenta flyttet omkring på systua, slik at hun fikk kjennskap til flest mulig operasjoner. På den måten fikk syerskene en mer allsidig erfaring og kunne plasseres forskjellige steder i produksjonsprosessen ettersom det oppsto behov. En dyktig syerske kunne plasseres på hvilken operasjon det skulle være uten å tape noe økonomisk.

All søm på systua var delt inn i flere ledd, eller operasjoner. Mens oppdelingen bare besto i en inndeling mellom bukse- og jakkesyersker i den første tiden, førte introduksjonen av flere nye spesialmaskiner utover i 20-årene til at hvert plagg innen kort tid ble stykket opp i en rekke operasjoner. En bukse var f.eks. inntil minst 6 syersker før den var klar. Det første som ble gjort når pakken med løse deler kom ned fra Skjæreriet, var overkasting. Derfra gikk pakken til hun som sydde førstesømmen, som besto i å sy gulfer og innsnitt. Så overtok andresømmen, som sydde på side- og baklommer. Neste operasjon var samsøm, dvs. sammensying av buksa og deretter fulgte fullførelse, som innebar søm av beltestropper og påsying av linning. Til slutt kom opplegg, og endelig ble plagget overlatt til dem som sydde i knapper og knapphul. I kontrollen ble plagget ettersatt, og tråder klippet av, før plaggene ble sendt ned på lageret og pakket. I et tilgrensende rom på sømavdelingen sto presserskene og arbeidet. De var spesialarbeidere og hadde litt høyere timebetaling enn syerskene. Arbeidet med pressemaskinene medførte en del ensidige bevegelser, og varmen og dampen der inne var ofte plagsom.

En kjønnsbestemt arbeidsdeling.

Arbeidsdelingen ved fabrikken skilte seg ikke vesentlig fra det som var alminnelig innenfor konfeksjonsbransjen generelt, bortsett fra at pressingen ellers vanligvis var i hendene på mannlige arbeidere. Dette avviket kan skyldes at det hovedsaklig var lettere plagg, som skjorter og tynne ullbenklær, som ble presset. Arbeidstøyet, som var fabrikkens hovedprodukt, forble upresset. Dessuten var pressingen mekanisert fra første stund.

I den grenen av konfeksjonen som produserte kvinneklær, var det ganske vanlig med kvinnelige tilskjærere. Det kan tyde på at arbeidsdelingen innenfor konfeksjonsindustrien bærer med seg trekk fra en tidligere håndverksperiode. Da gikk skillelinjene mellom de to tilgrensende fagene etter hvilke produkter de framstilte. Innenfor de fleste industrigrenene hvor det har arbeidet både kvinner og menn, har det eksistert klare grenser for hva slags arbeid de forskjellige gruppene kunne befatte seg med. I en del bransjer har arbeidsdelingen vært bestemt ut fra hensyn til fysisk styrke, men det har ikke alltid vært tilfelle. Ofte var den en etterlevning fra en tidligere håndverksperiode. Ertresvåg beskriver i en artikkel fra en hermetikkfabrikk i Stavanger hvordan kvinnene under en arbeidskonflikt i stor utstrekning overtok menns arbeid. Mennene hadde befunnet seg med det arbeidet som tidligere hadde vært håndverk, eskelodding og røking av brislingen, et arbeid som kvinnene overtok uten problemer når de først fikk adgang til det. (Ertresvåg 1978).

Lønnsforhold.

Den strenge arbeidsdelingen skapte klare lønnsmessige skiller mellom kjønnene, og den satte også skarpe grenser for kvinnenes muligheter for å bli forfremmet. Syerskene hadde to muligheter for å skaffe seg høyere lønn: arbeide raskere for å få opp akkorden, eller søke jobb som bestyrerinne. Bestyrerinnen hadde fast månedslønn og status som funksjonær, men da det bare var 4-5 bestyrerinnestillinger, var denne avansementsmuligheten sterkt begrenset. Ganske visst kunne syerskene ta jobb på presseriet eller tilskjæreriet, der ukelønningene i 1927 lå 9 og 14 kr. høyere enn på systua, men i realiteten var differansen langt mindre, ettersom akkordsystemet var mest utbredt på systua.

Den andre store gruppen kvinner var ansatt på kontoret. De hadde funksjonærstatus og følgelig høyere lønn. Kontorarbeidet representerte imidlertid ingen reell avansementsmulighet for syerskene, ettersom dette arbeidet forutsatte handelsskole. Kvinnene på kontoret hevdet seg godt på arbeidsplassen, og et par av kvinnene ble med tiden avdelingsjefer, en anseelig posisjon for en kvinne på den tiden. Det ville allikevel ha representert noe av et særsmål om en kvinnelig funksjonær hadde havnet som disponent, slik tilfellet var med en mann som begynte som lagerarbeider som ung. En av tilskjærerne hadde også oppnådd å bli avdelingsleder på systua, en oppgave som en av syerskene i teorien ville være vel så kvalifisert for.

Det er ikke usannsynlig at mangelen på avansementsmuligheter på systua kom til å sette

sitt preg på miljøet. I hvert fall er det en kjennsgjerning at det sjelden forekom noen form for rangering blant syerskene selv. Det å være rask og dyktig ga riktignok en viss prestisje, men det var andre trekk ved en person som var avgjørende for hvor godt en person ble likt i kameratflokk. Det hersket ikke noe hemmelighetskremmeri omkring lønningene, og tempoet var forbløffende jevnt, fortalte de eldre syerskene. Ganske visst var det noen som drev og konkurrerte med hverandre, men det tilhørte sjeldenhetene og ble nærmest sett på som litt latterlig og barnslig. Det å være *for* rask, ble ansett for ukollegialt, for det hersket en mistanke om at bedriftsledelsen ville sette ned akkorden hvis det viste seg at noen syersker tjente for godt, i forhold til gjennomsnittet. Derfor tok fagforeningen seg av flere slike saker som gjaldt sprengning av akkorden.

Omfattende akkordarbeid.

Når en syerske kom inn på bedriften, fikk hun timebetaling. Begynnerlønn for en syerske var i følge tariffen fra 1927 18 kr. uka, mens den for tilskjærerne var 25 kr. Lønnen til syerskene steg med 5 kr. hvert halvår, slik at en syerske etter 1 år fikk en ukelønn på 28 kr., etter 2 år på 34 kr. Topplønn på 40 kr. oppnådde hun etter 3 års arbeid. Læretiden hadde ikke noen fastsatt lengde, men kunne strekke seg opptil en tre måneders tid. De aller fleste gikk imidlertid over på akkord lenge før, og noen prøvde seg allerede etter 14 dager. Akkordene var regulert slik at de lå 20% over ukelønnen, og alle utlærte på systua hadde akkord med unntak av de som satt i kontrollen. De som sto og presset var som regel også på akkord. Det fantes imidlertid visse unntak fra denne regelen. Når det ble satt i gang søm av nye modeller, satt syerskene på fast lønn inntil de kom opp i tempo. Det samme var tilfelle hvis syerskene ble flyttet over på søm de var ukjent med. Før fagforeningen hadde fått igjennom disse kravene, var syerskene den tapende part når det ble innført endringer i den daglige driften.

Arbeidet gikk i en veldig tempo når en syerske først var kommet over på akkord. Direkte press kan man ikke snakke om, for som syerskene sa: Det står opp til enhver. Vil man heller ta det med ro, må man betale for det. Helt fri til å velge sitt eget tempo var de imidlertid ikke, for hvis verksmesteren mente at en syerske gikk vel nøye til verks, ble det påtalt. For mange gikk det sport i å få arbeidet unna, og etterhvert som syerskene ble ekspert på operasjonene sine, drev mange og konkurrerte med seg selv for å slå sitt eget gjennomsnitt. De visste ved erfaring hvor mye de rakk i løpet av dagen, og hvor mye de kunne regne med å få utbetalt ved ukesslutt. Det hendte imidlertid at det kom partier med vanskelige stoffer eller spesialplagg. Slikt var nok til at de kunne bli liggende etter i forhold til det de vanligvis greide i løpet av en arbeidsdag. Akkordsøm var tydeligvis noe man kunne venne seg til. De som ikke trivdes med det eller ikke klarte å følge med, sluttet helst. De som ble igjen, tenkte ikke større over situasjonen. En av syerskene sa imidlertid at hun slet så fælt mens hun drev og sydde at hun ikke fikk sove om natten. Seinere, når de hadde fått jobben på mange års avstand, hadde mange vanskelig for å forstå hvordan de kunne få arbeidet unna den gangen.

Ustadig arbeid.

En ukelønn gir ikke uten videre et riktig bilde av lønnsforholdene innenfor konfeksjonsindustrien, fordi de sesongmessige svingningene i bransjen var store. På bedriften i Moss var særlig perioden opp under jul og sommermånedene stille. Flere syersker fortalte hvordan de kunne komme om morgenen og ha en 2-3 timers arbeid. Så ble de sendt hjem igjen med løfte om at de skulle bli budsendt så snart det kom inn mer arbeid. Da kunne det samme gjenta seg, og det forekom at de måtte innfinne seg flere ganger pr. dag. Var det mer arbeid i sikte seinere på dagen, hendte det at de ble sittende å vente og slo ihjel ventetiden med håndarbeid. "Det er mye håndarbeid som er blitt sydd der borte i mellomtiden mens vi ventet på søm", ble det sagt. Hadde det ikke vært for at en god del av syerskene bodde hjemme hos foreldrene, ville disse periodene ha skapt store problemer. Fagforeningen hadde dette spørs-

målet oppe flere ganger, og foreslo blant annet at overtidsarbeidet ble kuttet ut slik at det ble jevnere drift hele året rundt. Dette resulterte i at arbeidet ble bedre fordelt i de stille periodene, slik at hver arbeider jobbet minst 2-3 dager i uka. På den måten fikk i hvert fall alle litt å gjøre.

Både innenfor konfeksjonsindustrien og hermetikkindustrien, to viktige kvinneindustri- grener, var sesongvariasjonene utpreget. På mindre systuer hendte det ofte at syerskene ble regelrett oppsagt når den stille sesongen satte inn, og det var opp til hver enkelt å klare seg som best de kunne. "Ingen brydde seg om de levde eller døde", fortalte en fabrikkyserske fra Stavanger. Ertresvåg viser hvordan de kvinnelige hermetikkarbeiderne ble tatt inn og ut etterhvert som produksjonen krevde det. Mye av forklaringen på at kvinner delvis har funnet seg i å arbeide under slike forhold, delvis har ønsket en slik arbeidssituasjon, må sees i lys av kvinnes spesielle arbeidstilknytning. På en annen måte enn menn har mange av kvin- ne kunnet vende tilbake til familien i de ledige periodene.

Lavtlønnsarbeid?

At syerskene hadde lavere lønn enn sine mannlige kollegaer, betyr ikke uten videre at de var dårligere stilt enn andre kvinnelige lønnsarbeidere. Tjenestejentene, som var den største yrkesgruppen blant kvinnene før krigen, hadde gjennomsnittlig 43 kr. i månedslønn. Variasjo- nene var imidlertid store innenfor denne yrkesgruppen, og mange tjente atskillig mindre. I tillegg til lønna kom gratis kost og losji. Rengjørings- og vaskekoner i Oslo i 1928 tjente mel- lom 30 og 42 kr., mens bryggeriarbeideresker og övete bokbindersker gjennomsnittlig tok hjem 46 kr. i uka. Hermetikkarbeidereskene i Bergen og Stavanger hadde ca. 30 kr. uka, men her dominerte akkordarbeidet, så den reelle lønnen lå en del høyere.

Sammenlignet med sine medsøstre i lønnet arbeid lå lønningene til dongerjentene i Moss på et relativt normalt nivå. Tariffoppgjøret i 1928 medførte imidlertid at arbeiderne i Moss fikk satt ned lønningene med hele 15%, så lønningene for andre yrkesgrupper i 1928 er ik- ke umiddelbart sammenlignbare med tarifflønnene fra 1927. Helt fram til etter krigen lå konfeksjonsindustrien i Moss lavere enn landstariffen for konfeksjonsindustrien, men i forhold til syersker på mindre systuer var de å regne blant de mer velstående. Forskjellene på manns-

I forhold til mange av sine medsøstre var dongerjentene heldig stilt. På konfeksjonsfabrikken var lønnen tariffestet, arbeidstiden var regulert, og de hadde krav på ferie, selv om det ikke var for mer enn 8 dager. Tjenestejentyrket var det vanligste yrket blant kvinner før krigen. De ble tilbudt et arbeid som var slitsomt, hadde lav status, lav lønn og stor ufribet. Når det likevel ble søkt av så mange kvinner, hang det sammen med at en stor del av den kvinnelige arbeidskraften var ung, eien- domsløs og innflyttere i by- ne. De hadde ikke bare behov for arbeid, men også for et sted å bo.

og kvinnelønningene på denne tiden var store. I typisk mannsdominerte industrigrener som papir- bergverk og mekanisk industri lå en gjennomsnittlig ukelønn på omtrent 60 kr., noe som avslører at kvinnene fikk utbetalt mellom 2/3 og 1/2 av menns lønninger. Sammenlignet med den øvrige industrien tilhørte konfeksjonen også den gangen lavtlønnsgrupperingene (Lønnsstatistikk for 1930, NOS VIII nr. 147).

Samvær i og utenfor fagforeningen.

Arbeiderne organiserte seg like etter at den nye fabrikken startet opp. Da arbeidskjøperen fikk nyss om at det var uro på arbeidsplassen, gikk han selv opp på systua og talte formannende til syerskene sine. Han hadde vanskelig for å beherske sinnet, fortalte syersker som selv hadde vært til stede:

"Han kom opp lørdag og ba oss om å slå av maskinene, og så samlet han oss sammen. Han rent dirret i stemmen, så ergelig var han, for nå ble det slutt med det gode forholdet som det hadde vært mellom oss hvis vi fant på å danne forening. Men det brydde vi oss ikke om, for vi dannet forening".

Etter 4 måneder i streik, ble de to partene enige om en tariffoverenskomst. På slutten av den er det tilføyd at "det av bedriften tidligere fratrukk for tråd og nåler bortfaller". Dette fratrukket hadde vært til stor ergrelse for syerskene, som fant det urimelig at de skulle dekke deler av fabrikkens driftsutgifter. Om noen enkeltsak kan sies å ha gitt støtet til dannelsen av fagforeningen, så var det nettopp dette fratrukket. De ble trukket prosentvis hver uke for tråden og en bestemt sum for hver nål. Det var flere som sydde 2- og 3-nålmaskiner, og når de sydde den harde dongerien måtte de punge ut, for da brakk nålene i ett sett. Det blir fortalt at de mange ganger sa til hverandre at de syntes det var merkelig at de ikke skulle betale for maskinolen også. Saksene holdt de selv, og de måtte betale 25 øre for å få dem slipt. var ikke fritt for at det var mange sløve sakser på systua i den tiden. Fretrekket for nål og tråd var imidlertid ikke noe spesielt for denne fabrikken, men var ganske vanlig innenfor konfeksjonsindustrien på den tiden. Så godt som alle informantene kjente til fretrekket, selv om det faktisk bare var noen få som selv hadde opplevd det. Historien var innlemmet i det tradisjonstoffet som ble overført til hver ny generasjon syersker, og som var med og legitimerende behovet for fagforeningen.

I løpet av 20- og 30-årene behandlet fagforeningen ved bedriften en rekke spørsmål av større og mindre rekkevidde: De periodevise svingningene i sysselsettingen blir påtalt. Hjemmesømmen ønskes avskaffet, slik at det blir mer arbeid på fabrikken. Spørsmålet om gifte kvinner bør vike plassen for ugifte blir drøftet. Akkordene justeres fra tid til annen, og tariffforhandlinger føres. Et par ganger må fagforeningen ta affære, fordi noen syr så raskt at akkorden sprenes.

Ved siden av å ta opp faglige spørsmål som disse, så fagforeningen det også som sin oppgave å fremme kontakten mellom arbeiderne. Det var fagforeningen som tok initiativet til å få i stand en årlig julefest, som raskt ble tradisjon, og den arrangerte et utall bussturer til forskjellige utfartssteder.

I arbeidstiden var det liten anledning til å snakke sammen, det sørget det harde akkordpresset for. Dessuten durte maskinene en god del, så syerskene måtte heve stemmen kraftig for å bli hørt. På den andre siden var det heller ikke særlig populært at arbeiderne snakket sammen i arbeidstiden. Det ble i høyden tillatt at de diskuterte ting som hadde med arbeidet å gjøre. Spesielt en bestyrerinne på blåsømmen var striks. Hun satt med ørneblikk og slo ned hver gang hun så et par hoder nærme seg hverandre. Heller ikke synging kunne hun tolerere!

Midt på dagen gikk de som kunne det, hjem for å spise middag, men var det godt vær og sommersol, hendte det de stakk ned på stranda i stedet for å ta seg en rask dukkert. Særlig mandag morgen var det livlig ute i garderoben, for da hadde mange mye å fortelle hverandre fra lørdagsfesten. Det var en gjeng syersker som pleide å treffes på systua en halv times tid før arbeidstid. De hadde med seg håndarbeid og satt og pratet over en kaffekopp før de tok

til med arbeidsdagen. Noen av damene på kontoret var med i en syklubb, som varte i men-ge år, og noen av syerskene fortsatte å møtes hos hverandre også etter at de ble pensjonister, for å holde kontakten ved like med sine gamle venninner.

Rasjonaliseringen.

De første tilløpene til rasjonalisering i norsk konfeksjonsindustri tok til i begynnelsen av 20-årene. Den var foranlediget delvis av en viss arbeidskraftmangel, delvis av at prisen på arbeidskraften steg betydelig som en følge av fagorganiseringen. Grunnlaget for den interessen for rasjonalisering som oppsto i disse årene, ble lagt allerede på slutten av 1800-tallet av amerikaneren F.W. Taylor. Han påsto at arbeidets produktivitet kunne økes betydelig ved at arbeidsbetingelsene ble forbedret. Ved å studere inngående de enkelte arbeidsmetodene kunne man finne fram til framgangsmåter der alle overflødige bevegelser var fjernet, og dermed gjøre produksjonen raskere og billigere.

Rasjonaliseringen var kommet lenger på fabrikken i Moss enn på mange andre norske konfeksjonsfabrikker. Det hang delvis sammen med den spesielle driftsformen ved bedriften. Produksjonen av arbeidsklær og skjorter muliggjorde store serier som varierte lite fra år til år, og derfor lå forholdene godt til rette for rasjonaliseringsforsøk.

Den økende oppdelingen av sømmen i stadig flere deloperasjoner var en arbeidsbesparende foranstaltning i seg selv og førte i sin ytterste konsekvens til samlebåndet. De første samlebåndene ved fabrikken ble innført helt i begynnelsen av 30-årene, og her ble det sydd skjorter og arbeidsbukser. Syerskene var plassert i to lange rekker, en på hver side av et rullende bånd. Plagget ble ført i sikk-sakk over båndet fra den ene syersken til den neste. Bånd søm- men førte til at arbeidet måtte oppstykkkes enda mer enn tidligere, og hver deloperasjon måtte ta nøyaktig like langt tid, ellers hopet plaggene seg opp hos enkelte syersker. Hvert bånd var innstilt på 55 minutter, med 5 minutters pause. Da dannet det seg lange køer på toalettet, og den kvinnelige fabrikkinspektøren måtte gi påbud om installasjon av flere toaletter. 5 toaletter for mer enn 200 arbeidere var i knappest laget. En som fulgte skjortebåndet på nært hold, ga følgende beskrivelse:

”På båndet ble det lagt inn første operasjon, første operatør på et plagg. Så gikk de videre på et bånd etterhvert som syerskene var ferdige. Det var bare å lempe det ut på båndet, så gikk det til neste. Hvis ikke hun var raskt nok da, så måtte hun ta det inn og legge det til side til hun kom til det. Det var veldig nerveslitende arbeid. Den kjeden eller det båndsystemet, det gikk på 55 minutter, og så var det å sende dem ut i det fri for å puste ut. Det var et opjaget akkordsystem. Det gikk lenge, i flere år. Det var rasjonalisering, som forekom der på grunn av de utenlandske fabrikker som hadde gått inn for det samme. De mente at de fikk plaggene hurtigere og billigere gjennom på den måten. Men om det ble det, det vet jeg ikke. Jeg tror ikke det ble så mye i hvert fall. De måtte jo ha en ti mennesker på båndet, og de hadde to bånd. Det ene sydde kraven og det andre skjortebolen, og de ti menneskene måtte være nokså like. Det var to reserver på hvert bånd, og når en måtte kutte ut for å gå på toalettet eller ble overmervøs, så måtte reserven stikke inn. Hun måtte jo være nesten like rask for å holde systemet gående. Det stoppet av seg selv. Det var nok vanskelig å få folk til å sitte så nøyaktig etter hverandre”.

På et visst tidspunkt var det 3 forskjellige bånd i drift ved fabrikken. Påfallende nok var det ingen av informantene som selv hadde sittet ved båndet eller hadde særlig detaljert informasjon om det. Kan det tenkes at de som ble plassert ved båndet, mistrivdes så sterkt at de sluttet så snart de fikk anledning?

Etterhvert som rasjonaliseringen smått om senn trengte inn i den norske konfeksjonsindus- trien, ble også svakhetene ved systemet avdekket. Arbeidstempoet var ofte drevet opp i det maksimale av hvad arbeiderne kunne make, og den stadige oppdelingen av arbeidet i enklere og enklere operasjoner førte dessuten til at arbeidet ble svært automatisk og lite tilfredsstil- lende. Fagbevegelsen unnlot ikke å peke på farene som var tilstede, men forsøkte ikke å mot-

arbeide det nye systemet. Det er vel snarere riktig å si at fagbevegelsen som helhet var positivt innstilt til rasjonaliseringen og kunne tenke seg et samarbeid for å minske skadevirkningene. Arbeidet med å innføre arbeidsbesparende metoder tok en brå slutt da krigen kom, og arbeidet kom først igang igjen for fullt i slutten av 40-årene, og denne gangen i den velkjente formen som tidsstudier.

Avslutning.

Kvinnene i industrien er av forskjellige grunner blitt viet spesielt stor interesse av historikerne. Resultatet har vært at det nærmest har dannet seg en myte om at den typiske kvinnelige lønnsarbeideren var en industriarbeider. Det var imidlertid ikke mer enn vel 1/5 av den kvinnelige yrkesbefolkningen som arbeidet innenfor industri og håndverk i 1900, og fram til andre verdenskrig var andelen fallende. Størsteparten av disse arbeidet dessuten innenfor håndverksmessige næringer og ikke innenfor ren industri. Arbeidsforhold og levekår for industriens kvinner bør heller ikke gjøres til norm for flertallet kvinner. De kvinnelige industriarbeiderne hørte nærmest til aristokratiet av kvinnelige lønnsarbeidere. Gjennomsnittlig lå lønningene relativt høyt i forhold til andre kvinneyrker, og arbeidstid og fritid ble tidlig regulert. Det er nødvendig å understreke at forholdene for konfeksjonsarbeiderne i Moss bare er representative for et fåtall arbeiderkvinner.

Når disse forbehold er tatt, skal det likevel innrømmes at industriarbeidet hadde mange fellestrekk med annet lønnet kvinnearbeid. For det første hadde kvinnene en tendens til å søke seg til bransjer som var en forlenging av kvinnenes oppgaver i hjemmet. Innenfor industrien samlet mange kvinner seg på bransjer som tekstiltilvirkning og næring- og nytelsesmiddelindustrien, og i næringslivet forøvrig var de hovedsaklig beskjeftiget med service- og omsorgsfunksjoner. Følgen ble at kvinnene fortsatte å dominere innenfor feltet reproduksjon, likegyldig om det dreide seg om offentlig eller privat reproduksjon. I samfunnet som helhet, såvel som på den enkelte arbeidsplassen, gikk det klare grenser mellom manns og kvinnearbeidet. Mens mennene er blitt pålagt tungarbeidet, er kvinnene stort sett blitt satt til arbeid som har krevd tålmodighet og fingerferdighet. Dette var samtidig arbeid som ofte egnet seg til å automatiseres, slik at det over tid lett utviklet seg til å bli ensformig og lite menigsfyllt. Kvinnene har også hovedsaklig søkt seg til yrker som forutsatte kort eller ingen fagutdanning, slik at de kom til å utgjøre en stor andel innenfor gruppen ufaglærte arbeidere. Dette valget henger selvfølgelig igjen sammen med at kvinnene selv og andre så på lønnsarbeidet som noe midlertidig, en beskjefligelse i ungdomsårene før ekteskapet. Som ufaglærte var det få eller ingen avansementsmuligheter i arbeidet, slik at det selv på kvinnedominerte arbeidsplasser fantes få eller ingen kvinner i lederstillinger.

Kvinner har hatt og har fortsatt en annen tilknytning til det lønnsregulerte arbeidslivet enn menn. For de fleste står hjemmet som den viktigste arbeidsplassen deres, uansett om de tilbringer en stor del av dagen utenfor hjemmet eller ikke. I så måte skilte ikke "dongerijentene" seg fra resten av sine medsøstre. Å beskrive denne vesentlige siden av deres levetilstand krever imidlertid en annen innfallsvinkel, der lønnsarbeidet blir betraktet som en vesentlig, men relativt liten del av de arbeidsoppgavene en kvinne ble tillagt i løpet av et langt liv. Først ut fra et slikt helhetsperspektiv kommer kvinnenes store og mangfoldige arbeidsinnsats fram i lyset. Men *den* undersøkelsen tilhører ennå fremtiden.

Litteratur og kilder.

Ertresvåg, Egil: Kvinner i industrien i Norge 1870-1915 i Authen Blom, G (red) *Arbeids- lønns- og rettsforhold for yrkesaktive kvinner i de nordiske land ca. 1850-1914*.

Flatøy, Kirsten: Christiania Seildugsfabrik: Industri- bedrift med kvinner bak maskinene, i *St. Hallvard* 2/80.

Gaard, Evy: *Kvinnelige fabrikkarbeidere i tekstilindustrien i Kristiania*, med hovedvekt på tidspunktet 1875. Hovedoppgave i historie, UiO 1977. Stensil.

NOS, rekke IX nr. 146: *Arbeidsvilkårene for busshjelp i norsk byer*.

NOS, rekke VIII nr. 147: *Lønnsstatistikk*.

NOS, rekke V nr. 8: *Socialstatistik IV Arbeids- og lønnsforhold for syersker i Kristiania*. v/Nicolai Rygg. Kra. 1906.

Schrumpf, Ellen: *Tjenestepikespørsmålet i Kristiania*. Tjenestepikenes kår og organisering ca. 1880-1900. Hovedoppgave i historie, UiO 1978. Stensil.

Swensen, Grete: *Fra nålen tres til kunden kles*. Syerskers arbeid og levekår i perioden 1900-1950. Mag. avh. etnologi IFF 1980. Stensil.

Swensen, Grete: *I arbeidslivets tjeneste*. Foreløpig manuskript til bedriftshistorie (1982). Stensil.

Thorsen, Liv. E.: *Kvinnene på Kampen*. Arbeiderkvinnens levekår 1880-1910. Mag. avh. etnologi, IFF 1978. IFFs skriftserie.

Vogt-Moum, Sidsel: *Kvinnfolkarbeid*. Kvinners kår og status i Norge 1875-1910. Oslo 1981.

Thorsen, Liv. E.: *Kvinnene på Kampen*. Arbeiderkvinnens levekår 1880-1910. Mag. avh. etnologi, IFF 1978. IFFs skriftserie.

Index:

Kvindeforskning.
Syersker.
Textilindustri.
Arbeidsforhold.
Kvindearbeide.

Grete Swensen, f. 1952. Avla magistergraden ved Institutt for folkelivsgranskning i Oslo i 1980 med avhandlingen: "Fra nålen tres til kunden kles". Syerskers arbeid og levekår i perioden 1900-1950". Jeg har støttfagene historie og sosialantropologi. Like etter eksamen fikk jeg i oppdrag å skrive en bedriftshistorie for en konfeksjonsfabrikk i Moss, og et foreløpig manuskript ble levert oppdragsgiverne i desember 1981. Det er dette materialet som ligger til grunn for artikelen min i dette nummeret av Nord-Nytt. For tiden er jeg tilknyttet NAVF-prosjektet "Grønland/Nedre Tøyen: Bydel i forandring". Min oppgave her er å undersøke næringsvirksomheten i denne eldre bydelen. Småbedriftene i byfornyelsesområder er engstlige for å komme i vanskeligheter ved de forandringene som vil bli gjennomført. Det er nødvendig med mer innblikk i hva næringslivet i en slik gammel bydel egentlig består av, og hvordan det inngår i arbeidslivet i byen som helhet og hvilke funksjoner det fyller.

Kvinnotradition i ett laboratorium.

Av Eeva-Liisa Kinnunen.

Under åren 1980-1982 har jag i flera omgångar vikarierat som laboratoriesköterska i ett litet laboratorium i Helsingfors, vars personal består av 12 kvinnor.

Under tiden juli 1981-februari 1982 samlade jag genom att själv observera dessa kvinnors tradition och gjorde på basen av dem mitt seminarieföredrag för folkdiktsforskningens seminarium i april 1982. Min utgångspunkt kunde man definiera som antropologisk folkloristik: mer uppmärksamhet än texterna fäste jag vid sammanhangen och situationerna där traditionen framträdde och vid dess betydelse för gruppen. Jag delade upp mitt material i skämttradition, skvaller och historier och undersökte dessa olika arter i förhållande till sammanhanget de användes: vilken betydelse och vilken innehåll varje enskild tradition har för gruppen i fråga. Vidare behandlade jag gruppens traditioner att umgås och skisserade upp de roller som råder i gruppen både ur gruppens synvinkel och i förhållande till den muntliga kommunikationen.

I laboratoriet jag undersökte finns en levande och blomstrande skämttradition, som huvudsakligen har en okristallerad form: skämt som riktar sig mot en själv eller de närvarande. Erotiska och sexuella skämt hör till vardagen: laboratoriet har sin egen lesbo-lorik, man skämtar om bröstens storlek och gör narr av männen. Man utvecklar också långa sexuella fantasier: man föreställer sig att laboratoriet har förvandlats till en bordell osv. Sexuell eller mot män riktad humor i kvinnorgrupper tycks skapa solidaritet men också lindra spänningar som har att göra med det sexuella.

Laboratoriesköterskorna analyserar blod, avföring, urin och slem. Dagligen ser de sjukdom och lidande, inte heller döden är en okänd faktor. Dethär bidrar till att deras skämt får en prägel av realism och avsky: man berättar om slem och avföring på ett mycket naturalistiskt sätt, man skrattar åt felaktiga blodtransfusioner och åt döden. Humor som anknyter till arbetet lättar på pressen som ansvaret ger upphov till, men utvecklar också gemenskapen genom att skapa en känsla av att man hör till den inre gruppen.

I det finska nutidssamhället är frågan om förhållandet mellan familjen, barnvården och yrket inte oproblematisk för kvinnan. Arbetet som laboratoriesköterska anses som ett uppskattat "kvinnligt" yrke, men det är underbetalt som så många andra kvinnodominerade yrkesområden. På basen av samtalen anser största delen av kvinnorna i mitt laboratorium att de har huvudansvaret för matlagningen och skötseln av barn och hem, fastän makarna och pojkvännerna kunde hjälpa till. Dessa hemmafruskämt tyckts hjälpa att gestalta den egna rollen och ställningen och lätta på de spänningar som konflikten mellan yrket och familjen ger upphov till.

Ett annat sätt att bearbeta problemet tycktes vara berättelserna om de hemska mödrarna. Mammorna i historierna super, ger inte mat åt barnen och överger dem. Endast en kvinna berättade de här historierna i laboratoriet, men hon berättade dem ofta och de togs alltid emot med intresse. Det att historierna höjer kvinnans självkänsla ifråga om deras eget moderskap märks ofta då de jämför dessa dåliga mödrar med sig själva.

En annan typ av historier är de där betonar samhörighetens och samarbetets betydelse. I historierna berättar man i en varnande ton om dåliga arbetsplatser och om den dåliga andan som

råder på dessa. Historierna slutar ofta med att man jämför den egna arbetsplatsen med dessa sämre platser och konstaterar den egna platsens överlägsenhet.

I laboratoriet jag undersökte skvallrar man mycket om patienterna och om sjukhusets övriga personal man aldrig om den egna gruppens medlemmar. Jag antar att detta beror på att man vill upprätthålla solidariteten och arbetsmoralen inom gruppen. På våren 1981 kom till laboratoriet ett nytt sjuksköterskebiträde, Vaula, (namnet är inte det rätta) som man däremot skvallrade om. Eftersom man tidigare hade undvikit att skvallra om någon av den egna gruppens medlemmar, trots att det fanns mycket saftigare historier att skvallra om, antog jag, att skvallret var en sanktion mot normöverträdelser Vaula hade gjort dig skyldig till.

Man andåg att Vaula var barnslig och dum, man tänkte att hon var lättsinn och alltför livlig och bekymmerslös. Utan att alls blanda mig i om den bild av Vaula man med skvallrets hjälp förstärkte var sann eller inte, skulle jag tro att två viktigare omständigheter orsakade den egentliga konflikten: Vaulas förhållande till ditt jobb - och samtidigt också till den övriga gruppen - och hennes egen ställning på jobbet. Vaula högaktade inte sitt jobb och skötte inte om det så uppoffrande och med en sådan pliktkänsla som normerna krävde. Hon godkände inte heller hierarkin på arbetsplatsen eller sin egen ställning i den. Därför slutade hon på sätt och vis att vara en medlem av gruppen och det blev tillåtet att skvallra om henne.

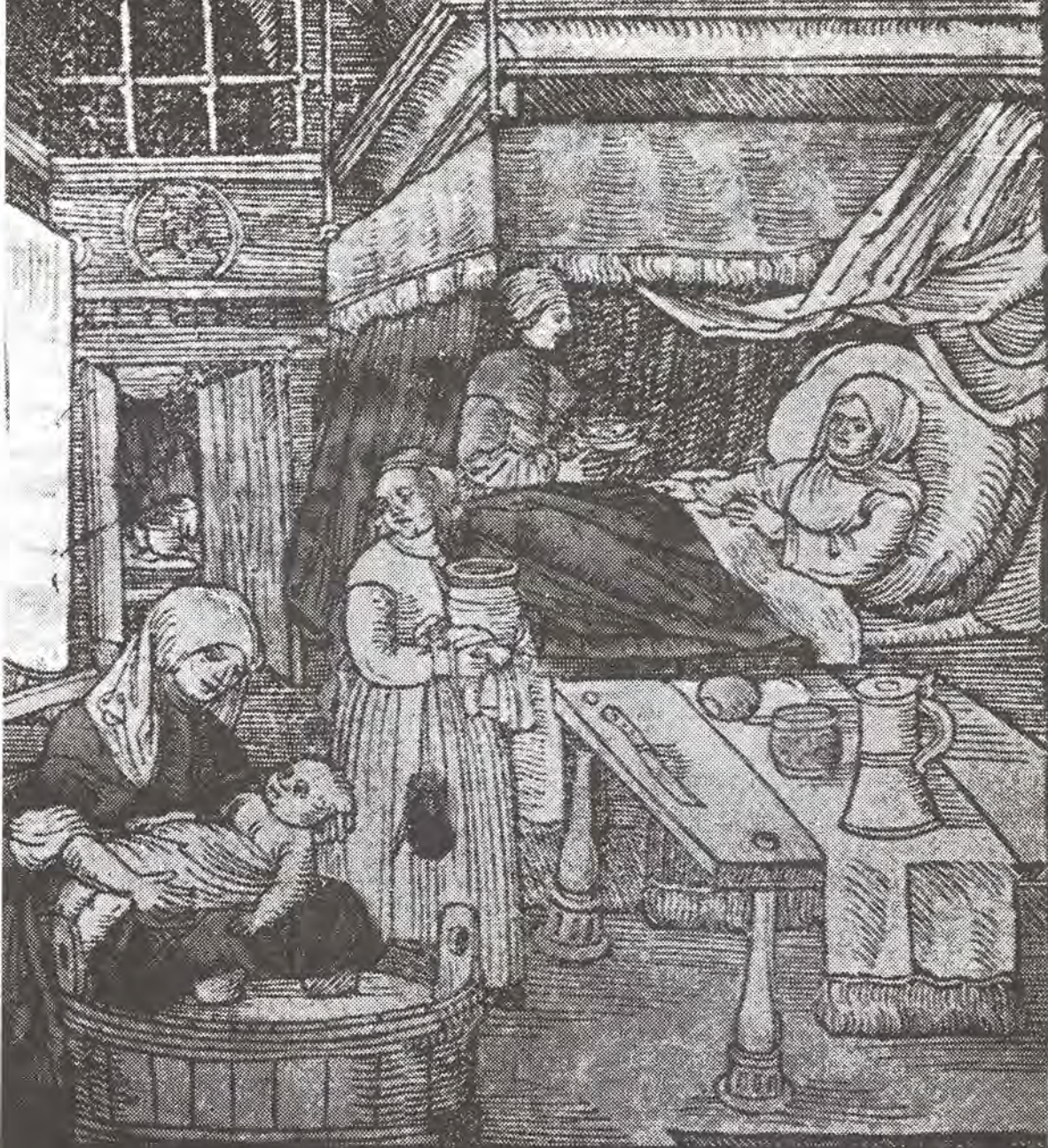
Jag ansåg att det fanns två viktiga element i min undersökning: det att gruppen jag undersökte enbart bestod av kvinnor och det att det var en grupp på en arbetsplats. Arbetets kvalitet och natur bestämmer på många sätt den muntliga traditionen, den inverkar också på gruppens struktur och dess samvaroformer. Min arbetsgrupp betonar de faktorer som underlättar möjligheterna att jobba tillsammans: gruppen strävar att minska på konflikter och det tryck jobbet åstad kommer genom att skämta; man höjer på arbetsmoralen genom att bestraffa en dålig arbetskamrat genom att skvallra om henne; man höjer på känslan att höra till en inre grupp genom att berättas historier om dåliga arbetsplatser. Genom att man på dessa sätt ökar trivseln och solidariteten inom gruppen hjälper man samtidigt till att göra arbetet så friktionsfritt som möjligt.

Det att gruppen består enbart av kvinnor märks också i dess traditioner. T.ex. färgas och betonas de sexuella skämten på olika sätt i mans-, kvinno-, och blandade grupper. Antagligen ändras också skämtens funktion. Som en kvinnogrupp löser och lindrar denne grupp de sociala och psykiska konflikter som berör gruppens medlemmars ställning som kvinna.

Jag kan inte ännu utgående från min egen undersökning säga hur bra den grupp jag undersökt beskriver kvinnans tradition arbetsplatserna. Många kvinnor med vilka jag diskuterat min undersökning har dock känt igen vissa drag från sina egna av kvinnor bestående arbetsplatser. Interessanta frågor, vilka enbart djupare forskning kan svara på, är t.ex.: på vilket sätt skiljer sig från männen och varför? På vilket sätt skiljer sig kommunikationen kvinnorna emellan från kommunikationen mellan kvinnor och män? Hur projiceras dessa skillnader på kvinnans livssituation och deras könsroll. En noggrannare artanalytisk analys kunde också öppna nya intressanta vägar för kvinnoforskningen: Är t.ex. historierna, som på min arbetsplats sammankvippades med diskussioner och blev utförligt kommenterade, en typisk tradition för kvinnor? Finns det skillnader i skvallrandet och skämtandet mellan män och kvinnor? Vad berättar kvinnornas erotiska humor om deras sexualitet?

Index:
Folkloristik.
Kvindearbejde.
Kvindekultur.
Kvindeforskning.
Lesbo-lyrik.

KØN OG KROP

Finns det ett samband mellan synen på den egna kroppen och ens roll i samhället?

Av Denise Malmberg.

Ett intressant och spännande studiefält inom kvinnoforskningen är studerna av hur värderingar påverkar och utformar en kvinnas uppfattning av sin kvinnoroll samt hur hon upplever sig själv som samhällsmedborgare.

I det sammanhanget utgör även den kvinnliga traderingsprocessens komplexitet ett synnerligen viktigt forskningsområde för att vi skall nå en balans vad beträffar kultursynen i sin helhet.

Forskningssituation och problemställningar.

Finns det ett samband mellan en kvinnas uppfattning av sig själv och sin kropp och hur hon upplever sin egen sociala roll i det samhälle hon lever? Vad är det i så fall som formar hennes synsätt och vilka konkreta uttryck tar det sig?

Dessa är några av de många frågeställningar som fått förnyad aktualitet under senare års kvinnoforskning. Givetvis har dessa aspekter beaktats även i tidigare undersökningar, men den väsentliga skillnaden ligger i det faktum att man idag insett vikten av att studera dessa frågor utifrån ett direkt *kvinnoperspektiv*. Det är därför av stor vikt att få en ingående belysning av hur den kvinnliga föreställningsvärlden gestaltar sig och hur denna i sin tur fungerar i hennes sociala värld och i samhället. Vi behöver dessa fakta även i ett vidare perspektiv, nämligen för att nå fram till en balans i studiet av dels interaktionen mellan kvinnor och män dels kultursynen i helhetsperspektiv.

Genom att studera den kvinnliga föreställningsvärlden kan vi nå fram till de problemställningar och värderingar, som kvinnan anser angelägna och därmed uttröna om och i så fall hur man kan tala om specifika kvinnliga och manliga kulturaspekter.

En annan synnerligen intressant problemställning för vilken vi ännu saknar systematiskt genomförd forskning rör den kvinnliga *traderingsprocessens* komplexitet: vad den innefattar av informantkällor, kommunicering, värdesystem, berättarstoff m.m. Vi vet redan genom enstaka punktundersökningar t.ex. vad beträffar sagoberättande eller inom barnlore att det föreligger en skillnad mellan kvinnlig och manlig trädning, men inte i vilken utsträckning och i vilka hänseenden totalt sett. I detta sammanhang kan man bl.a. hänvisa till de talande resultat, som framkommit i studier rörande den kvinnliga och manliga kommunikeringen där exempelvis pojkar/mäns verbala framställningsförmåga tidigt skiljer sig från flickors/kvinnors liksom alla de kommuniceringsbarriärer, som finns mellan könen. Förklaringsgrunden till dessa skillnader varierar mycket beroende på inom vilken vetenskap man arbetar, men i princip anser man att det rör sig om biologiskt arv eller inlärt beteende.

Kvinnans mångkulturella roller har alltför ofta kommit i skymundan genom att man i så stor utsträckning kommit att framhålla de biologiska aspekterna, där tonvikten lagts på hennes roll som könsmedborgare. Basen är och har varit de fysiologiska fenomenen i hennes biokulturella cykler och utifrån dessa har sedan formats en rik flora av föreställningar och förhållningsregler, som oftare är anknutna till tro än till faktiska förhållanden.

Värderingarna av kvinnan är därmed starkt uppbundna kring hennes könsroller, vilket i sig inte nödvändigtvis bör ses negativt, men det har medfört en klar tendens att betrakta kvin-

nan - och att även kvinnan betraktar sig själv - som passiv, underlägsen, mindre värd, emotionell, ett objekt m.m. jämfört med manliga kvalitéer. För att håddra det hela något - hur ofta tvingas inte kvinnan än idag att välja mellan att vara hjärna eller kvinna? Det tycks för kvinnans del vara svårt att förena dessa egenskaper, medan det i mansrollen ses som en naturlig och positiv kombination.

Hur vi än ställer oss till de fysiologiska fenomenen kan vi inte bortse från det faktum att dessa har stor betydelse och att de intar viktiga referenspunkter i kvinnors värdesystem. Det är därför viktigt att grundligt studera dessa för att få fram kvinnors syn och hållning till dem. Själv har jag i min forskning valt att utgå från menstruationen för att närmare kunna belysa ovan angivna problemställningar. Till skillnad från många andra begreppsvariabler anser jag nämligen att flertalet av dessa fysiologiska fenomen, däribland menstruationen, kan betraktas såsom *konstanter* med global förekomst, och att de därför utgör en synnerligen intressant utgångspunkt vid analyser som bygger på adekvata jämförelsematerial. Genom att utgå från en eller flera konstanter när man en operationell bas där man kan se hur dessa utformas beroende på kulturell miljö och i vilken man kan urskilja t.ex. sociala, ekonomiska, politiska och/eller religiösa faktorerers betydelse. Själv finner jag det nämligen vara av stor vikt att vi i detta skede får in ett basmaterial som utgår från empiriskt eller laborativt grundade fakta och inte som alltför ofta sker utifrån fastställda hypoteser eller bestämda vetenskapsideologier, där man implicit redan från början sitter med facit i hand.

Den fertila kvinnokroppen.

Värderingen av kvinnan som i första hand en biologisk varelse blir iögonfallande när man iakttagert i vilka avseenden man behandlat kvinnofrågor. Dominansen är slående vad gäller frågeställningar och problemområden knutna till *fertiliteten* - det må gälla fruktsamheten i sig, rollen som maka eller framför allt moder, social status, yrkesanknytning - och själva *kroppen*, där kvinnor än idag i alltför hög utsträckning klassificeras och värderas efter utseendet, även om det här har skett en markant förändring de senaste decennierna.

Kvinnor utsätts ständigt för skiftande idealbilder alltifrån kyrkans till veckopressens synsätt. De senare har därvid starkt uppmuntrat objektänkandet genom att utgå från kommersiella normer för skönhet. Ser man enbart till känslan eller upplevelsen av kroppen är denna övervägande ofta negativ - alltid är det något som inte är "rätt". Tänk om håret inte var så rakt eller krulligt, näsan så kort eller lång, bysten litet större eller höften inte så bred ja, då vore livet så annorlunda! För många innebär den egna kroppen en ständig källa till jämförelse med andra och då oftast till egen nackdel med alla de konsekvenser detta får både i psykiska, ekonomiska och även sociala sammanhang. Problemet kan tyckas vara kontroversiellt och många både kvinnor och män protesterar med all sannolikhet mot att dagens kvinnor skulle vara "offer" för dessa ideal. Frågan är dock om kvinnor i allmänhet internaliserat den förändrade synen på utseendets betydelse?

Värderingarna ligger här ofta latent och kan vara mycket svåråtkomliga. För många kvinnor har ideerna kring kroppen och dess utseende stor betydelse för om de upplever sin roll i samhället positivt eller negativt och det är därför viktigt att vi närmare studerar kvinnornas egen uppfattning även i denna fråga. Det framhålles nämligen ofta att kvinnor med en mer traditionell syn på kvinnorollen fäster större vikt vid utseendets betydelse, medan kvinnor med liberal samhällsyn frigjort sig från detta ok. Inte sällan anser man sig finna den första kategorien kvinnor i de lägre socio-ekonomiska samhällsklasserna eller i småborgeliga miljöer.

För att återknyta till fertiliteten är det intressant att se det starka sambandet med fortplantningens betydelse. Detta skulle kunna åskådliggöras genom en tänkt grafisk kurva över kvinnan. Stigningen börjar kring puberteten och intresset för kvinnan accelererar sedan brant, för att nå en längre topp under den fertila perioden, då kvinnan ur flera synvinklar betraktas som mest attraktiv. Därefter sjunker kurvan stadigt nedåt, för att få en svag uppgång kring menopausen. Hållpunkterna är således *puberteten* och *klimateriet*, populärt kallad övergångs-

åldern. Man kan i detta sammanhang fråga sig övergång till vad? I och med klimateriet framkommer ofta en syn på kvinnan, där hon framställs som en ofarlig konkurrent både i den kvinnliga och den manliga världen. Kanske skulle man kunna illustrera synen på kvinnan med ett uttalande från 1800-talets mitt, vilket fortfarande förefaller äga aktualitet:

...kvinnan, som "fram till dess varit mannens glädje och stolthet, hon skall då bli hans vän, hans tröst och stöd"... hon blir människa...

(egen översättning)

Bierre de Boismont 1842.

Det är inom ramen för dessa två markeringar av kvinnans fysiologiska verklighet, som intresset för och kring kvinnan kretsar intensivast och en betoning anser jag har framför allt lagts på den unga fertila kvinnan. Hon utgör både ett hot och en attraktion. Det är också kring fenomenen *menstruation*, som markerar pubertetens inträdande för flickor, och *graviditet*, som vi i olika samhällen möter och lång rad tabun och föreskrifter. Många hävdar att dessa är strängast i manligt dominerade kulturer och är då ett uttryck för hans rädsla och fruktan. Föreskrifterna blir därmed ett sätt att avvärja det hot han upplever mot sig själv och sitt samhälle. Utgångspunkten för mannens inställning skulle vara den manliga kroppens funktioner, som för honom blir normbildande. (Jmf de psykoanalytiska tolkningarna t.ex.) Det är mot den bakgrunden, som just dessa två fysiologiska fenomen kommit att få en sådan framträdande plats.

Oavsett vad som ligger bakom de föreställningar som framför allt är knutna till menstruationen och graviditeten, så finns här en dominans av negativa konnotationer, där begrepp som rädsla, oro, ångest och fruktan är vanliga. När det gäller graviditeten skall dock genast framhållas att denna innehåller ett dubbelt budskap ty kvinnan förväntas här ha starka positiva upplevelser, då hon därigenom förverkligar sitt egentliga mål i samhället nämligen moderskapet dvs hon har sört för fortplantningen. Man kan i detta sammanhang erinra om hur vanligt det är att få höra uttryck som att under graviditeten blomstrar kvinnan upp och det är även då den unga flickan på allvar mognar till kvinna!

De negativa känslorna skulle snarast förorsakas av att det är bilden av hur mannen upplever dessa fenomen, som kommit att framhållas, och att det oftast är hans känslor inför fenomenen och inte de faktiska förhållandena, som beskrivits.

Det intressanta för vår del är det faktum att denna negativa syn kommit att internaliseras i många samhällen, vilket i sin tur påverkat kvinnans egen uppfattning. Det innebär att det primärt inte är de egna erfarenheterna som är avgörande för hur en individ upplever i det här fallet de fysiologiska fenomenen. Synen på dessa präglas i stället i hög utsträckning av rådande värdesystem.

Kvinnorollen och samhället.

Sett i ett historiskt perspektiv genomsyras uppfattningarna om kvinnan alltsedan antiken av idén om hennes fysiologiska underlägsenhet. Man menade att den svagaste punkten var kvinnans livmoder beroende på att denna fungerade som ett uttömningsorgan för de farliga menstruationsblödningarna. Samtidigt utgjorde den sätet för fortplantningsprocessen, varvid det dubbla budskapet kring graviditeten kom att uppstå.

Anledningarna till att de månatliga blödningarna betraktades som farliga, ansåg man sig kunna förklara på fysiologisk grund. Kroppen skulle nämligen inte ha något behov av att släppa ifrån sig friskt blod utan endast det som var sjukt. Därför var detta blod orent och samma kategorisering applicerades därmed även på kvinnan. Det tolkades vidare så att kvinnan genom sina blödningar var det svagare könet i dubbel bemärkelse och därmed underlägsen mannen.

Denna påstådda orenhet i både fysisk och moralisk bemärkelse har starkt kommit att präga kvinnors syn på sig själva, vilket tydligt framkommer i uppfattningarna kring menstruationen. Många upplever denna som direkt äcklig, sjuk, obehaglig, vilket klart visar sig i de omskrivningar eller beteckningar man har för menstruation. I mångas attityd ingår en känsla av fysiska besvär, emotionella konflikter och humörförändringar. Denna sida har effektivt tagits upp i reklamen kring menstruationsskydd, som gärna spinner på temat att kvinnan numera kan

Fräsch och sval
även under
problemdagarna!

Tack vare Tampax invärtes sanitetsskydd nästan rusar problemdagarna tvärgående. Ni känner Er inte alls "vissen" som förr. Och undra på det. Tampax betriar Er ju från irritation och oro för skvallrande lukt och konturer. Tar bara några sekunder att fästa och sitter ett kvänt. Och låt.

Njut
varje minut!

Varför neka Er nöjet att ta ett upptriskande dopp bara för att Ni har mens? Gör istället som så många andra chika kvinnor — använd det moderna invärtes sanitetsskyddet Tampax, som aldrig syns, inte ens under en våt badträkt.

Njut av alla de andra fördelarna med Tampax, som gör den särskilt idealisk på sommaren! Tänk så skönt att slippa allt som skaver (Ja, Tampax känns inte ens när den väl är på plats). Och hur bra är det inte, att den förhindrar dålig lukt att uppstå. Kom också ihåg att den är så lätt att göra sig kvitt (spolus hort). Undra på sen att så många kvinnor tycker att Tampax är så enastående året runt och rent av oombärlig när det är varmt.

känna sig fri, fräsch, obesvärad m.m. trots de besvärliga problemdagarna. En viktig komponent är att få kvinnan att känna sig *säker*, vilket direkt bygger på den frammanande känslan av underlägsenhet och labilitet.

I detta sammanhang bör framhållas att många läkare och psykologer menar att det finns direkta hormonella förändringar framför allt före menstruationen, som ger upphov till emotionella störningar det s.k. premenstruella syndromet. I juridiska sammanhang har det t.ex. i England förekommit fall, där kvinnor friats från brott genom att åberopa ett tillstånd av premenstruell sinnesförvirring.

Andra forskare menar dock att det snarare är en fråga om inlärt beteende, vilket man kunat visa genom olika undersökningar där det framgått att det inte finns något som helst samband mellan den faktiska fasen i menstruationscykeln och de uppgivna sinnesstämningarna.

Ur samhälls-ekonomisk aspekt har dock denna fråga sitt intresse. I traditionella samhällen förbjöd man ofta en menstruerande kvinna att komma i beröring med de redskap som hörde ihop med de bärande näringarna i samhället. Detta motiverades med att ekonomin inte fick äventyras, ty om redskapen förstördes resulterade det i ingen eller dålig fångst.

Idag ligger problematiken på ett något annorlunda plan. I arbetslivet har man tagit fasta på kvinnans påstådda fysiska svaghet ur två näraliggande men ändå åtskiljda synpunkter. Den

ena hör samman med de menstruella obehag eller direkta sjukdomssymptom i form av huvudvärk, illamående, smärtor, vilka leder till sjukfrånvaro på arbetsplatsen. Många är de arbetsgivare som räknat fram den ekonomiska förlust man anser sig åsamkad genom kvinnors bortavaro för dessa besvär ofta för att få en anledning till att inte anställa kvinnor eller för att motivera en lägre lönesättning. Det förekommer även att man åberopar de ovan anförda s.a.s. påvisbara hormonella förändringarna hos kvinnor som direkta skäl till att kvinnan är direkt olämplig för poster, vilka kräver en ständigt skärpt uppmärksamhet. Vad beträffar sjukfrånvaron har man vid ett flertal tillfällen visat att skillnaderna mellan den kvinnliga och manliga frånvaron är marginella. Det är därför direkt felaktigt att påstå att den kvinnliga fysiologin medför en ekonomisk förlust i form av sämre prestationer eller högre frånvaro.

Den andra synpunkten är särskilt framträdande i tider då behovet varit stort av billig arbetskraft t.ex. under industrialismens genomförande. Då utnyttjade man särskilt den kvinnliga arbetskraften inom tunga och slitsamma sysslor under förvärdning att kvinnan pga sin fysiska svaghet måste hänvisas till de sämre arbetsuppgifterna genom lägre arbetsinsatser. Dessa medförde även att hon inte kunde kräva samma lön som mannen för motsvarande arbete. Vid lågkonjunkturer med hög arbetslöshet har man ibland vänt på resonemanget och hävdade att man inte bör utnyttja kvinnor i fysiskt krävande sysslor för att inte äventyra hälsan. Kvinnan har det s.a.s. besvärligt och skall inte belastas ytterligare.

Ett belysande exempel, vilket tydligt illustrerar synen på kvinnan som könsvarsel även i yrkeslivet, kan hämtas från tiden kring sekelskiftet. Då hävdade på fullt allvar en amerikansk läkare, E. Clarke, att högre utbildning av kvinnor var direkt samhällsfarligt och utgjorde ett hot mot mänskligheten. Anledningen var att intellektuella yrken skulle tvinga hjärnan att utnyttja allt det blod och den energi som egentligen behövdes för menstruationen. Därmed skulle man äventyra hennes reproduktiva funktioner, ty i varje kvinna skulle man främst se en potentiell moder. Vi kan idag läsa denna typ av uttalande med ett överseende leende, men dessvärre visar den faktiska situationen på att det är tankegångar, som inte är helt bortglömda, även om vi numera ser på saken ur en annan aspekt. Tydligast framträder problematiken hos kvinnorna själva beträffande inställningen till yrkeslivet och moderskapet. Det är inte bara praktiska, ekonomiska och/eller sociala skäl, som får kvinnor att avstå från högre utbildning och tjänster. Det bottnar även i en stark osäkerhets känsla och nedvärdering av den egna förmågan, som är präglad av en mer övergripande kvinnosyn i det samhälle hon lever i.

Bättre kunskap - förändrad kvinnoroll?

Det är inte ovanligt att man i samband med återgivandet av människors trosföreställningar möter en etnocentrisk inställning. Attityden är gärna överseende och man hävdar ofta att denna typ av forskning saknar betydelse - underförstått samhällsekonomisk - och närmast kan klassificeras som ett självändamål. En förändring håller dock på att äga rum i detta avseende mycket tack vare de problemställningar man ställts inför i samband med olika kulturmötesstudier. För att nå en bättre förståelse av de svårigheter som t.ex. invandrare konfronteras med i det nya hemlandet, insåg man behovet av att närmare studera hur deras föreställningsvärld var utformad. När forskningsfälten sedan vidgades, överflyttades denna insikt på andra befolkningsgrupper och problemområden. Även inom andra vetenskaper började man inse att trosföreställningar kunde ha stor betydelse för hur en individ såg på sig själv och sin omgivning. Detta har bl.a. uppmärksammats inom medicinen, där många läkare inför framför allt invandrarkvinnors inställning och beteende rörande kroppsfunktioner, sjukdomsorsaker, preventivmedel etc. mötte en för dem okänd värld, som de inte alltid kunde hantera.

Jag kan illustrera detta med ett exempel från Amerika, där man ställdes inför kvinnor, som var helt oförstående inför bruket av p-piller. Det låg ingen etisk förklaring bakom, men när man frågade ut kvinnorna om deras uppfattning av kroppens funktioner fick man svaret. De hyste nämligen en sedan gammalt känd men numera övergiven föreställning att livmodern var att likna vid en säck. Denna öppnades endast i samband med menstruationen, då "allt" kun-

de komma in såsom spermier, bakterier etc. Det var därför endast under dessa dagar man kunde bli gravid, varför man fann det onödigt och ologiskt att skydda sig under mellanperioderna.

Inom kvinnoforskningen har detta ökade medvetande om de kulturella värderingarnas betydelse för kvinnans uppfattning av sig själv, lett till en intensifiering av ett egentligen traditionellt folkloristiskt forskningsområde, nämligen människors vardagliga upplevelser och levnadsberättelser nu sedda ur ett kvinnligt perspektiv. En stor fördel är, att vi på detta område inom folkloristiken sedan läge har välutvecklade metoder, i synnerhet vad gäller intervjuer, vilka spelar en stor och viktig roll i detta sammanhang. Kvinnor från olika grupper i samhället får därvidlag berätta hur de själva uppfattar sin situation och vad de anser vara väsentligt.

Det har då framkommit den stora betydelse socialiseringsprocessen har för en individs uppfattning i olika frågor. När det gäller de fysiologiska fenomenen spelar för många kvinnor framför allt den egna moderns beteende stor roll och detta kan i sin tur förstärkas av att äldre systrar anammat detta. Beroendet förstärks ofta för kvinnor som lever i ett slutet kontaktnät.

Det är också en utbredd föreställning att dagens moderna kvinna är fri från vad man skulle kunna kalla traditionella värderingar. En betydande förändring ägde rum i och med 1960-talets omvärdering av sexualiteten. Likaså har den sakinformation, som man redan under skoltiden får ta del av, haft stor betydelse. Man skall dock inte övervärdera situationen ty det har visat sig att många - även unga - kvinnor är mycket okunniga om de mest elementära fakta, som gäller den egna kroppens funktioner. Själva uppfattar de ofta att de vet en hel del, men vid en närmare förfrågan kommer det motsatta förhållandet fram. Det är faktiskt inte ovanligt att man idag från skolungdomar får in uppfattningar, som vi normalt brukar anknyta till allmogesamhället. Det är ofta värderingar som i ny skepnad traderats vidare.

Vilken betydelse kan detta ha för de frågeställningar, som jag berört ovan? Genom att skaffa sig en faktisk kunskap har det visat sig att många kvinnor kunnat frigöra sig från de uppfattningar, i vilka man mer eller mindre dolt betraktar kvinnan som svag, underlägsen och passiv. Man har lärt sig att uppskatta, förstå och acceptera sig själv och därmed vågat hävda sina egna åsikter och önskemål. En ökad kunskap om t.ex. menstruationsprocessen och dess funktion har lett till en befrielse från iden om att denna är något skadligt eller sjukligt och detta har i sin tur medfört att många kvinnor undsluppit sina smärtor vid menstruationen. Kroppen är inte längre ett mysterium utan en positiv tillgång.

Index:

Kvinnoroller.
Kvinnoforskning.
Menstruation.

Denise Malmberg. Född 1947. Kom till Etnologiska institutionen i Uppsala 1976 där jag sedan två år innebar en e.univ. lektortjänst. Samtidigt arbetar jag med min avhandling som jag hoppas blir klar inom några år. För övrigt mår jag bra och glädd åt att ljuset och värmen är på väg.

Ur Time, 27:e Juli 1981 s. 49.

Endringene i fødselsmønstret 1900-19

av Inger Jensen.

Denne artikkelen tar for seg en demografisk undersøkelse av endringene i fødselsmønstret i tidsrommet 1900-1930. I løpet av dette tidsrommet falt det gjennomsnittlige barnetallet i familiene sterkt, noe som fikk store konsekvenser for kvinnens stilling innen familieenheten. Ved siden av å påvise den endringen som skjedde, når den fant sted og hvordan den forløp i et utkantdistrikt, berører den ulike metoder for å begrense barnetallet og hvilke metoder som kvinnene i det undersøkte området tok i bruk.

I løpet av de siste hundre år har vi hatt et drastisk fall i barnetallene i Europa, noe som har hatt særlig stor betydning for kvinners livssituasjon i vår del av verden. Det er foretatt en rekke undersøkelser av endringene i befolkningens størrelse og sammensetning også i denne perioden. I denne undersøkelsen skal jeg ved å bruke familierekonstitusjonsmetoden vise hvordan fallet i barnetallene skjedde på mikroplan.

Den vanligste kilden i demografiske undersøkelser er folketellingene. På grunnlag av dem kan vi få opplysninger om befolkningens sammensetning og struktur. En ulempe med folketellingene er imidlertid at de gir oss befolkningens sammensetning på et gitt tidspunkt. De viser således et statisk bilde. En måte å motarbeide dette på, er selvsagt å sammenstille flere folketellinger og dermed få fram utviklingen. I de fleste tilfeller vil dette være tilstrekkelig for å gi oss et bilde av befolkningen innen et gitt område. Hvis vi imidlertid som i dette tilfellet, er ute etter å få kunnskap om hvordan en bestemt side ved demografien, nemlig fødselsmønstret, utviklet seg i et bestemt tidsrom, er det nødvendig å trekke inn også andre kilder.

Det normale livsløp for kvinner (og menn) innebar at de giftet seg når de kom i 20 årene, og nært knyttet til giftermål og ekteskap var rollen for foreldre. Siden det i hovedsak er kvinnene som var ansvarlige for omsorgen av barna i tillegg til at det er hun som gjennomgår svangerskapet, vil endringer i fødselsmønstret særlig ha store konsekvenser for hennes livssituasjon. I en undersøkelse av kvinners levekår i første halvdel av det 20. århundret, en periode da fødselsmønstret nettopp endret seg sterkt i Norge, er det vesentlig med en nærmere undersøkelse av når denne endringen skjedde og hvordan fødselsmønstret utviklet seg.

Denne artiklen bygger på materiale som ble samlet inn og presentert i min magistergradsundersøkelse av kvinners arbeid og levekår på Vesterøy i Hvaler i tidsrommet 1900-1940.¹⁾ Denne undersøkelsen tok for seg kvinners livssituasjon på en øy i Sørøst Norge der næringslivet var basert på en kombinasjon av fiske, sjøfart og jordbruk. Arbeidsfordelingen mellom kvinner og menn i dette område gjorde at kvinnene hadde ansvaret for jordbruk og husdyrhold i tillegg til arbeid innen hjemmet med husarbeid og omsorgsarbeid. Mennene derimot hadde sitt arbeid på sjøen.

Familierekonstitusjonsmetoden.

For å få fram fødselsmønstret i en lokalt orientert undersøkelse av kvinners levekår, var det ønskelig å studere fødselsmønstret helt ned å mikronivå, innen de enkelte familieenhetene. En anvendbar metode sett ut fra dette ønsket er familierekonstitusjonsmetoden som jeg innledningsvis skal gjøre nærmere rede for. Dernest skal jeg behandle utviklingen i fødselsmønstret og sam-

menholde de resultatene som familierekonstitusjonen gir, med kvinnes egne beretninger om hvordan fødselsmønstrer endret seg.

Familierekonstitusjonsmetoden bygger på kirkebøkene som i motsetning til folketellingene, er ført slik at de kan følge befolkningens utvikling og ikke minst fødselsmønstrer innen et gitt område. Bruk av kirkebøkene har flere fortrinn sammenliknet med folketellingene. For det første har kirkebøkene også opplysninger om dødfødte barn og over alle levendefødte barn. Folketellingene har ikke med barn som er døde og kan derfor ikke gi oss noe fullstendig bilde av hvordan en familieenhet har utviklet seg. En forbedring kom riktignok med folketellingen av 1920 der antall barn som kvinner hadde født i daværende ekteskap, ble tatt med. Ved å plukke ut alle kvinner som er over den fertile alder, kan vi på grunnlag av dem få et bilde av størrelsen på barneflokkene. Vi får imidlertid ikke opplysninger om barn født i tidligere ekteskap eller født utenfor ekteskap.

Kirkebøkene utgjør således primærkilden i familierekonstitusjonen som er foretatt. Selve metoden går ut på å samle alle personopplysningene etter kjernefamilieenhetene som de enkelte personene går inn i.²⁾ Alle data i kirkebøkene over ekteskap, fødsler (dåpslistene) og dødsfall samles over et visst tidsrom innen et geografisk avgrenset område. Personopplysningene sorteres slik at alle opplysningene om en kjernefamilieenhet kommer sammen, og hver familieenhet rekonstrueres så langt det er mulig. Metoden innebærer således en innsamling av et stort datamateriale som skal ordnes, men det kan her nevnes at ikke alle data er av like stor betydning for undersøkelsen. De viktigste, spesielt for en undersøkelse av fruktbarheten, er kvinnens fødselsdato, hennes giftermålsdato og fødselsdata for alle hennes barn.

Denne metoden er ikke anvendbar på et hvilket som helst område med hensyn til sted og tid. Demografer som har arbeidet spesielt med denne metoden vil hevde (riktignok) at den best egner seg for undersøkelser som strekker seg over et lengre tidsrom, minst 100 år.³⁾ Jo lengre det undersøkte tidsrommet er, jo flere familieenheter vil det være mulig å rekonstruere og få fullstendige slik at de kan følges fra begynnelse dvs. giftermålets inngåelse, til familieenheten oppløses ved at en av ektefellene dør. Befolkningen bør videre være av en viss størrelse, helst mellom 1000 og 2500 personer. Dette gjelder primært undersøkelser som har en demografisk hovedproblemstilling. I undersøkelser der en familierekonstitusjon bare vil inngå som en delundersøkelse slik som den jeg har foretatt, mener jeg likevel at metoden er anvendbar for å vise tendenser i giftermåls- og fødselsmønstrer. I denne undersøkelsen dreide det seg om et tidsrom på 40 år og med en befolkning på nærmere 700 personer. Et par forhold må imidlertid understrekes her. For det første ligger denne undersøkelsen svært nær i tid sammenliknet med de fleste undersøkelser der familierekonstitusjonsmetoden er brukt, nemlig perioden 1900-1940. Dette er ei tid da kirkebøkene var ført mer nøyaktig enn tidligere, noe som økte andelen av de rekonstruerte familiene. En ulempe med et så kort tidsrom er imidlertid at de færreste familieenhetene kunne bli fulgt til samlivet opphørte. I dette tilfelle spilte dette ikke noen rolle fordi det ikke lot seg gjøre i det svært mange av de rekonstruerte familieenhetene fortsatt eksisterte da undersøkelsen ble foretatt.

I løpet av det undersøkte tidsrommet 1900-1940 ble det registrert 194 vielser der minst en av ektefellene kom fra Vesterøy. I alt var det mulig å rekonstruere 83 familieenheter ut fra disse, blant dem var 77 barnefamilier og 6 barnløse. De rekonstruerte familiene framkom således ikke ved noen statistisk utvelgelse, men utgjorde det totale antall familier som det var mulig å rekonstruere i løpet av det korte tidsrommet som ble undersøkt. Hadde perioden vært lengre, ville det vært mulig å rekonstruere en større prosent i forhold til antall vielser. De resultater som vi skal diskutere her, vil derfor bare kunne peke på tendenser i giftermålsmønstrer og fødselsmønstrer og må sammenholdes med andre kilder som intervjuer, offentlig statistikk og andre liknende undersøkelser.

De rekonstruerte familiene fordelte seg etter vielsesår med 21 familier dannet i tiåret 1900-1909, 23 dannet 1910-1919, 14 dannet 1920-1929 og 24 dannet 1930-1939. For å undersøke representativiteten på de rekonstruerte familieenhetene, ble giftermålsalderen på kvinner og menn i gruppen rekonstruerte familier sammenholdt med giftermålsalderen innen gruppen som besto av 194.par. Alders-

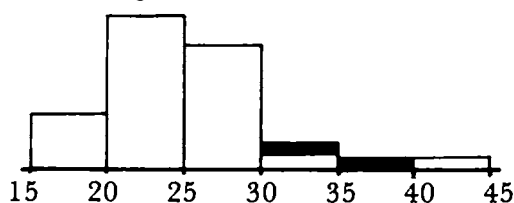
fordelingen viste stor overensstemmelse og skulle derfor indikere at utvalget ga et riktig bilde av de tendenser som vi er ute etter å undersøke. Selv om antall familieenheter som faller i tidsrommet 1930-1939 er av omtrent samme størrelse som dem dannet i de foregående årene, kan disse ikke med sikkerhet sies å være representative. Siden undersøkelsen bare strakk seg fram til 1940, var det bare de små familiene som kom med her, og familiestørrelsen som var basert på disse familieenheter vil trolig gi et for lavt barnetall i forhold til det som var realiteten.

I det videre skal vi ta for oss to resultater ved undersøkelsen, nemlig giftermålsmønsteret og fødselsmønsteret. Kvinnenes giftermålsmønster er av interesse fordi fruktbarheten henger nært til denne. Kvinnens fruktbare alder regnes fra de er kjønnsmodne, omkring 14 år, og fram til overgangsalderen når de er omkring 44 år, altså en periode på ca. 30 år. I realiteten er den langt kortere. I den perioden vi behandler her, var det sjelden kvinnene fikk barn utenom ekteskap, bare 10% ble født utenfor ekteskap i Norge i begynnelsen av dette århundret.⁴⁾ I det undersøkte området var prosenten 3,3.⁵⁾ Kvinnens gjennomsnittsalder ved giftermålet vil derfor sette en nedre grense for kvinnens fertile periode slik den i realiteten var, og dermed får vi også en nedre grense for den perioden i livet der hun kunne regne med at svangerskap, barnefødsler og spebarnsstell var en betydelig del av livssituasjonen.

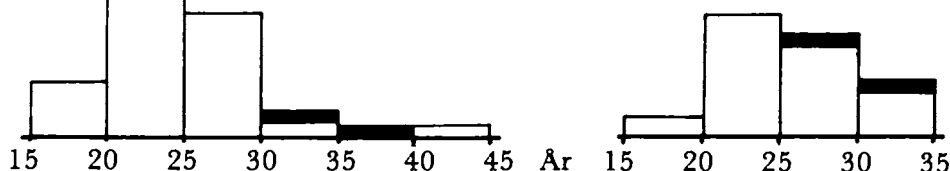
Kvinner giftermålsmønster.

I perioden 1900 til 1930 var 96% av kvinnene som giftet seg ikke førgifte. De resterende var enker. Forholdet var omtrent det samme for mennene. Skilsmisser var enda ikke vanlige i dette området. Flertallet av brudene var mellom 20 og 25 år da de giftet seg. Ikke mer enn 10% av pikene var under 20 år. Gjennomsnittsalderen på Vesterøy lå, sammenliknet med landet forøvrig noe lavt, men det holdt seg innen hovedgruppene. Ser vi på hvordan giftermålsalderen utviklet seg fra tiår til tiår i perioden 1900-1930, vil vi finne at den steg med nærmere et år i tiåret 1920 til 1929, fra gjennomsnittlig 24 år til 24,8 år.

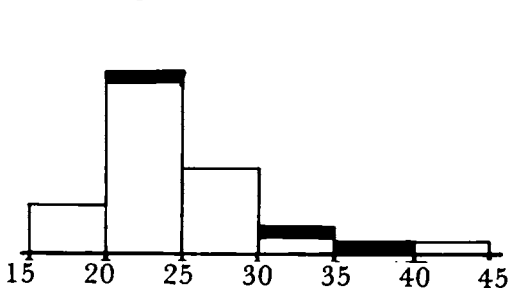
Kvinner gift 1900 - 1909

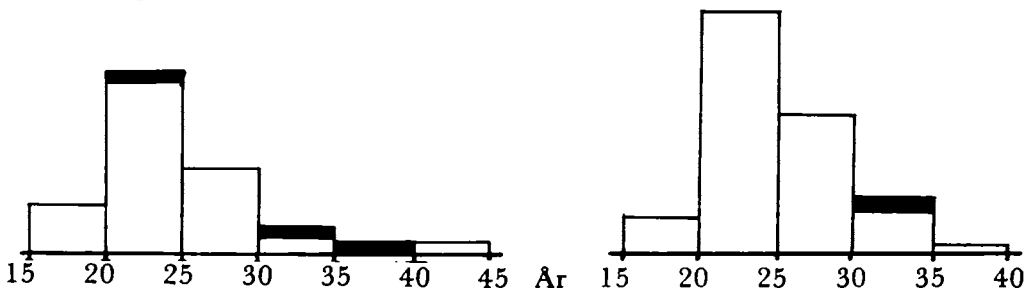
Kvinner gift 1920 - 1929

Kvinner gift 1910 - 1919

Kvinner gift 1930 - 1939

□ 1. ekteskap   ■ 2. ekteskap

Kvinner fordelt i femårsgrupper etter alder ved giftermålet. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

Ser vi på hvordan antallet vielser endret seg i løpet av de samme periodene, vil vi finne en parallell utvikling. Hva skyldes så dette fallet i antall giftermål? Flere faktorer kan ha spilt inn. Nært knyttet til demografiske endringer er økonomiske svingninger, og disse påvirker vanligvis ekteskapshyppigheten. I dårlige tider utsetter folk giftermålet, i gode tider gifter de seg i lavere alder enn i dårlige. Disse svingningene konstaterte bl.a. Eilert Sundt i Norge i første del av 1800-tallet.⁶⁾ På den andre siden kan befolkningens alderssammensetning ha spilt inn. I 1930 var imidlertid en relativt stor andel av den voksne befolkningen ugifte i forhold til folketellingen i 1900. Eksempelvis var hele 38,1% av kvinnene i aldersgruppen 30-34 år ugifte i 1930 mot 7,1% i 1900. Dette skulle tale imot formodningen om at det var befolkningens aldersmessige sammensetning som spilte inn. Tvertimot førte de økonomiske dårlige tidene i tjuetåra til at folk i den gifteferdige delen av befolkningen utsatte giftermålet til det ble bedre tider. Gifteferdige kvinner og menn syntes tidene var for usikre til å stifte egen familie. Her skilte heller ikke giftermålsmønstrer på Vesterøy seg særlig fra utviklingen i Norge generelt. Fram til 1940 fulgte bevegelse- ne i giftermålsmønstrer i Norge konjunktursvingningene. I perioder med økonomisk vekst lå ekteskapstallet høyt, i perioder med lavkonjunktur lå det relativt lavt.⁷⁾ Økningen i kvinnes giftermålsalder fulgte som vi tidligere har berørt det samme mønstrer.

Antall vielser fordelt på tiår. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

År	vielser	
	antall	%
1900-09	48	24,7
1910-19	46	23,7
1920-29	38	19,6
1930-39	62	32,0
1900-39	194	100,0

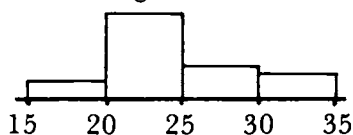
Fødselsmønstrer.

Vi har allerede konstatert at den aktuelle perioden da de fleste kvinner fødte barn, strakk seg fra midten av tjuetårene og til de var 44 år. I tidsrommet 1900 til 1930 var gjennomsnittsalderen på de førstegangsfødende 24,8 år, med 17 og 40 år som ytterpunktene. Ut fra dette kan vi anta at en kvinne kunne komme til å bruke noe over 20 år av sitt liv til svangerskap, fødsler og spebarnstell. Fruktbarheten var imidlertid ikke like stor i hele denne 20-årsperiode, men var størst i de første åra av ekteskapet og avtok så med ekteskapets varighet. Dette er en utvikling som vi finner hos de fleste kvinner.⁸⁾ Når vi nå skal se nærmere på hvordan fødselsmønstrer var på Vesterøy, vil vi i hovedsak ta for oss fødselsmønstrer til gifte kvinner. Vi har allerede grovt antydning hvilken periode i sitt liv kvinner brukte til å få barn og stelle barn og vil nå undersøke nærmere om denne endret seg noe over tid, om hvor mange barn hun kunne regne med å få, og hvor tett barna kom? Undersøkelsen vil i det følgende bli basert på de 83 rekonstruerte familiene som vi kan følge fra ekteskapet ble inngått og til familien var fullstendig.

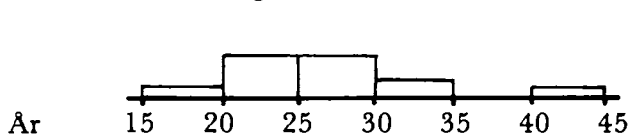
Det var stor forskjell på kvinnes alder når de fikk sitt første barn. En var 17 år, mens en annen var 40 år. Flertallet av de førstegangsfødende var imidlertid mellom 21 og 27 år gamle med en gjennomsnittsalder på 24,8 år i perioden 1900-1939. Gjennomsnittsalderen på de førstegangsfødende var ikke stabil i denne perioden, men steg i løpet av 1920- og 1930-åra. Dette skyldtes to forhold. Som vi alt har berørt, ventet folk med å gifte seg pga. dårlige tider slik at giftermålsalderen steg. Dermed steg også de førstegangsfødendes alder iom. at de fleste barna ble født innenfor ekteskap. Høy ekteskapsalder var lenge den vanligste måten å begrense barnetallet

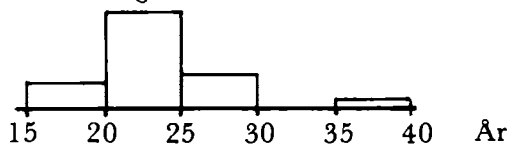
Kvinner gift 1900 - 1909

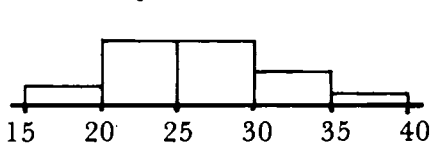
Kvinner gift 1920 - 1929

Kvinner gift 1910 - 1919

Kvinner gift 1930 - 1939

1 mm = 1 person

Førstegangsfødende fordelt i femårsgrupper etter alder. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

på.⁹⁾ På denne tida ble det for det andre vanlig med frivillig fødselskontroll i Norge. Denne faktor har imidlertid ikke gjort noe stort utslag på alderen til førstegangsfødende. Selv etter at flertallet av befolkningen begynte å praktisere frivillig fødselskontroll i Norge, fikk de fleste familiene det ønskete barnetall i en tidlig fase av ekteskapet. Omtrent halvparten av alle barn ble født i løpet av de første 5 åra av ekteskapet, og 80% i løpet av de første 10 åra.¹⁰⁾

Når ble det første barnet født i forhold til dato for giftermålet? For å bestemme intervallet mellom giftermål og første fødsel må vi skille mellom dem som fikk barn inntil 7 måneder etter giftermålet og de øvrige. Jeg har satt skillet ved 8 måneder slik at fortidligfødte barn ikke skal fanges opp av gruppen barn som ble unnfanget før ekteskapet ble inngått.

Giftermål år	Intervall giftermål - fødsel	
	0-7 mnd etter giftermål	8 mnd
1900-09	4,4 mnd	18,8 mnd
1910-19	4,3 mnd	15,9 mnd
1920-29	4,0 mnd	32,7 mnd
1930-39	4,5 mnd	28,8 mnd
1900-39	4,3 mnd	24,2 mnd

Gjennomsnittlig intervall mellom giftermål og første fødsel. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

Den første gruppen fikk barn omkring 4 måneder etter at vielsen hadde funnet sted, og dette intervallet var rimelig nok stabilt gjennom hele perioden. Gravditeten var trolig årsak til tidspunktet for ekteskapsinngåelsen for disse parene. Ser vi på den andre gruppen, vil vi finne et betydelig lengre intervall mellom vielse og første fødsel. Vi vil også finne store svingninger i det. Gjennomsnittlig lå intervallet på 24,2 måneder, men ser vi på endringene i intervallet mellom vielse og første fødsel i gruppe to, vil vi finne at intervallet økte kraftig fra tiåret 1910-1919 til 1920-1929. Økningen var på over 16 måneder og må være forårsaket av økt kjennskap til svan-

gerskapsforebyggende midler og bedre muligheter til å få tak i prevensjonsmidler. Dessuten må kriseåra ha virket som en betydelig motiverende faktor når det gjaldt å få befolkningen til å praktisere barnebegrensning.

Gruppe en var sammenliknet med gruppe to relativt stor. Hele 39% av kvinnene var gravide da de giftet seg, og dette skulle tyde på at førekteenskapelig seksuelt samliv var vanlig. Vi kan imidlertid ikke umiddelbart slutte fra dette høye tallet at samfunnet godtok utenomekteskapelig seksuelt samliv. Sannsynligvis hadde de fleste av disse forholdene antatt en fast karakter, og mange var forlovet da kvinnen ble gravid. Ingen syntes det var rart eller pinlig at de fikk barn før

Fødsler fordelt etter tidsintervallet mellom giftermål og første fødsel. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

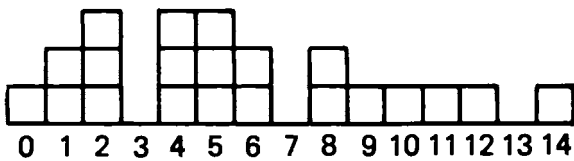
Vielsesår	førekteenskaplige fødsler	måneder			i alt
		0-7	8-11	12 *	
1900-09	1	5	6	8	20
1910-19	0	10	4	6	20
1920-29	0	5	4	5	14
1930-39	0	9	3	11	23
Hele perioden	1	29	17	30	77

* Ekteskap ble inngått like etter fødselen.

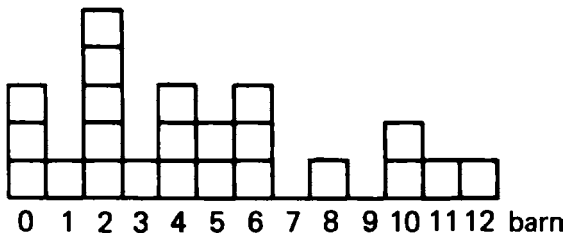
de giftet seg eller kort tid etter giftermålet. Så lenge forholdet resulterte i ekteskap, ble førekteenskapelig seksuelt samliv akseptert. For ugifte mødre var derimot forholdet et helt annet. Ei ugift mor fikk skammen over seg og kunne finne situasjonen så uholdbar at hun reiste fra hjemstedet.

Til tross for et relativt høyt antall førekteenskapelige konsepsjoner, ble sedelighetstilstanden i området karakterisert som gunstig omkring 1900.¹¹⁾ En måte å måle utenomekteskapelig seksuelt samliv på er å se på antall barn født utenfor ekteskap i relasjon til barn født i ekteskap i løpet av perioden 1900-1939. På Vesterøy var 20 av 606 barn eller 3,3% av alle fødte barn i denne perioden født utenfor ekteskap, og dette tallet var betydelig lavere enn landsgjennomsnittet som lå på 7%.¹²⁾ Dette skulle tyde på at det i første rekke var par som hadde et relativt fast forhold og som hadde planlagt å gifte seg som hadde noe førekteenskapelig seksuelt samliv.

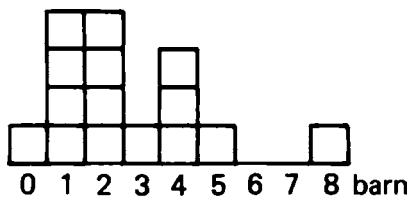
Hvordan var så familiestørrelsen sett ut fra familierekonstruksjonen? Tar vi utgangspunkt i det folketellingene kan fortelle oss om husholdsstørrelsen i det aktuelle området, finner vi at gjennomsnittstørrelsen på husholdene var 5 personer. Vi får imidlertid ikke vite hvor mange barn en kvinne kunne regne med å få i løpet av sitt liv eller hvor mange som levet opp. Går vi så over til kirkebøkens opplysninger og de resultatene som familierekonstitusjonen kan gi, finner vi at barnetallet lå på 5 i gjennomsnitt. Variasjonene var imidlertid store, fra 1 til 14 barn. Denne store spredningen var ikke konstant i perioden. Etter 1920 gikk barnetallet i de enkelte familiene sterkt tilbake. Det gjennomsnittlige antall fødsler pr. gift kvinne sank fra 5,7 og 4,6 for kvinner som giftet seg i tida 1900-1919 ned til 2,6 for dem som giftet seg i tiåret 1920-1929. Dersom vi ser bort fra de barnløse familiene, får vi et noe høyere gjennomsnittlig barnetall, henholdsvis 6, 5,3 og 2,9. Nedgangen i barnetallene var likevel merkbar.

1900-1909

1910-1919

1920-1929

□ 1 familie

Familiene fordelt etter antall barn. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

Selv om en kvinne i gjennomsnitt fødte 5 barn i perioden 1900-1930, hadde hun ikke like mange barn å ta hånd om fram til de skulle stå på egne bein. Vi må også ta barnedødeligheten i betraktning når vi skal vurdere hvor mange barn en kvinne hadde omsorg for. I de rekonstruerte familieenhetene som vi har undersøkt, døde hele 10% av barna før de fylte 14 år. Den store barnedødeligheten skyldtes i første rekke en høy dødelighet blant spebarn i området. Av 600 fødte barn på Vesterøy, døde 27 eller 4,6%. Spebarnsdødeligheten så derfor ut til å ha vært høy i dette området. Landsgjennomsnittet lå til sammenlikning på litt over 2% i perioden 1900-1940.¹³⁾ Den hyppigst nevnte dødsårsaken blant spebarna var medfødt svakhet eller for tidlig fødsel (ca 50%). Og dette er forhold som vi må se i sammenheng med moras helsetilstand da de skyldes forhold under svangerskapet. Hyppige fødsler svekket moras allmenne helsetilstand og gjorde henne mindre istand til å bære fram et barn. Den høye spebarnsdødeligheten blir ikke nevnt i sunnhets- og medisinalrapportene fra denne perioden, men vi vet at høy spebarnsdødelighet vanligvis er en indikator på lav levestandard og mangelfullt kosthold. Et tegn på dette finner vi i informantenes opplysninger om utbredelsen av engelsk syke i løpet av de første tiår på 1900-tallet. Den var da fortsatt en ganske utbredt sykdom, og den framkalles pga. D-vitaminmangel, som oftest hos mora. D-vitamin er nødvendig for at kroppen skal ta opp kalk, og syksommen som kan medføre dødsfall, fører som regel til svakheter ved beinstrukturen slik at barna bl.a. kan få vanskeligheter med å gå. Ved mange og hyppige fødsler fikk ikke mora de nødvendige tilskudd av vitaminer gjennom det daglige kostholdet.

Hvor hyppige var barnefødsleene? Intervallene mellom fødsleene øker vanligvis med kvinnens alder og ekteskapets varighet fordi fruktbarheten avtar. For å finne intervallet mellom fødsleene har jeg tatt for meg de barneflokkene som besto av 6 barn eller mer. Jeg kom da fram til at

Fødsel	Gjennomsnittsintervall i måneder
1-2	23,9
2-3	23,8
3-4	21,6
4-5	27,3
5-6	27,7
tredje siste	25,4
nest siste	28,5
siste	36,3

Gjennomsnittsintervall mellom fødslene. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

intervallet mellom de 6 første fødslene lå på omkring 2 år. Dette resultatet stemte bra med informantenes inntrykk av forholdet. Et vanlig svar var at "det kom en unge annet hvert år".¹⁴⁾ Ser vi på intervallene mellom de siste fødslene, finner vi at de økte gradvis og lå på 2 år før tredje siste fødsel, 2,5 år før nest siste og 3 år før siste fødsel.

Endringene i fødselsmønstret.

Fra 1890 åra begynte fødselshyppigheten å synke i Norge som et resultat av frivillig fødselskontroll. Nedgangen lot seg først merke i byene og blant overklassen.¹⁵⁾ Fra 1920-åra var barnebegrensning også blitt vanlig blant arbeiderklassen i byene og blant familier utenfor tettstedene, og den satte sitt preg på utviklingen av barnetallene slik vi har sett var tilfelle på Vesterøy.¹⁶⁾

I samfunn der familieplanlegging er utbredt, vil barnebegrensningen virke inn på kvinnens alder ved siste fødsel. Frukthet er størst blant de nygifte kvinnene og avtar etter ekteskapets varighet. I undersøkelsen varierte de gifte kvinnenes alder ved siste fødsel mellom 19 og 49 år. I tida 1900 til 1929 lå gjennomsnittsalderen på 33,5 år, og den viste et jevnt fall mellom giftermålsgruppene, fra 35,1 og 33,8 til 31,0 år. At kvinnene i siste del av perioden var yngre når de fikk sitt siste barn enn på begynnelsen av 1900-tallet, understreket tendensen til økt barnebegrensning.

På bakgrunn av de resultatene som vi er kommet til ovenfor, kan vi konkludere med at fødselstallenes utvikling og kvinnenes alder ved fødslene viser at bruken av prevensjon og andre metoder for fødselskontroll slo igjennom på Vesterøy i perioden 1920 til 1930. Dette var en end-

Vielsesår	Antall kvinner	Alder															
		19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34
1900-09	20	1		1		1			1		1					2	1
1910-19	20				1	1			4			1	1		1		2
1920-29	14			1			1	2				1	2	2		2	
1900-29	54	1	0	2	1	2	1	2	5	0	1	2	3	2	1	4	3

ring som førte til store konsekvenser for kvinnenes livssituasjon. Fra ikke å ha hatt nevneverdig kontroll over fruktbarheten, kunne kvinnene i større og mer effektiv grad selv bestemme hvor mange barn de ønsket å få. Hun trengte ikke lenger utsette seg for de store påkjenningene som et svangerskap og en fødsel innebar, hvis hun og mannen ønsket noe annet. Barnefødsleene var ikke lenger noe "sjebnebestemt".

Barnebegrensning.

Allerede fra 1860 åra begynte spebarnsdødeligheten å gå tilbake som et resultat av økt levestandard. Særlig i tidsrommet 1880-1935 ble nedgangen merkbar.¹⁷⁾ Ettersom flere barn hadde utsikter til å leve opp, økte også foreldrenes motivasjon for å begrense barnetallet i familien. Den enkelte kvinnen ble oppmerksom på at færre fødsler bedret både hennes egen og barnas fysiske helse. Hun fikk mer tid til å ta seg av det enkelte barnet og til sine øvrige arbeidsoppgaver.

Videre førte nedgangen i barnetallet til en stor lettelse for husholdets økonomi. Det ble færre munnar å mette. Ønsket om å bedre/oppretholde husholdets levestandard var en medvirkende faktor som fremmet folks positive innstilling til ulike former for barnebegrensning. Det er derfor vi særlig ser at nedgangstider kan øke motivasjonen hos folk til å begrense barnetallet. Begrensningen skjer i stor grad ut fra ønsket om å oppretholde en levestandard de har hatt i perioder med høykonjunktur.¹⁸⁾

Metoder for å forebygge svangerskap.

En rekke metoder for å forebygge svangerskap fantes langt tilbake i tida og ble brukt i varierende omfang og med forskjellig resultat. Allerede på 1700-tallet i Frankrike var f.eks. barnebegrensning av større omfang utbredt.¹⁹⁾ Helt tilbake i forhistorisk tid har det eksistert prevensjonsmidler for kvinner som frøkappler, blader o.l. En forløper for pessaret var halve sitron- eller appelsinskall. For menn ble det bl.a. laget kondomer av sauetarmer.²⁰⁾ Det er vanlig å dele svangerskapsforebyggende midler i to grupper, de fysiske midlene som avholdenhet, avbrutt samleie, "sikre perioder" og amming og de mekaniske eller kjemiske midlene som svamp, pessar og kondom. Selv om de ulike metodene har vært kjent i lang tid, var det først på 1800-tallet at vi finner noen omfattende produksjon av mekaniske prevensjonsmidler, og fra 1870-1880 åra av ble kondomer og pessar framstilt industrielt.²¹⁾

Sannsynligvis er det de fysiske formene for svangerskapsforebyggende tiltak som har hatt størst utbredelse blant befolkningen og da særlig høy ekteskapsalder ved siden av avbrutt samleie og lav samleie hyppighet.²²⁾ Total avholdenhet er det mindre trolig har vært praktisert i noe større omfang. Når det gjelder "sikre perioder" må vi anta at de har hatt liten betydning for reduksjonen av fødselstallene fordi det lenge var stor usikkerhet mht. hva som var den sikre perioden.²³⁾ Forlengete ammeperioder, ofte opp til flere år, har også vært mye brukt.²⁴⁾

Abort har trolig også spilt en rolle når det gjaldt å begrense barnetallet. En lang rekke abort-

Kvinnens alder ved siste fødsel. (Kilde: Kirkebok for Hvaler 1900-1939).

														Gjennomsnittsalder	
35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	
1	1	2	1		1	2	1	1			1			1	35,1
			1	2	1	1	2	1	1						33,8
				1	1			1							31,0
1	1	2	2	3	3	3	3	3	1	0	1	0	0	1	33,5

framkallende metoder var kjent. Imidlertid er det vanskelig å måle i hvilken grad abort ble brukt for å hindre uønskede fødsler, men vi må anta at abort bare er blitt brukt som en siste utvei når andre metoder slo feil.²⁵⁾ Trolig var også abort mindre vanlig utover landet enn i byene for di forholdene var så mye mer gjennomsiktede på landsbygda.

Kjennskap til og bruk av svangerskapsforebyggende metoder på Vesterøy.

Det er rimelig å anta at det lokale helsepersonalets holdning til barnebegrensning har vært av betydning for kvinnens kunnskaper om svangerskapsforebyggende midler og for bruken av dem. Fram til 1930-åra sto norske leger offisielt for en restriktiv bruk av prevensjon, og debatten for og imot gikk på mye av de samme argumentene som vi har funnet i de siste åras abortdebatt. Mange leger hadde også svært mangelfulle kunnskaper om prevensjon, særlig ser det ut til at kunnskapene var dårlige blant leger utover landet.²⁶⁾

Forholdene på Vesterøy så ikke ut til å ha vært særlig bedre i denne perioden. Informantene fortalte at de visste lite og helst ingenting om prevensjonsmidler og at det var liten hjelp å få av jordmora eller distriktslegen. Den kjennskapen de fikk, kom annet steds fra. Spredningen av kunnskap og holdningene til bruk av svangerskapsforebyggende midler fulgte tydeligvis et mønster som vi kan kjenne igjen fra andre områder. Normendringene gikk raskere på mikroplan, og kunnskapene spredte seg innen nærmiljøet, mens normendringene gikk langsommere på makroplan.

At legens kjennskap til eller vilje til veiledning var mangelfull, kan denne beretningen understreke: Distriktslegen frarådet et ektepar å få flere barn pga. konas dårlige helse etter å ha født 5 barn i løpet av 6 1/2 år (1903-1909):

Far reiste på langfart i 1910 eller -11. Han reiste til Sydamerika. Doktern hadde sagt til ham at'n ikke hadde no' annet å gjøre enn å reise vekk. Da var'n borte i 10 år. Etter den siste ungen ble mor så dårlig at de ikke fikk ha flere barn om ho skulle leve.²⁸⁾

Total avholdenhet løst ved fravær var det eneste denne distriktslegen kunne anbefale som noe sikkert middel til å unngå flere svangerskap på.

Annonsering av prevensjonsmidler ble lenge betraktet som forbudt ved norsk lov fordi det var "anstøtelig for ærbarheten". Først i 1927 ble det tillatt åpent å avvertere for svangerskapsforebyggende midler.²⁹⁾ Selv om prevensjonsmidler ikke ble avvertert åpent, kjente mange til de ulike midlene og visste hvordan de kunne skaffes. Flere av informantene fortalte f.eks. at de kjente til kondomer og hvor disse kunne kjøpes. Kjennskapen til de mekaniske prevensjonsmidlene fikk de som regel utenfor selve nærmiljøet. Mange gutter fikk sine kunnskaper da de var i marinen eller til sjøs. Jentene når de var i byen og hadde lønnet arbeid. Den kunnskapen som de fikk i ungdomsåra, tok de så med seg hjem og formidlet videre.

I hjemmet ble det snakket lite eller ingen ting om barnebegrensning. Seksualitet var et tabubelagt område. Til tross for at flere praktiserte barnebegrensning konsekvent, ble det ikke omtalt utad. Det var en privat sak, en sak mellom ektefellene. Kvinner i mellom ble det utvekslet en del erfaringer i all fortrolighet. Kunnskapen ble spredt søstre og venninner i mellom. Det var i føreste rekke de unge kvinnene som tok den nyvunne erfaringen i bruk. De hadde andre holdninger enn sine mødre til spørsmålet om hva som var et akseptabelt barnetall.

De to bilder, på motsatte side, illustrerer, hvordan kvinderne blandt andet p.g.a. af konjunkturer aktivt planlægger deres børneantal så familiemønstret derved ændres radikalt.

Pga. at spredningen av kjennskapen til prevensjon ikke var åpen, var det flere som aldri hadde hørt om barnebegrensning. Denne kvinnen levde opp i en stor søskenflokk. Flere av hennes søsken hadde også mange barn. Trolig var det derfor ingen i hennes nære kontaktnett som kunne formidle kunnskap om prevensjon videre til henne:

Vi hadde aldri hørt om barnebegrensning. Vi gifta oss i desember 1918. Den eldste kom i september 1919. Så kom dem i 21,22,23,25,26,31,33,34 og 37. To av ungene døde som barn.

Selv om det lokale helsepersonalet nok spilte en mindre rolle i utbredelsen av prevensjonsmidler, slo likevel forskjellige former for svangerskapsforebyggende tiltak igjennom hos befolkningen på Vesterøy fra omkring 1920 og utover. Det enkelte ektepars og spesielt kvinnens ønske om å begrense barnetallet var den viktigste motiveringen.

Den vanligste måten å hindre befruktning på, var avbrutt samleie. Dette var imidlertid en svært usikker metode, og resulterte ofte i at folk fikk flere barn enn de hadde planlagt: "Vi hadde planlagt bare en unge. To av dem kom likevel."³¹⁾ Kjennskapen til moderne, mekaniske prevensjonsmidler var liten, og om de var kjent blant folk, var det få som benyttet dem. For å bruke pessar var kvinnen avhengig av legens positive innstilling til bruk av prevensjon. Det var heller ingen av informantene som nevnte at de hadde brukt pessar.

Økonomien spilte også en rolle når det gjaldt bruk av mekaniske prevensjonsmidler. Barnebegrensningen slo for alvor igjennom i en periode med dårlig økonomi blant befolkningen. Dette gjorde at bruken av kondomer falt dyr for mange. For å redusere på kontantutleggene, var det derfor mange som brukte kondomer bare for et kortere tidsrom.

Konklusjon.

Gjennom bruk av familierekonstitusjonsmetoden og intervjuer har vi i denne artikkelen sett at familieplanlegging ble vanlig i et kystområde som Vesterøy i åra etter 1920. Sammenholdt med offentlig statistikk og undersøkelser fra Kristiania (Oslo) har vi sett at familieplanlegging og barnebegrensning spredte seg fra overklassen og byene til distriktene.

Det har i alle tider vært kvinnene som har hatt ansvaret for barnas omsorg, og reduksjonen i barnetallene fikk derfor særlig store konsekvenser for kvinnene som endelig ble i stand til på en effektiv måte å kontrollere fruktbarheten og ikke få flere barn enn de selv ønsket.

Noter:

1) Inger Jensen: Når tid sover du'a mor? Kvinners arbeid og levekår på Vesterøy i Hvaler, 1900-1940. Magistergradsavhandling i etnologi. Oslo 1980. (sten-sil).

2) Se f.eks. Edw. Wrigley 1966, for en nærmere beskrivelse og omtale av familierekonstitusjonsmetoden.

3) Bl.a. Edw. Wrigley, 1966 og Sølvi Sogner, u.å.

4) Samfunnsøkonomiske studier nr. 13/1965:95.

5) Jensen 1980:71.

6) Sundt: Om giftermål i Norge. 1855 (ny utg. 1975).

7) Samfunnsøkonomiske studier nr. 13/1965:27-29.

8) Samfunnsøkonomiske studier nr. 13/1965:94-95.

9) Blom, u.å.: 42.

10) Samfunnsøkonomiske studier nr. 13/1965:142.

11) Kiær 1885:61, Norges Offisielle Statistikk V, 55:46.

12) Samfunnsøkonomiske studier nr. 13/1965:96.

13) Samfunnsøkonomiske studier nr. 10/1961:55.

14) Kvinne født 1898.

15) Bl.a. har Thorsen vist at fødselshyppigheten var

dobbelt så høy i arbeiderbydelen Kampen som på Uranienborg, en bydel der borgerskapet i Kristiania bodde, i perioden 1890-1920. Thorsen 1978:183.

16) Samfunnsøkonomiske studier nr. 13/1965:88, 110, 124, 133.

17) Samfunnsøkonomiske studier nr. 10/1961:54, Blom u.å.: 89.

18) Blom u.å.: 12.

19) Blom u.å.: 1.

20) Blom u.å.: 42.

21) Blom u.å.: 39.

22) Frykman 1975:132.

23) Helt fram til 1930 mente man den ufruktbare perioden inntraff midt i en minstruasjonssyklus. Metoden ble derfor praktisert helt motsatt av det riktige. Blom u.å.: 41.

24) Blom u.å.: 41.

25) Antall illegale aborter steg sterkt i Kristiania fra omkring 1900 og fram til 1940. I tiåret 1920-1930 ble antall illegale aborter i Oslo beregnet til å ligge mellom 19 og 28% av alle levendefødte. (Blom u.å.: 58).

Frykman har vist at det i Sverige var en sterk stig-

ning i antall selvmord blant ugifte, gravide kvinner fra 1870. De fleste av disse dødsfallene skyldtes gift og var iflg. Frykman mislykkete forsøk på å framkalle en abort. (Frykman 1975:133-136).

26) I. Bull 1977:403.

27) Blom u.å.: 7.

28) Kvinne født 1909.

29) Agerholt 1937/1973:272-273.

30) Kvinne født 1898.

31) Kvinne født 1906.

Litteratur:

Agerholt, Anna Caspari: *Den norske kvinnebevegelses historie*. (1937) Ny utg. Oslo 1973.

Blom, Ida: *Barnebegrensning- synd eller sunn fornuft*. Oslo-Bergen-Tromsø u.å.

Bull, Ida: Norske legers holdning til spørsmålet om barnebegrensning. *Historisk Tidsskrift* 4/1977: 398-432.

Frykman, Jonas: *Sexual Norms: A Study of Illegitimate Births in Sweden 1831-1933*. *Ethnologia*

Scandinavica (vol. 5) 1975: 110-150.

Jensen, Inger: *Når tid sover du'a, mor?* Kvinners arbeid og levekår på Vesterøy i Hvaler, 1900-1940. Magistergradsavhandling i etnologi. Oslo 1980 (stensil).

Kiær, A.N.: *Norges Land og Folk*. Statistisk og topografisk beskrevet. I. Smaalenenes Amt. Kra. 1885.

Samfunnsøkonomiske studier nr. 10: Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856-1955. Oslo 1961.

Samfunnsøkonomiske studier nr. 13: Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856-1960. Oslo 1965.

Sogner, Sølvi: *Folkevekst og flytting*. u.å. (stensil)

Sundt, Eilert: *Om giftermål i Norge*. (1855). Ny utg. 1975.

Thorsen, Liv Emma: *Kvinnene på Kampen*. En undersøkelse av arbeiderkvinnens levekår 1890-1930. Magistergradsavhandling i etnologi, Oslo 1978 (stensil).

Wrightley, Edward (ed.): *An introduction to english demography*. London 1966. Wrightley, E.: *Family Reconstruction*, ss. 95-159.

Indeksering.

Kvinneforskning

Demografi

Fødsler

Barnebegrensning

Prevensjon

Inger Jensen. Født 1951. Mag. art. i etnologi 1980. Jeg er nå konservator ved Borgarsyssel Museum i Østfold der jeg arbeider med museets gjenstandssamlinger og med undervisning. For øvrig har jeg sammen med Grete Swensen begynt på et prosjekt om kvinners arbeid i Moss, en industriby i Østfold, i tidsrommet 1920-1960.

Barnmorskor.

En undersøgelse af forholdene for professionelle og ikke-professionelle jordmødre i Tierps sogn 1818-1822.

Av Marie-Louise Petterson.

I artiklen diskuteres om myndighedernes forsøg på at regulere fødselsituationen og dermed børnetallet kan ses som et angreb på et traditionelt kvinde kontrolleret område.

Ett ämne att undersöka inom familjehistorisk forskning torde vara vad som sker i den alla första början av en människas liv, det vill säga vid födelsen och vad som hör till denna stora händelse. En delaspekt kan vara att inrikta sig på studier av förlossningsmedhjälperskor, professionella och icke-professionella sådana.

Den första i litteraturen nämnda, organiserade förlossningshjälpen i Europa uppstod på sjukhuset l'Ostel Dieu (Hotel Dieu) i Paris på 1200-talet. Här fanns en sal för barnaföderskor, men ingen barnmorska. För övrigt dröjde det ända till 1378 innan barnaföderskorna fick hjälp av en kvinna vid förlossningarna.¹⁾ Under de följande århundradena sökte både kyrka och stat reglera barnmorskeväsendet. I Regensburg exempelvis, infördes den första kända barnmorskeförordningen år 1452. Här var barnmorskornas status låg och de kunde anklagas för häxeri.²⁾ I 1600-talets Frankrike utsågs den kvinna som skulle få vara verksam som barnmorska av katolska kyrkan. Kyrkoherden i församlingen måste bl.a se till så att denna kvinna fick instruktioner i kristendom³⁾ och först i andra hand kom den praktiska yrkesmässiga skickligheten. Barnmorskan måste även avlägga en ed. I England var det också kyrkan som tog initiativ till att reglera barnmorskeväsendet. Den främsta orsaken till detta, ansågs vara att barnmorskan vid nöddop måste behärska dopritualen väl.⁴⁾ Även i de nordiska länderna var det kyrkan som var den drivande kraften i barnmorskefrågan. Redan 1539 antogs till exempel en "Kirkeordinans" i Danmark. Där sägs att jordemödrarna skulle vara ärliga och gudfruktiga, och att de "forstaar sig noget paa deres Forretning". De skulle hjälpa både rika och fattiga och prästerna skulle stå till tjänst med undervisning. Enligt ett nytt "kirkeritual" från 1600-talets slut, skulle barnmorskor innan de antogs examineras av erfarna medicinare och kirurger.⁵⁾ Utbildning av barnmorskor tog fart under det följande århundradet och i Danmark och Sverige kom undervisning att ges på ett flertal orter, medan det i Finland dröjde ända till år 1816 innan en barnmorskeanstalt öppnades.⁶⁾

Hur förlossningar genomfördes.

Från de nordiska länderna föreligger en hel del undersökningar om hur den folkliga förlossningskonsten bedrevs. I Finland använde man sig i allmänhet av bastun som plats för förlossningen men även köksstugan, kammaren eller under sommaren något förråd eller en bod användes. De förlossningsmedhjälperskor man tillkallade, var ofta äldre kvinnliga släktingar eller andra äldre kvinnor, till exempel änkor, som själva fött barn. Dessa erfarna kvinnor visste hur man skulle agera och de kände till vilka försiktighetsåtgärder man kunde vidta samt olika besvärjelser och trollformler. Vid svårare förlossningar brukade flera medhjälperskor vara närvarande. Dessa måste ha ett gott rykte och de fick inte vara skvalleraktiga eller illvilliga, eftersom man ansåg att

barnets karaktär, sedlighet och framtid var beroende av medhjälperksan. Uppdraget som medhjälperka betraktades som en stor ära och hon fick aldrig neka till att komma. Vid normala förlossningar gjordes först den plats i ordning där förlossningen skulle ske. Den havande badade och om hon höll till inne i stugan så höll hon sig så nära eldstaden som möjligt. Ofta tog hon en sup med sirap i för hon trodde att värkarna då skulle förstärkas och smärtorna lindras. Det kunde hända, att den havande blev så berusad att hon fick svårt att gå. Även medhjälperkan kunde ta sig en sup och även hon bli berusad.

Den havande gick så av och an över rummet, för att förlossningen skulle komma igång. Ett fett smordes in på hennes mage, på hennes yttre genitalier och ibland i vaginan. Ofta tryckte och pressade man på magen när förlossningen börjat, och erfara medhjälperkor kunde peta hål på fosterhinnen med sin nagel eller något annat vasst. I Finland har ett antal olika födelsetällningar brukats. En av dem var att föda stående, lutad mot något. Man kunde även föda knästående vilket var vanligast förr. Att föda sittande var däremot ovanligt och användes vid svåra förlossningar. Annars födde man liggande på ryggen eller på sidan. Så fort medhjälperkan fick syn på barnets huvud grep hon tag i det och drog.⁷⁾

I Danmark användes sedan 1500-talet alltid en förlossningsstol, för att kvinnorna skulle kunna föda barn sittande. Där tillkallades förutom jordemodern ett stort antal hjälpkvinnor till varje förlossning. Under 1600- och 1700-talen kom antalet hjälpkvinnor att bli så stort vid varje förlossning, så myndigheterna försökte begränsa deras antal till högst tolv närvarande!⁸⁾

Trots stränga lagar och förordningar existerade i Norden långt fram i tiden, parallellt med examinerade professionella barnmorskor, även förlossningsmedhjälperkor vilka saknade av staten sanktionerad utbildning. Det är dessa båda grupper som skall undersökas lite närmare i denna studie. På grund av det källmaterial som står till buds har Tierps socken i norra Uppland utvalts, eftersom man här i födelse- och dopböcker under några år noterat nästan alla barnförlosserskors namn och hemort.

C.G. Schultz skrivelse till landshövdingen i Uppsala län av den 23 juni 1817.

I en skrivelse till landshövdingen år 1817 beträffande tillståndet inom förlossningskonsten i länet, uppmanade provinsialläkaren Schultz landshövdingen att förordna alla pastorer att hålla sig under rättade om vilka som hjälpte till vid förlossningar och detta har ibland yttrat sig som noteringar i födelse- och dopböckerna.

Schultz menar att "öfveralt, och i synnerhet på flere trakter uti Districtet en allmen sed bland allmogen" är att ta icke-professionella barnmorskor i anspråk vid förlossningar, trots att professionella för att yrkesmässigt vara verksamma som barnmorskor "utan afseende på de olyckor de redan orsakat, eller de onaturliga medel, som de bort finna mördande, eller för framtida hälsa förderfliga för moder eller foster". Schultz hävdar att om man tillkallar en professionell barnmorska så kan hon i tid bedöma om en förlossning blir normal eller inte och att hon varken tordes eller behövde använda sig av hovtänger och knivar eller fylla föderskan med brännvin, vilket tydligen vissa icke-professionella barnmorskor gjorde. Allmogen anklagas för att vara liknöjd inför Schultz anmärkningar.

Han kräver att "lagens stränghet" skall tillämpas och citerar ett långt stycke ur 1777 års reglemente för jordegummor samt påpekar att edsvuren barnmorska alltid skall efterskickas. I de fall där annan kvinna blir kallad ska denna se till så att man skickar bud efter den ordinarie barnmorskan. Schultz fortsätter och ber landshövdingen påpeka att pastorer måste hålla sig under rättade om vem eller vilka som hjälpt till vid förlossningar "samt vaka öfver att ulfvar icke uppåta deras får". De socknar som icke antagit en examinerad barnmorska uppmanas göra detta och efterkomma "Konungens vilja".

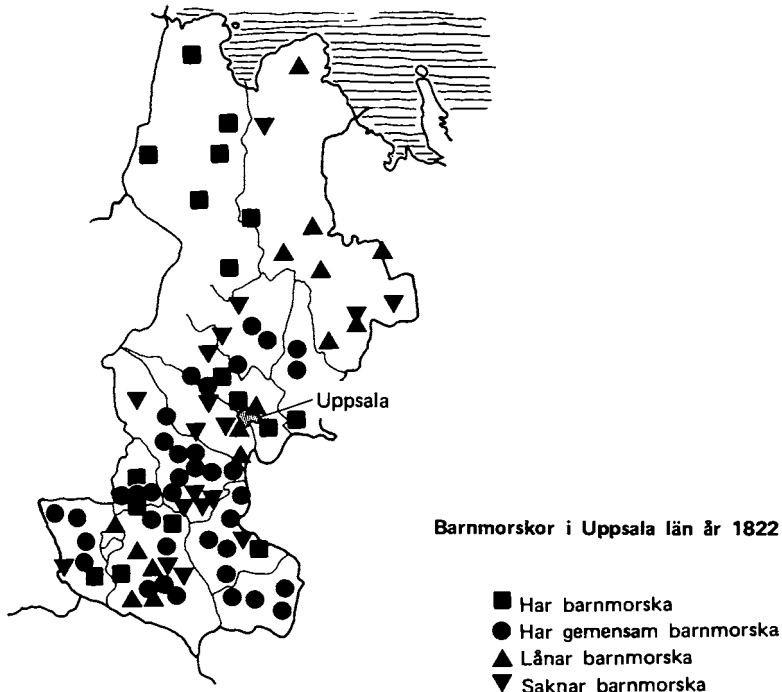
I slutet av skrivelsen framförs en begäran, att de som ville vara verksamma som barnmorskor inom distriktet före den 1 oktober skulle inställa sig hos Schultz för att uppvisa "sin legitimitet och ådagalägga huruvida de äro skickelige uti sin konst" annars skulle de anmälas hos Kungl. Sundhets Collegium och förlora sina barnmorskerättigheter samt tilldömas "lämpligt straff".⁹⁾

Landshövdingen är inte sen att efterkomma Schultz önskan och publicerar således en "Allmän Kungörelse" av den 19 juli 1817. Han använder sig av Schultz motiveringar och kräver av "hvarje Församling i Länet" att de "ofördröjeligen antaga" en examinerad barnmorska. Bötesbeloppet för den person som "låta bruka sig till hustrurs förlossning" var 20 daler smt, eller 14 dagars fängelse på vatten och bröd. Om barnet eller modern avled vid förlossningen skulle straffet höjas till en halv eller hel mansbot. Samma straff skulle drabba den person "man, barnaföderskan sjelf eller andra som wården om henne hafwa". Föräldrar påmindes om sin skyldighet att vid dopet tala om vem eller vilka som medverkat vid förlossningen.

Kungörelsen avslutas med en anmodan till alla barnmorskor och alla "som tro sig så wida erfarne att de tills vidare wilja i nödfall idka Barnmorskekonsten" att inställa sig hos Schultz den 1 oktober.¹⁰⁾

Barnmorskorna i länet år 1822.

För att erhålla en helhetsbild av barnmorskesituationen i länet under det år då Schultz skrivelse kom till, skulle det ha varit givande om statistiska uppgifter fanns att tillgå. Då detta emellertid inte har varit fallet måste år 1822 väljas istället eftersom Kungl. Sundhets Collegium detta år inkom med en skrivelse till landshövdingen, där frekvensen av barnmorskor efterfrågas och vilka orter som var i behov av examinerade barnmorskor. Sundhetskollegiet önskade precisa uppgifter på de "inom Länet redan befintliga examinerade" barnmorskorna, var de bodde och deras löneförhållanden. Landshövdingen uppmanas höra provinsialläkaren och "vederbörande" prästerskap om vilka orter som var i behov av barnmorskor. Målsättningen med skrivelsen var enligt kollegiet att man ville ha detaljerad kunskap för att "en mera allmän tillgång på erforderligt Barnmorske biträde" skulle kunna erhållas.

Tyvär finns endast en skiss till svar bevarad på ULA och denna är rätt svårläst. Men ur denna skiss har en heltäckande karta över Uppsala län kunnat uppgöras som visar vilka socknar som hade barnmorska år 1822, och vilka som saknade sådan. Dessutom har det i skissen till svar framkommit vilka som lånade barnmorskor från någon annan socken och vilka som hade gemensam barnmorska.

Vid en kartering av uppgifterna ur denna skrivelse erhålles en bild som visar att de flesta sockarna hade tillgång till barnmorska och att närliggande socknar ofta delade på samma. Många, särskilt de som låg nära städerna, lånade sådan. I den nordöstra delen av länet lånade man barnmorska från järnbruken. Av de som saknade barnmorskor uppges vissa inte vilja ha någon alls, till exempel Skuttunge som "vägrar at sådan antaga" och andra socknar uppger att de snart skall skaffa barnmorska.

Lönerna bestod oftast, dels av en fast årslön och stundom av ytterligare betalning vid varje genomförd förlossning. Barnmorskan kunde även få lön in natura, som i Tierps socken, där hon fick 1 tunna råg varje år.¹¹⁾

Nästan alla socknar i länet hade alltså tillgång till barnmorskor, men vi får ingen uppfattning om huruvida befolkningen verkligen anlidade dem. Kanske använde man sig till allra största delen av oexaminerade barnmorskor?

Barnaförlosserskor i Tierps socken.

I Tierp uppges år 1820 den allra största delen av befolkningen att tillhöra bondeståndet, men här fanns också ett järnbruk (Ullfors) med arbetare, och en hel del hantverkare. Ståndspersonerna var mycket fåtaliga. De flesta hushåll klassificeras som fattiga (62,5%) medan de förmögna hushåll omfattade 2,1% av befolkningen. De hushåll som hade 5-10 medlemmar dominerar totalt sett. Endast de förmögna levde i hushåll som översteg 15 personer medan inga av de utfattiga levde i hushåll på över 10 personers storlek.¹²⁾

Som tidigare nämnts ålåg det prästerna inom församlingarna att hålla sig underrättade om vilka kvinnor, som biträdde vid förlossningarna. I socknen har därför prästerna i födelse- och dopboken tidvis, mer eller mindre noggrant antecknat namnen på de kvinnor, som varit närvarande vid förlossningarna. Både professionella och icke-professionella barnmorskor finns här nämnda vid namn. I endast 11 av totalt 60 månader har prästerna noterat barnaförlosserskor till alla födselar som inträffat under månaden. Andelen professionella barnmorskor varierar mellan 10% och 82% av det totala antalet födselar. Likaså varierar andelen icke-professionella närvarande mycket kraftigt, mellan 18% och 90% av det totala antalet.¹³⁾ Det statistiska materialet är alltför litet för att man skall kunna utläsa huruvida befolkningen föredrog professionell eller icke-professionell barnmorska. Dessutom kan de stora svängningarna förklaras på många olika sätt. Om föräldrarna verkligen velat tillkalla en professionell barnmorska, så kan hon ha varit sjuk eller kanske hon varit upptagen på annat håll.

I det följande skall därför en grundligare undersökning genomföras av dels de anställda sockenbarnmorskorna Eklund och Hillgren och dels några icke anställda barnaförlosserskor.

Barnmorskan Juliana Eklund.

Enligt husförhörlängden för Tierps socken föddes Juliana Eklund år 1746. Hennes make var snickaren Anders Eklund, i Grissla, och paret hade en sjuklig dotter, Maja Cajsa född år 1787.¹⁴⁾ Juliana Eklund som troligen varit verksam som barnmorska i socknen åtminstone alltsedan år 1777,¹⁵⁾ åtnjöt under 1800-talets första årtionden tillgång till något man skulle kunna kalla tjänstebostad. I sockenstämmoprotokoll från åren 1802 och 1815 redogörs utförligt för detta. Hon hade rätt "att efter eget behag gagna och nyttja Norra Stugan och kammaren uti fattigstugan i stället för 2 Tunnor Spannmål, som Madame Eklund eljest som hushyra borde hafva". Efter inspektion av sockenstämmans representanter befanns stugan vara i mycket dåligt skick och Juliana Eklund gav sitt tillstånd till att hennes del av stugan skulle rivas, men däremot krävde hon att istället årligen få hämta en tunna råg ur sockenmagasinet. Sockenstämman gick med på det

ta och Eklund tillerkändes en tunna råg per år, så länge hon och hennes make levde.¹⁶⁾

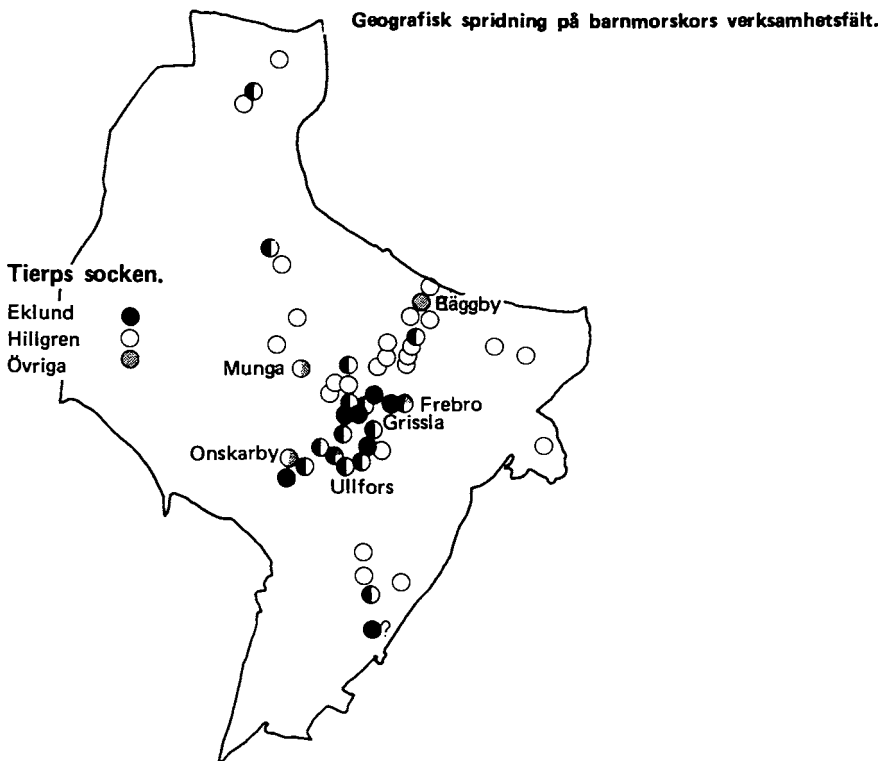
Den 24 augusti 1817 kom "Församlingens Barnmorska Madame Juliana Eklund" till sockenstämman med en begäran om ett uttalande från sockenmännen om sin verksamhet i socknen. Detta skulle hon, i form av ett protokollsutdrag ta med till provinsialläkaren, hos vilken Eklund skulle inställa sig för godkännande. Man frågade om "Socknens Innevånare, hade något emot henne att anmärka" och det hade sockenstämman inte, utan den uttalade sitt fulla stöd. Enhälligt gavs följande omdöme: "Madame Eklund oansedt sin ålder, alltid på hvad timma af dygnet, som häldst, utan dröjsmål vid dessa tillfällen dem hemföljt till sin egen tillfredsställelse och deras hugnad verkställt förlossningen och med yttersta ömhet vårdat så mödrarne som deras foster. Hon var år 1817 ungefär 71 år, och alltså fortfarande verksam."¹⁷⁾

Vid en genomgång av Eklund arbetsinsats under åren 1818-1822 har det visat sig att hennes arbetsinsats varit jämnt fördelad över hela året.¹⁸⁾ 10)

Barnmorskan Lena Catharina Hillgren (Wallin).

Barnmorskan Lena Cajsa Hillgren föddes år 1784 och kom till Tierp från en grannsocken år 1814. Hon hade två barn. År 1819 flyttade hon ihop med vagnmakaren, sedermera snickaren Per Wallin.¹⁹⁾ År 1818, togs på en allmän sockenstämma upp vem som skulle efterträda sockenbarnmorskan Juliana Eklund. Sockenstämman ville ha hushållerskan Lena Catharina Hillgren som då befann sig på barnmorskeutbildning i Stockholm och var enligt uppgift i starkt behov av pengar för att kunna täcka "sina nödvändigaste behofver" eftersom hon "använt hvad hon... medförde".²⁰⁾ Barnmorskan Hillgren återvände och var sedermera verksam som barnmorska i Tierp.

År 1820 väckte hon frågan på en stämma om byggandet av ett boningshus "emedan hon vore nästan husvill". Tydligt hade sockenmännen redan tilldelat henne mark i Grissla "der fattighuset stått". Ungefär en månad senare hade man börjat bygga "med samlad hand" och det

påpekats att hennes make eller barn inte skulle göra anspråk på huset. Det tog lång tid att få huset färdigt, för från följande år finns husbyggnandet påtalat av Hillgren flera gånger.²¹⁾

Hillgren har antecknats som barnaförlosserksa betydligt oftare än Eklund. Detta kan bero på att hon, som yngre, orkade arbeta mera än Eklund.²²⁾

En jämförelse ur geografisk och social synvinkel.

I födelse- och dopboken finns också barnens föräldrars hemort avgivna. För att studera den geografiska spridningen av de båda barnmorskornas verksamhetsfält har en karta över de besökta byarna uppgjorts. Den visar att barnmorskan Eklund främst varit verksam inom ett snävare geografiskt fält än Hillgren.²³⁾

I samma bok finns också barnafädernas sysselsättning omtalade. Det visar sig, vid en sammanställning att nästan alla yrken finns representerade. Eklund och Hillgren tycks ha assisterat hos de flesta sociala kategorierna inom socknen, men den sistnämnda har inte varit hos de högsta sociala skikten, vilket Eklund varit. Hon har agerat vid förlossningar hos löjtnanten, kommissionern m.fl. medan Hillgrens verksamhetsområde tycks ha omfattat "vanligt folk".²⁴⁾

De icke-professionella barnaförlosserskorna.

Under åren 1818-1822 har många olika kvinnor noterats som barnaförlosserskor, bortåt ett hundratal, och av dessa har fem kvinnor undersökts närmare. Dessa kvinnors gemensamma drag är:

1. De var alla till åren komna. Fyra av fem var över 60 år vid undersökningsperiodens början.
2. De var alla gifta.
3. De har assisterat inom ett mycket snävt geografiskt område, i den egna hembyn eller strax intill.
4. De har alla hjälpt till hos människor som tillhörde samma sociala kategori som de själva, bondhustru har förlöst bondhustru.
5. Mycket få barn har antecknats som döda i samband med förlossningarna. De flesta födslar var alltså normala.²⁵⁾

Kommentar.

Vid en avslutande jämförelse mellan de professionella, av socknen anställda barnmorskorna och några av de övriga förlossningsmedhjälperskorna, har vad gäller de geografiska arbetsfälten skillnader kunnat konstaterats. De förstnämnda har varit verksamma på ett betydligt större område än de sistnämnda, som alla agerat i huvudsak inom den egna hembyn. De professionella har också assisterat hemma hos de flesta sociala kategorierna medan de icke-professionella har hjälpt dem som tillhört samma sociala kategori som de själva. I försöken från myndigheternas sida att reglera barnmorskeväsendet hävdades ofta att de icke-professionella skadade barnen eller mödrarna vid förlossningen så att de dog! I studiet av Tierps barnmorskor har det dock visat sig att mycket få barn eller mödrar antecknats som döda i samband med förlossningar. Trots skrivelser och kungörelser från myndigheterna med hot om hårda straff, fortsatte icke-examinerade barnmorskor att hjälpa till vid förlossningar och folk ville ha deras hjälp.

Man kan fråga sig varför myndigheterna så hårt propagerade för examinerade barnmorskor? Anledningarna till detta kan man i denna begränsade studie bara spekulera i .... Var det så, som vissa forskare hävdar, att man ville utrota denna speciellt *kvinnliga* del av kulturen som har med födslar att göra? Eller var det så som andra forskare menar, att bakgrunden kan sökas i samband med att befolkningstalet sjönk efter digerdödens härjningar? Tog kyrkan, en av medeltidens största jordägare, till *alla* medel för att höja nativiteten och därigenom tillgången på arbetskraft som kunde bruka deras jord? Tog denna strävan sitt uttryck i häxförföljelser och försök till reglerande av barnmorskeväsendet? Många kvinnor hade ju stora kunskaper i preventivmedelsteknik och det gällde kanske för kyrka och stat att utrota denna kunskap? Frågeställningarna hopar sig och forskningen på just detta område har nyligen börjat!

Noter:

1. Lundqvist: Det svenska barnmorskeväsendets historia. S. 9.
2. Forbes: The midwife and the witch. S. 113 ff.
3. Gélis: Entrer dans la vie. S. 78.
4. Forbes: The midwife and the witch. S. 132, 141.
5. Møller: Moder og barn i dansk folkeoverlevering. S. 99, 106.
6. Se exempelvis a.a. S 110 ff och Hjelt: Svenska och finska medicinalverkets historia. S. 536 f.
7. Pelkonen: Uber Volkstumliche Geburtshilfe in Finnland. S. 132 ff.
8. Møller: Moder og barn i dansk folkeoverlevering. S. 127, 145.
9. ULA. Uppsala landskansli. Skrivelser från Provinsialläkarna 1711-1829.
10. Allmän kungörelse av den 19 juli 1817, från landskansliet i Uppsala län.
11. ULA. Uppsala landskontor. Skrivelser från Sundhetskollegiet. Vol. 2367.
12. ULA. Tierp KA. G:3 Statistiska tabeller 1802-1830.
13. ULA. Tierp KA. CI:4 Födelse- och dopbok 1818-1822.
14. ULA. Tierp KA. AI:7. Husförhörlängd 1817-1823.
15. ULA. Tierp KA. KI:2. Sockenstämmoprotokoll.
16. ULA. Tierp KA. KI:3. Sockenstämmoprotokoll. 17. a.a.
18. ULA. Tierp KA. CI:4. Födelse och dopbok 1818-1822.
19. ULA. Tierp KA. AI:7. Husförhörlängd 1817-1823.
20. ULA. Tierp KA. KI:3. Sockenstämmoprotokoll. 21. a.a.
22. ULA. Tierp KA. CI:4. Födelse- och dopbok 1818-1822.
23. a.a.
24. a.a.
25. a.a.
26. ULA. Tierp KA. Husförhörlängd.
27. ULA. Uppsala landskontor. Vol 331. Landsboksverifikationer 1820.
ULA. Tierp KA. F:I. Död- och begravningsbok 1807-1850.

Litteratur:

- Forbes, T. Rogers: The midwife and the witch. New Haven 1966.
- Gelis, J. Laget, M. & Morel, M. -F.: Entrer dans la vie. Naissances et enfances traditionelle presente par — Mesnil-sur l:Estree 1978.
- Hjelt, O.E.A.: Svenska och finska medicinalverkets historia 1663-1812. H. 13. Barnmorskeväsende. Helsingfors 1892. U.o U.å. /Ur: Svenska barnmorskor 1940./
- Møller, S.J.: Moder og barn i dansk folkeoverlevering. Fra svangerskab til daab og kirkegang. Kbh. 1939. (DKs folkeminder 48).
- Pelkonen, E.: Uber Volkstumliche Geburtshilfe in Finnland. Hki. 1931. (Ur: Acta societatis medicorum Fennicae "doudecim". Ser. B. Tom. 16).

Marie-Louise Pettersson. Jag föddes i den rätta delen av Sverige, det vill säga i Norrland år 1954. Kom via sedvanliga studier i ekonomisk-historia och arkeologi in på etnologi. Fastnade 1978 på Dialekt- och folkminnesarkivet (ULMA) i Uppsala.

Index:

Barnmorska.
Förlossning.
Kvindekultur.
Kvindeforskning.

Ammor, Mammor och Mjölkdroppar.

Af Eva Sjögren.

Med utgångspunkt i den ökade intresse för amning i 1960- 70'erne foretages et historisk tilbageblik omkring de skiftende amnevaner. Specielt ses på ammer, seksualliv under amning, mødrene og spædbørnspleje, mælkeerstatning og den officielle fødselspolitik. Der vises hvordan amnevaner hænger sammen med kvindens stilling i samfundet og i produktionen, samt folkelige forestillinger og modebølger.

Under slutet av 60-talet och början av 70-talet fanns det ett nyvaknat intresse för amning bland vissa grupper av kvinnor i västeuropa. En del av dessa slöt sig samman för att på olika sätt befrämja amningen bland sina medsystrar, och redan 1956 bildades i USA "La Leche League International" av socialt- och ekonomiskt välstående kvinnor för att hjälpa de mödrar som själva ville amma sina barn. (Lilly Weiser-Aall 1976, s. 221).

I slutet av 60-talet växte ett nät av Ammehjelpsgrupper och hjälpemødre fram i Norge, och genom dessa försöker man stödja nyblivna mammor och ge råd i amningsfrågor. Efter norsk mönster växte liknande grupper fram i Sverige ett par år senare.

1975, när jag fick mitt barn, var amningsrörelsen, trots att den existerat några år, mest förankrad i miljö- och kulturradikala kretsar, eller som Socialstyrelsen uttryckte saken ett år senare:

"För närvarande (1976) kan man iakttä ett ökat intresse för amning i Sverige och annorstädes i Europa, vilket kan hänga samman med den aktuella miljödebatten och en önskan hos en yngre generation att bryta med en alltför mekaniserad, kommersialiserad och artificiell livsstil".

(Amning, 1976, s. 15).

Det var "inne" att amma, och massmedia och även kommersiella intressen hakade på denna trend. Modersmjölksersättningsproducenterna förbjöds att göra reklam för sina preparat, men de tog detta förbud med ro. Stora ännu outnyttjade marknader fanns i syd- och sydösteuropa och tredje världen, och fabrikanterna framställde sig i stället som ivrare för amning i egenhändigt utgivna gratisbrochyrer (exempelvis Sempers "Att amma").

Läckande bröst blev en ny inkomstkälla för det multinationella Johnson och Johnson, som med sin ljuva madonna på barnavårdscentralens väggar gjorde reklam för amningskupor.

Men en propaganda för amning var på sin plats. Efter andra världskriget sjönk amningsfrekvensen i hela västeuropa, och i Sverige sjönk andelen barn uppfödda vid bröstet i två månader från 90% 1944 till ca 35% 1970. Barn som fick bröst i 6 månader var 1944 60% och 1970 ca 7%. 1976 kom Socialstyrelsen ut med sin bok "Amning" vilken främst var avsedd som lärobok för hälsovårdspersonal. I förordet säger man:

"I dag vet varken lekmän eller hälsovårdspersonal tillräckligt mycket om amning för att rätt värdera amningens betydelse eller för att kunna ge ett tillfredställande stöd åt de mödrar som önskar amma sina barn.

Socialstyrelsen, som följt utvecklingen inom detta område med oro, har funnit det angeläget att söka stimulera intresset för amning, men framför allt söka öka den närmast berörda hälsovårdspersonalens kunskaper om amning". (Amning, 1976, s. 9).

1970-talet medförde ett uppsving för amningar. Läckande bröst blev en ny inkomstkälla för bl.a. det multinationella Johnson & Johnson, som på detta sätt gjorde reklam för amningskupor. (Foto Nordiska museet).

Och det behövdes. På BB var personalen för amning, men satt orubbligt fast i det gamla måltidsschemat med 4 timmar mellan digivningarna, och trots rooming-in-systemet fick vi inte amma våra barn när de skrek, utan med fasta intervall för att inte störa personalens rutiner. Vi uppmanades att följa dessa tider även när vi kom hem, och tättare än tre timmar mellan målen fick det under inga omständigheter vara. Var barnet oroligt berodde det på magknip och övermättnad snarare än på hunger. Det var svårt att veta om man skulle lita på sitt eget omdöme och Miljöcentrums skrift om amning eller om man skulle lyda experternas direktiv, och de första månaderna var det barnskik och klockan som styrde livet.

Socialstyrelsen lärobok gick dock på Amningshjälpens linje och förordade att ett självreguleringsystem skulle tillämpas redan under BB-tiden, och säger: "I princip bör man rätta sig efter barnets rytm och ge mat när barnet är hungrigt eller oroligt". (Amning, 1976, s. 122). Och det lät ju enkelt och självklart. Så måste naturligtvis mödrar i årtusenden ha gjort - givit ungen bröstet när den skrek, oavsett tidpunkt.

Hur kom det sig då att amningen i vårt samhälle hade blivit ett sådant problem att vi måste ha en statlig expertgrupp, benämnd EX-A, till vår hjälp? En expertgrupp som själv ansåg amningen problematisk. "Att amma kan vara svårt, att ge råd till familjer med amningsproblem är ofta ännu svårare och kräver nödvändigtvis omfattande kunskaper och stor inlevelseförmåga". (Amning, 1976, s. 10).

Hur hade kvinnorna före oss klarat av att amma sina barn?

Den frågan var inte lätt att finna ett svar på. Historiker och etnologer har inte förrän de sista åren visat något större intresse för detta område av kvinnors liv, medan däremot etnografer

och antropologer ofta har uppgifter om amningsvanor i sina monografier.

De mest givande uppgifterna kan man dock finna i litteratur författad av socialt och historiskt intresserade läkare, och i världens medicinska tidskrifter finns en mängd artiklar om amning och spädbarnsuppfödning genom tiderna.

En god översikt över vad som skrivits får man i den färöiske läkaren Hans Debes Joenssens doktorsavhandling "Studier over Brysternæringens udbredelse og betydning". Denna tjocka lunt, som främst behandlar förhållanden i Holbæks amt i Danmark i slutet av 30-talet, avslutas med en 50 sidor lång litteraturlista, omfattande mer än 1000 titlar vilka täcker en stor del av vad som har skrivits i detta ämne från antiken till 1954 då boken utgavs.

En historisk tillbakablick.

Även om majoriteten av mödrarna genom tiderna själva ammat sina barn, så har det alltid funnits kvinnor som inte har velat eller kunnat göra det. Hur man har valt att föda upp sina barn har skiftat från tid till annan, och man har använt sig både av ammor och olika former av artificiell uppfödning. Ännu på 1920- och 30-talet hade man en betydlig överdödlighet bland barn som uppföddes artificiellt, och än större var skillnaden i dödlighet mellan bröstbarn och flaskbarn innan pastörisering och sterilisation av mjölk togs i bruk i slutet av 1800-talet.

Trots att många av de historiska källorna visar att man varit medveten om att barn uppfödda vid modersbrösten haft större chans att överleva, så har man av olika skäl inte alltid valt denna uppfödningssätt.

Vilket uppfödningssätt man använt hänger bl a samman med kvinnans ställning i samhället och produktionen, med folkliga föreställningar och modevägor.

Amneväsendet.

Om man inte själv ville amma sitt barn men ändå ville trygga dess överlevnad, var det bästa sättet att skaffa en amma.

Bruk av ammor i större skala har bara förekommit i samhällen med sociala skillnader där det har funnits en klass av kvinnor som har kunnat köpa eller tvinga andra kvinnor att avstå sin bröstmjölk.

I dessa samhällen där överklassens kvinnor inte direkt deltog i produktionen, utan där hennes roll främst var reproduktiv och sexuell, var det vanligt att man lät ammor föda upp barnen.

Så var fallet i Indien århundradena före Kristus, och här var det noga att man valde en amma ur samma kast. (Lyon 1933, s. 360) I Grekland under hellenistisk tid var amneväsendet utbrett, och det var vanligt att de athenska kvinnorna lät slavar, fångar och ibland fria kvinnor amma upp sian barn. Kvinnor från Sparta föredrogs på grund av sina fysiska företräden. (Davidson 1953, s. 76) I Romarriket vid tiden för Kristi födelse var bruket av ammor mycket omfattande. De romerska kvinnorna hade gärna grekiska slavinnor som ammor, och de kunde redan före nedkomsten kontraktera slavmödrar till det väntade barnet. Bland medelklassen var det också vanligt att hyra fattiga bondkvinnor till ammor, och ett ställe där man kunde knyta kontakt var vid Columna Lactaria på Forum Olitorium där de platsökande ammorna samlades i väntan på jobb. (Davidson 1953, s. 77, Hymanson 1934, s. 2).

Även bland Europas aristokrati från medeltiden, och i västvärldens borgerliga kretsar från 1500-talet och framåt, florerade amneväsendet.

Tabu mot sexuellt samliv under digivningen.

Att bruket av ammor var så utbrett i just de samhällen där en av kvinnans främsta uppgifter var att vara mannen till behag, kan hänga samman med det tabu mot sexuellt samliv under digivningen som har existerat, och som än i dag existerar i vissa kulturer. (Sullerot m.fl. 1980, s. 377 ff, Françoise Heritier, 1980, s. 306).

Detta tabu kan inte förklaras enbart med de farhågor som man hyste mot att en alltför snar graviditet kunde få mjölken att sina, utan bottnar snarare i folkliga föreställningar om att de o-

lika kroppsvätskorna motverkar varandra. Sperman kunde skada bröstmjölken och göra den farlig för barnet, och likaså var en havande kvinnas mjölk giftig. (Sullerot m.fl. 1980, s. 347 ff, Françoise Heritier, 1980, s. 315, Linne, 1752, s. 20 f).

Detta tabu mot sexuellt samliv under amningsperioden upprätthölls också genom kyrkliga påbud. När St Augustinus under sin mission bland anglosaxerna på 500-talet frågade påven Gregor den Store till råds angående förhållandena vid födsel och till barnsängskvinnor, fick han till svar att den äkte mannen inte skulle ha samlag med sin maka innan barnet var avvant. Detta kunde naturligtvis skapa konflikter inom äktenskapet, men även för att säkra samhällets fortbestånd måste man motarbeta alltför långa digivningsperioder.

I den Norska äldre Borgartings kristenrätt sägs sålunda:

"Nå skal hver kone ha sitt barn ikke laenger ved brystet enn to fastetider og til den tredje. Deresom hennes ekteman sier at hun skal slutte med å gi bryst og det hersker slikt töffelregimente (kvanriki) at konen ikke vil rette seg etter hans ord, da skal hun betale med tre mark av sin formue. Deresom han ikke bryr seg om påbudet skal de begge betale tre mark av hver sin formue".

(Norges Gamle Love s. 340, efter L. Weiser-Aall 1976, s. 224).

Ännu på 1700-talet var detta tabu en levande realitet. Linné, vilken var en ivrare för mödrarnas egen amning, angrep de undanflynkter som kvinnorna angav för att slippa amma, och han räknar upp de fyra vanligaste:

"Ja förgäves söka de flesta mödrar som utan trängande nödvändighet undandra sig sin plikt, dupera oss genom att säga, att 1) den mjölk, som de möjligen kunna lämna inte kommer att räcka till näring åt barnet 2) deras krafter komma att helt brytas ned, emedan de berövas den saft, som är avsedd till näring åt dem själva 3) de ej kunna ägna den rätta omsorgen åt spädbarnet, då de samtidigt slita ut sig med olika högst nödvändiga husliga sysslor 4) (detta skäl förtiga de lömskt såsom varande det främsta) de beröva maken hans njutning" (Linne, 1752, s. 9).

Och litet längre fram i texten:

"Om en förnäm kvinna ger di och då ikke vill ha umgänge med sin make, så hindrar han henne från att amma under sken av att tillförsäkra sin hustru nattlig ro".

(Linné, 1752, s. 19).

Ammans egenskaper.

Ett viktigt krav som man således måste ställa på amman var att hon skulle leva i sexuell avhållsamhet för att inte skada sin skyddsling. Men inte ens om amman levde i celibat var man säker på att undgå problem.

"Då den älskog, vid vilken de äro vana, vägras dem, bli de flesta hysteriska, varigenom de små hemfalla åt väderspänning, som yttrar sig särskilt i ryckningar".

(Linné, s. 14).

säger Linne (eller egentligen hans lärjunge Fredrik Lindberg) i "Amman såsom styvmoder".

Att den biologiska borgerliga modern skulle drabbas av denna hysteri var tydligen otänkbart.

I de flesta fall innebar också ammejobbet att den hyrda kvinnan måste överge sitt eget barn, och i bästa fall lämna det till ett hittebarns- eller forsterhem.

I den medicinska litteraturen ges utförliga beskrivningar av de egenskaper som en god amma borde besitta, hur ammans mjölk skulle vara beskaffad och hur amman skulle skötas.

De tidigast kända råden för val av amma stammade från en av de indiska medicinalböckerna Susruta Samhita från 300-talet före Kristus. (Davidson, s. 75).

De anvisningar som ges här är i stort sett identiska med de som förekommer i senare litteratur, och som exempel kan vi se på den romerske läkaren Oribasius (325-403 e. Kr.) föreskrifter vid val av amma; Hon skulle vara mellan 25 och 35 år, ha bred bröstorg och stora bröst med bröstvärtor som inte fick vara korta eller indragna. Resten av kroppen skulle varken vara för fet eller för mager. Det bästa för barnet var om amman nyss hade fött barn och då helst en son.

Hon skulle undvika all mat med stark lukt, allt för salt mat och sådant som var lösande eller förstoppande. Amman skulle företrädesvis utföra arbeten där överkroppen användes t ex mala, väva och bärra barnet i sina armar. (Davidson, s. 77, Lyon, s. 363).

Hennes mjölk testades genom fingernagelprovet. Detta prov lanserades av en annan romersk läkare, Soranus från Ephesus på 100-talet, och det upprepades sedan i läkarböcker in på 1700-talet. Man skulle ta en droppe av mjölken på fingernageln eller på ett lagerblad och sakta skaka den. Om droppen spred ut sig och sedan återtog droppform var den lagom tjock. Om den rann ut var den för tunn, och om den hela tiden behöll droppformen var den för tjock. (Lyon, s. 362, Davidson, s. 77).

Mjölakens kvalite kunde också bestämmas genom att hålla en droppe av denna i vatten. Droppen skulle genast lösas upp och varken flyta eller sjunka. (Davidson, s. 75).

Var ammans mjölk för tjock kunde det avhjälpas genom att man fick henne att kräkas, och då helst med hjälp av honung och vinäger. Var hennes mjölk för tunn skulle hon befrias från arbete och sättas på kraftig kost. (Davidson, s. 78).

Ammans egenskaper kunde överföras till barnet.

För arbetsgivaren var det viktigt att, om det fanns möjlighet, välja sin amma med största omsorg. Det var naturligtvis av vikt att man fick en stark och frisk amma, men lika väsentligt var det att observera hennes själsliga egenskaper, då man trodde att dessa kunde överföras till barnet via bröstmjölken. Åtminstone var överklassens filosofer och vetenskapsmän av denna uppfattning och det är dessas vittnesbörd vi har att stödja oss på.

De föreställde sig att barnet skapades enbart av mannens säd och att kvinnan endast var ett käril för denna tillväxtprocess. Moderns fysiska och psykiska egenskaper fick barnet först efter födelsen genom bröstmjölken. (Lyon, s. 362, Ambjörnsson, s. 328, ff).

Att det var *ammans* egenskaper och inte moderns som överfördes till barnet upprörde de lärde herrar. Flera av dem uppmanade mödrarna att amma just av detta skäl. Tacitus (55 - 120 e. Kr) såg det utbredda ammesystemet som en orsak till degenerationen bland romarna och säger:

"Förr hade Rom många stora män, därför att mödrarna inklusive dem av nobel börd, ammade och vårdade sina egna barn. På senare tid, har mödrarna sökt undandra sig sin plikt och anförtrott vården av sin avkomma till någon grekisk flicka eller annan ringa tjänare vilkens inflytande nödvändigtvis fördärvar barnets karaktär".

(min övers. efter Hymanson, s. 2).

Likasa Linne såg ammornas inflytande som ett hot:

"Som en sammanfattning vilja vi här tillfoga, att det mest bör tillskrivas ammorna, att förnäma människor degenereras, att skarpsinniga förslöas, att många förlora sin kroppsharmoni och sist men inte minst att ett flertal spädbarn uppböra att finnas till, just då de börjat leva".

(Linne, s. 17).

Åtgärder för att främja mödrarnas egen amning.

Det var inte bara de lärde män och filosofer som försökte få mödrarna att själva amma. Medvetenheten om att artificiellt uppfödda barn hade små chanser att överleva och rädslan för att dåliga egenskaper hos amman skulle överföras till barnet medförde att man i kulturer där man värnade om sitt folks överlevnad, på olika sätt försökte skydda spädbarnen och få mödrarna att själva amma.

Det kunde vara legala påbud, religiösa påbud och uppmuntrande åtgärder. Speciellt i expansiva kulturer där man hade behov att ett starkt och talrikt folk går denna amningspropaganda hand i hand med förbud mot utsättande av barn och fördelar för familjer med många barn.

Den äldsta lagen vi känner till som värnade om spädbarnen är Hammurabis lagar från ca 2000 f.Kr. Dessa lagar innehåller flera paragrafer och instruktioner till skydd för mödrar och

spädbarn, och där stadgas att den amma som låter ett dibarn dö därför att hon ersätter det med ett annat, får sitt bröst avhugget. (Davidson, s. 75).

I Talmud, kommentarerna till den mosaiska lagen från 536 f.Kr, ges instruktioner om att barnet skall läggas till bröstet omedelbart efter födseln, redan innan navelsträngen är avklippt. Att amma sitt barn var en religiös plikt och barnet skulle ha bröst i 18 månader till två år. Ammor fick bara användas om modern själv inte kunde amma sitt barn. (Davidson s. 75, Lyon, s. 361).

Om något inträffade som gjorde att modern inte kunde ge bröst, och någon amma inte kunde uppbringas, var det faderns plikt att se till att det fanns mjölk och ägg till barnet. (Hyman-son, s. 3).

Spartanen Lykurg utfärdade 350 f.Kr. en lag som innebar att mödrarna själva måste amma sina barn. Han beordrade också att respekt och hänsyn skulle visas mot kvinnor som hade barnet vid sitt bröst, och om en sådan visade sig på allmän plats skulle hon hälsas med vänlighet. (Hymanson, s. 3).

Men detta amningstvång var bara ett led i Lykurgs rashygieniska lagstiftning. Hans mål var att göra Spartanerna till det fysiskt starkaste folket. Kvinnorna fick därför inte lov att gifta sig innan de var gamla nog att föda starka sunda barn. Stora familjer uppmuntrades, och de som hade många barn fick vissa statsborgerliga fri- och rättigheter. Den man som var lycklig nog att ha fyra söner fick offentlig utmärkelse. Men svaga och missbildade barn fanns det inget bruk för och dessa sattes ut. (Dahl 1931, s. 4).

För att erövrade världen krävdes det många soldater och under rommarrikets expansiva skede gynnades stora familjer. Det var förbjudet att sätta ut barn, och aborter ansågs som avskyvärt. (Dahl, s. 6, Lyon, s. 362).

Caesar (48 f.Kr) beklagade sig över att de romerska mödrarna ägnade all sin omvårdnad åt sina knähundar och apor, och förutom Tacitus, var det flera filosofer som förfasade sig över mödrarnas amningsobenägenhet. Men amme-modet spred sig allt mer. För att försöka få stopp på denna modevåg införde kejsar Antonius Pius 138 e.Kr. premier till mödrar som själva ammade sina barn.

Koranen säger att modern måste amma sitt barn i två år. Bara om det är omöjligt har man rätt att anställa en amma. (Davidson, s. 78).

I bibeln finns inget påbud om amning, men genom olika länders kyrkolagar och genom enskilda prästers ingripande försökte man förmå mödrarna att själva amma. (Troels-Lund, s. 95)

Baby-farming.

Under 15-, 16- och 1700-talen får vi åtskilliga ingripanden både från kyrkligt och profant håll till förmån för modersamningen. Orsaken var ett utbrett bruk av artificiell uppfödning och en speciell form av ammeväsen, i England kallat baby-farming.

Under den Elisabetanska tiden (1563-1603) florerade babyfarm-systemet. Barnen till de välbärgade engelska stadsfamiljerna sändes ut på landsbygden för att, ofta tillsammans med flera andra barn, ammas upp av någon torpar- eller jordbrukarhustru. (Mixell, s. 284) Detta bruk höll i sig även nästa sekel, och Mrs Jane Sharp konstaterar i sin *Midwives Book* 1671 att det vanliga sättet för de rika att föda upp sina barn är att sända bort dem för uppamning. Normalt stannade barnen 2 år hos sina fostermödrar. Men det var inte bara föräldrarna själva som sände ut sina barn. De engelska myndigheterna tog hand om ensamstående och fattiga familjers barn och förmedlade dem till någon baby-farm. (Shorter, s. 176 f) Tidens läkare kritiserade hårt detta system, och pediatrikern Walter Harris (1647-1732) beklagade att så många "Ladies of Quality" undlät att själva amma sina barn för att få mer tid att "klä sig, avlägga och ta emot visiter, att delta i offentliga tillställningar och tillbringa kvällarna med sina älskade kort". (Davidson, s. 84)

"The Ladies Library", som vände sig till medelklassens kvinnor, varnade sina läsarinor för att sända de späda barnen till en främmande amma som inte brydde sig om huruvida barnet levde eller dog, och man påpekade att bara 1 av 5 utsända barn överlevde första året. (Davidson, s. 84).

Men denna trafik förekom inte bara i England. Under 1700-talet var den vanlig på hela kontinenten, och den största omfattningen fick den i Frankrike. 1777 uppskattade man att vart sjätte barn i Parisområdet sändes ut för uppfödning. (Shorter, s. 177)

Det fanns emellertid de som ansåg att antalet utsända barn var ännu större. 1780 rapporterade Overkommisariern vid Parispolisen, Lenoir, till drottningen av Ungern att varje år föddes i Paris 20-21.000 barn. Av dessa ammadess 1/30 av mödrarna själva, 1/30 föddes upp av en amma i hemmet och 2-3.000 barn till de välbergade i staden sändes ut till förstäderna eller närliggande områden till ammor som föräldrarna själva kontrollerat och som tog ganska höga avgifter. Resten av barnen, barn till folk som inte var speciellt välbergade, lämnades till ogifta eller änkor på landet. Förmedlingen av ammor hade vuxit ut till en betydande industri. I de större franska städerna fanns det ammebyråer, och största delen av förmedlingen sköttes av speciella agenter, meneurs och meneuses. De förra var ofta handelsresande som slog två flugor i en smäll genom att på sina resor rekrytera ammor, de senare ofta kvinnor som tidigare själva varit ammor.

Le meneur ombesörjde transporten av barnen till landet, inkasserade avgifterna och betalade lön till ammorna. Avgiften varierade mellan 5-15 livre/månad och av detta gick 10% till le meneur i provision. Denna verksamhet reglerades av en rad lagar. Bland annat stadgades att ingen amma fick ha mer än två barn till amning samtidigt, och då kvävning och ihjällgning var en vanlig dödsorsak skulle barnet ha en egen bädd.

Les meneurs var också förbjudna att transportera barnen utan sköterskor. Dessa sköterskor måste sitta på bänkar i en täckt vagn eftersom det förekom att man råkade tappa barn under transporten.

Ammetrafiken orsakade betydande problem för de franska myndigheterna. Varje år sattes mellan 500 och 600 parisare i fängelse på grund av att de inte hade klarat sina betalningar till ammorna. En del av dessa fångar löstes ut av välgörenhetsorganisationer och andra frigavs vid folkliga festivaler. För att lätta trycket på fångvården spreds 1784 propagandaaffischer där mödrarna uppmanades att själva amma sina barn för att slippa det fängelse som skymtar som ett mörkt hot i affischens bakgrund. (Drake, s. 934 ff).

Artificiell uppfödning.

Modet bland borgerskapet att inte själva amma sina barn medförde att många som inte hade råd att skaffa amma födde upp sina barn på konstgjord väg. Dessutom fanns det massor av barn som av olika anledningar övergavs av sina mödrar, och de flesta av dessa uppföddes artificiellt.

Uppfödning med djurmjök förekom i Grekland och Rom, och det finns talrika fynd av diflaskor i barngravar från 700-talet f.Kr. och framåt. (Hymanson, s. 6). Det stora antalet fynd av diflaskor i de romerska gravarna hänger samman med att barn som dog före tandsprickningen inte brändes. (Tubb, s. 1143) Även under medeltiden förekom uppfödning med djurmjök och välningar som gavs ur diflaskor eller djurhorn.

Det var dock inte alltid man hade tillgång till mjök, och det fanns även ett motstånd mot bruk av djurmjök av samma skäl som man var skeptisk till ammenjölken, och man trodde att djurets egenskaper kunde överföras till barnet. Därför var det vanligt att barnet gavs *pap-* vatten som kokades med bröd eller mjöl till en välling, eller *panada-* en gröt kokt på bröd eller mjöl i buljong, ibland med tillsats av mjök, smör eller grönsaker. (Lyon, s. 369, Davidson, s. 82)

Det var vanligt att pap och panada även gavs som tillägg till bröstbarn. Som tillägg, och för att barnet skulle hålla tyst, gav man också tuss eller sudd. Litet socker och bröd knöts in i en tygbit och doppades i vatten eller mjök innan den stoppades i barnets mun.

Förbudet mot barnamord och utsättandet av barn som följde i den Kristna lärans spår medförde en uppgång i antalet övergivna barn. Kyrkan såg som sin plikt att ta hand om dessa, och redan på 400-talet stiftades hittebarnshem. För de flesta barnen innebar vistelsen på dessa hem bara att de fick en mer utdragen och plågsam död. På vissa barnhem skaffade man dock ammor till barnen, vilket betydligt ökade deras chanser att överleva. Riktigt stämningsfullt tycks det ha varit på det barnhem som påven Innocentius III i början av 1200-talet inrättade i St Ma-

ria sjukhuset vid Tiberns strand.

Här hade man på 1500-talet anställda ammor till barnen, och för att ammornas mjölk skulle flöda och barnen trivas underhölls under matningarna med musik på flöjt och luta. Det var unga pojkar som framförde musiken och den komponerades av den kända Palestrina.

Barnen på hemmet utbildades sedan själva till musiker och turnerade i Europa och gav konserter. (Davidson, s. 79).

Lika förmånlig var inte situationen för de barn som övergavs i 1700-talets Dublin. Av de 10 272 barn som togs in på Dublin Foundling Hospital i 20-års perioden 1775-1796 dog alla utom 45 stycken, en dödlighet på 99,6% (Mixell, s. 289).

På Kronobarnhemmet och Politibarnhuset i Stockholm dog över hälften av barnen i mitten av 1700-talet. I slutet av samma århundrade slogs dessa båda barnhem ihop till Allmänna Barnhuset. Man skaffade ammor till barnen och fick därigenom ned dödligheten. (Wallgren, s. 203).

De artificiellt uppfödda barnen hade små chanser att överleva, men av dessa klarade de sig bäst som uppföddes på mjölkblandningar. I läkarböckerna rekommenderas också ofta komjölk, blandad eller oblandad, som surrogat för modersmjölk.

Under senare delen av 1700-talet börjar den experimentella vetenskapen med sina första famlande försök att genom kemiska analyser bestämma olika mjölksorters egenskaper. 1760 kom den franske läkaren J.C. Desessatr' "Traite de l'education corporelle des enfants en bas age" där han genom som bäst lämpar sig som spädbarnsföda.

I första rummet satte han den mänskliga mjölken p g a dess låga caseinnehåll, därnäst åsne-märr,- get och komjölk. (Poynter, s. 1142).

Analyserna av mjölk fortsatte det närmaste seklet, och man lärde sig allt mer om komjölakens sammansättning och även om de sjukdomar som kunde förmedlas via mjölken. Genom dessa nya kunskaper ökade kravet på att få ren, kontrollerad mjölk.

I Norge fördes under 1880-talet en debatt i pressen för att få till stånd en förbättrad mjölk-kontroll. Befolkningen i Kristianias centrum och på västkanten hade egna leverantörer som kom och lämnade mjölken vid dörren, medan man i arbetarområdena var hänvisad att köpa billig, och ofta undermålig mjölk hos mjölkhandlarna.

Mjölken hos de senare kunde ha en så låg fetthalt som 0,05%, och för att mjölken skulle se fetare ut, förekom att man blandade ut den med någon form av stärkelse. Detta fick naturligtvis katastrofala följder för de barn som flaskuppföddes.

Genom att använda München-kemikern Soxhlets 1886 uppfunna steriliseringsapparat kunde man komma till rätta med tyfoid dysenteri och streptokockinfektioner. I hans s.k. "babyapparat" kunde man tillreda hela dagens behov av mjölk till spädbarnet. Mjölkblandningen hölls i ett lämpligt antal flaskor av modern typ vilka sattes i en ståltrådkorg som i sin tur sänktes ned i en gryta med vatten. Det hela kokades, och därefter avkyldes flaskorna så fort som möjligt.

När pastöriseringen av mjölk togs i bruk i större skala, innebar det en ytterligare förbättring.

Komersiella ersättningar.

Under 1800-talet skedde det en förändring av amningsvanorna i Europas industriländer. Borgerlighetens förhållande av moderskapet fick kvinnor i kretsar där man tidigare använt ammor att själva amma sina barn. Samtidigt fick man i städernas växande proletariat nya grupper av kvinnor som inte själva hade möjlighet att ge sina barn di.

Livsmedelsfabrikanterna insåg att här fanns en marknad att utnyttja, och redan 1840 kom det första ersättningspreparatet lanserat av Messrs Robb and Co. Det följdes snart av Hards Farinaceous Food och Lemmon's Biscuit Powder. 1867 introducerades Justus Liebig's Malted Food, eller som det kallades, Liebig's soppa. Den var i flytande form och måste prepareras dagligen för försäljning. På den öppna marknaden utkonkurrerades den av torra ersättningar som kondenserad mjölk från Amerika och Schweiz, och Mellins food - ett näringspulver bestående av dextrin maltos, äggviteämnen och salter som skulle blandas med lika delar vatten och mjölk. (Poynter, s. 1143).

Ett populärt surrogat i slutet av 1800-talet var Nestlés barnmjöl vilket bara skulle blandas med vatten.

Nestlés reklammetoder, var då som nu, något som man lade märke till. Den svenske läkaren Seved Ribbing säger: "Ett medel som på senare tid blifvit tillverkat, mycket berömt och utbasunerat är det så kallade Nestléska barnmjölet". Och den norske läkaren Christian Døderlein skriver 1891 i sin bok "Spædbarnet, dets udvikling og stell":

"Alle de saakaldte melkesurrogater, især de forskjellige barnemelsorterne er lavede hovedsaglig af melk, sukker og melstoff. Med disse midler drives der saa ofte en fræk og skamløs forretningsspekulation. For at tjene penge ser man slige midler fort væk averterede som de "aller bedste næringsmidler for spædbarn" der er ligesaa gode som, ja langt bedre end komelk, ja "fuldt ud erstatter modersmelken". Sligt er samvittighedsløst".

(Døderlein, s. 11 f).

Biederts näringsblandning, Mellins laktoglykos och Liebig's soppa användes på barnkliniken i Kristiania, men för gemene man var de oftast allt för dyra.

Annonser för "barnemel" förekommer då och då i dagspressen kring sekelskiftet, men någon större användning tycks det inte ha fått i Norge. En undersökning som Carl Looft gjorde i Bergen 1910 visade att av 152 barn som uppföddes helt utan bröstmjölk fick 144 komjölksblandningar, några komjölk och gröt eller havresoppa och endast två stycken uppföddes med Nestlés barnmjöl. (Looft, s. 523).

Något om amningsvanor.

De uppgifter som finns om amningsvanor under 1800-talet är ofta knapphändiga, men under slutet av seklet tycks det vara en sjunkande amningsfrekvens bland städernas arbetarbefolkning. I t ex München 1881-1886 uppföddes 4/5 av barnen på konstgjord väg och den resterade 1/5 fick bröst i mycket kort tid. I Berlin fick 1885 60% av alla barn bröst men 15 år senare hade siffran sjunkit till 35%, och den danske läkare Monrad befarade att amningssiffrorna var än sämre i Köpenhamn vid denna tid. (Monrad, s. 8).

I Oslo som inte var så hårt drabbad av industrialiseringen var amningsläget gynnsammare, och professor Schönberg vid födeklíníken uppskattade 1880 att ca 80% av barnen som föddes där fick bröst. (Schönberg s. 55 f.). Även på landsbygden förekom det att man inte ammade sina barn.

Västerbotten och Österbotten var redan på 1700-talet kända som områden där man födde upp sina barn med komjölk. Medan mödrarna var ute i markerna gavs spädbarnet mjölk i kohorn av ett annat barn eller en åldring. Hade man ingen att passa barnet kunde man lämna det ensamt i vagnen med kohornet fastsatt i en speciell dihornshållare. (Linne, s. 9, Granlund).

Ett område som också är känt för sin låga amning är nordöstra Schewitz och det sydtyska området Bayern-Schwaben. Speciellt i byarna och landsortsstäderna var bröstuppfödning ovanligt. Detta var förhållandet även vid sekelskiftet när den tyske läkaren Röse gjorde en stor undersökning om amningens betydelse för människan utveckling. Genom frågelistor tog han reda på hur 157.361 skolbarn hade uppfatts i Tyskland, Schweiz och några svenska landskap. I Krumbach-Hurben i Bayern fick barnen bröst i genomsnitt 11 dagar och 92,3 % amrades överhuvud taget inte. Nästan lika dåliga var siffrorna för kantonen Thurgau i Schweiz och Württembergområdet. De allara bästa siffrorna i undersökningen kommer från Malung och Rättvik. Här var det bara 2,2 respektive 3,1% av barnen som inte amrades av sina mödrar och den genomsnittliga amningstiden var 15,4 resp. 15,7 månader.

Även i Norge fanns det områden på landsbygden där man inte gav barnen di. 1868 sägs det från Setesdalen att uppfödning med modersmjölk hör till undantagen. Från Christians amt meddelar provinsialläkaren 1883 "Kjertelsyge og Rachit ere meget udbredte mellem Børmene i nordre Valdres paa Grund af uhensigtsmæssig Ernæring i de første Aar. For at børnene skal blive rigtig fede, proppes de lige fra Fødselen af med uhensigtsmæssige Næringsmidler, hvoriblandt Fløde-

grød, der skulde være kogt, og raastegte tyggede Vafler med sur Fløde". (NOS 1886 s. 70) Och från Lærdal 1884: "Kjertelsyge og Rachit omtales fra Lærdal især fra Aamdals Verk: Mødrene ere ofte svakelige og Børnene opfødes fra de første Maaneder med Kaffe, Flesk, surt Brød og Poteter" (NOS 1886 s. 78) Från Nordland meddelas att bland mödrarna "er der Tilbøjlighed til at afvænne Børnene for tidligt eller til slet ikke at ville amme dem". (NOS 1880 s. 284)

Genom sundhetskommisionerna som inrättades 1860 och framöver försökte man dock komma till rätta med spädbarnsuppfödningen. I de Sundhedsregler som antogs 1862 av Sundhedskommisionen i Hole prestegjeld, Buskerud, heter det om barnavården: "For Nyfødte og Spædbørn er Modersmelken den naturlige og sundeste Føde. At opføde dem med Grød og Sukkervand og deslige maa i den første Tid, naar Moderen har tilstrækkelig Melk, ganske fraraades...."

Genom artiklar i almanackorna, i dagstidningar och veckotidningar försökte man ge råd och upplysningar om spädbarnsuppfödning.

Från 1880-talet ökade också antalet böcker om spädbarns- och barnavård som vände sig till en bredare publik. Men det bästa amningsresultat nådde man genom att ge mödrarna personlig information genom uppsökande verksamhet eller vid rådgivningsstationer.

"Mjölkdroppar" och rådgivningsstationer.

1892 startade den franske läkaren Pierre Budin en mottagnings-station för spädbarn vid Charite-hospitalet vilken han kallade "Consultation de Nourrissons". Hit kunde de mödrar som hade fött barn på sjukhuset komma och få råd och vägledning om sina spädbarns skötsel, och om de var i behov av det, kunde de även få steriliserade mjölkblandningar.

1895 öppnades en liknande station vid Maternite-hospitalet och 1903 var 25 sjukhusbundna rådgivningsstationer igång i Frankrike. Men liknande rådgivningscentraler växte även upp oavhängigt av sjukhusen. 1894 startade dr Dufour den första fristående stationen i Paris vilken fick namnet "Goutte de Lait".

Hit var mödrar från hela staden välkomna. Målet med verksamheten var att stimulera kvinnorna att själva amma sina barn, men till de mödrar som uppfödde sina barn på konstgjord väg utdelades väl tillagade mjölkblandningar (Toverud, s. 2).

Att denna form av stationer först startades i Frankrike är inte förvånande. Redan i början av 1890-talet hade födelsetalet sjunkit till en så låg nivå att reproduktionstalet närmade sig 1, dvs man fick noll-tillväxt i befolkningen. Den allmänna dödligheten hade sjunkit, men spädbarnsdödligheten låg fortfarande på en hög nivå. Detta förhållande var oroande, och det gällde att trygga återväxten av arbetarstammen i denna industrialismens expansiva tid.

De flesta barnen dog av mag-och tarmsjukdomar, och man var väl medveten om att dödlighetssiffrorna kunde sänkas betydligt genom att ge spädbarnen rätt vård och näring.

Det låg i statsmakternas intresse att trygga överlevnaden av de barn som föddes, men de gammalkonservativa krafterna i de europeiska länderna motsatte sig alltför vittgående statliga sociala reformer eftersom de befarade att det bara skulle leda till slapphet bland befolkningen. Det var istället olika välgörenhets- och filantropiska föreningar som såg som sin uppgift att värna om dessa arbetarklassens barn.

Efter franskt mönster startades mjölkutdelning- och rådgivningsstationer runt om i Europa och i USA. I Stockholm drev Föreningen Mjölkdroppen flera stationer, den första i Katarina församling startades 1901, och "Mjölkdroppar" växte även fram i flera andra svenska städer. (Blumenthal) I Norge startades den första fristående barnepleiestationen 1911 av Kristiania Menighetspleiers Fellestutvalg. Det var herrar Docent Moe och Dr.med. Teodor Frølich som var intiativtagare till dessa stationer, och inspirationen hade de fått från liknande tilltag i Köpenhamn. Doktor Frølich hade också varit i Paris och studerat Pierre Budins verksamhet. Redan tidigare fanns det dock två stationer igång i Kristiania.

Den ena drevs vid Kristiania Fødestiftelse av doktorerna Johannesen och Brandt för de mödrar som fött sina barn vid födestiftelsen, och den andra var Dr Randers öppna poliklinik för mödrar i Oslos östkant. Syftet med Menighetspleiernes stationer var att:

"... veilede mødre fra ubemidlede hjem angaaende spædbarnets ernæring og pleie i det første leveaar for gennem saadan veiledning fremme forstaelsen av den naturlige barneernærings; brysternæringens absolutte nødvendighet før det spæde barn samt derigennem att formindske en ogsaa hos os altfor stor sykelighet og dødelighet blandt spædbarn".

(Kra. Menigh. Pleiers Fell. Utvalg s. 18).

Men Frølich betonade också att detta arbete var viktigt p g a socialekonomiska skäl:

"Jo bedre spædbarnet ernæres, desto kraftigere vil den opvoksende slægt bli, og derved vil samfundet tilføres bedre arbeidskræfter. Og paa den anden side, en formindsket dødelighet inden spædbarns alderen betyder en forøkelse av de arbeidsføre og de produktive samfundborgeres antal".

(som ovan s. 23).

Frølich menade att de tre viktigaste orsakerna till spädbarnsdödligheten var konstgjord uppfödning, fattigdom och dåliga bostäder. Av dessa var den första orsaken den som lättast och med bäst resultat kunde angripas genom privat initiativ.

Huvudsyftet med verksamheten var att få mödrarna att amma i den utsträckning de förmådde, och även arbetande mödrar skulle uppmuntras att amma när de inte var på sitt arbete.

Om inte hel amning kunde upprätthållas skulle pleiestationer tillhandahålla färdigberedda mjölkblandningar till de obemedlade, och till ett billigt pris för de som kunde betala.

Liknande stationer startades senare genom Norske Kvinners Sanitetsforening runt om i Norge.

Här liksom i övriga Europa inleddes dessa stationer så småningom i socialvården och övergick till att bli dagens kommunala barnvårdscentraler.

Den första "Mjöldroppen" i Sverige startades 1901 i en av Stockholm fattigaste församlingar. Målet med verksamheten var att stimulera kvinnorna att själva amma sina barn. De mödrar som uppfödde sina barn på konstgjord väg fick dock väl tillagade mjölkblandningar, som vanligtvis hämtades av äldre syskon. (Foto. Stockholms stadsmuseum).

Litteratur.

- Ambjörnsson, Ronny och Elizinga, Aant: Tradition och revolution. Huvuddrag i det europeiska tänkandets historie. Gidlunds, 4:de uppl. 1981.
- Amning: En skrift om amning och bröstmjolk. Socialstyrelsens nämnd för hälsouppllysning. Helsingborg 1976.
- Blumenthal, Moritz: Några anteckningar om "Mjolkdroppen" i anledning af dess tioåriga verksamhet i Sverige. Stockholm 1911.
- Dahl, Eyvin: Födelseregulering, barnebegrensning, fosterfordrivelse, preventive midler. Oslo 1931.
- Davidson, William, S.: A brief history of infant feeding. Journal of Pediatrics 43:74-87. St. Louis 1953.
- Drake, T.H.G.: The wet nurse in France in the eighteenth century. Bullentin of the history of medicin 8:934-948. Baltimore 1940.
- Døderlein, Chr.: Spædbarnet - dets udvikling og stel. Kristiania 1891.
- Granlund, John: Dihornshållare - en åtgärd för spænbarnstrygghet i Väster- och Österbotten. Västerbotten 1967.
- Heritier, Françoise: Fruktksamhet och sterilitet: överföringen av dessa begrepp till det ideologiska fältet på det för-vetenskapliga stadiet i "Kvinnan-Kropp, Individ, Samhälle". Red Evelyn, Sullerot. Värnamo 1980.
- Hymanson, A: A short review og the history of infant feeding. Archives of pediatrics 51:1-10 New York 1934.
- Linné, Carl von: Amman såsom syvmoder. Akademisk avhandling 1752 av Fredrik Lindberg efter Linnes föreläsning i dietetik "Spædbarnet får näring genom modersmjölken". Valda avhand. av C v Linné utg. av Sv. Linnesällsk. nr 4 Åbo 1947.
- Looff, Carl: Litt om spædbarnødigheten i Bergen og dens aarsaksforhold. Medicinsk Revue 27:511. Bergen 1910.
- Lyon, Arthur, S.: History of infant feeding. American Journal of Diseases of children 46:359-374. Boston 1933.
- Mixsell, Harold, R.: A short history of infant feeding. Archives of pediatrics 33:282-293. New York 1916.
- Monrad: Om Diegivningens Betydning. I Diegivningen - Et Socialt Spørgsmål. København 1908.
- NOS 1862, 1868, 1878, 1883, 1884: Beretning om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Norge, flera årgångar.
- Poynter, F.N.L.: The story of artificial infant feeding. British Med. Bullentin 5:1142-1143 London 1947.
- Schønberg, E.: Sundhedspleien i den første barnealder. Aabog for norsk Forening for Sundhedspleie 1889. Kristiania 1890.
- Sullerot, Evelyn m.fl.: Apropå kvinnans öde från 1500- till 1900-talet. Kvinnan-Individ, Kropp, Samhälle. red. E. Sullerot. Värnamo 1980.
- Toverud, K.: Beretning om de første 6 års arbeid ved Oslo kommunes helsestasjon for mor og barn på Sagene (1939-1944) Oslo 1945.
- Troels-Lund: Dagligt liv i Norden i det 16 aarhundrede II, bog 8, Fødsel og daab. København 1931.
- Tubbs, F.: Roman Infant-feeding-bottles with particular reference to roman-british medieval vessels. British Med. Bullentin 5:1143-. London 1947.
- Wallgren, A.: Social welfare of Swedish children, past and present. Acta Pædiatrica 32:201-217. Uppsala? 1944-1945.
- Weiser-Aall, Lily: Om kring lengden på dieperioden ifølge nyere norske opptegnelser. Fataburen 1976. Lund 1976.
- Ribbing, Seved: Våra barns fostran och vård. En handledning för föräldrar och barnavårdare. 3: dje uppl. Stockholm 1908.

Index:

Amning.
Moderskab.
Børn.

Eva Sjögren. Född -48. Stud. mag. art. vid Institut for Folkelivsgranskning i Oslo. För närvarande anställd vid Jämtlands läns museum.

”Kvinne er kvinne best” et nødvendig motto for forskningen.

Av Laila Grastvedt.

Artikkelen forfatter beskriver sine personlige erfaringer med kvindeforskning der giver hende et feministisk og en fagkritisk tilgang til projektet om fødsler. Projektet omhandler kvinders holdning til fødsler og de materielle forhold omkring disse i overgangen fra hjemmefødsler til institutionsfødsler.

Da kvinneforskningen, eller det som etter hvert skulle komme til å bli det, så smått begynte å vise tenner for snart ti år siden, ble den av store deler av den akademiske verden sett på som en smule suspekt. Den feministiske fagkritikk vokste ut av studentopprøret og var en del av det, samtidig som den var en del av den nye opposisjonelle kvinnebevegelsen. Den motstand denne nye forskningsgreina møtte innen de etablerte forskningsmiljøer delte den med all annen forskning som tar positiv og aktiv stilling for ei gruppes frigjøringskamp, eller på annan måte har et konkret politisk siktemål. Dette var forskning for frigjøring av kvinner, og mye av dens kritikk rettet seg mot det hierarkiske universitetsmiljøets undertrykkende vesen. Når denne forskningen etter hvert ble en realitet skyldes det idealisme, sinne og støtte fra kvinnebevegelsen. At den patriarkalske akademiske verden reagerte negativt på dette viser tydelig at kvinnekampen er truende for hele den etablerte forskningen og de ideer den er fundet på.

Om det er kvinneforskerene som har forandret seg, forandret mål og ideologi omkring sin forskning, om det er andre, som har kastet seg over dette arbeidet i dag, eller om det er systemet, det patriarkalske akademiske systemet, som er under forandring, er det umulig å si sånn i en håndvending. Det er heller tvilsomt om det er det siste som holder på å skje. Uansett årsaker, kvinneforskningen har fått fotfeste! Den er blitt legitimert, akseptert og innlemmet i den akademiske verden som en viktig og etterhvert ansett del av den moderne forskningen. Hvilke konsekvenser får dette? Innebærer en slik aksept avpolitisering? Hva er det vi kaller ”kvinneforskning” i det hele tatt?

For at dette begrepet skal ha noen mening, er det nødvendig med en presisering av hva jeg legger i det. I den tidlige fase av kvinneforskningen var det ingen egentlige skiller mellom denne og kvinnebevegelsen. Den nye bevegelsen besto av kvinner fra de fleste miljøer. Vi møttes ofte og hadde alle ønsker om å bruke våre krefter i kampen mot kvinneundertrykking. Kvinneforskningen må ses som et resultat av kvinnebevegelsen og som en del av den. Den var sterkt inspirert av de problemstillinger og den nye kvinnebevissthet som var i emning. Kvinner fra universitetsmiljøet og utenfra var tilstede i de samme sammenhengene, og premissene for forskningen ble dermed satt i fora som hadde som mål å utvikle strategier for kvinnefrigjøring.

I dag har dette bildet endret seg en del. Forbindelsen til kvinnebevegelsen er ikke lenger så sterk og forståelsen for at den bør være tilstede er ikke lenger like selvfølgelig for dem som nå driver slik forskning. Tidsskriftet ”Kjerringråd” kom i 1979 ut med et temanummer med tittelen ”Hva er kvinneforskning?”, og høsten 1980 ble det holdt et seminar som tok opp forholdet mellom kvinneforskningen og kvinnebevegelsen¹⁾. Begge steder kommer det klart fram, at dette er og bør være to sider av samme sak, og at begge er best tjent med en gjensidig utveks-

ling av ideer, problemstillinger og resultater. Dette kan komme til å bety et være eller ikkevære for kvinneforskningen. Den stillings- og rekrutteringspolitikken universitetsledelsen har lagt seg på i de senere åra vil ikke gjøre situasjonen lettere for forskning som stiller seg kritisk til og ikke er villig til å lefle med "gamle" sannheter og forskningsmetoder²⁾. Denne forskningen trenger å ha en "interesseorganisasjon" bak seg som kan "stå på krava" når den faglige og økonomiske velvilje til kontroversielle forskningsprosjekt avtar.

Slik situasjonen er i dag har mange av kvinneforskerene og aspiranter til denne liten eller ingen tilknytning til den opposisjonelle, organiserte kvinnebevegelsen. Det virker og som om den sterkt kritiske holdning til hele det akademiske systemets normer og verdier er på retur. Det klare kvinnekamppreget denne forskningen hadde i starten er, med åra og med øket status og anerkjennelse, bleknet mer og mer. Det er nå relevant å spørre om den er en del av kvinnebevegelsen i det hele tatt.

I denne forbindelsen er det viktig å huske at "kvinnebevegelsen" ikke er noen homogen gruppe. Det er mange til dels svært ulike organisasjoner med like ulike målsetninger og oppfatninger av hva som er og hvordan kvinnekamp skal føres. Kvinneforskerne er følgelig ei like sammensatt gruppe, med like forskjellige faglige og politiske siktemål.

Motiver for slik forskning.

Det viktigste motivet for de fleste som har beskjeftiget seg med dette er anvendbarhet i kampen for kvinnefrigjøring. På hvilken måte dette kan skje er avhengig av prosjektenes problemstillinger. Kvinnebevegelsen har et sterkt behov for

- 1) å kunne *dokumentere* forhold og sammenhenger som angår kvinners liv, og slik dokumentasjon er viktig for
- 2) å kunne *legitimere* krav i kvinnekampen.

Et annet motiv er ønsket om å delta i defineringen av eget fag, dets innhold, undervisningsopplegg og profil. Dette er en del av den faglige kvinnekampen, kampen for flere kvinner inn i universitetslivet for det verdensbildet som formidles til studentene på de forskjellige institutter. Denne interessekampen er nødvendig for å sikre mulighetene for framtidig kvinneforskning. Men det forutsetter at en tror det er mulig å arbeide på egne premisser, i det minste delvis, innafor dette systemet. Dette er kvinneforskningens hovedproblem. Premissene for hva som er vitenskapelig og god forskning settes av helt andre og reaksjonære krefter (i en feminists øyne). I fagmiljøet oppleves de feministiske krav til etisk og moralsk redelighet overfor hovedmålet, forskning for kvinnefrigjøring, og den etablerte forskningens krav til "god" forskning som motsetninger.

Kvinneforskningens allierte.

Situasjonen i dag for denne gruppa, om en i det hele tatt kan snakke om gruppe, er preget av isolasjon både fra hverandre, fra kvinnebevegelsen og fra den øvrige forskning. Den offentlige likestillingspolitikken har vært med på å skape falske forventninger hos mange kvinner, den virker tilslørende på den kjønnskamp, vi i realiteten befinner oss i, og i verste fall sementerer den mannsverdier og rettigheter (jfr. Den nye barneloven, et ektefødt barn av likestillingsideologien). Kjønnskvotering, kvantitetsprinsippet er ikke i kvinners interesser så lenge det ikke følges opp av en kvalitativ endring. Vi er lite tjent med å få en hær med kvinnelige forskere, som fortsetter å forske på patriarkatets premisser. Kvinneforskerne må endre premissene for og kriteriene på god forskning. En forutsetning for dette er å identifisere seg primært som feminist, ikke som forsker. Dette er kun mulig gjennom aktiv deltakelse i den organiserte kvinnekampen. Personlig nærvær i kvinnesammenhenger er en nødvendighet for å tilegne seg og utvikle en sterk og positiv kvinnebevissthet.

Viktig er også tverrfaglighet kvinneforskerene imellom. Sektortenkning og de skarpe faggrensene stemmer dårlig overens med feminismens ideer om mangfold og helhet. De kan også virke direkte hemmende på produksjonen av ny kunnskap om kvinner og forståelsen av maktstrukturer i samfunnet. Både forskningsetisk, metodisk og personlig har de fleste kvinneforskere større

felles interesser enn de har med sine respektive fagmiljøer som de til enhver tid vil måtte stå i motsetningsforhold til.

Definisjon av og krav til kvinneforskningen.

1. Kvinneforskningens sterke kritikk overfor forskningsmiljøet, fagas innhold, teorier og metoder, den etablerte forskningsetikk er fremdeles viktig som grunnlag for hovedperspektivet, frigjøring av kvinner. Første krav blir følgende: *forskning for frigjøring.*
2. Kvinnefrigjøring må være kvinners eget verk, og denne politikken må defineres og drives av kvinner. Menn kan støtte kampen på våre premisser, men ikke utforme den. Det neste kravet blir da at *problemstillinger utformes og forskningen ledes av kvinner.*
3. For i det hele tatt å kunne snakke om forskning for kvinnefrigjøring, må denne ta utgangspunkt i kvinners erfaringsområder og opplevelser av virkeligheten. Det kan dreie seg om å avdekke måter og mekanismer i kvinneundertrykking, ofte litt nedsettende kalt "elendighetsforskning". Men dette er nødvendig for å kunne utarbeide en effektiv frigjøringsstrategi. Samtidig må vi også kreve av kvinneforskningen, at den bidrar til å *skape positive identifikasjonsmodeller for kvinner.* Kvinner som skapere av kulturen, det sterke og positive i kvinnefellesskapet er fenomen som bør understrekes nettopp fordi vi i en kampsituasjon trenger å vite at vi kan, at sammen er vi sterke!
4. Det er viktig at kvinnekampen står fritt i forhold til etablerte institusjoner i samfunnet. Den må være i opposisjon til disse fordi de er bærende elementer i en patriarkalsk/kapitalistisk maktstruktur. Universitetet er en av disse elementene. Kvinneforskningen må knyttes til den organiserte kvinnebevegelsen, og *premisser og problemstillinger må settes i samarbeid med den.* For at dette skal være mulig må *kvinneforskerene personlig delta i den organiserte kvinnekampen.*
5. Det siste kravet handler om anvendelse, tilbakeføring. Resultatene må komme kvinnekampen til gode. På hvilken måte er avhengig av prosjektens karakter. Dreier det seg om aksjonsforskning er det viktig at resultatene gis en slik form at det kan brukes konkret for å endre det fenomenet det dreier seg om, og kommer den gruppe kvinner i hende som arbeider med problemet. Forskning av mer ideologisk og teoretisk art må føres i pennen på en slik måte at det er leselig for andre enn den engere fagkrets. *Kvinneforskeren må se det som en del av si oppgave å føre resultatene tilbake til kvinnebevegelsen.*

Disse krava er nødvendige å stille for å hindre at kvinneforskningen avpolitiseres i sitt forsøk på å bli anerkjent innafor et forskningsmiljø som representerer det meste av det den i utgangspunktet ville bekjempe. Ser vi på den forskning som har vært og blir drevet er det lite som fyller disse krava.

Å arbeide etter disse retningslinjer vil i de fleste tilfeller bety at en kommer i konflikt med det øvrige miljøet. For å klare det er det viktig å ha ei sterk referanseramme utenfor dette miljøet, f.eks. ei basisgruppe i kvinnebevegelsen, og at ens identitet først og fremst ligger i det å være *feminist*, ikke som det ville være aktuelt for meg, som folklorist. Uten en sterk feministisk identifisering er det ikke mulig å motsette seg krava fra den etablerte forskningen. Å lykkes på egne premisser og i forhold til egne verdier må ses som det primære, ikke å bli opptatt i det akademiske fellesskapet for å gjøre karriere innafor dette systemet.

La oss se på noen av de problemer en må regne med å møte.

1. Faglig godkjenning på instituttplan. Kan bli spesielt problem for magistergradsstudenter.
2. Forskning koster penger, og vi skal jo leve. Vi trenger økonomisk støtte. En forutsetning er faglig godkjenning.
3. Har en mulighet til å drive forskning uavhengig av 1. og 2., dvs. uten innblanding fra de etablerte miljøer, er det mest sannsynlig at denne forskningen blir underkjent, avvist som faglig uakseptabel, enten det skyldes på metodiske feil, irrelevante problemstillinger eller at det hele er for dårlig teoretisk underbygget.

Uansett kan en regne med at det er det ideologiske grunnlaget som er den egentlige årsak til avvísninga. Å kritisere forskningsresultater på ideologisk/politisk grunnlag ligger utafør de muligheter den etablerte forskningsetikk gir. Når ideologikritikk overfor den etablerte forskningen av denne sjøl anses som irrelevant, kan dette miljøet heller ikke måle den avvikende forskningens resultater ut fra ideologikriteriet.

Feministisk forskning må bygge på et anderledes forskningsparadigme. Hele grunnlaget for den, etisk, ideologisk og filosofisk er på alle plan anderledes fordi feministisk tenkning står i et klart og bevist motsetningsforhold til hele den vestlige patriarkalske og kapitalistiske samfunnsstrukturen, dens institusjoner, myter, filosofier og verdensbilde. En kan se at feminismen er et søk på å bingje et kvinnelig verdensbilde opp på et bevisst plan og utvikle dette.

Uavhengig feministisk forskning - en mulighet?

En kan spørre seg om det i det hele tatt er mulig å drive kvinnefrigjørende forskning innafør det etablerte forskningsmiljøet, et miljø vi har erkjent som kvinnediskriminerende. I en artikkel om feministisk teologi kommer Gaute Gunleiksrud inn på det paradoksale og selvmotsigende i dette med nettopp det utgangspunkt at det dreier seg om to fullstendig motstridende forskningsparadigmer³⁾. Som primært feminist vil de rent akademiske, karrierepregete motivene for forskning være av mindre interesse. Erkjennelsen av de motsetninger som eksisterer mellom disse to paradigmer kan innebære at vi må trekke oss ut og etablere et uavhengig, selvfinansiert feministisk forskningsmiljø, basert på de krava jeg har kommet inn på tidligere.

Det er klart at en med disse intensjonene og motivene lett kan komme på kollisjonskurs med sitt fags interesser. Mye av den virksomhet og de synspunkter en både ønsker og blir nødt til å presentere, vil for det etablerte fag- og institutt-miljø i mange tilfeller bli oppfattet som undergravningsvirksomhet. Det er riktig på den måten at en vil bli nødt til å kritisere mye av det arbeidet som har vært gjort og de synspunktene på materialet faget står for, og i tillegg til det stille seg kritisk til hele det system de enkelte institutter er en del av. Jeg tror ikke det er realistisk å regne med at forskning på tvers av de instituttpolitiske interesser vil bli tillatt i lengden.

Det er mange måter å stanse oss på. Første og viktigste bremsekloss er å avvise våre problemstillinger. Vi kan sikkert også angripes for de teoreir vi støtter oss til og de metoder vi finner det formålstjenlig å anvende. Skulle vi mot formodning bli "sluppet løs", gitt anledning til å "melke systemet" arbeide på egne premisser, ligger en annen fare på lur. Er det mulig å arbeide seg gjennom et system med det verdensbildet og bildet av en selv dette systemet hver dag trer ned over hodene på oss uten å bli preget av det? Innvaderingsfaren, faren for at ens opprinnelige motiver og mål for forskningen smått om senn korrumpes, er større enn de konkrete begrensninger de forskjellige institusjoner og institutter kan komme til å sette. Det ville følgelig være et ønskemål å opprette alternative feministiske forskningsinstitusjoner. Dette ville sette oss i en helt anderledes fri situasjon og ville uten tvil virke inspirerende på kvinner som i dag ikke ønsker å bruke kreftene sine innafør den etablerte forskningen.

Litt om prosjektet.

Utgangspunktet for det prosjektet jeg holder på med var min interesse for hjemmefødsler og den kvinnestykke kunnskapen om svangerskap og fødsler står for. Jeg er interessert i å se hvordan kvinner og samfunnet for øvrig endrer holdning til dette fenomenet når de konkrete, materielle forholda den forgår under skifter. Videre hvordan en endret offentlig holdning eller syn på fødselen igjen er bestemmende for utformingen av den offentlige fødselspolitikken.

Som primærkilde benytter jeg meg både av arkivmateriale og egne intervjuer med kvinner fra et geografisk avgrenset område. Intervjuene er lagt opp slik at de både får fram hver enkelts kunnskaper om emnet og deres opplevelser og holdning til egne fødsler. Informantene består av to generasjoner kvinner og dekker stort sett overgangen fra hjemmefødsel til institusjonsfødsel i dette området. Disse to kildetyper inneholder materiale til å se hvordan fødesystemet i Nor-

ge skifter totalt karakter fra å være et kvinnestyrt system til å bli enda en måte å kontrollere kvinner på.

Kvinneforskning og kilder.

Kvinneforskning vil si å produsere ny kunnskap både om områder som anses være relativt utforsket og om de delene av kulturen kvinner var og er bærere og formidlere av, og som følgelig ikke har vært viet stor interesse. Materialet til studier om kvinner må ofte søkes på tvers av anerkjente kategorier og genre. Kildematerialet fra arkiver og tidligere arbeider må saumfares nøye. Under mitt arbeide med tradisjonsmateriale om svangerskap og fødsel viste det seg at dette materialet ikke nødvendigvis var å finne under rubrikker som kunne relateres til kvinners livssyklus, men til barnets. *Fødselen*, på mange måter blant de viktigste begivenhetene i ei kvinnens liv har blitt tillags mindre betydning enn det at et *barn var født*. Selve fødselens gang og de åtgjerder som var forbundet med denne var viet liten oppmerksomhet i forhold til f.eks. diverse forestillinger omkring barnet og dets første levetid. De opplysninger som fins er preget av at de representerer unntaka, av krisehjelp, ikke den alminnelige og relativt ukompliserte fødsel. Materialet virker tilfeldig samlet inn og at det har kommet med som kuriosa og vitner om samlerens syn på fødsel som en traumatisk, krisepreget begivenhet, og om et syn på folkelige råd som direkte skadelige for et lykkelig utfall. På sett og vis kan en si at dette materialet er godt egnet til å fortelle om samlerenes og forskernes syn på kvinner og fødsler, men det er mer problematisk som kilde til å få vite noe om kvinners kultur.

Tidligere forskningsresultater er befengt med liknende feilkilder og er tilsvarende uegnet som grunnlag å bygge videre på.

Under produksjon av samtidsmateriale vil framgangsmåten, f.eks. opplegg av intervju, skille seg fra, og på mange måter bryte med den tradisjonelle forskningsetikk. Kvinner har som kjønn objektivt felles interesser på tvers av klasser og sosiale skillelinjer. Spesielt tydelig er dette når vi ser på reproduksjonen. Dette får konsekvenser for den forskning vi vil drive. Det betyr at det arbeidet vi gjør angår oss personlig, kommer oss tilgode. Det kan og bety at de problemstillingene vi arbeider med tar konkret utgangspunkt i egen livssituasjon. En kan se det slik at vi er en del av den interessegruppe vi arbeider for, våre erfaringer er en del av det materialet vi skaper. Jeg er en del av den kulturen jeg vil studere.

Feminismen har tvunget fram en ny måte for kvinner å forholde seg til andre kvinner på. Den tradisjonelle intervjuformen der intervjueren "melker" informanten for opplysninger, takker for seg og går, er verken etisk forsvarlig eller på annen måte hensiktsmessig når en vil ha skikkelige informasjoner om kvinners opplevelser og erfaringer. For meg skulle det vise seg at det heller ikke var mulig ikke å delta i det som skulle komme til å ligne mer på samtale om fødsel enn intervju. Intervjusituasjonen var preget av gjensidig utveksling av kunnskap og erfaringer, og den fortrolighet dette skapte oss imellom var uten tvil en forutsetning for det materialet jeg fikk. I tillegg til min generelle interesse for graviditet og fødsel, var jeg sjøl gravid og dette har også preget min holdning til og interesse for det mine informanter kunne fortelle. For meg personlig var det særlig viktig å finne støtte for min beslutning om å føde hjemme hos informanter som sjøl hadde født hjemme. Dette prosjektet tok altså direkte utgangspunkt i min livssituasjon og hadde konkret betydning for meg når det gjaldt viktige beslutninger i mitt liv.

Kvinnebiologien - et skjult maktpotensiale.

Da jeg for en del år siden begynte på dette prosjektet, var intensjonene og temaet temmelig vide. De handlet om å påvise at begrepet "kvinnekultur" hadde rot i virkeligheten, og at det var en hensiktsmessig term å bruke på denne spesifikke del av kulturen vår. Den mest iøyenfallende og mest underkjente delen av denne kulturen er det vi med et samle ord kan kalle *reproduksjon*, det å reproducere slekta rent konkret og å ta seg av ha omsorg for barna. Det er en klar sammenheng mellom synet på fødsel, på kvinner som biologiske vesener og den status eller manglende sådan det gir å være kvinne i et samfunn. Fødselspraksis, tradisjon knyttet til

svangerskap og fødsel og kvinners opplevelser av dette sier noe om holdningen til fødsel som fenomen. I ethvert samfunn har måten fødsler foregår på blitt satt i system. De ulike systems karakteristika forteller noe om dette samfunnets syn på kvinner og fødsler. Endringer i systemets innhold kan være resultatet av et endret syn og i seg sjøl forårsake endret holdning til fenomenet. Det var med visjonen om et anderledes samfunn som ikke er bygd på et dualistisk motsetningsforhold mellom maskuling og feminint, (der det feminine uanset blir sett negativt) jeg kastet meg over holdninger til fødsel i nær fortid og i dagens samfunn.

Om forholdet mellom produksjon og reproduksjon.

Fullstendig i pakt med den patriarkalske vestlige tradisjon skiller den marxistiske samfunnsanalyse klart mellom den offentlige produksjonen av varer og tjenester, det egentlige arbeid etter deres syn og reproduksjon. Når reproduksjonen faller ut av analysa er det fordi den foregår i den private sfære og derfor ikke kan måles ut fra kriteriene om å skape merverdi. Reproduksjonen kan ikke måles i kroner og øre, og typisk nok, den utføres av kvinner. Den faller følgelig ut i en økonomisk basert samfunnsmodell med et uttalt skille mellom den offentlige og private sfære. Reproduksjonens funksjon som verdiskaper i den offentlige produksjon av varer og tjenester, er det først og fremst feminister som har "oppdaget" og viet oppmerksomhet.

Hele det industrialiserte samfunnets produksjon bygger på og er avhengig av den. Effektiviteten i dette systemet er basert på at arbeidskrafta reproduseres i hjemmet, et arbeid som nesten uten unntak utføres av kvinner. I tillegg til reproduksjon av den fungerende arbeidskrafta produserer kvinner også ny arbeidskraft. Ingen av disse typene sees som arbeid, men som en del av kvinners forventede livssyklus som part i et legitimt kjærlighetsforhold, ekteskapet; altså et privat følelsesanliggende. Dette enorme arbeidets verdi blir først tydelig i det øyeblikk det ikke blir gjort, dvs. når kvinner lar være å utføre omsorgsfunksjoner og ikke vil føde barn. Gjennom dette blir kvinners maktpotensiale synlig.

Myten om "det hellige moderskap" og dets manglende verdi.

Det kan være farlig å legge for stor vekt på verdien av moderskapet i dagens samfunn. For enkelte spesielt bakstreberske grupper er "Kinder, Küche, Kirche" fremdeles det eneste rette for kvinner og de hilser med glede ethvert forsøk på å framheve kvinners rolle som mødre. Siden begynnelsen av kvinnekampen i vår tid har kvinner kjempet imot myten om biologien som skjebne, mot moderskapet som kvinners kall og eneste verdi, eneste mulige levemåte. Denne myten er skapt av en patriarkalsk kultur. Kun gjennom å føde barn under, vel å merke, respektable former, kan kvinner oppnå status i samfunnet, dvs. få verdi på et mannsdominert samfunns-premisser og verdinormer.

"Det hellige moderskap" var (og er) praktisk for patriarkatet på flere måter. Det primære er ikke å føde barn for barnets skyld, men å føde barn på en, av det samme patriarkalske samfunn, legitimert måte. Det vil si i ekteskapet, under kontroll av en mann. Menneskelig frihet og seksuell utfoldelse henger nøye sammen, og en av de viktigste måtene å kontrollere kvinner på går nettopp på vår seksualitet. En slik kontroll sikres gjennom sterke sanksjoner mot kvinner som bryter de patriarkalske normene for seksuell atferd for kvinner. De samme sanksjoner, eller i beste fall trusler om det, rammer også de som ved annen "upassende" atferd sees som potensielle brytere av disse normene. At kontrollen gjelder kvinner og ikke seksualitet i all alminnelighet, kommer tydelig fram av det faktum at det er langt mindre restriktive normer for menns seksuelle atferd. All produksjon av barn utenom ekteskapet har sterk negativ verdi og gir negativ status, dvs. utstøtelse fra samfunnet⁴⁾.

Moderskapet har følgelig ingen verdi i seg sjøl. Det får det kun når det fungerer som et middel for menn til å kontrollere kvinners liv og atferd.

Likevel, slektenes videreførelse, produksjonene av ny arbeidskraft kan kun skje gjennom kvinners kropp. Det er vår "spesialeve" å skape barn i våre egne kropp og føde dem. Det ligger stor makt i dette. Selvsagt vet menn det og har visst det i flere tusen år. Det vil være farlig for den patriarkalske samfunnsstrukturen om vi til fulle oppdager og tar i bruk den makt det ligger i det å være født kvinne. Fullstendig selvbestemt reproduksjon er både et middel i og et mål for kvinnekampen. Selvbestemt reproduksjon er et vidt begrep som inneholder ei rekke ting:

- 1) Selvbestemt seksualitet - innebærer frihet i valg av partner, både når det gjelder kjønn, antall, forholdenes form og varighet. Gjelder også retten til å velge å leve aseksuelt.
- 2) Selvbestemt graviditet - innebærer alle kvinners rett til å få barn uansett livsform, forhold til menn eller forhold til andre kvinner, dvs. om hun velger å få barn med ei annen kvinne eller en mann eller sammen med flere som går samme om ansvaret for barnet. Det betyr også at det er opp til kvinna å definere forholdet til den biologiske faren, enten hun ønsker å dele retten og plikten med ham, om hun beholder retten på sin side og bare deler plikten eller om hun ikke ønsker å dele barnet med faren i det hele tatt.
Måten å bli gravid kommer også inn; inseminering på egne premisser må være en mulighet for alle kvinner som ønsker det.
Under dette punktet hører og retten til å velge å ikke få barn i det hele tatt.
- 3) Fødsel på egne premisser - innebærer i første rekke definisjon og utforming av den offentlige fødselspolitikk, videre at profesjonene knyttet til dette fortrinnsvis besettes av kvinner, styres av kvinner.

Konkret dreier denne politikken seg om fødested, -stilling, grad av og type inngripen, teknisk og medisinsk, deltakere, hjelpere tilstede, behandling av det nyfødte barn, ammepolitikk o.s.v.

- 4) Utvidet rett til barselspermisjon -

en rett som må tilpasses den enkeltes behov, enten det er den som har født eller andre som tar på seg omsorg for barnet i de første månedene. Tilrettelegging av arbeidssituasjonen for ammende kommer inn her.

- 5) Full daghjemsdekning -

dette er en forutsetning for selvbestemt reproduksjon. Uten mulighet til økonomisk uavhengighet faller grunnlaget for all kvinnefrigjøring borte.

II. Hvorfor fødsel?

Det er viktig å vise at folkloristikken har relevans i samtidsforskningen. Fødsel er et emne det har vært gjort lite med innafor dette faget. Kildemessig er det en utfordring, og det er normalt spennende å arbeide med et materiale som så entydig representerer og forteller om de deler av kulturen som ble delt av og båret oppe av kvinner.

Det er viktig å synliggjøre kvinner som deltagere i og skapere av kulturen historisk. Synet på fødsel og den konkrete fødselspolitikken har utviklet seg veldig i løpet av de siste, la oss si 60 åra, og viser med all tydelighet at kampen mot kvinnemakt og kvinnekultur på visse fronter drives med stadig større intensitet. Kvinners kontroll over sin egen situasjon som fødende har blitt mindre og mindre i løpet av de siste åra. Hvordan opplever fødende kvinner i dag de rigide og autoritære rutineene som møter dem på fødeavdelingene? Å aktivt hjelpe til for å bedre og forandre denne situasjonen har vært hovedmotivasjonen for å undersøke kvinners opplevelser av og holdninger til fødsel.

Så tidlig som i 1918, mens store deler av denne kulturen fremdeles var og ble sett på som et kvinneanliggende, holdt Katti Anker Møller sitt foredrag "Kvinnenes fødselspolitikk" der hun setter fram krav om at alle midler i reproduksjon må være på kvinnehender, dvs, en kvinnestyrt reproduksjon⁵⁾.

Hun mente at alt fra distribusjon av informasjoner og materiell til prevensjon, svangerskapskontroll, fødselshjelp og amnehjelp skulle styres og utføres av kvinner. I samme foredrag krever hun også mødreloønn til alle kvinner som har født barn. I 1918 var fødselsinstitusjonene få her i landet og den altoverveiende del av fødselene foregikk i hjemmet. Til tross for Katti Anker Møller's revolusjonære og framsynte krav gikk utviklinga innen fødselshjelpa den stikk motsatte retningen. Det offentlige jordmorvesen var den denne tida godt bygget ut, kommunikasjonen ble stadig bedre, hygiene og den alminnelige folkehelse var på bedringens vei. Men ikke synet på fødsler. Til tross for en positiv utvikling når det gjaldt den alminnelige sunnhet, noe som også skulle tilsi en alt mindre del kompliserte fødsler, viser statistikkene at det helt motsatte skulle være tilfelle. At dette skyldes en endret holdning til og interesse for fødsel som fenomen er det ingen tvil om. Det er *indikasjonsgrunnlaget* for definisjonen patologisk, altså sjukelig, som endrer seg. Etter som åra går, sjukehusbygginga skrider fram og spesialiseringa innen legeyrket fanger stadig nye områder av folks liv som egnet for spesialbehandling og dermed sjukeleggjoring, blir vi vitne til en stadig økende grad av patologisering av fødsler.

Lenge hadde fødselshjelp vært sett på som legene uverdige, så sant det da ikke dreide seg om krisefødsler. Dette var et kvinneanliggende, tross alt, selv om legeprofesjonen hadde overoppsyn med og definerte innholdet og karakteren av den hjelp som ble ytet fødende kvinner gjennom den eksisterende jordmorutdanning⁶⁾. Som en del av den alminnelige tendens til større spesialisering innafor legeyrket, kom også fødselshjelp, obstetikk, til å bli omfattet med spesiell inter-

esse av legene. I takt med dette fikk vi i mellomkrigsåra etterhvert bygget ut sjukehusvesenet. Disse ble følgelig utstyrt med spesialavdelinger for fødsler. Institusjonaliseringsprosessen var i god gjenge og ingen tok det aller minste notis av Katti Anker Møller's foredrag fra 1918. Her var ganske andre og mektigere krefter involvert. Nå dreide det seg mer om prestisje og utvikling av en spesialgren innen legestanden, og om økonomi.

Etter hvert som obstetrikken utviklet seg, ble dette området også interessant for den stadig ekspanderende legemiddelindustrien, og i dag er det i stor grad industri-interesser som styrer utviklinga innen den offentlige fødselshjelp.

Dette er grovt skissert de ytre rammer for kvinners tradisjoner og holdninger til fødsel i dag, bakgrunnen for den virkelighet vi opplever som fødende i dagens fødestuer.

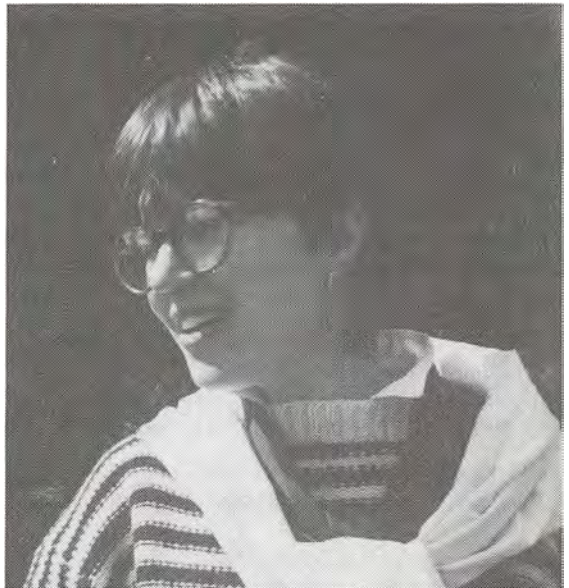
Noter:

- 1) *Forholdet mellom kvinneforskningen og kvinnebevegelsen*. Rapport fra et seminar. NAVF'S sekretariat for kvinneforskning. Oslo 1982.
- 2) Berg, Anne Marie og Haukaa, Runa: *Kvinnekamp og kvinneforskning. Kjerringråd nr. 1*, 1979, s. 8f.
- 3) Gunleiksrud, Gaute: *Feministisk teologi - en ny vitenskap i "Den bortkomne datter"*. Red Lundgren, Eva. Oslo 1982.
- 4) Frykman, Jonas: *"Horan i bondesambellet"*, Lund 1977. Og Gotaas, Anne-Marit m.fl.: *"Det kriminelle kjønn"* Oslo 1980.
- 5) Møller, Anker Katti: *Kvindenes fødselspolitikk*". Kristiania 1919.
- 6) Kjørheim, Kristina: *"Mellom kloke koner og hvitklede menn"*. *Det norske jordmorvesenet på 1800-tallet*. Oslo 1980.

Index:

Kvindeforskning.
Feminisme.
Fødsel.
Fødselspolitikk.
Moderskap.

Jeg heter Laila Grastvedt og er 31 år, norsk, bosatt i Oslo. Siden 1973 har jeg deltatt aktivt i den organiserte kvinnekampen, først i Nyfeministene og i 1975 har jeg på å starte Lesbisk Bevegelse. Der er jeg fremdeles. Det er ti år siden jeg begynte å leve lesbisk, og store deler av tida har jeg bodd i kvinnekollektiv. Nå bor jeg alene med min sønn på fire år. Han er et resultat av min intense interesse for det fantastiske at kvinner kan skape nye liv i sine kropp. Jeg var nødt til å kjenne dette i min egen kropp. Selvsagt er han født hjemme, i København hvor jeg bodde en periode og hentet masse inspirasjon både personlig og i forbindelse med prosjektet mitt. De siste åra har jeg vært opptatt av å være med på å endre den offentlige fødselspolitikken og den praksis den medfører. Viktigst for meg har det likevel vært å kunne formidle den kunnskap og viten jeg etterhvert har tilegnet meg til kvinner som har hatt behov for det, og som har ønsket å føde hjemme på sin egen måte. For meg personlig har dette vært viktigere enn det å skrive.

Katalog

I det følgende vil der blive givet en lille oversigt over, hvilke projekter, der er lavet indenfor etnologi/folkloristik og beslægtede emner og hvilke, der er i gang. Listen er på ingen måde udtømmende, da vi kun har medtaget de, der har svaret på vor forespørgsel.

Endvidere har vi måttet forkorte i nogle af de meget fyldige projektbeskrivelser. Specielt interesserede kan henvende sig til kontaktadresserne.

Listen er stillet op på følgende måde:

Først generelle adresser, derefter landene enkeltvis: Danmark, Norge, Finland, Sverige. Universitetsbyerne er stillet op i alfabetisk rækkefølge, først de etnologiske og folkloristiske institutioner, derefter de beslægtede institutioner og aktiviteter.

Redaktionen er sluttet 1/8 1982.

Kataloget er udarbejdet af redaktørerne og cand. mag. Lisbeth Andersen.

Generelle adresser

Danmark.

Kvinfo.

Center for tværfaglig information om kvinde
forskningen.

Læderstræde 15, 2. sal

1201 København K. Tlf. (01) 13 50 88

Er tilknyttet Det kongelige Bibliotek og giver
information om projekter. Der findes bibliogra-
fier, tidsskrifter, læsesal og et billedarkiv.

Statsbiblioteket i Århus,

Kvindehistorisk Samling

Universitetsparken

8000 Århus C. Tlf. (06) 12 20 22

Samlinger af arkivmateriale, bl.a. hovedparten
af Dansk Kvindesamfunds arkivalier. Stor avis-
klip-samling.

Håndbibliotek for kvindeforskning,

Århus Universitet, bygning 325, lokale 432

8000 Århus C. Tlf. (06) 13 67 11, lokal 499

Håndbogssamling og arkivmateriale bestående
af specialer, opgaver, rapporter.

*Center for samfundsvidenskabelig
kvindeforskning,*

H.C. Andersens Boulevard 38, mezz

1553 København V. Tlf. (01) 12 38 78,

lokal 23 77

Kvindebibliografi,

Odense Centralbibliotek

Ørbækvej 95

5200 Odense SØ. Tlf. (09) 15 92 92

Oversigt over danske publikationer.

Roskilde Universitetsbibliotek, Kvindelitteratur

Roskilde universitetscenter

Marbjergvej,

Postbox 258

4000 Roskilde. Tlf. (02) 75 77 11

Center for Kvindeforskning og -undervisning,

Københavns Universitet, Amager

Njalsgade 84,

2300 København S. Tlf. (01) 54 22 11 Tirsdag

og torsdag kl. 10-16.

Publikation om centerets aktiviteter fås ved
henvendelse til centeret. Oprettet 1982.

**Liste over kontakt-personer ang.
kvindeforskning og kulturhistorie i Danmark.**

Birgit Jensen
Teglværksvej 60
3460 Birkerød. Tlf. (02) 81 20 98
Stikord: Eur. etnologi, kulturhistorie

Chr. Hee Pedersen
Ravnsborggade 8 B, 1. tv
2200 Kbh. N
Kvindehverdagsliv, Ruc-medieuddannelse,
dagdrømme

Bodil Højgård Jensen
Vesterbrogade 114, 3. th

Norge.

*Dokumentasjonstjeneste for litteratur om
kvinner.*

Universitetsbiblioteket i Bergen
5000 Bergen. Tlf. (05) 21 00 40

Dokumentationstjenesten skal være en national
tjeneste, der modtager og besvarer henvendel-
ser fra hele Norge - og udlandet.

Tverrfaglig kvinneforum,

Norsk studentunion
Løkkeveien 7
N-Oslo 2

Møter, rådgivning, forum for tverrfaglig aktivitet-
kvinnepolitisk og fagkritisk målsetting.

Finland.

Kvinnohistoriska Samlingarna,

Åbo Akademis Bibliotek
20 500 Åbo 50

Bøger, tidsskrifter og arkivmateriale indsamles.

Sverige.

Göteborgs Universitetsbibliotek

Kvinnohistoriska samlingarna

P.O. Box 5096

402 22 Göteborg 5. Tlf. 031- 81 04 00

1620 Kbh. V. Tlf. (01) 22 92 46

Polske landarbejderpiger.

Hanne Caspersen

Bisiddervej 2, 1. th

2400 Kbh. NV. Tlf. (01) 83 88 31

Arbejderkvinder, kvindeligt arbejderforbund,
seksualitet.

Birthe Siim

Nørre Trandersvej 26

9000 Aalborg. Tlf. (08) 16 51 53

Charlotte Bøgh

Gl. Kongevej 92, 2. th

1850 Kbh. V

NAVF's sekretariat for kvindeforskning,

Munthesgate 29

Oslo 2. Tlf. (02) 56 52 90

Norges almenvitenskaplige forskningsråd har
oprettet sekretariatet, der skal fremme forsk-
ning om kvinders livsforhold og stilling i sam-
fundet. Ud giver informationsbladet "*Nytt om
kvindeforskning*" og med jævne mellemrum
"arbejdsnotater" om seminarer, konferencer
og projekter. Har arrangeret konferencer og
seminarer og igangsat et paraplyprojekt om
norske kvinders livsvilkår og levnedsløb. "Over-
sigt over samfunnsvitenskapelig forskning om
kvinner. Litteratur og prosjektet" fås ved hen-
vendelse til sekretariatet.

NIF, Nordic Institute of Folklore,

Henrikinkatu 3

20 500 Åbo

NIF har arrangeret seminarer om kvindeforsk-
ning og planlægger flere. Rapporter herom
undervejs.

Samlinger af arkivmateriale og avisudklip
angående svenske kvinders historie.

Centrum för kvinnliga forskare och kvinno-
forskning i Uppsala.

c/o Marianne Carlsson,
Psykologiska institutionen,
Box 227
751 04 Uppsala

Forum för kvinnliga forskare och kvinno-
forskning i Umeå.

Ingegerd Lundström. Forum för tvärvetenskap.
LUO Umeå universitet
901 87 Umeå

Etnologi Britta Lundgren

Etn. Inst. Umeå
901 87 Umeå

Forum för kvinnliga forskare och kvinno-
forskning i Lund,

Martha Ullerstam, Forskningspolitiska program-
met
Magistratsvägen 55 N^{III}
222 44 Lund

Margaretha Norell
Stenbocksgatan 4A
211 30 Malmö. Tlf. 040/97 81 61

Forum för kvinnliga forskare och kvinno-
forskning i Stockholm.

Pedagogiska institutionen
Stockholms universitet
Fack
106 91 Stockholm.

Forum för kvinnliga forskare och kvinno-
forskning i Linköping.

Tora Friberg.
Samhällsvetenskapliga institutionen
Universitetet
581 83 Linköping.

Forum för kvinnliga forskare och kvinno-
forskning i Göteborg

Ulla Broman
Föreningsgatan 16 A
411 27 Göteborg.

Island.

Kvennasögusafn Islands
(Islands Kvindehistoriske arkiv)
Pøsthølf 7005
Reykjavik

Samler bøger og arkivmateriale, samt registrerer
materiale om islandske kvinder.

Projekter

Danmark.

Grønlandske kvinder ca. 1920-1950.

Afhandling til magisterkonferens i eskimologi,
Institut for Eskimologi, Kbh. Universitet.
Hans-Erik Rasmussen
Violvej 11
2820 Gentofte.

Indhold: Afhandlingen beskæftiger sig med grønlandske kvinders uddannelsesmuligheder ca. 1920
ca. 1950, de første grønlandske kvindeorganisationer, samt i nogen udstrækning grønlandske
husassistenter i Danmark i nævnte periode. Kilder: 1) offentlige arkiver (eks. Rigsarkivet),
2) private arkiver,
3) interviews (ca. 10) med grønlandske kvinder (i alderen ca. 60 år og opefter) om dagligliv i

barndomshjemmet, især moderens arbejde; om evt. efterskoleophold; om ophold "i huset" i Grønland og Danmark, mv.

4) amatørfotografier, indsamlet i forbindelse med interviewene.

Kvindernes historie i Grønland.

Inge Kleivan.

Institut for Eskimologi, Kbh's Universitet,

Fiolstræde 10

1171 København K.

Kvindetid.

Birgitte Rørbye,

Institut for folkemindevidenskab,

Københavns Universitet,

Njalsgade 76, tr. 11,

DK-2300 Kbh. S. Tlf. (01) 54 22 11

Hvorfor

- tilrettelægger kvindefolklorister deres liv og forskning anderledes?

- opstiller vi andre mål for vores forskning og andre utopier og håb for vores og andres liv?

- er vores kritik af objektivisme og neutralisme særlig betænkelige og alt for "private"?

- er vores tro på, at vi som forsker også er menneske, medmenneske og kvinde udtryk for manglende kildekritik, distance, videnskabelighed, etc.?

- er så mange af de problemer vi rejser "uforståelige" for vore mandlige kolleger?

og hvorfor er dette vores egen beklagelige fejl?

Det er Birgitte Rørbyes hensigt at gå længere ind i studiet af kvindetid ud fra den ide, at kvinder stadig er i besiddelse af erfaringer, hvor mennesket står i centrum, og at denne form for kvindelighed og menneskelighed er værd at kæmpe for, selv om den udgrænses og undertrykkes i de "effektive" samfund.

Lesbisk Verdenssyn.

Karin Lutzen, Institut for folkemindevidenskab, København.

"Der vil blive bygget på interviews med lesbiske om vores syn på adskillige aspekter af verden: feminisme, radikalitet, spiritualitet, vold mod kvinder, teater, musik, litteratur, fester, seksualitet, solidaritet, undervisning etc. Da jeg selv lever lesbisk, betyder det, at det er min egen verden, jeg skal studere. Det medfører, at jeg naturligvis ikke kan anvende en klassisk objektiv forskningsmetode. Men, da jeg mener at kvindeforskningen bør anvende kvindebevægelsens arbejdsmåde: gøre det private politisk, tage udgangspunkt i sig selv, får jeg på den måde lejlighed til at afprøve det på min egen forskning. Jeg finder det meget vigtigt, at kvindeforskningen er engageret; at vi viser, hvorledes vi selv bliver påvirket, af det, vi forsker om og beskriver vores egen udvikling. Desuden mener jeg, at vores forskningsstrategier skal være feministiske, det vil sige kritisere patriarkatet".

Faget håndarbejdes stilling i skolen - med særligt henblik på lærernes uddannelse.

Minna Kragelund, Danmarks lærerhøjskole, Emdrupborg

Emdrupvej 101

DK-2400 Kbh. NV. Tlf. (01) 69 66 33

Afsluttet kandidatstipendium. Formålet med undersøgelsen var dels at analysere faget håndarbejdes stilling i skolen som et fag mellem andre fag, herunder de sidste 100 års opfattelse af pigesocialisering. Dels at analysere hvilke krav, der stilledes til håndarbejds lærerindernes uddannelse og hvilke muligheder, der blev givet dem for at opfylde disse krav.

En undervisningsmetodes indflydelse på et fags udvikling.

Minna Kragelund, Danmarks lærerhøjskole.

Påbegyndt seniorstipendium. Formålet med undersøgelsen er at analysere, hvilke konsekvenser det fik for faget håndarbejde og dets lærerinder, da skolemyndighederne dikterede lærerinderne at anvende den såkaldte schallenfeldske undervisningsmetode i håndarbejdstimerne. Metoden, der udvikledes i slutningen af 1800-årene i Tyskland og Schweiz, var klasseundervisning specielt tilrettelagt for faget håndarbejde, og dele af metoden blev brugt helt indtil skoleloven i 1975.

Ingeborg Christmas-Møller

Guldborgvej 17

Veddelev

4000 Roskilde

1) Menstruation, prævention, aborter, abortmidler, graviditeter, fødsler i dølgsmål, seksuel undertrykkelse, og kvinders tanker og følelser i disse sammenhænge samt selvfølgelig de sociale, økonomiske, kulturelle og politiske sammenhænge disse emner indgår i, - for kvinder i Danmark i ca. 1700 - ca. 1950.

2) Børns historie, - den er jo intimt knyttet til kvinders historie, især da der arbejdes med enlige mødres forhold og deres såkaldte "horeunger's" opvækstvilkår samt plejebørns forhold. Ingeborg Christmas-Møller er ved at udarbejde manuskript om fattige børns forhold i Danmark omkring 1900 samt om børnehjem og opdragelseshjem.

Birgitte Kragh Rasmussen

Aabenraa Museum

H.P. Hanssens Gade 33

6200 Åbenrå

På Aabenraa Museum forberedes en særudstilling om en synsk jomfru, der under "fremmedherredømmet" og i kriserne under 1. verdenskrig og igen i 1930'erne og 40'erne blev en garant for danskheden i Aabenraa. Hun kaldte sig og omtaltes som Jomfru Fanny og levede i Aabenraa fra 1805-1881.

Museet vil især søge at belyse den sociale og samfundsmæssige baggrund for hendes betydning. Ved næsten alle vigtige livsvilkår blev hun marginalt placeret: en kvinde, der ikke havde økonomisk og familiemæssig baggrund for at virkeliggøre sin højborgerlige opdragelse, men levede som enlig, endda socialt afsondret, af at sy og vaske.

Museet vil især supplere overleveringen om hende med en lille stikprøve-undersøgelse af enlige kvinders stilling omkring 1860 i Aabenraa, og interview om hendes sene betydning og især modstandernes syn på hende.

Udstillingen vil få form af dels en kunstnerisk fremstilling af hendes person og syner, som Ursula Reuter Christiansen står for. Dels dokumentation i form af hendes efterladenskaber, hendes spådomme, breve, udtryk for hendes sociale-økonomiske placering, og i tegningsform udsagn om hende i særlig karakteristiske situationer. Formålet med udstillingen bliver således især at kaste nyt lys over en af de mest betydningsfulde mystiske personer, der præger museets samlinger, og som stadig lever i mange sønderjydernes bevidsthed.

Kvindeforskning på Aalborg Universitetscenter,

Postboks 159

9100 Aalborg. Tlf. (08) 15 85 22 el. (09) 15 91 11

Anna-Birte Ravn, Bente Rosenbeck.

Etnologiske/antropologiske fag findes ikke på AUC, men indgår ofte som en synsvinkel i den

tværfaglige kvindeforskning på humaniora og samfundsfag.
Beskrivelse af to igangværende projekter:

1) *Industrialiseringen og kvindeliv i Aalborg 1880-1940.*

(Mary-Ann Knudstrup, Jytte Lind, Birte Siim, Ruth Emerek, Bente Rosenbeck, Birgit Hylde-dahl-Jensen, Karin Kolding, Elin Hagelskjær, Grethe Carlsund Petersen, Birte Volmer Nielsen). Dette projekt sigter primært mod at lave en udstilling: *Kvinder i byen*, som skal opsættes på Historisk Museum, Aalborg efteråret 1982. Projektet er etableret i Kvinde Forums regi, og gruppen består af studerende, arbejdsløse og fastansatte på AUC. Gruppen er tværfaglig sammensat.

2) *Forskningsprojekt om kvinder på de små landbrug (husmandsbrug) i Danmark efter 1945.*

(Maren Bak (sociologi) og Anna-Birte Ravn (historie).

Projektet startede i 1978 og er endnu ikke afsluttet. Det er bl.a. baseret på interviews med ca. 30 kvinder. Formålet med projektet er at belyse kvindelivet i en produktionsform, som eksisterer i et kapitalistisk samfund, men hvis grundlag er familiens arbejde med egne produktionsmidler.

I projektet forsøges at knytte an til dels den danske (skandinaviske) etnologiske forsknings-tradition, dels den marxistiske tradition. Inspirationen er hentet fra den nye kvindeforskning.

I projektet forsøges - for perioden efter 1945- at undersøge:

- om de danske småbrugskvinder er underlagt patriarkalske dominansforhold, og i givet fald
- hvad den materielle basis for dominansforholdene er, og hvordan de kan ændres.

Den teoretiske ramme for projektet er dels en forståelse af betingelserne for familiebruget som produktionsform i et kapitalistisk samfund, dels en teoretisk model for patriarkatet. Arbejdet- eller rettere: udviklingen i kønsarbejdsdelingen på bruget er en af de vigtigste variable, men derudover inddrages såvel spørgsmålet om ejendomsretten, som f.eks. socialisation og organisering.

Kvindehistorie.

Anne Margrethe Berg, m.fl.

På opfordring af Gyldendal blev et projekt iværksat med det formål, at lave et værk om kvin- ders historie. Forfattergruppen består af 27 kvindelige bidragsydere, hvis forskellige faglige baggrund, danner basis for et tværfagligt projekt. Uddrag fra projektbeskrivelsen: En kvinde- historie skal ikke kun dreje sig om det materielle liv. Det er vigtigt - omend svært - at få fat på, hvad kvinder tilbage i historien tænkte og følte. En viden om kvinders kultur og bevidst- hed op gennem de sidste ca. 300 år vil gøre os klogere på det, der sker med os selv idag.

En kvindernes historie vil på mange områder adskille sig fra traditionel historieskrivning. Det bliver en hverdagslivets historie, hvor tilstande og langsomme processer får større vægt end pludselige begivenheder, magtskifter og politiske beslutninger. En kvindehistorie må be- skæftige sig med de sider af livet, der kun ændres gradvist: arbejdet i køkkenet, børneopdra- gelse, forlovelse og ægteskab, de gamles liv. (Uddrag fra "Kvindespor").

Norge.

Socialantropologisk Institutt

Postboks 23

N-5014 Bergen Universitetet. Tel. 05-210040

Ferdige hovedfags- og magistergradsavhandlinger om forhold i Norge:

Anne Rasmussen: *Ungpiker i en havneby. Et utviklingsperspektiv på deres sambandlingsformer og forhold til menn.* 1969.

- Sigurd Berentzen: *Samhandling og begrepsdannelse: En analyse av sosiale organisasjon i en barnebane*. 1969.
- Hanne Muller: *Kvinnelig industriarbeidskraft og fagforeningspolitikk- produksjon av kultur og ideologi i bedrift og fagforbund*. 1978.
- Mette Salvesen: *Pakistanske familier i Norge*. 1979.
- Elin Gjølringbø: *Lokalsamfunn og bedrift. Om kvinner og arbeidsplasser i et nord-norsk fiskevær*. 1979.
- Anne-Karen Bjelland: *Aldersbjemmet som livsmiljø. En analyse av beboernes tilpasningsmønstre og identitetsbåndtering*. 1981.
- Sigbjørn Hals: *Kjønn, makt og rekruttering i øysamfundet Silde*. 1981.

Aktuelle forskningsinteresser til stipendiater, åremålsforskere og stab.

Forsker Marianne Gullestad er engasjert i nærmiljø av RFSP's Byforskningsprogram. Hun akter å utvide sine studier av hvilken innvirkning kjønn og klasse har på sosiale relasjoner i by. Hittil har hun sett på et sentralt bystrøk og unge arbeiderklasse mødre i drabantby. Nå vil hun gjerne utføre sammenlignende studier med fokus på mer middelklassepregete miljøer. Hun ser det som en utfordring å bidra til å identifisere kulturelle og ikke bare sosiologiske variabler som betinger norske livsformer. Et første skritt er bl.a. å kartlegge de ulike viktigste livstiler som preger dagens og gårdsdagens Norge.

Forsker Kjellaug Waage har følgende planer for videre arbeid. Praktisk utprøving av en rekke forslag i tilknytning til Sluttrapport for skoleforskningsprosjektet i 1979-81 omkring endringskapende tiltak i forbindelse med den skjeve rekruttering vi har av kvinner til lederposisjoner i skolen. Teoretisk har hun til hensikt å arbeide videre med aspekter ved sosialisering- og læringsteori, med særlig fokus på forhold omkring utvikling av kjønnsidentitet og læring av kjønnsroller. Hun ønsker med utgangspunkt i forutgående arbeid, å foreta en studie av vedlikeholds- og endringsprosesser i kjønnsrollemønstre hos jenter og gutter i grunnskolens første klasse.

Liste over udgivne arbejder udført af instituttets medarbejdere fås ved henvendelse til instituttet.

Institutt for folkelivsgranskning

Universitetet i Oslo

Bygdøynesvei 37

N-Oslo 2

Magistergradsavhandlinger.

Liv Emma Thorsen: *Kvinnene på Kampen. En undersøkelse av arbeiderkvinnens levkår 1890-1930*. 1978.

Inger Jensen: *Når tid sover du'a mor? Kvinners arbeid og levkår på Vesterøy i Hvaler, 1900-1940*. 1980.

Grete Swensen: *Fra nålen tres til kunden kles. Syerskers arbeid og levkår i perioden 1900-1950*. 1980.

Forskningsprosjekter.

Brit Berggren er som etnolog tilknyttet Historisk Institutt i Oslo og arbeider med kvinner i maritime næringer.

Oddlaug Foldøy er konservator ved Arkeologisk Museum i Stavanger. Hun er i gang med et prosjekt om kvinner i Suldal.

Ewa Sjøgren skriver om amning (se artikkel i dette nr.).

Ragnhild Krogness driver med en avhandling som skal ta for seg arbeidsdeling mellom kvinner og menn. Hun bygger på et eldre spørrelistemateriale som er samlet inn gjennom NEG (Norsk Etnologisk Granskning).

Liv Emma Torsen og Liv Hilde Boe arbeider med temaet "Fotografiet som kilde til Kvinnehistorie".

(Adr. Folkemuseet for Trondheim og Trøndelag
Boks 1107 Trondheim. Tel (075) 22 128). el.

Sekretariatet for Fotoregistrering
Folke Bernadottesvei 21
N-Oslo. Tel. 23 74 80.

I 1982 afholdtes et seminar med titlen "Etnologi og kvinneforskning" i Lillehammer. Indlæg-
gene fra dette kan læses i Dugnad's kvinnenummer, 1982, nr. 2-3.

To generasjoners kvinner i arbeid, Moss 1910-1960.

Ved konservator Inger Jensen og mag. art. Grete Swensen, Borgarsyssel Museum, Fylkemuse-
um for Østfold N-1700 Sarpsborg.

Ideen om å samarbeide om et forskningsprosjekt med tema kvinner og arbeid er sprunget ut
av et behov for mer kunnskap om kvinners totale livssituasjon i historisk/etnologisk perspek-
tiv. Med vår ulike bakgrunn sitter vi hver for oss med en del viten om henholdsvis husmød-
renes og de unge kvinnelig lønnsarbeidernes arbeidssituasjon, men vi har begge følt et behov
for å finne en ramme som kan omfatte både kvinners innsats i lønnet så vel som ulønnet ar-
beid. En oppdeling av arbeid i hvorvidt det foregår i hjemmesfæren eller utesfæren er en
kunstig oppdeling av kvinners arbeidsinnsats, og den svarer ikke til kvinnenes egen oppfatning
av sin arbeidssituasjon. Vi ønsker derfor å anlegge en angrepsvinkel som kan omfatte kvin-
ners totale livssituasjon. Moss er blitt valgt som utgangspunkt for prosjektet fordi den er en
by med et svært allsidig næringsliv. I mellomkrigstiden var den Norges største industriby i
forhold til folketallet, og ved siden av å ha flere store kvinne- og mannsdominerte industri-
bedrifter, hadde den en rekke mindre håndverksbedrifter og et allsidig forretningsliv. Det fal-
ler naturlig å inndele problemstillingen i grupper som følger livsløpet, dvs. ungdomsfasen med
lønnsarbeid som heltidsbeskeftigelse, og det voksne liv, hvor det foregår en veksling mellom
husarbeid som heltidsarbeid og periodevist dobbeltarbeid. De eldre kvinnenes arbeidsinnsats
har i mange tilfelle vært uunnværlig for nyetablerte hushold og må ikke forglemmes.

Institutt for folkeminnevitenskap
Universitetet i Oslo
Postboks 1014
Blindern, N-Oslo 3

Magistergradsavhandlinger om kvinner.

Bente Gullvieg Alver: *Den norske heksesabbat i akter og tradition.* 1967.

Ann Helene B. Skjelbred: *Innledning av barselkvinnen i den folkloristiske og etnologiske tra-
disjon og bakgrunnen for skikken.* 1969.

Birgit Herzberg Johnsen: *"Den onde stemor" Gjengifte i norsk folkediktning.* 1976. (Netopp
utkommet som bok).

Inge Torstenson: *Signekjerringen i storbyen.* 1979.

Igangværende projekter:

Laila Grastvedt: Arbeider med et prosjekt om folkloristikk og feminisme (se artikkel i dette
nr.).

Magistergradsforelesning.

Ragnheidur Thorarinssdottir afholdt i mai 1982 en prøveforelesning til magistergraden om
kvinneforskning og folkloristikk.

Institutt for Sosialantropologi
Universitetet i Oslo
Postboks 1091
Blindern N-Oslo 8

Avhandlinger til magistergraden:

Siri Gerrard: *Arbeidsliv og lokalsamfunn. Samarbeid og skille mellom yrkesgrupper i et Nord-Norsk fiskevær.* Tromsø 1975.

Merete Lie: *Kvinner i fiskeindustrien.* Oslo 1975.

Benedicte Sandberg: *Kvinnelige arbeidsmigranter ved en fabrikk i Grønland.* 1975.

Hovedfagsoppgaver:

Nina Gornitzka: *Flyvertinneyrket - kvinnestatus og serviceroller.* Oslo 1976.

Utstillinger:

Ut med Havet, kystkvinnens liv og virke 1920-1940. AOF har feiret sitt 50 års jubilæum med denne seilende utstilling, der har besøkt 60 norske havne. (Bogen af samme navn anmeldes i dette nr.).

Kvinnen og hjemmet. En utstilling om arbeiderkvinnene på Rjukan omkring 1920. Ved hjelp av miljøutstillinger, modeller, tekster, bilder, etc. viser vi ikke bare eksempler på kvinnens forskjellige gjøremål, men også andre sider som virket inn på hverdagen.

Finland.

Etnologiska Institutionen
Åbo Akademi, Domkyrkatorget 3
SF- 20 500 Åbo 50

Annika Pråhl: *"Barnuppfostran förr och nu"* pro graduprojekt.

Malena Westerlund: *"Skärgårdskvinnors kontakter och arbete"* pro graduprojekt.

"Kvinnans förhistoria".

Utställning, Helsingfors.

"Man har i Finland alldeles tillräckligt utfört onyttig, pysslande kvinnoforskning. Med denno utställning ville jag framför allt att familjemamman som sitter hemma och lappar strumpor eller springer i affärerna och letar efter specialerbjudande skulle haja till: jag ville påminna henne om att hon kunde vara något annat".

På detta sätt redogjorde konsthistorikern Eija Wass bakgrunden till sin utställning *"Kvinnans förhistoria"* vilken visades på Gamla Studenthuset i Helsingfors i mars i år. (1982)

Tanken att studera kvinnans historia föddes vid kvinnoavdelningen i organisationen 'Ananda Marga'. Till organisationens grundtankar hör uppfattningen om ett forntida matriarkat. Organisationens medlemmar tycker också att kvinnorna borde ha betydligt mera att säga till om i världen än vad de nu har.

Studiecirkeln för kvinnans historia samlade dock en mängd kvinnor med olika tankar om problemen. I cirkeln deltog experter på historia, konst och arkitektur. Kvinnorna undersökte under ett drygt års tid främst engelsk litteratur, som behandlade kvinnans historia. Med de nya ideerna som grund gjorde de utställningen och en broschyr. I dessa andas upptäckandets glädje: Forskningen kring kvinnans historia har betydelse också i dag i och med att man hjälper till att bygga upp en egen identitet.

De viktigaste källorna är Elisabeth Gould Davis: *"The First Sex"* (1971) och Merlin Stone: *"When God was a Woman"* (1977). De båda forskarna drar av arkeologiska fynd och mytologier den slutsatsen, att patriarkaten inte är mänsklighetens ursprungliga styrelseform: dess

ålder är bare ungefär 5000 år. Före patriarkatet kom en 10.000 års övergångsperiod, som följde på ett 200.000 år långt meriokrat.

NIF

Adr. Henrikinkatu 3

SF- 20 500 Turku 50. Tel. (921) 26 206.

NIF, Nordiska institutet for folkdiktning (på engelska Nordic Institute of Folklore och på finska Pohjoismainen kansanrunousinstituutti), grundades 1959 och verkade i Köpenhamn från starten fram till 1972 då institutet flyttades till Åbo. Institutets arbetsfält, som det är definierat i stadgarna, lyder: "Institutets verksamhetsområde är nordisk folktradition, särskilt folklig dikt, tro och sed. Institutets uppgift är att främja och samordna traditionsvetenskaplig forskning, utbildning, insamling och arkivering i Norden. Institutet skall dessutom efter förmåga förmedla information om nordiskt stoff till forskare och institutioner i och utanför Norden.

Det finns en traditionsvetenskaplig kvinnoforskningsgrupp med medlemmar från fyra nordiska länder (Danmark, Finland, Norge och Sverige). Denna grupp sammanträdde för första gången den 3-4 december 1981 på Hässelby slott för att diskutera möjligheter om att starta en traditionsvetenskaplig kvinnoforskningsprojekt med stöd från NIF. Närvarande på mötet var mag. art. Bente Gullveig Alver (Bergen), mag. scient. Beth Elverdam (København), fil. kand. Pia Götebo (Göteborg), mag. art. Birgit Hetzberg-Johnsen (Oslo), fil. dr. Margareta Jersild (Stockholm), fil. kand. Denise Malmberg (Uppsala), fil. lic. Aili Nenola-Kallio (NIF, Åbo), mag. art. Birgitte Rørbye (København), prof. Leea Virtanen (Helsingfors), fil. kand. Lissie Åström (Lund).

Rapport om Hässelby-gruppens möte är under redigering.

NIF har tagit kvinnoforskningsprojekt i sitt verksamhetsplan för åren 1983-1984. Ansvarig ledare för projektet är fil. lic. Aili Nenola-Kallio, adr. Henriksgatan 3, 20 500 Åbo 50.

I förbindelsen hermed har Beth Elverdam og Birgit Herzberg Johnsen udarbejdet et paper med titlen "Kvindeforskningsperspektiver". Vi citerer fra dette:

"Et relativt nyt forskningsområde er kvindeforskning, eller forskning med et kvindeperspektiv. Fordi den repræsenterer en uetableret fag-disciplin, er et væsentligt krav til kvindeforskningen af den legitimerer og definerer sig selv. En præcis afgrænsning med krav om generel gyldighed, vil troligt virke hæmmende på forskning i en etableringsfase. Et minimumskrav til kvindeforskningen, fremsat indenfor samfundsvidenskab, er at kvinder defineres som en social kategori i et givet samfundssystem.

Kvindeforskningen vælger sit område ud fra kvinders opfattelse af sig selv som repræsentanter for en væsentlig del af kulturen og samfundet. Kvinders prioriteringer og vurderinger (forskerens og/eller informantens) af hvilke emner og problemstillinger som kan karakteriseres som *væsentlige*, styrer forskningen. Af dette følger at et grundlæggende aspekt ved kvindeforskningen bliver at synliggøre kvinders rolle i kultur og samfundsforhold.

Den eksisterende videnskab må derfor kompletteres på de områder hvor den findes utilstrækkelig ud fra et kvinderperspektiv. Dette opnås dels gennem produktion af ny viden, dels ved kritisk at efterprøve allerede etablerede teorier og eksisterende dokumentation om kvinders tilværelse.

På trods af sit specielle forskningsområde er kvindeforskningens mål at skabe en mere nuanceret forståelse af generelle kultur- og samfundsforhold. Kvindeforskning kan derfor indebære et vigtigt skridt frem mod et videnskabssyn, hvor både mænds og kvinders verden er ligeledes repræsenteret. Et mer totalt samfunds- og kultursyn bliver resultatet.

Faglig udvikling er en overordnet målsætning for kvindeforskningen således som den er karakteriseret overfor. I en vis kontrast til denne står den mere udtalte *feministiske* kvindeforskning. Denne tager specielt sigte på at opbygge en kritisk samfundsteori som kan anvendes i

kampen for at ændre kvinders undertrykte stilling i samfundet. Kravene til materiale og metoder bliver nødvendigvis underordnet feministisk ideologi og politisk målsætning. Feministisk kvindeforskning begrænser sig til områder hvor kvindeundertrykkelse og mandsdominans kan påvises. I modsætning hertil står den mere bredt anlagte kvindeforskning som også kan tage områder op hvor ligestilling og komplementaritet mellem kønnene synes at råde”.

Island.

Ragnheidur Thorarinnisdottir
Safnostofnun Austurlands
Box 33
Egilsstaðir, Island

Afholdt prøveforelæsning om ”Folkloristikk og kvindeforskning” ved universitet i Oslo, Institut for folkeminnevitenskap.

Sverige.

GÖTEBORGS Universitet.
Etnologiske institutionen
Vallgatan 22
411 16 Göteborg.

Kvinnokultur i Bohusläns kustbygder.
Ann-Marie Brockman
Bohusläns Museum Box 34
S - 451 15 Uddevalla

Kvinnominne i Göteborg.
Pia Götebo
Etnologiska institutionen
Vallgatan 22
411 16 Göteborg

Samarbetsprojekt med svenska Landsorganisationen inom projektet Kultur i arbetslivet. Studiecirkel- och intervjuverksamhet med fackligt aktiva kvinnor och deras arbetskamrater (se arb. i dette nr.).

Forum för kvinnliga forskare och kvinnoforskning.
Ulla Broman
Historiska institutionen, projektavdelingen
Föreningsgatan 16 A
411 27 Göteborg

Forum har fungerat i tre år. Drygt 200 personer har bevisat sitt intresse genom medlemskap. Många fler har deltagat i seminarier och andra Forumevenemang. Ett väl utbyggt och fungerande kontaktnät finns med Fora i övriga universitetsstäder i landet och liknande sammenslutningar i Norden. I Forums målsättning står bl.a. att vi skall ”... stimulera och sprida kvinnoforskning; ... verka för spridning av kvinnoaspekter i undervisning och kurslitteratur; stödja en kritisk engagerad kvinnoforskning bedriven i nära anslutning till kvinnors verklighet”.

Gemenskap i Solgårdarna. Om 30-talet barnrikehus.

Margot Perlitz. Arkitektur

Studieg. 11-145

416 81 Göteborg

Övergripande är jag intresserad av varför vi har ett så privatiserat boende - styrmedel - bostadspolitik som orsakat detta. Kvinnoarbete utförs ensamt och osynligt (arbete med barn och hushåll). Vad är det i arkitekturen som bidragit till detta privatiserade boende. (En kvinna i varje liten hushållscell sköter sitt). Jag tror att vi medvetet valt ett politiskt mål, styrt av män. Fn studerar jag 30-talets bostadspolitik och skriver om Solgårdarna i Göteborg.

Vårdsambället som brytningsplats för köns- och klassideologier.

Kerstin Keen. Historia

Graneråsen 10

430 80 Göteborg

Vill undersöka hierkiseringen inom svensk sjukvård och betydelsen av de låga kvinnolönerna genom att jämföra läkare, sjuksköterskor och barnmorskor då det gäller t ex social rekrytering, utbildning, anställningsförhållanden, arbetsgivaruppgifter, facklig styrka och aktivitet samt politisk aktivitet. En sådan jämförelse måste göras genom studier av förhållandena i slutet av 1800-talet, under mellankrigstid, och under 1960-talet. Just nu studerar jag barnmorskorna under slutet av 1800-talet.

Prostituerade kvinnor i Göteborg 1865 - ca 1880: en levnadsundersökning.

Gunnel Karlsson. Historia

Teleskopgatan 5

415 18 Göteborg

Vill undersöka vilka kvinnor som blev prostituerade under 1865 - i Göteborg - en undersökning på individnivå som kanske kan förklara varför kvinnor blev prostituerade. Det viktiga dock är att prostitution säger mycket om samhället och kvinnans situation. Kan ekonomiska och sociala skäl till prostitution kartläggas? Berodde prostitutionen på kvinnornas svårigheter att försörja sig själva. Vad gjorde samhället - annat än sanktionerade prostitutionen?

Kvinnorna i Skövde: Kvinnor i familj och arbetsliv, i politik och kulturliv i en svensk småstad 1880-1930.

Gunhild Kyle. Historia

Blåsutgatan 6

414 56 Göteborg

Som undertitel på arbetet har jag tänkt mig: "En mothistoria". Min önskan är nämligen att kunna skriva en stadshistoria, som i motsats till andra sådana har kvinnorna som agerande personer. Jag vill försöka se dem som subjekt, som aktivt meverkande i de förändringar, vilka de annars brukar betraktas som objekt för. Inte: hur förändrades kvinnornas liv? Utan: Vad gjorde kvinnorna med sina liv i de nya möjligheter som de var med om att skapa? Hur påverkade de ekonomi och politik och socialt liv? Uppstod bland kvinnorna själva "antifeministiska" strömningar? Vad betydde kvinnornas agerande för männen? Skapade de attityder hos beslutsfattarna, som lade grunden till en medveten eller omedveten "könspolitik"? Är "könspolitik" något lika faktiskt som "klasspolitik" och alltså nödvändigt att uppmärksamma i politisk beskrivning och analys?

Flickor och pojkar från Väse socken i Värmlands län födda 1800-1830.

Beata Losman. Historia

Ribbingsgatan 3
416 52 Göteborg

Undersökning av livscyklar med särskild hänsyn tagen till könsroller ifråga om utflyttning, giftermålsmönster, omhändertagande av föräldrar mm...

Kvinnan i staden.

Eva Björkander-Mannheimer. Sociologi
Övre Besvärsgatan 5
411 29 Göteborg

- 1) Socialfilosofisk analys av den moderna epoken ur kvinnoperspektiv.
- 2) Diskussion kring könsidentitet och kvinnlighet.
- 3) Kvinnor i stadsmiljön: Kvinnoidentitet i den urbana "naturen".
  - a) "Jag hade en gång en syster, et gyllene barn i staden försvann hon för mig i mängden..."
Edith Södergran.
  - b) Exemplet Göteborg som hem och bostad sett ur kvinnoperspektiv 1880-1980. Skisser och rapsodiska nedslag.

Kvinnorna och facket.

Berit Gonegai och Birgitta Thorsell. Sociologi
Nordmannagatan 4 E
442 35 Kungälv och
Skrattmåsgången 9
431 18 Göteborg

Syftet med projektet är att på lokal nivå göra en intensivstudie av interaktionen mellan fackföreningen som organisation och dess kvinnliga medlemmar, för att kartlägga vilka mekanismer som påverkar kvinnors fackliga aktivitet. Särskild tonvikt kommer att läggas vid de subjektiva faktorernas betydelse.

Undersökningen anknyter främst till en tradition av engelsk sociologi som rör arbetarklassens föreställningar om samhället. De tankegångar som utvecklats inom denna tradition kan endast delvis appliceras på kvinnor. De får genom sin särställning i produktion och konsumtion erfarenheter som leder till en speciell samhällssyn, ännu utforskad, men med viktiga konsekvenser för den fackliga aktiviteten.

Informella hinder för jämställdhet.

Lena Larsson och Erna Granath. Sociologi
Drejarvägen 4
444 19 Göteborg och PL 7780
430 00 Onsala.

Målet för projektet är att kartlägga de informella hinder som finns på en industri för jämställdhet mellan könen. Studien omfattar enbart tjänstemannaområdet.

Intervjuer med både kvinnor och män kommer att göras. Undersökningsföretaget är vår egen arbetsplats.

LUNDS Universitet.

Etnologiska Institutionen i Lund
Finnegatan 8
S- 223 62 Lund

Barnafödandet - en kvinnoroll.

Elisabeth Lindqvist. Etnologiska Institutionen.

Föreningens Handarbetets vänner och dess ställning i den svenska hemslöjdsrörelsen.

Sofia Danielsson. Etnologiske Institutionen.

Kvinnokunskap - Kvinnokraft.

Karin Salomonsson

D. Hammerskjöldsv. 4 A:102

223 64 Lund

Jag håller på att skriva en tre-betygs uppsats om kvinnors liv och arbete under 1900-talet i Sverige. Jag har valt att titta närmare på städerskor och städarbetets förändring. Just städ-yrket är intressant ur många aspekter. Det är ett nästan uteslutande 'kvinnligt' yrke, - kvinnor från arbetarklassen. Det är också ett 'osynligt' slit, som har nedvärderats av omgivningen. Trots detta vill jag visa på den yrkeskunskap och stolthet dessa kvinnor bär inom sig. Man har tvingats, och lyckats, att kombinera ekonomisk överlevnad med barnpassning och skötsel av hemmet. Vad upplever man sig själv som - mor, maka eller yrkeskvinna?

Städning idag är inte längre det 'skurgummeslit' våra förmödrar utförde under seklets första hälft. Städarbetet har också blivit utsatt för arbetsdelning, rationaliseringar och utarmning. På samma gång som vi idag har fått en ny 'städerskeidentitet', känns arbetet för många inte längre lika tillfredsställande.

Uppsatsen baseras på ett mindre antal djupintervjuer med städerskor födda i början av 1900-talet. Jag hoppas med dessa intervjuers hjälp kunna gestalta den kvinnovardag som ständigt omformas av kvinnornas egna erfarenheter, drömmar och tankar.

Arbetslöshet och identitet: En undersökning av kvinnor utanför arbetsmarknaden under 80-talet.

Karen Davis och Johanna Esseveld.

Sociologiska Institutionen

Box 5132

220 05 Lund

Under hela 70-talet och början av 80-talet har arbetslösheten varit större bland kvinnor än bland män och denna tendens kommer troligen att fortsättas. Ny teknologi och ekonomisk åtstramning hotar sysselsättningen inom en rad traditionella kvinnoyrken. Tidigare forskning i Sverige har tagit upp kvinnans inträde på arbetsmarknaden. Kvinnoarbetslöshet och den process som återinträdet på arbetsmarknaden innebär har emellertid ännu inte studerats. Studier av arbetslöshet har nästan uteslutande tagit upp arbetslöshet bland män. Denna studie har för avsikt att undersöka "arbetslöshetsprocessen" för kvinnor. Vårt antagande är att arbetslöshet påverkar kvinnans liv och identitet på ett avgörande sätt.

Metod: Vi avser att göra 40 djupintervjuer med arbetslösa kvinnor vid tre tillfällen under en ettårsperiod. Vårt urval kommer att innefatta kvinnor med olika yrken, ålder, och social position. Unga kvinnor och hemmafrur kommer att inkluderas som särskilda grupper.

Undersökningsresultaten bör ha relevans inte bara för fackföreningar, företag, kommunala och andra myndigheter utan även kunna utnyttjas av kvinnorna själva. Dessutom kommer det att vara särskilt användbart vid utformningen av arbetsmarknads- och jämställdhetspolitik. Studien kommer också att kunna ge ett teoretiskt bidra till forskningen kring arbete och identitet.

STOCKHOLMS Universitet.

Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms universitet
Lusthusporten 10
S- 115 21 Stockholm, tel 8- 63 05 00

Bruket att anställa ammor.

Bjarne Jacobson
Ringv. 151
116 31 Stockholm

Bryggeriarbeterskor. En etnologisk studie om bryggeriarbeterskor i Stockholm, med tonvikt på Münchenbryggeriet, åren 1868-1925.

Piamaria Hallberg och Eva Hult.
Institut för folkelivsforskning.

Mia Green, fotograf i Haparanda 1895 - 1944/45.

Ulla B. Kerttu.
Institut för folklivsforskning.

Kockor. Kvinnans roll i mathållningen på anläggningsarbeten under 1900-talet.

Pia Kvarnström.
Institutet för folklivsforskning.

Kvinnornas arbeten under bel - och balvnomadiska förhållanden i Lainiovuoma sameby under 1900-talet. En studie i ackulturation.

Malin Jonsdotter.
Institutet för folklivsforskning.

Sjuksköterskor på Serafimerlassarettet från 1886 till 1978. Två världar, samma roll.

Annik Sjögren.
Institutet för folklivsforskning.

Beställningssömmerskor på syateljéer i Stockholm 1910-1950.

Beata Von Matern Holmquist.
Institutet för folklivsforskning.

Stockholm telefonister. En studie av telefonisternas arbetsförhållanden i Stockholm från slutet af 1800-talet fram till 1945.

Agneta Björk - Navawongs.
Institutet för folklivsforskning.

Mansvärld - kvinnovärld i en svensk mindre tätort.

Annette Rosengren.
Nordiska Museet
Stockholm

Vill med utgångspunkt i ett mindre samhälle beskriva könsrollernas faktiska innehåll idag. Dvs ett försök att komma åt den genomvardagliga, det triviala, odramatiska och ändå försöka göra detta spännande. Se samband, tolka mönster i handlande.

Aspekter som jag kommer ta upp är tätortens strukturella särart (möjligheter och begränsningar), hur denna bidrar till könsrollernas utformning, hur män och kvinnor socialiseras in i sina världar, skillnader inom olika samhällsskikt, samband med hur integrerad man är i orten. Adr. Stiftelsen Nordiska Museet, S- 115 21 Stockholm

Umeå universitet.
Etnologiska institutionen
S- 901 85 Umeå

Kvinnlig personal inom Postverket och Televerket under första hälften av 1900-talet. Yrkesroll och social roll.

Britta Lundgren. Etnologiska institutionen
Umeå universitet 901 85 Umeå

Hushållsarbete och busmodersroll under första hälften av 1900-talet.

Kerstin Arbaeus. Etnologiska institutionen
Umeå universitet 901 87 Umeå

Adressliste over bidragydere til Nord Nytt's Kvindenummer

Lisbeth Hastrup
Pile Alle 19 D, 2. sal
2000 F Tlf. 01-220881

Ena Hvidberg
Tonysvej 36
2920 Charlottenlund
tlf. 01-637604

Laila Ottesen
Rugvænget 80, st tv
2750 Ballerup tlf. 02-650430

Lykke Pedersen
Filippavej 8, st th
1928 Kbh. V 01-249053

Tema nr. 1

Karin Salomonsson
Dag Hammarskjöldsväg 4
A:102, S-223 64 Lund
Birgitte Possing
Kvindehøjskolen, Visby
6270 Tønder tlf. 04-763493

Kjersti Granum.

Thor Olsensgade 4
N-Oslo 1 tlf. 02-112495

Finsk arbejdsgruppe v. Leena
Koskinen-Nurmi
Klaneettitie 1 A 24
SF-00420 Helsingfors 42
tlf. 90-5664013

Louise Nathansen.
Bjørnebakken 1C
3670 Vekso tlf. 02-171117

Birthe Refner
Bolværket 4
3400 Hillerød tlf. 02-269257

Vibeke Toft Jørgensen
Centre for Contemporary Studies
The University of Birmingham
P.O. Box 363,
Birmingham B15 2TT
021-472 1301 Ext. 3549
Karin Lützen
Bredgade 35
1260 Kbh. K

Tema nr. 2.

Lissie Åström
Cederborghsväg 3
S-223 65 Lund tlf. 046-132251

Helen Cliff
Tinggården 46
4681 Herfølge tlf. 03-674138
Kjerstin Rodin
Ringgatan 41 B
S-752 27 Uppsala

Karin Lützen (se tema nr. 1)

Pia Götebo
Etn. institutionen
Vallgatan 22
S-411 16 Göteborg
Aili Nenola-Kallio
Pohjoismainen
Kansanrunousinstituutti
Fennicum
Henrikinkatu 3
SF-20500 Turku 50 tlf. 921-26206
Anne Louise Gjesdal Christensen
Josefinesgate 33
N-Oslo 3

Tema nr. 3

Birgitta Conradson
Nordiska museet
S-115 21 Stockholm
tel. 08-224120

Grete Swensen
N-3478 Nærnes
Norge

Eeva-Liisa Kinnunen (se tema nr. 1
finsk arbejdsgruppe).

Tema nr. 4.

Denise Malmberg
Etn. Institutionen
Åsgränd 1
S-752 35 Uppsala
Inger Jensen
Borgarsyssel Museum
N-1700 Sarpsborg tlf. 031-56567

Marie-Louise Petterson
Ferlingatan 97
S-754 28 Uppsala

Eva Sjögren
Frösövägen 19
S-83 200 Frösön
Sverige

Laila Grastvedt
Deichmansgate 5
N-Oslo 1

Grafiker.

Grethe Silding
Østerborggade 57, P25
2100 - tlf. 01-381332

Anmeldelser

Husarbejde: Kærlighedens arbejde.

Historievidenskab nr. 21 1980. Tidsskrift for historisk forskning.

Ann. af Laila Ottesen og Lisbeth Haastrup.

Husarbejdet som er en vigtig del af kvinders liv, er et område der først i de seneste år er blevet taget op i forskningen. Det er derfor et udmærket initiativ tidsskriftet historievidenskab har taget med udgivelsen af dette nummer.

Redaktionsgruppens intention med temanummeret er at synliggøre husarbejdet, og at vise at det er historisk og samfundsmæssigt bestemt. De mener at husarbejdet udspringer af den kapitalistiske produktionsmåde og vil gennem konkrete analyse vise hvordan kvinderne socialiseres til og med husarbejdet og dermed afmytologisere husmoderrollen og give nogle aktuelle bud på en strategi for reproduktionsfæren.

Nummerets seks artikler falder i to hovedgrupper. Den første kan karakteriseres ved at beskæftige sig med ændringer i familiemønster - herunder opfattelsen af barndom og husmoder- og moderskab - ved overgangen mellem feudalisme og kapitalisme.

Gruppen omfatter artiklerne:

Anne Olsen: Fra frække kællinger til dydige husmødre. Om kvindearbejdet i fauldaltiden og den borgerlige families opkomst.

Ruth Nissen og Else Knudsen: Da arbejderkvinderne blev mødre. Disciplineringen af de danske arbejdere til forsørgere omkring 1900.

Den anden gruppe behandler ideologier og myter om kvinders husmoder- og moderrolle i forskellige klasser på forskellige tidspunkter, fortrinsvis perioden 1920-50. Udgangspunktet tages i organisationer, nogle opstået omkring kvinders problemer med husarbejde, andre bredere politiske bevægelser.

Birgitte Gram: Penge lugter ikke....

En diskussion af den aktuelle kampagne om "Løn for husarbejde.

Randi Markussen: Arbejde og tryghed i socialdemokratiets valgagitation. Usynliggørelsen af kvinders arbejde.

Marianne Groth Bruun: Enighed gør stærk! En analyse af husmødre og deres arbejde i mellemkrigstidens Danmark.

Anne Margrete Berg: "Vær tapper-vær ren-vær tysk". Kvinderne i den nazistiske massebevægelse i Tyskland.

Nummeret slutter med et interview med nogle kvinder i SF's folketingsgruppe, samt anmeldelser og omtale af fagkritiske miljøer. Desuden en bibliografi over kvindetidsskrifter i mange vestligt orienterede lande.

Overgangen mellem feudalisme og kapitalisme er et meget yndet tema, fordi man kan lave sammenligninger og anskueliggøre ændringer. Men i dette nummers artikler får man ikke forandringsprocessen med, kun beskrivelser af før og nu - hvor nu oftest betragtes som dårligere end de "gode gamle dage". Vi synes også det kniber med at få konkretiseret husarbejdets indhold, de fleste artikler bevæger sig på et meget abstrakt plan og man får indtryk af hvor uopdyrket området er - der mangler en masse undersøgelser for at dække hullerne. De artikler der tager udgangspunkt i nogle konkrete menneskers dagligdag og holdninger til husarbejde og familie virker mest vedkommende og inspirerer til spørgsmål og modificeringer af de teorier som ofte ukritisk refereres.

Vi tænker her på artiklerne af Ruth Nissen og Else Knudsen samt Marianne Groth Bruun.

De meget generelle teorier og vægtingen af organisationerne gør at man glemmer det enkelte menneskes behov, normer og vurderinger i analyserne. Det bliver en analyse for organisationens skyld og ikke af hvad organisationen er udtryk for. De kvinder der forskes om tages ikke alvorligt, der er ingen solidaritet mellem forsker og udforsket - kvinderne ses som passive, tilpassede, undertrykte og selvundertrykkende og husarbejdet som en sur pligt det gælder om at mindske mest muligt.

Nedvurderingen af husarbejdet og dermed kvinderne, får redaktionsgruppen ikke gjort op med, men viderefører den tvært imod hvilket får konsekvenser for den "politiske strategi for reproduktionsområdet".

Selvom forfatterens politiske strategi ikke er særlig tydeligt formuleret, kan den vist betegnes som en selvstændiggjort strategi, som ikke har kvinderne hele livssammenhæng og dens modsætninger og brudflader med. Den megen snak om organisationer, ikke mindst det afsluttende interview med SF kvinderne giver indtryk af at det er her at forandringer sker og bør ske.

Som etnologer forstår vi dagligdagen - som husarbejdet er en del af - som meget vigtig i skabelsen af kultur. Organisationerne er selvfølgelig en del af dagligdagen, men ikke nødvendigvis den mest interessante, ligesom organisatorisk aktive mennesker hverken er mere eller mindre interessante end andre. Det væsentlige for os er de livsformer og problemer i forbindelse med dem som en større gruppe mennesker har på et bestemt tidspunkt. Nogle af disse kritikpunkter har nok sin baggrund i at nummeret er et par år gammelt og at der er sket meget på området siden. Etnologer kunne med vores viden og redskaber til at analysere mad, tøj, bolig, daglige rutiner bidrage til fylde noget kød på og videreudvikle de teorier der præsenteres i dette nummer. Ikke mindst ville det som forfatterne skriver, være godt med klassespecifikke præciseringer og en grundigere beskæftigelse med forskellene mellem land og by.

Gästarbeterska i manssamhället. Studier om industriarbetande kvinnors villkor i Sverige.

Af Gunhild Kyle.

Liber Förlag, Lund 1979. 368 s. (heri 56 s. tabel- og diagrambilag).

Anm. af Birte Broch.

På trods af den formelle ligestilling mellem kønne hvad angår retten til uddannelse og arbejde eksisterer der stadig i Sverige (og mange andre vest-europæiske lande) et kønsspecifikt uddannelsesmønster og et kønsopdelt arbejdsmarked. Denne uoverensstemmelse mellem formel og reel ligestilling er baggrunden for Gunhild Kyles undersøgelse af de kvindelige industriarbejdes vilkår i efterkrigstidens Sverige.

Efter hendes opfattelse afgøres magtspørgsmålet i et samfund som det svenske på arbejdsmarkedet. Hvis det ikke lykkes kvinderne at blive jævnbyrdige med mændene her, har de heller ingen chancer i andre magtstrukturer (s. 13). Ligestilling er for hende ensbetydende med omfordeling af magtpositioner, hvilket betyder, at mændene må stille sig solidariske med kvinderne og afgive magt til dem.

Den overordnede ramme for undersøgelsen har været et større svensk projekt om 'Kvinderne i industrialismens Samfund', ledet af nu afdøde pro-

fessor Gunnar Qvist. Gunhild Kyles arbejde indgår i delprojektet 'Arbejderbevægelsen og Kvindespørgsmålet'.

Bogen er opdelt i fem hovedafsnit: Arbejdets verden, Erhvervsuddannelsen, Daginstitutionspolitikken, Indvandringspolitikken samt en analyse af tre virksomheder inden for metalindustrien.

Gunhild Kyle (GK) konkluderer, at hovedårsagen til kvindernes underordnede stilling på arbejdsmarkedet er deres eneansvar for børneopasningen. Efter industrialiseringen opstod en konflikt mellem arbejdets og hjemmets verden. Denne konflikt blev negligeret af arbejdsgivere, statsmagten og den mandlige arbejderbevægelse, hvorfor uddannelse og arbejde blev tilrettelagt i forhold til rene arbejdsindivider, for hvem denne konflikt ikke var til stede. Børnene blev kvindernes, ligesom pasningen af dem blev kvindernes problem. GK taler om "de faderløse børn" (s. 197).

I afsnittet om arbejdets verden undersøges arbejdslivets organisation og vurderingssystemerne inden for industriarbejdet. Dette gøres især på grundlag af arbejds sociologisk litteratur.

Med udgangspunkt i F.W. Taylor og Henri Fayols teorier redegør GK for den videnskabelige og rationelle tilrettelæggelse af den industrielle produktion med henblik på den mest effektive udnyttelse af produktionsfaktorerne. Disse organisationsprincipper er i og for sig kønsneutrale, men GK finder, at de reelt har virket negativt i forhold til kvindernes stilling i produktionen. Den kvindelige arbejdskraft bliver mindre rationel end den mandlige, fordi kvindernes arbejdsrytme forstyrres af deres biologi, deres "familiebundne egenskaber". Endvidere har kvinderne haft vanskeligt ved at opnå de mere ansvarsfulde, ledende poster inden for arbejdshierarkiet. Disse forudsatte ofte en teoretisk uddannelse, der længe var lukket for kvinderne.

Vurderingssystemerne bedømmes ligeledes som hæmmende for en reel ligestilling på arbejdsmarkedet. Principperne bag de forskellige arbejdsvurderingssystemer har rod i det førindustrielle samfund, hvilket indebærer, at hårdt legemligt arbejde og kvalificeret arbejde vurderes (og lønnes) højest. GK kommer desværre ikke nærmere ind på årsagerne til disse førindustrielle vurderingers fortsatte eksistens. Hvorfor vurderes denne type arbejde stadig højest, og hvorfor er kvinderne endnu ikke i afgørende grad trængt ind i disse områder?

Her kommer erhvervsuddannelserne ind i billedet. I bogens andet afsnit undersøger GK kvindernes stilling i uddannelsessystemet. Inden for de erhvervsfaglige uddannelser blev kvinderne formelt ligestillede, da lovgivningen på dette område indledtes efter 1. Verdenskrig. Men kvinderne valgte og vælger stadig handel/kontor, omsorg og hushold-

ning. Arbejdsgiverne, LO og statsmagten har betragtet kvindernes erhvervsarbejde som et nødvendigt onde og uddannelse som en sikkerhedsforanstaltning. Der er derfor ikke blevet taget nogle konkrete initiativer til ændre forholdene, f.eks. lovindgreb til fordel for kvinder eller kønskvotering til bestemte uddannelser.

Da der i 1960'erne opstod mangel på arbejdskraft blev det nødvendigt for den svenske stat at lette inddragelsen af kvindelig arbejdskraft gennem oprettelsen af daginstitutioner. GK redegør for holdningen til daginstitutioner i LO, hos arbejdsgiverne og i det voksende antal offentlige betænkninger siden 1930'erne.

I begyndelsen af perioden ønskede man daginstitutioner af befolkningspolitiske hensyn. For at få kvinderne til at føde flere børn ville man lette pasningsarbejdet ved at tilbyde halvdagspleje. Efterhånden overtog arbejdsmarkedspolitikken den dominerende rolle i debatten. Hensynet til arbejdskraftsbehovet blev afgørende, og heldagsinstitutioner blev opprioriteret. GK påpeger, at formålet med oprettelse af daginstitutioner først i 1970'erne blev set som et led i en ligestillingspolitik. Først da tales der i betænkningerne om *familien* og børnene, der tidligere udelukkende blev betragtet som en hindring for moderens erhvervsarbejde.

Da hovedvægten lå på arbejdsmarkedshensyn kom debatten i 1960'erne ofte til at dreje sig om lønsomheden ved oprettelse af daginstitutioner. Arbejdsgiverne foretrak i mange tilfælde indvandrere frem for kvinder. I lighed med indvandrerne udgjorde kvinderne en reserve, man kunne inddrage ved mangel på arbejdskraft. I den forstand var/er kvinderne gæstarbejdere i mandssamfundet, det mandsorienterede og mandsdominerede arbejdsmarked.

For GK indgår kvindernes erhvervsarbejde og daginstitutionspolitikken som et led i kampen for reel ligestilling. Dette indebærer et samfund, hvor individerne ikke er indordnet under arbejdslivets organisation, og hvor det bliver muligt at forene arbejds- og familieliv. Hun anklager arbejderbevægelsen for at have fokuseret på konflikterne *inden for* arbejdslivet og glemt konflikten mellem arbejds- og familieliv. For LO og socialdemokratiet blev kvindepolitik til et arbejdsmarkedsspørgsmål. Kvinderne må efter GK's opfattelse have større indflydelse i samfundslivet som helhed, da de har andre erfaringer end mændene.

Det er en meget engageret bog, Gundhild Kyle har skrevet. Man mærker hendes forbitrelse over, at kvinderne ikke er kommet længere på vejen mod reel ligestilling. Udviklingen i Danmark har desværre alt for mange lighedspunkter med den svenske.

Det naturligste av verden? Om morskjærlighetens historie.

Av Elisabeth Badinter.
Universitetsforlaget 1981.

Anm. av Eva Sjögren.

Än idag finns det människor som upprörs när någon vågar påstå att moderskärleken inte är en del av den kvinnliga naturen, en instinkt som finns hos varje kvinna och som förlöses samtidigt med barnet.

Den publicitet som den franska filosofilektorn Elisabeth Badinters bok "Det naturligste av verden?" har fått, visar at hennes angrepp på myten om den goda modern, och hennes försök att avliva denna myt sätter starka känslor i svallning.

Badinter menar att moderskärleken är en känsla på samma linje som andra känslor och därmed föränderlig och beroende av yttre förhållanden.

Inte heller modersrollen är konstant utan socialt och kulturellt betingad, och dess utformning påverkas hela tiden av den givna ideologien i ett samhälle och den därmed sammanhängande synen på moderskapet. Om kvinnan skall bli en god eller dålig mor beror alltså på hur högt samhället värdesätter modersrollen.

Moderns beteende bestäms också av auktoritetsförhållandet inom familjen. I könskampen har den part som får barnet på sin sida den största chansen att avgå med segern. Speciellt viktig blir denna dragkamp när synen på barnet ändras och barnet blir familjens "kung".

Genom att avliva myten om att kvinnan av naturen skulle vara bättre rustad än mannen att vårda och älska barn vill Badinter befria kvinnorna från det ok av skuldskänslor som arvet från Rousseau och Freud har lagt på dem, och i stället slå ett slag för faderskärleken och låta männen utveckla sina "moderliga" egenskaper.

Boken som Badinter skrivit är ett resultat av seminarier som hon under två år har hållit tillsammans med manliga elever vid Ecole Polytechnique i Paris. Av de ideer som presenteras i boken förstår man att Philippe Ariès' "L'Enfant et la vie familiale sous l'ancien régime" och Edward Shorters "The making of the modern family" varit flitigt lästa. Källorna är för övrigt av skiftande art - från uttalanden av filosofer och teologer via romaner, memoarer, historiska och psykologiska verk till intervjuer och modern dampress.

I sin bok tar Badinter oss med tillbaka i historien för att söka efter bevis på att moderskärleken existerar. Om vi inte kan finna dessa bevis, menar hon, så måste vi avfärda den medfödda moderskär-

leken som en myt, och erkänna att den är kulturellt betingad.

Men hur skal man då kunna konstatera moderskärlekens närvaro eller frånvaro?

Badinter har valt mödrarnas amning eller icke-amning som variabel och mätare på den moderliga tillgivenheten, och hon menar att det första tecknet på att modern avvisar barnet är att hon nekar att ge det bröst.

Redan under tidig medeltid hade de franska adelskvinnorna börjat använda ammor till sina barn i stället för att själva amma dem, och bruket var så utbrett att det redan på 1200-talet inrättades kontor för förmedling av ammor. I det framväxande borgerskapet under 1500-talet var den gängse regelen att mödrarna själva ammade, men ett århundrade senare hade man tagit efter adelsdamernas exempel och låt hyra ammor ta sig an uppfödningen. Under 1700-talet fick ammeväsendet sin största omfattning, och modet spred sig även till det lägre borgerskapet.

När Badinter analyserar bruket av ammor bortser hon från de grupper av kvinnor som av ekonomiska orsaker måste lämna bort sina barn. Kvar står borgerskapets mödrar och eftersom dessa var friare än andra är det utifrån deras handlande som man med största säkerhet kan undersöka hur obehagad moderskärleken är.

Badinter menar att de flesta av dessa kvinnor avvisade sina barn ända från födelsen. Mönstret var att barnet så fort det lämnat moderlivet sändes till en, i de flesta fall okänd, amma i eller utanför staden. Ju längre från staden amman bodde desto lägre var avgiften. Här fick barnet stanna tills det var ca fyra år, utan kontakt med sina föräldrar. Att mödrarna besökte sina barn förekom sällan eller aldrig. Som en främling återvände barnet så småningom till hemmet för att tillbringa de kommande fyra åren under övervakning av en huslärare eller guvernant. Sedan var det åter dags att lämna hemmet, den här gången för att interneras och undervisas i en latin- eller klosterekola.

Hur kunde då de franska kvinnorna på 1600- och 1700-talet vara så avvisande och likgiltigt inför sin avkomma? Det främsta skälet var, anser Badinter, mödrarnas egoism och frihetslängtan. Även om hon tar med andra faktorer som t ex mannens auktoritet - att mannen självklart gick före barnet, synen på barnet som en leksak eller ett hinder och samhällets allmänna kärlekslöshet, är det ändå kvinnornas egoism som är avgörande.

Bland de kvinnor som övergav sina barn fanns det olika typer. En grupp av kvinnor var de njutningslystna som övergav sina barn för att i frihet kunna delta i det sociala livet, och som satte allt till sidan bara för att få roa sig. En annan grupp utgjordes av tidens feminister och kvinliga filosofer,

och de ville ha sin frihet, inte för att vältra sig i det sociala livet, utan för att förverkliga sig själva. Den sista typen var de som bara följde med strömmen och som inte övergav amningen för att delta i ett glittrande sällskapsliv, utan där för att anskaffandet av en amma var en markering av social position.

Stadskvinnorna var hela tiden utsatta för frestelser som kunde locka dem bort från de traditionella uppgifterna som maka och mor, medan kvinnorna i bondeståndet (majoriteten av de franska kvinnorna) förblev amningen trogen eftersom deras livsform varken var hotad av kurtis eller kultur.

Under andra halvdelen av 1700-talet inträdde en förändring. Ekonomerna fick upp ögonen för den nationalekonomiska förlust som den höga spädbarnsdödligheten innebar, och samtidigt kom ett nytt erkännande av barnet som individ.

Det är nu myten börjar växa fram - modersinstinkten finns, och moderskärleken existerar redan innan barnet föds. Badinter menar att denna nya syn på moderskapet och moderskärleken påtvingades kvinnorna av männen, men att många kvinnor snabbt accepterade denna nya roll eftersom den gav dem ökad betydelse och en känsla av likställning och makt. Kvinnorna i det lägre borgerskapet, vilka hade varit de sista att överge amningen, blev de första att godta denna nya roll. Även om kvinnornas ansvar för barnen ständigt ökade - samtidigt som fadersrollen alltmer förlorade i betydelse - så dröjde det länge innan det nya moderskapsidealet helt slog igenom.

Med Freud och hans arvtagares teorier om kvinnans stora betydelse för barnets utveckling blev kvinnans ansvar för barnet allt mer skuldbelagt. Allt som drabbade barnet - från sjukdom till kriminalitet - kunde modern lastas för. Hon hade brustit i sin modersroll och inte varit tillräckligt uppoffrande och kärleksfull.

Badinters konklusion blir ändock att moderskärleken, inte den medfödda men den tillärd, alltid har funnits. För Frankrikes del kan denna känsla beskrivas i en vågrörelse med höjdpunkterna före 1600-talet och på 1800- och 1900-talet, och med en vågdal under 1600- och 1700-talet. På 1900-talet kan man också se början av en ny kurva som visar utvecklingen av faderskärleken.

Den norska översättningen av Badinters bok har undertiteln "Om morsksjälighetens historie", men detta bör inte föranleda någon att tro att detta är en rent historisk bok. Snarare är den att betrakta som en debattbok där författaren bland annat använder sig av historiska källor för att underbygga sin argumentation. Speciellt i första avdelningen är källorna valda för att passa Badinters syfte att övertyga oss om moderskärlekens frånvaro, och källkritik är inget som bekymrar henne. Men hon litar än-

då inte helt på att källorna talar för sig själva, och varje hänvisning och citat tolkas och kommentaras efter Badinters huvud, ofta i form av upprädda utrop och retoriska frågor.

Badinters iver och engagemang får henne ofta att komma med kategoriska uttalanden, och luckor i hennes historiska kunskaper får henne i bland att göra feltolkningar av fakta. Trots dessa negativa sidor är det en läsvärd bok. Även om Badinter varken är den första att försöka avliva myten om den medfödda moderskärleken eller beskriva ammesystemet och amningsvanorna i det franska borgerskapet, så är hon mig veterligt den första som gör en konsekvent koppling mellan dessa båda ämnen i ett längre historiskt perspektiv. Boken säger kanske inte så mycket om hur livet i verkligheten gestaltade sig för borgerskapets kvinnor, men vi får en god inblick i vad som upprörde borgerskapets herrar och hur bilden av idealmodern med deras hjälp växer fram.

Boken är lättläst och engagerande oavsett om man tror eller inte tror på den medfödda moderskärleken. Universitetsforlaget borde dock kunna kosta på sig ordentlig korrekturläsning. Speciellt i bokens senare del är det gott om stavfel, och det är irriterande att varken översättare eller korrekturläsare kan skilja på verben amma och dia. Inte ens i Norge lär det förekomma att barn ammar sina mödrar och ammorna diar sina skyddslingar. I eventuellt kommande upplaga får man hoppas att det är barnen som diar och ammorna som ger di.

”Utmed havet”

Kystkvinnens liv og virke 1920-1940.

Arbejdernes Opplysningsforbund. Tiden Norsk Forlag 1981.

Anm. af Time Damsholt, Lisbeth Haastrup, Anita K. Madsen.

Bogen er blevet til i anledning af Arbejdernes Opplysningsforbunds 50 års jubilæum. Den vil give en stor gruppe kvinder deres historie tilbage. Historien om kvinders dagligliv og samfundsmæssige virke, som har været undervurderet og skjult i historieskrivningen hidtil, men som her skrives med det formål at vise kvinders ”styrke og evne til mangfoldig innsats”.

I sammenhæng med bogen er der lavet en udstilling, som for at nå ud til de mennesker, hvis nære fortid belyses, er placeret i en båd, som har turneret langs Norges kyst.

Udgangspunktet tages i kystområdenes kvinder, og skiller sig herved ud fra den gængse forskning, som har set kystområderne ud fra mændenes erhverv og derfor har underbetonet den anden side

af kombinationsbrugene, nemlig landbruget som var kvindernes arbejdsområde. Fokuseringen på klassificeringen af mænd i fiskeri eller søfart, med skibstyper, fangstredskaber osv. har ikke formået at fastholde de fælles strukturer for kystsamfund f.eks. i Norden. Kvindeperspektivet virker her afklarende med betoning af kombinationsbrugsstrukturen, men inspirerer også til spørgsmål om nye grupperinger og klassificeringer og måske helt nye strukturer? Som kvinde virker det befriende endelig at høre noget om kvinder i kystområder, ikke bare en bisætning om deres uundværlige indsats, men også hvori den består. De utallige værker om fiskersamfund står herefter i et helt andet og mere vedkommende perspektiv.

Vi mener også at de kvinder bogen handler om kan have glæde af den, og alle andre forøvrigt også. For bogen er letlæst og har gennem flittig brug af udtalelser fra kystkvinderne selv opnået en engageret mundtlig præget fortællestil. Samtidig er bogen illustreret med mange og sjældent fine fotografier af kvindearbejde, fællesskab og hverdagsliv. Bogen indledes med to erindringsbilleder. Et fra barnets og et fra den voksne kvindes liv. De virker som en glimrende appetitvækker og introduktion til bogens mere generelle afsnit.

Disse beskriver den typiske kystkvindes livsforløb fra fødsel til død. Bogens opbygning og de mange konkrete oplysninger om f.eks. prævention, fødsel, børnepasning og hygiejne gør det let at forestille sig og indleve sig i kvindernes dagligdag. Det der gør størst indtryk er det store arbejdsområde kvinderne har og deres meget målrettede socialisering af døtrene til det. Desuden kvindefællesskabet og solidariteten i arbejde, nabolag og foreninger. Det påvises at kvinder og mænd organiserer sig meget forskelligt. Mændene politisk og fagligt, kvinderne religiøst/humanitært. Desværre uddybes sammenhængen mellem organisationsformerne og kønnenes øvrige livssammenhæng ikke udover indlysende forhold som at kvinders sæsonarbejde i fiskeindustrien betinger lavere fagorganisering.

Man kan formode at AOF's brede målgruppe har været begrundelsen for at udelade kildeangivelser, nøjagtig forfatterangivelse. Men dels skaber det en del forvirring om hvem der egentlig skriver eller fortæller, dels får man ikke tilstrækkelige redskaber til selv at arbejde videre med bogens problemstillinger. Det er også beklageligt at der mangler en redøgørelse for arbejdsprocessen. Hvordan hænger bogen sammen med udstillingen? hvilke metoder og indfaldsvinkler er anvendt og hvorfor? Især de sidste spørgsmål er vigtige, da de kunne have gjort nogen svagheder i bogen mere forståelige. Bogen er meget generaliserende, kun den ”typiske” kystkvindes liv beskrives. Det bidrager til overskueligheden og frem-

hævelsen af de fælles strukturer i kystsamfund, men man må formode at andre sammenhænge går tabt når sociale og geografiske variationer udelades. Selvom et generelt kvindesperspektiv er udmærket og uundværligt, må det ikke udelukke en beskæftigelse med klassemodsætninger, også mellem kvinder! En stillingtagen til dette kunne bl.a. gå ud på en argumentation for hvorfor de behandlede kvinder er udvalgt som de "typiske".

Det er et problem at den historiske udvikling mellem 1920 og 1940 mere eller mindre forsvinder, måske også fordi bogen er bygget op omkring flere usamtidige livscyklere, hvilket forøvrigt også giver en del gentagelser.

Men endnu mere beklageligt er det, at der ikke

trækkes linjer mellem dengang og nu. I den meget kortfattede afslutning følges bogens hidtidige temaer ikke op. Til gengæld plæderes der for flere kvindearbejdspladser og børnehaver i kystområderne. Man kunne udenfor et socialdemokratisk forum have tænkt sig en anden konklusion efter beskrivelsen af de stærke, solidariske mangesidigt arbejdende kvinder. Er et kapitalistisk lønarbejde f.eks. lig et meningsfuldt arbejde som det frémstills i afslutningen, eller kan de ældre kystkvinders livssammenhæng give nogle alternativer og vise nogle potentialer i kvindernes nuværende liv og deres historie. Netop sammenkædningen af fortiden, nutiden og fremtiden må være det essentielle i at give kvinder vores historie tilbage.

English Summary

Feminine culture, feminine perspective and feminism.

by *Ena Hvidberg, Lisbeth Haastrup, Laila Ottesen and Lykke Pedersen*

page 7

Being a woman researcher with one foot in 'history' and the other in 'Ethnology'

by *Birgitte Possing.*

page 19

Birgitte Possing shows in the article how female research as a cross science 'discipline', functions as a corrective of traditional research. The basis of Birgitte Possing's theory is her own research carried out on working women from towns during the period of Danish Industrialisation, and from the countryside areas immediately prior to this period.

Contours can be drawn up of an apparatus of concepts, which combine methods from both History and Ethnology as scientific disciplines. And, an apparatus of concepts which builds on explicit women's political interest, puts old myths *about* women, in their place.

Kvinnovetenskaplig tidskrift

En tvärvetenskaplig tidskrift för teori, debatt och information om kvinno- och jämställdhetsforskning. *Kvinnovetenskaplig tidskrift* kommer ut med 4 nummer om året – ca 80 sidor text och bild varje gång: artiklar, recensioner, rapporter, förebilder, ntbilder, information om vad som händer och mycket annat.

Under 1983 utkommer temanummer om
Kvinnor och kunskapsproduktion 1/83
Kvinnoforskning i och om Göteborg 2/83
'Om hälften vore kvinnor . . . ' 3/83
Kvinnor och historia 4/83
Varje nummer kostar 25 skr.

En prenumeration för 1983 kostar 90 skr
pg 88 41 78-5.

Kvinnovetenskaplig tidskrift
Klostergatan 9, 222 22 Lund
046-13 74 70

Kvindelig

Fotografier fra
byen 1880-1940

Et stykke spændende kvindehistorie om den periode, hvor der kom skred i kvindernes ligestilling. Vist i over 100 fotografier, der suppleres med et afsnit om nogle af de historiske kendsgerninger bag billederne.
Kr. 124.-

Høst & Søn

Ethnological studies of female areas of work and responsibility.
- with emphasis on Norwegian material.

A presentation of the problems and results.

by *Kjersti Granum.*

page 28

During the past 10 years the field of female research has greatly prospered, a fact which can also be felt in the field of ethnological investigations. Not that the working and living conditions of women have previously been ignored - ethnographers have always engaged in studies of working lives in general, women's included. The questions dealt with, and the angles used, are however nowadays of a different character, compared with earlier studies.

I would like to show how different traditions in this field have influenced the descriptions and investigations of the working conditions of women, and to which degree they, in my opinion, have been able to present a true picture of women's conditions.

Feminine research in Finland – does it exist?

by *finnish workteam*

page 39

The already existing feminine research in Finland can be divided into three phases. The social-philosophical, the empirical role-research or equality-of-status-research, and finally the new kind of feminine research with marxist and feminist-liberationist subdivisions. There are examples from all phases. A federation of female researchers and students has only recently been formed – and female researchers exchange information through periodicals and lectures.

Folklore and feminine research

by *Louise Nathansen and Birthe Refner*

page 41

The scientific traditions, scientific views and objectives of folklore and ethnology are outlined and new ideas on how research can be conducted and used are given. Here the sex of the researcher is an important, but not the only, variable to be taken into consideration.

Women's Studies are Cultural Studies, but not all Cultural Studies are Women Studies.

by *Vibeke Toft Jørgensen,*

page 49

The Centre for Contemporary Cultural Studies, (CCCS), in Birmingham has been the source of inspiration for Scandinavian Ethnology. The article, - written from a women's point of view, tells of the Centre's theme, political development and of the daily happenings. It further describes the working atmosphere of the place.

Vibeke Toft Jørgensen emphasises the importance of subject criticism and an unveiling of a tradition of women pursuits.

Feminist Women's Research. A Manifesto.

by Karin Lützen.

page 67

Liberating women's research can only be carried out by women who themselves able to identify as women. You find yourself in a particular research process and it is important to be conscious of your standpoint and who you are. There's no such thing as objectivity, neither is there sexual politics, and it is therefore essential to expose male dominance for what it is, in research, and let the feminist possibilities develop, - identifying oneself in a women's reality, - conducting research *in, for* and *with* women and not *about* them.

The research should further more be conveyed in a language and form that other than colleagues can be bothered to read. One idea is to use a time-dynamic circle, where the present, the past and the future are contained simultaneously instead of a traditional build up with hypotheses, analyses and conclusion, where everything is divided and split, as though life was lived in a filing cabinet rather than in a kaleidoscope.

The conveyance of culture amongst women.

A study of the lives and conditions of three generations of working class women.

by Lissie Åström.

page 77

Have the innovations of the welfare system only produced ripples on the surface of the mighty undercurrent that the heritage of matriarchial traditions constitute?

The author asks herself this question against the background of a series of interviews she has conducted with three generations of working class women from the same families.

The problem is sought elucidated through rapports and analysis of the interviews with the different generations of working class women.

The resources that are available for female researching ethnographers, because of the researching traditions that have been developed in their field, are also touched upon in a preface.

Letters from a waste paper basket.

by Helen Cliff.

page 89

This article has its starting point in quotations collected from letters written by women during the period 1960-5. The letters are geared towards a magazine series on the topics of 'Accounts from Real Life' and 'Write about Your Own Life'. None of the discovered letters were ever printed. Maybe they were too honest, or they contained taboo subjects. I have tried to look at the examples as the suppression of women that some of these letters describe. It can, however, not be anything other than examples and not be mistaken for a total picture of the suppression of women.

A factor of the suppression of women is the conscious political withholding of information about contraception, which influences this period. Another is the cultural acceptance of male biological dominance.

Women in power.

Portraits of despotic wives and oppressed men.

by Kerstin Rodin.

page 103

In this article we are presented with a female portrait - the wife who robbed her spouse of the authority in the home - as one could find in certain printed flysheets from western Europe in the 16th century and the following centuries. These visual means of expression corresponded and complimented a simultaneous verbal material. Traditional iconographical and verbal channels have therefore combined to elucidate this kind of female portrait.

The intention of the study is to view the material from a social angle - to uncover the message contained in the pictures, the methods used and the traditions behind these methods.

The Danish Women's Photograph Files.

by Karin Lützen.

page 111

Karin Lützen of the Folklorist Society in Copenhagen, uses the article to tell about the files of photographs of Danish women based on female criteria and on how a female perspective is influential in all details. Furthermore, examples are given on how photographs can say something about aspects of women's lives under different conditions and situations, to show different aspects.

Womenbiographies in Göteborg.

by Pia Götebo.

page 123

Rapport from a currently running project on working class women in the home, at work and in the trades union. Several writers workshops have collected a series of biographies, built up from detailed interviews. The women talk about their lives, upbringing, work and their union and political work, as well as how it feels to be a woman in today's society. The intention of the project is to inspire other women to start their own writers workshops and discussion groups on the subject of female experience of work and recreation.

Transitional rituals as a source for feminine research

by Aili Nenola-Kallie

page 127

Mothers Day, which originates from the U.S.A., acquired a different form in Finland, where the heroine-mother is exalted for her sufferings as a woman and a mother. The day of celebration was supposed to comfort the mothers of the fallen, and to increase the understanding for, and the estimation of, domestic work, motherhood and motherly duties. Mothers Day has, apart from this declared intention, also a hidden function: to show how an ideal mother should be - sacrificing herself for husband and children. The celebration does not aid the daily fight against inequality: the fight for more kindergartens; the right to have control of ones own body. A conflict arises in the industrialised society as a result of women often having several social roles. Women are not only estimated through the role they have in the home - but also, increasingly, through the role of employee. These different roles, and the expectations attached to them, are not always harmonious. The interests of the society and the individual differ, and a ritual is introduced to soften the collision. The conflict is transferred to a different plane.

Women and planning

by Anne Louise Gjesdal Christensen

page 133

Did feminine culture die when it moved to town? It is often claimed that the part played by women was more central out in the country. But in this article Anne Louise Gjesdal Christensen shows, by means of an improved analysis of town life, that reality proves itself to be different to that which most researchers believe it to be. Feminine culture is very much present.

A more finely balanced picture of town life has been painted - through interviews and descriptions of the daily routines of everyday life, whilst the researchers concerned were at the same time taking an active part in community life and local social work.

There are no roads back to the village communities. The town is our future. Where lies the strength of town inhabitants?

Office girls.

by Birgitta Conradson.

page 145

Amongst the most obvious changes in 20th century society is the growth of office employment, and women's increasing share of this job area. But men, because of a longer tradition

in the office profession, have been able to form the regulations that have sharply defined which kinds of office jobs are considered suitable for men, and which for women.

These limits have not been static however, but have changed in tune with the changing structure of the society. An example is the introduction of the typewriter.

The differences between the sexes has been classified on a "weak - strong" scale in the competitive office world, and responsible, well paid work has not been considered suitable for the weaker, female sex.

The Mill Workers at Moss.

by Grete Swensen.

page 151

The author illustrates both working women's own understanding of the work routine, and the more objective conditions for wage earners as a whole, in a confectionary factory in Norway, during the period between the two World Wars.

Characteristic for the dominance of female labour force industries was as follows:

The workers were chiefly young women, the majority of which were unskilled. Piece work was common. The jobs were divided into male and female work sheres, where the lack of possibility for improvement or promotion. In relation to other branches in industry, the dressmakers and the confection workers were low wage areas. For the factory being studied, the workers were recruited through family relations, such that the daughters of the same family took over from one another or worked at the same factory. In the period after the 1950's it became common for the young unskilled women to have accumulated up to ten years factory floor experience before they got married. Marriage, though more especially childbirth, put a stop to working in the factory, and the majority went over to working in the factory, and the majority went over to working as home dressmakers, - a job that could be combined with child minding. The author concludes that women's attachment to the labour market differs from that of the men's, precisely through the family duties and responsibilities that are brought about by the fact that both men and women regard the home as a 'woman's place', place of work. To illustrate the work areas of women it is necessary to include paid work as well as unpaid work in the home, which, however, isn't the point of this investigation.

Women's Tradition in a Laboratory.

by Eeva Liusa Kimunen.

page 163

The author who has carried out supply work at a laboratory points out the relationship between oral tradition and the world of women's experiences, she herself has experienced in a job where there were just women employed.

In the light of the women's aquired knowledge of illness and the causes of death, attained through the analysis of blood, urine, sperm and cancer tissue, a special joking tradition is developed, with both natural and erotic-sexual leanings. The author demonstrates, furthermore, this function that the joking tradition has for the women, in that it releases the psychological strain that such a responsibility this analysis work entails. Further more this joking tradition enforces the relationship bonds of solidarity amongst the workers.

A special joke about being a housewife, illustrates women's eternal conflict between being both a wage earner and a mother/housewife.

The author concludes that the type of work in the laboratory is concurrent for the oral joking tradition. Furthermore, research can demonstrate the difference between male and female traditions, just as much as investigations of erotic humour will also relate something of women's sexuality.

Is there a connection between ones opinion of ones own body and ones role in society?

by Denise Malmberg.

page 167

The study of how values influence and shape a woman's conception of her female role, and also of how she experiences herself as a citizen, is an interesting and exciting area in feminist research.

The complexity of the conveyance of female experience also constitutes an important field of research in that connection - enabling us to reach a balance as regards to a cultural perspective in its entirety.

Changes in birth patterns from 1900-1930.

by Inger Jensen.

page 173

This article concerns a demographical investigation of the changes in the pattern of births in the period from 1900-1930. During this period the average birth rate fell drastically, which was of great consequence for women's status in the family unit.

This investigation - apart from pointing out the changes that took place, when they took place and how they took place in a suburban district - touches on different methods of family planning, and also which methods the women in the investigated areas used.

Midwives.

by Marie-Louise Pettersson.

page 186

The relationship between professional and non-professional midwives is the subject of this study - taking its starting point in the national archives in Uppsala. From this source it can be established that the professional, parish appointed midwives were active throughout a considerably larger, geographical working area than the non-professional midwives, who operated mainly in their own home town areas.

The professionals also assisted births in almost all of the social classes, whilst the non-professionals concentrated on their own social category.

Feeding, Mothers and Drops of Milk.

by Eva Sjögren.

page 193

Using as a basis the rising interest in breast feeding during 1960's - 1970's, an historical view is given of changing habits in breast feeding. Special emphasis is given to those nursing mothers' sex lives during breast feeding, also to mothers and infant care, bottle-milk feeds and the official birth politics. It is shown how breast feeding habits relate to woman's position in society and the production market as a whole, - together with popular ideas and fashion waves.

Women know Women Best. - A Necessary Motto for Women's Research.

by Laila Grastvedt.

page 205

The article begins with some views on Women's research and criticism of the subject. After this the author's own project is mentioned, which in the light of documentary evidence and interviews, studies birth as a part of the culture of women; especially how both society and women's attitudes to giving birth changes when material conditions change. Finally the author takes a look at the patriarchal society's opinions on birth and motherhood, and this is set up against a demand for the right for women to make their own decisions when it comes to reproduction.

»1800-tallet«. *Temanumre i 1983.*

Nr. 1. »Skolen på landet og i byen« (marts).

Nr. 2. »Arbejderkvinders livsforhold« (maj).

Nr. 3. »Grundtvig og grundtvigianismen« (sept.).

Nr. 4. »Sygdom. Folkemedicin eller lægevidenskab« (nov.).

Abonnement kr. 60,00 årlig. Løssalg kr. 20,00 pr. nummer.

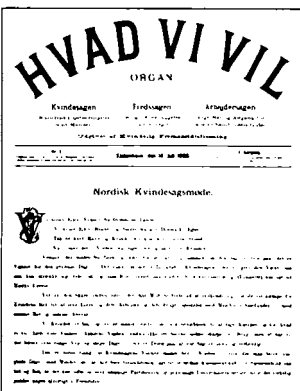

»Kvinder i byen,
Aalborg omkring år 1900«.

»Kvinder i byen« er en billedbog, illustreret med 79 fotografier. Hver især med udtømmende billedtekster.

Bogen er blevet til på baggrund af en udstilling på Aalborg Museum, »Kvinder i byen«, som er udarbejdet af en forskningsgruppe på Aalborg Universitetscenter.

72 sider. 1982. Kr. 69,50.

»Hvad vi vil«.

Genoptryk af tidsskrift udgivet af Kvindelig Fremskridtsforening 1888-1894, 1. årgang, med forord af Pil Dahlerup. Central kilde til kvindebevægelsens historie. 1. af ialt 7 bind, 96 sider. Ca. kr. 98,00. Udkommer september 1983.

Tidsskrifter og bøger kan bestilles hos

Strandbergs Forlag

Topstykket 17, 3460 Birkerød. Tlf. 02 - 81 63 97

blevet så store at de var komme
nd at tjene, det kom de jo altid
tidligt i min Barndom.
Resten af os blev sendt på Fattig
gården som det hed den gang
og så blev der annonceret om
Tilbud på Plejehjem til os mine
Vi måtte jo dele os gang med
mange gamle medlemmer
og andre
harde Fattig
sidste Hem
at på

BREVE OG
ERINDRINGER

FOTOGRAFIER
OG INTERVUE

ARBEJDERKVINDER

KVINDE-TRADITION
OG FÆLLESSKAB